

Master thesis International Relations – Global Order in Historical Perspective
The Wiv referendum: A Foucauldian analysis about the debates surrounding the
Dutch intelligence services law.

Bas van Zandvoort

Leiden University

S2267209

J.H. Valk

Number of words: (17.181 words – 713 referencing words & opening title of 32
words) = 16.435

Table of Contents

1. Introduction	3
2. Theoretical Framework.....	8
3. Methodology.....	23
4. Results	32
5. Conclusion	48
6. Bibliography.....	52
7. Appendix.....	56
Appendix I: Codebook biopolitical indicators.....	56
Appendix II: Analyzed Sources	57
Appendix III: Analysis Schemes.....	170

1. Introduction

On 21 March 2018 the voters in the Netherlands expressed their opinion about the *Wet op de inlichtingen en veiligheidsdiensten 2017*, also known as the Wiv 2017, which is called the *Wiv* in this thesis. The Wiv is a law that describes the authorizations of the Dutch intelligence services, the *Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdiensten* (AIVD) and the *Militaire Inlichtingen en Veiligheidsdiensten* (MIVD). The referendum that was organized about the Wiv, had the following results: 51,6% of the total amount of eligible voters turned up. From this percentage, 46,5% voted in favor of the Wiv, while the majority, 49,5%, voted against the Wiv in its current form (NOS, 2018).

One of the initiators of the Wiv, a student from Amsterdam, said the following about the referendum: ‘‘Privacy and security were not really sexy topics, and the law had been implemented silently’’. All of the actors agreed that the Wiv required renewal. Since the implementation of the Wiv in 2002, the means of communication have completely shifted from the ether network to the fiber optic cable network (Tokmetzis & Bol, 2018). This was the main reason for innovating the Wiv.

But the initiation of the referendum brought about a number of discussions about the risks of the new Wiv. Especially the ‘‘drag-net’’ was one of the main concerns of the opponents of the Wiv. This refers to one of the new warranties that were provided to the intelligence services, in which they were allowed to intercept a huge amount of data from the fiber optic network from one specific location in order to find suspects. In practice this would mean that the communication data from an entire neighborhood could be intercepted to find the suspect. This interception of mass data is called the ‘drag-net’, because it also contains information from law-abiding citizens that are not related to the suspect living in their neighborhood (Tokmetzis & Bol, 2018). Therefore opponents argued that this law invaded the freedom and privacy of individuals (ibid).

Not only the opponents of the Wiv expressed their concerns with regard to the Wiv law, the independent institution that was created to supervise the intelligence services, the *Commissie van Toezicht op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten* (CTIVD) also expressed its concerns. The CTIVD warned about how the mass storage and analysis of the Netherlands could potentially harm the privacy and freedom of speech of innocent Dutch citizens (CTIVD, 2016, p. 20). A second concern expressed by the CTIVD is the retention period of the content found by the

intelligence services, they clearly express that the retention period of three years is not necessary (CTIVD, 2017, p. 3). The final concern was the sharing of unevaluated data with foreign intelligence services. This is considered as a severe infringement on the fundamental rights of citizens (CTIVD, 2017, p. 9).

Besides the concerns of the aforementioned citizens and institutions, Over 1000 citizens and 29 scholars reacted on the public consultations of the Wiv (Radar, 2018), which displays the concerns about this Wiv within society. This raises questions about whether these concerns are also shared by the political parties involved in the legislative processes of the coming about of the Wiv and the eventual referendum. But in order to make an analysis about this referendum, theory is required.

For this master thesis, the choice has been made to use the theoretical approach of Michel Foucault's *biopolitics*. This concept of biopolitics, which will be extensively explained in the second chapter, is used in this thesis for a number of reasons. First of all, it is a useful tool, because it is occupied with governing the population (Foucault, 2003, p. 244). The Wiv is designed to allow the intelligence services to better protect the population against contemporary threats, while this approach also takes into account that the population has its own thoughts as a subject and can therefore also influence the political process of the Wiv referendum (Foucault, 2009, p. 74; McWhorther, 2014, p. 372). Therefore Foucault's approach towards the governing of the population is very suitable for this case study. A second reason for using this concept of biopolitics is its focus on centralized technologies such as surveillance mechanisms (Blencowe, 2011, p.36). These surveillance mechanisms are a particular important part of the Wiv. Therefore the concept of biopolitics helps in understanding how these centralized technologies have an impact on lives of the citizens in the Netherlands. Similarly, Foucauldian views on these surveillance mechanisms help raise questions about the interplay of freedom and security within the framework of liberalism. Because the Netherlands is a society based on capitalism and liberal values, this is an important aspect that is covered by critically examining the role of liberalism (Swanson, 2014, p.251; Lemke, 2002, p.58).

Theories such as the recent publication of Zuboff's *age of surveillance capitalism* (Zuboff, 2019), provide groundbreaking insights with regard to the use of data and surveillance in the postmodern contemporary societies. Yet these theories are

focused on the role of tech companies such as Apple, Google, Microsoft and Facebook (Zuboff, 2019). This thesis is focused on the role of the government because the Wiv is a law that is created by the Dutch government, which makes this theory less applicable. Other theories, such as Goold & Lazarus *Security and Human Rights* (Goold & Lazarus, 2007), could be a useful tool to incorporate in this theoretical framework as it is occupied with the interplay between security and freedom. But it is observable that scholars from a similar background also refer to works of Foucault (p.106, 107, 118, 120). Therefore the choice has been made to directly analyze Foucault's extensive work alongside the aid of secondary interpretative literature.

Political discourse theories such as van Dijk's political discourse analysis, (van Dijk, 1998), focus more closely on the lingual aspects of discourse, such as the verbs used by the involved actors. Foucauldian discourses are more occupied with the social context of the discourses displayed by the different actors. Therefore this thesis is focused on finding biopolitical discourse during the Wiv referendum. This has resulted in the following research question:

To what extent does the political landscape in the Netherlands make use of biopolitical discourse surrounding the Wiv referendum?

During the day of the referendum, the government of the Netherlands consisted out of four political parties: The VVD, CDA, D66 and Christenunie. The first three parties are responsible for 71 of the 76 seats in parliament (Kiesraad, 2017), hence the first part of this thesis focuses on whether these parties within the political landscape make use of biopolitical discourse during the parliamentary debates. Besides the parliamentary debates, Prime-Minister Rutte and CDA leader Buma are also involved in a debate on TV the night before the Wiv referendum takes place. Therefore the second part of this thesis focuses on the extent to which the political parties VVD and CDA make use of biopolitical discourse during this particular TV debate.

A third aspect that cannot be ruled out in this this thesis is the matter of coalitions related to the Foucauldian concept of governmentality. The debates surrounding the Wiv referendum debate originate from before the parliamentary elections of March 2017 (Kiesraad, 2017). One month before the elections, the parties

D66 and CDA were still part of the opposition within parliament, and during that time, debates took place about the Wiv (Tweede Kamer, 2017). Consequently, the third part of this thesis focuses on whether the shift from the opposition to the government coalition changes the discourses of the CDA and D66.

When we speak of the political landscape, biopolitics does not solely focus on the political parties, but is also open to other actors that are part of the societal ‘network of relations’ (Havis, 2014, p.114; Foucault, 2005, p.146). Besides the political parties present during the debates surrounding the Wiv, there also is another government official actively campaigning, namely AIVD director Rob Bertholee (College Tour, 2018). Accordingly, the fourth part of this thesis is occupied with to which extent AIVD director Rob Bertholee uses biopolitical discourse.

As briefly aforementioned in one of the previous paragraphs, biopolitics also relates to the population, where it states that the population also has its own interactions, and is therefore both a self-thinking subject and an object of the government (Foucault, 2009, p.66). During and after the Wiv debate, two different actors who represent the population stand out. First of all Arjen Lubach, TV host of *Zondag met Lubach* has a very distinctive opinion about the Wiv (Lubach, Sleepwet, 2017), while theater group the *Verleiders*, also express their concerns about the Wiv. Despite the fact that they do this almost one year after the referendum, they remain a strong representation of the population. Thus the fifth part of this thesis is occupied with the extent to which Arjen Lubach and the *Verleiders* use biopolitical discourse.

These five components will collectively provide an answer to the research question of this thesis and display how these biopolitical discourses attempt to justify the implementation of a new law by the Dutch government that attempts to provide security while concurrently invading the freedom of its own population.

In chapter 2, the theoretical framework is set out to provide a deeper and more extensive explanation of the concept of the Foucauldian approaches towards biopolitics. A thorough historical explanation is provided, followed by a shift from disciplining power to the role of liberalism within the threefold biopolitical structure. This biopolitical structure involves the population, political economy and dispositives of security. The second subchapter provides a further explanation of a set of surveillance theories.

Chapter 3 explains the methods used in order to examine whether biopolitical discourse is actually used and the indicators formed based on the theory set out in

chapter 2. Chapter 4 describes the results of this analysis. Per sub question each of the indicators are being examined and provided with a description of the results. Chapter 5 then summarizes the results and answers the subquestions by drawing a conclusion.

2. Theoretical Framework

This chapter unpacks the concept of Foucault's biopolitics. Starting with the origins and the political shift towards biopolitics, then followed by explanation of its disciplinary power and the triangulate structure of biopolitics within the framework of liberalism.

2.1.1 History of the 'bio' in biopolitics

The biological aspects of Foucault's work 'does not refer to the somatic, to fleshy living bodies but to *life* which is in a sense beyond bodies, existing at the limit of finite bodies, traversing finite lives' (Blencowe, 2011, p. 33). Life in this definition transcends the level of the individual body of a human being.

So what does this mean exactly? In order to understand this concept, we must first go back to the methods of observation that were common until the beginning of the nineteenth century. According to Foucault (1994) these observations were part of natural history. Foucault calls this natural history, because the observations were focused on empirical descriptions of natural living people. This method only focused on what was visible from the behavior of people, these descriptions led to different characteristics, the entirety of these descriptions led to a complete taxonomy of natural history (Foucault, 1994, p. 160; Blencowe, 2011, p. 41; Mendieta, 2014, p. 34).

So what we have at the turn of the nineteenth century is a complete overview of empirical descriptions of living human beings, these taxonomies of living beings, did not include observations of death. This changes due to the discovery of anatomical pathology by Xavier Bichat. Anatomical pathology observes the bodies of diseased people, with this observation of death 'knowledge of life finds its origins at the destruction of life' (Foucault, 1994, p. 144). Put in simpler words; the observation of corpses of people reveals why life comes to an end and how this might be prevented. This change is crucial, because this leads to death becoming a presumption of medical knowledge, since it shows to what life is opposed and exposed (Ibid). Thus, this means that the increased knowledge about the human body means that death is not simply a mysterious force, but something mankind can control and in this sense extend life vis-à-vis death.

These observations not only lead to a structural way of observing how life ends, it also gives insight in the way different organs within a body are one integrated

system, connected with each other and working together with one purpose; staying alive. This leads to placing life at the center of things (Foucault, 1994, p. 265; Blencowe, 2011, p.46).

According to Foucault life is transcendental due to new observational techniques by which certain processes within the individual body can be standardized. In his publication *the Birth of the clinic* (1994) Foucault mentions a number of principals within the field of anatomical pathology, which allow the body to be examined in a structural way by mapping the way diseases arise and develop. By mapping these diseases, principles of how the human body works are established (p.150). These rational principles provide insight into deeper hidden diseases, which also shows how these diseases can be prevented. These insights can be applied beyond the body of one individual, since it can help prevent diseases among many other people. In this manner, it is transcendental, because it helps sustaining the life of not solely an individual, not only because it is finite, but also because it helps sustain the life of populations by intervening in its biological structure, based on the observation of individual's corpses (Foucault, 1994, p. 160;Blencowe, 2011, p. 50; Mendieta, 2014, p. 35).

So this shift from describing only the visible to more rational, observant and analyzing approaches revealing deeper causes of diseases and death, is transcendental because it is not only applied to individuals, but to society as a whole. This is the point where the concept of biopolitics comes into existence. This concept is explained in the next section.

2.1.2 The political shift towards biopolitics

In the previous section we have elaborated on the biological concept of biopolitics, in which the emergence of new techniques of observation in the medical science has placed the concept of life at the forefront of society. Concurrently, a shift takes place within political thought about the concept of life and death. Foucault (1978) speaks about this in the last chapter in the *The history of sexuality volume 1*. In this chapter, he speaks about the shift of the sovereign's power right over life and death (Foucault, 1978, p. 135; Mendieta, 2014, p.40).

In order to understand this shift, it is important to get a clearer image of the situation before the actual taking place of the shift; therefore it is necessary to take a closer look at the history of the sovereign. Until the seventeenth century the

sovereign, when his power was threatened or challenged, had the ability to decide about the life of those who threatened him. He could do so by exercising the right over life and death. This power, actually meant that he could only decide about life by taking life or keeping those responsible alive by sentencing someone to death or not, the so-called ‘take life or let live’ (Foucault, 1978, p. 136; Foucault, 2003, p. 240).

From this situation, a shift takes place. This shift is shaped by the medical changes as described in the previous chapter, which in turn leads to life being at the center of society (Ibid, p.137). Foucault claims that this leads to a paradoxical situation; how can a government sentence people to death while its main task is to make sure that life is strengthened (Foucault, 1978, p. 138)? This in turn leads to the shift of the sovereign to a new right: ‘The right to ‘make’ live and let die (Foucault, 2003, p. 240). This sovereign’s new right is made possible by the transcendental techniques that were created by the anatomical pathological discoveries of the human body that are described in section 1 of this chapter, which enable the endurance of human life vis-à-vis death.

This shift constitutes two basic forms. The first form is what Foucault (1978) calls ‘*the disciplines: an anatomo-politics of the human body*’ (p.139). Whereas the second form is called ‘*regulatory controls: a biopolitics of the population*’ (ibid, p.139) Now what do these concepts mean?

2.1.2.1 The disciplining power of anatomo-politics of the human body

The anatomo-politics of the human body is a form of power that disciplines the human body. By disciplining the human body, the life of individuals is extended. So how is the body disciplined? By breaking down groups into the individual, also known as individualizing, it is possible to keep these individuals under surveillance, training individuals so they can use their capacities optimally and if one does not behave properly, punish them in order to become docile (Blencowe, 2011, p.58; Mendieta, 2014, p.40; Foucault, 2003, p. 242). This disciplining power is established by the use of norms, which are used as the basis of coercion by standardizing certain types of behaviors such as being on time, speaking when you are told to or being quiet when others speak (Havis, 2014, p.113; Foucault, 1995 p. 178).

These norms are spread by a structure of three interrelated distinct technologies: Hierarchical observation, normalizing judgment and examination (Havis, 2014, p.113; Foucault, 2003, p. 253). Hierarchical observation is established

by designing spaces that allow a point of hyper visibility, such as school classrooms, factory floors, military inspections and the panopticon prison design which allow the observer to examine each individual and give a judgment on whether the individual is dedicated towards the norm by being ‘ranked, classified and ultimately reformed’ (Havis, 2014, p.114).

Individuals that adhere to the norm are rewarded with higher positions within the hierarchy, while the ones that do not comply receive more training and discipline (ibid). The identifying of normalization practices, also leads to the identification of practices that are not normal, this in turn leads to new inventions of deviating categories ‘such as the delinquent, the idiot or the homosexual’ (McWhorter, 2014, p.319). However, in order to let individuals accelerate that do adhere to the norm within this hierarchy, a rank of disciplines is necessary, so that individuals ‘circulate through a network of relations’ (Havis, 2014, p.114; Foucault, 2005, p.146).

This disciplining hierarchical network aims to foster efficiency and good order, which in turn has the goal of eliminating ‘spaces in which individuals might form collectives and resist’ (Ibid, p.114; Foucault, 2005, p.153). Besides space, time is the other element for establishing the norm and its judgment by using time as a unit of measurement in order to judge to which extent individuals are dominated by discipline, which means that individuals need to use their time more efficiently, which means being dominated more efficiently.

In practice these technologies of disciplines lead to individuals internalizing these norms, and thus the message power is trying to send, which has the effect of being repressed by an individuals own internalized norms (Foucault, 2005, p.202-203). The training of the individual in this manner leads to becoming easily manageable and being a ‘utility for the state’ (Havis, 2014, p. 114). In other words, by establishing norms via hierarchic technologies that affect the time and space of individuals, who then internalize these norms and are in this sense disciplined and easily manageable for the state, which makes them useful to be productive for the state.

This disciplining way of ruling over individuals within society is a form of governance that started in the 17th and 18th century and is still ever present (Foucault, 2003, p. 244). During this time, we also see the shift to the second form: *Regularly controls: a biopolitics of the population*. However, in order to explain this second form, it is first necessary to explain the triangulate structure of biopolitics.

2.1.3. The triangulate structure of biopolitics

The previous two sections have shown that there is a shift from natural history to biology, which results in life becoming the center of society. Similarly, the shift from disciplinary methods of governance to biopolitics is related to the transcendental concept of life. The examination of the phenomenon of life becomes manageable due to the development of centralized technologies containing statistical knowledge (Blencowe, 2011, p. 36), there will be a further elaboration on this topic in the next chapter. However, this centralization of technologies by the state is part of governmentality, which is defined by Foucault as:

“The ensemble formed by institutions, procedures, analyses and reflections, calculations and tactics that allow the exercise of a very specific, albeit very complex, power that has *the population* as its target, *political economy* as its major form of knowledge, and *dispositives of security* as its technical instrument (Foucault, 2009, p. 43-46; (Godmund-Høyer & Lopdrup Hjorth, 2009, p. 105).

The population, political economy and dispositives of security form the triangulate structure of biopolitics. These concepts are explained in the next chapters. However, before coming to the explanation of this triangulate structure, it is important to elaborate on the concept of governmentality within the framework of liberalism.

2.1.3.1 Governmentality and liberalism

Governmentality is a concept that Foucault introduces in his lectures in 1977 titled *security, territory, population* and further develops in his series of 1978 *The birth of biopolitics* (Foucault, 2009; Foucault, 2008; May, 2014, p. 175). Within the framework of biopolitics, the structure of its governmentality consists out of the population, the political economy and dispositives of security. However, this is only the case within the structure of biopolitics, which means that governmentality is a concept that already existed before biopolitics evolved. This means that “it is the result of a historical process, one that is contingent and has diverse origins” (May, 2014, p. 176). This historical process is a way in which power is exercised by the government through an intersection of distinct practices, in the case of biopolitics this

is related to the transformation to a liberal society (May, 2014, p. 177; Lemke, 2002, p.58).

Liberalism is crucial to understanding biopolitics, because Foucault understands liberalism as a way in which human beings are governed (Swanson 2014, p.251; Lemke, 2011, p. 45). This form of governing is shaped by the shift from a medieval way of thinking about society to a capital society. During the middle ages a good government was shaped by Christian values, in a pastoral way (Lemke, 2011, p.45). This implicates that the governmentality was shaped by a similar structure as a shepherd tended to his flock, so this meant that the government took care of each individual within society, who in turn had to obey towards the rules set by the government (May, 2014, p. 177).

What did this look like in practice? For instance, if one takes a look at the market place in the sixteenth and seventeenth century, there are many regulations, Foucault (2008) mentions a number of regulations: ‘‘It was regulated with regard to the objects brought to the market, their type of manufacture, their origin, the procedure of sale, and of course, the prices fixed (Foucault, 2008, p. 30). The market also was a site of distributed justice, because everyone was supposed to be able to buy their basic needs in order to survive, which in turn resulted in rules that made sure that prices were not too high for the poorest people (ibid). Besides being a place of regulations and distributive justice, the market needed to be fraud-free, so no such thing as theft or crime was allowed, especially the buyer had to be protected against potential fraud from the salesman. These regulations meant that the market in medieval ages were a site of justice, shaped by the shepherd over its flock (Foucault, 2008, p.31).

A shift takes place in this same marketplace the middle of the eighteenth century when the form of governmentality is shaped by two concepts; the liberal concept of the naturalness of market mechanisms and liberal governmentality. Naturalness of market mechanisms means in practice that ‘‘the market appeared as something that had to be obeyed and had to be natural, that is to say, spontaneous mechanisms’’(Foucault, 2008, p.31). This means that the price of a product expresses the relationship between the cost of production and the extensiveness of demand. So if there is more demand than production, the price will go up due to scarcity. If there is a higher production than demand, the price will go down, so this means that a certain price fluctuates around the value of a product (Foucault, 2008, p.31). It

similarly adequately expresses the relationship between the cost of making the product, while also making sure the exact price is paid with regard to demand and supply (Ibid).

The second concept refers to what Foucault calls liberal governmentality. This type of governmentality is not simply a ‘‘hands off liberalism’’; instead it involves creating certain freedoms that support the naturalness of market mechanisms. But freedoms such as freedom of the market, need to be created by the government, and these freedoms can only function if they are facilitated by the government, which means the government sees ‘‘to it that you are free to be free’’(Foucault, 2008, p.63). So in order create this freedom, it must organize and produce this freedom in order for it to function (ibid). However, in order to produce freedom, ‘‘this very act entails the establishment of limitations, controls, forms of coercion, and obligations relying on threats’’(Foucault, 2008, p. 64;May, 2014, p. 179). Foucault (2008) gives an example of how this principle of calculation works with regard to the internal market of a state. In order to have freedom of market, buyers and sellers are required. A monopoly in the market might prevent the amount of sellers in the market, so a restriction on monopolies is needed in order to do so, and legislation by the government is therefore used in order to ensure the freedom of market (2008, p. 64). This described principle of calculation is called security, which means that the government must determine to which extent the interests of an individual could form a threat for the collective interests of all individuals (Ibid, p.65). This liberal governmentality, then, consists out of the triangulate structure of political economy, the population and dispositives of security.

2.1.3.2 Political Economy

Foucault (2008) defines the political economy as: ‘‘A (...) general reflection on the organization, distribution and limitation of powers in a society (p.15). The previous section, explains how the economy changes because of the transformation from a mercantilist society to a society based on free trade. A mercantilist state attempts to prevent scarcity by imposing measures on farming, pricing, storage and export of grain; in order to make sure that everyone in society has sufficient food. This changes into a liberal society, as explained in the previous chapter. This in turn leads to a plurality of ‘‘pricing, supply, demand and production’’ (Godmund-Høyer & Lopdrup Hjorth, 2009, p. 107)

This plurality comes about naturally, and this is where the political economy of the state changes. For the state, it is important to make sure that these natural processes are held in tact. To do so, the state no longer controls every aspect of society. Instead, it is bound to these natural processes (Lemke, 2011, p. 46). Being bound to these natural processes means that the state no longer seeks to control everything in society, it is instead occupied with limiting itself to certain domains that must be secured in order to ensure the naturalness of the population (Ibid, p.47). This in turn constitutes a shift towards internal regulation of the state. The measures the government takes are judged by the naturalness of its acts, which involves taking a closer look at whether the measures taken by the government are appropriate, which means that in cases where no government intervention is required or even is harmful, it is not present. This principle of laissez-faire means a change in the way of governing. Where the government used to dominate, prescribe and issue decrees, it now focuses on inciting and stimulating, based on norms. This shift of the political economy constitutes new forms of regulating the population based on norms (Lemke, 2011, p. 47). A further elaboration on the security measures of the internal regulation of the population is given in the next two sections.

2.1.3.3 The population

Before the eighteenth century, “population” meant simply the opposite of “depopulation.” A state’s strength and wealth were measured in part by the number of its inhabitants. So the number of healthy people in a state defined its strength (McWhorter, 2014, p. 370). Chapter 2.1.1 displayed how medical science led to life evolving to become the center of society. This was enabled due to the concurrent rise of new disciplines such as statistics and demography, because these disciplines make it possible to ‘analyze processes of life on the level of populations and to “govern” individuals and collectives by practices of correction, exclusion, normalization, disciplining, therapeutics, and optimization’ (Lemke, 2011, p. 5).

The population becomes manageable because the people within society have their own behavior, which is formed by their opinions, beliefs, actions, habits, fears and prejudices. The government can manage the behavior of their population by promotion, campaigns, ming education, emphasizing certain norms of behavior or giving assurances (Godmund-Høyer & Lopdrup Hjorth, 2009, p. 106). All these

processes are disciplinary measures of the anatomo-politics of the human body, which have been explained before in section 2.1.2.1.

The population concurrently deals with its own interactions, which consist out of their own uncertainties, probabilities, dangers risks and contingencies (Idem, p.106).

Because of these behaviors and interactions of the population, they are a political object of the government, because its actions are directed towards the behavior of population. Similarly, the government expects the behavior of the population to change in a certain way after its interventions, which also makes the population a political subject (Foucault, 2009, p. 66; Godmund-Høyer & Lopdrup Hjorth, 2009, p. 106).

As explained in the previous paragraph, we now see that population is both a subject and a subject of the government and an object for analysis because it has its own behavior. This behavior of the population is analyzed by using statistics.

Statistical longitudinal research in the eighteenth and nineteenth century shows that the behavior of the population leads to consistencies; the same birth rate, the same death rate and even the same suicide rate (Foucault, 2009, p. 74; McWhorther, 2014, p. 372). These consistencies make it possible to establish norms and standards in order to govern the population. These norms and standards allow the government to prevent and compensate for dangers and risks that constitute the population and not necessarily the individual.

So how does this look in practice? Foucault gives an example with regard to the prices of grain within the shift from a mercantilist to a capitalist society in 17th and 18th century France. Mercantilist administrations deliberately kept the prices of grain low, in order to ensure that every individual was able to afford grain in order to prevent hunger. This pastoral way of governing looked after each individual in this way. However due to the artificial low prices, production of grain was not stimulated, which in turn resulted in a higher amount of people being famished (McWhorther, 2014, p.371; Foucault, 2009, p. 41). This shifts in a capital society that uses statistics. In a capital society, the natural price of grain is higher because there is no intervention. These higher prices give farmers an incentive in order to produce more, which in turn results in a higher production of grain. The result of this form of governance is that enough grain will be available for the majority of the population, an adverse effect is that not every individual within society is able to afford this due to higher prices, but the general population who fall within the norms of statistics, are

taken care of (McWhorther, 2014, p. 372; Foucault, 2009, p.41). This example displays how statistics focuses on general probabilities, instead of the details or exceptions of the individual, which in this case is famine (Marks, 2008, p. 102). This example displays how a regulating society is included in a disciplinary society. This regulatory society, involves new technologies of security (Foucault, 2003, p. 249; Lemke, 2011, p.37).

2.1.3.4 Dispositives (apparatus) of security

The previous chapters display how the political economy shifts within the liberal framework while concurrently the rise of new disciplines allow the monitoring of the population. This is the point where the final components of the biopolitical triangulate steps in.

Before going deeper into the security related part, it is necessary to give an explanation of what a dispositive or apparatus is. An apparatus is first of all a multilineair whole that consists out of “lines with different natures” (Deleuze, 2014, p. 126). Thus, an apparatus is like a network of different actors that co-construct security. The most famous apparatus described by Foucault is the panopticon prison design of Jeremy Bentham. Eventhough this is a disciplinary apparatus; it is a fine example of how apparatuses of security work. The panopticon design makes it possible to observe every individual from a central point of view, and it is designed in such a way that an individual is not able to verify whether he or she is being watched (Foucault, 1995, p. 201; Havis, 2014, p. 116). This leads to every individual behaving towards the norms that are set within the prison. So in this disciplinary apparatus, the prison design, the observer and the observant together form an apparatus that co-construct discipline.

The biopolitical apparatus of security does not focus on the individual anymore, but more on the classificatory powers of the panopticon prison design, leading to groups being constantly profiled, which means that attributes of people leads to categorizing people, in which their given rate defines to what extent these groups are a potential risk to society (Lyon, 2001, p.20). So instead of looking for an individual, these apparatuses “seek to regulate the open series of events produced by the population in its natural environment [...] by taking into account that which can happen” (Godmund-Høyer & Lopdrup Hjorth, 2009, p. 107).

Foucault recognizes three distinct forms within the apparatus of security; legal regulations, disciplinary measures and technologies of security. Legal regulations “operate by laws that codify norms” (Lemke, 2011, p.47), which protect the entrepreneurial activities of the individual citizen (Hibbard-Swanson, 2014, p. 252). Based on these legal norms, disciplinary measures make a distinction between who is normal and abnormal, suitable and capable etc. (Lemke, 2011, p. 47). These disciplinary measures make sure that the individual is capable of being productive and making profit (Hibbard-Swanson, 2014, p.252). These technologies of security are a further continuation of these disciplinary measures. Disciplinary measures take a legal norm that is prescribed by the judicial laws. Technologies of security take the empirical norm, the average of birth and death rates, the rate of diseases, etc. These rates “specify an optimal middle within a spectrum of variations” (Lemke, 2011, p. 47). So they establish norms based on empirical observations, and act when certain cases fall outside the average norm. This is a complete new way of securing the population, which is defined by Foucault, as “*regulatory controls: a biopolitics of the population*” (Foucault, 2003, p. 244). In chapter 2, a further elaboration on the development of the population is provided

2.1.4 Biopolitics within the framework of liberalism

This chapter has displayed the shift from natural living beings to mankind as a biological species in the medical science, which led to life becoming at the center of society. Life at the center of society changed politics; from this point onwards the state was more concerned with prolonging life as its main task. This prolonging of life, constituted a number of techniques, which are explained in the next section.

Section 2.1.3.1 displayed that freedoms of liberal governmentality are produced by the government and thus are organized. The organization of these freedoms by disciplinary and biopolitical forms of governmentality lead to a society that is constructed in order to make subjects “agents of exchange, production, and competition” (Hibbard-Swanson, 2014, p.252). Different aspects produce these freedoms; juridical norms established the protection of the commercial activities of civilians, while disciplinary norms and techniques ensured that the individual was productive (Havis, 2014, p. 112). The development of statistical approaches, helped observe the population. (Mendieta, 2014, p.46; Hibbard-Swanson, 2014, p.253) These approaches created norms that helped determine the health of the population. These

determinations then stimulated the population's productivity by keeping everybody healthy. All these juridical, disciplinary and statistical techniques transform within the framework of liberalism. These techniques are no longer political, but they become an administrative part of the state (Mendieta, 2014, p. 42). This transformation of political techniques into automatized administrative task is at the center of biopolitics (Ibid).

Within biopolitics, there is an ongoing interplay between freedom and security. It attempts to minimize the amount of danger for citizens. This has a number of consequences. First of all, a culture of danger is created. Citizens are explicitly made aware of surrounding dangers, or rather, "conditioned to experience their situation, their life, their present, and their future as containing danger" (Foucault, 2008, p. 66). In the second place, this culture of dangers gives way to a mayor increase of supervising methods of constraint, control and coercion. These phenomena are the actual opposite of freedom (Foucault, 2008, p. 67). Thirdly, in order to make sure life continues to reproduce and to increase freedom, control stands at the center of liberalism (Ibid). These aspects, together form the paradox of liberalism; "those that are called upon to manufacture this freedom, actually produce destructive effects which prevail over the freedom they are supposed to produce" (Foucault, 2008, p. 69).

Concluding, these biopolitical techniques that become an administrative part of the liberal governmentality of the state, are deployed in order to organize freedom, but the very production of this freedom for the population, limits this very freedom.

2.2 The rise of the surveillance state

In order to be able to understand the Wiv, it is primarily necessary to give an overview of the rise of the surveillance state from the 18th century to modern times in order to understand how the practices of intelligence services have come about and what the context is of the coming about of the Wiv.

2.2.1 The rise of the surveillance state

The shift from a disciplinary towards a biopolitical governmentality of the state starts in 18th century France according to Foucault (1994, p.144). Therefore this will be the starting point of the development of the surveillance state. Because diffusion of technologies in Europe was quite common, various European nation-states are taken into account during the display of these developments.

The core task of surveillance is identification, a simple question of “who are you”? (About, James, & Lonergan, 2013, p. 1). From this simple question derives a range of practices that involve the “observation, recording and categorization of information about people, processes and institutions” (Ball & Webster, 2001). Within surveillance there are several categories. This section focuses on categorical suspicion. This can be defined as a surveillance that is occupied with “identification of threats to law and order – with malcontents, dissidents, and at the extreme, terrorists” (Ball & Webster, 2001, p. 8).

Even though surveillance is one of the trademarks of modernity, the first practices of identity recognition were developed in 18th century France. Due to the liberalization of the economy, the French police had to deal with an increased amount of mobility and growing cities (Denis, 2013, p.18). These developments required structural changes towards a rational government, which constituted rationality, technological knowledge and information (ibid, p.19). The military branch of the French government was at the forefront of the innovations. In order to prevent soldier from deserting, each soldier who left needed a printed certificate that contained his name and physical description (Denis, 2013, p. 20). These technologies then diffused towards the population, where baggers, travelers and the working population also required such a document also known as a passport (Ibid,p.20). Documents distinguished between deserters and soldiers or the good worker from the pauper. This meant that a piece of paper defined a group of individuals or an individual. The

massive scale in which France applied this technique of reverse identification was revolutionary for the state (Denis, 2013, p.21).

Up to the end of the nineteenth century, much of the information was not gathered central by the state (Denis, 2013, p.24; Higgs, 2001, p. 183). This was similar in the UK, where the government commenced the implementation of a national surveillance body initiated under the 1879 Prevention of crime act, and formalized in 1894 concurrently with the introduction of the use of scientific identification methods as for example the use of fingerprinting (Higgs, 2001, p. 187). The twentieth century witnessed the professionalization of central state data gathering due to the rise of the welfare state, which required more interaction between the state and its citizens in order for the citizens to claim their benefits (Ibid, p. 188). The second half of the twentieth century was characterized by increasing tensions between the east and west due to the advent of the Cold war. This resulted into the surveillance of domestic groups such as trade unions and peace activists that formed a potential threat to Western capitalist societies (Higgs, 2001, p. 190). The uniqueness of this situation marked a new turning point in the history of surveillance because this meant that the strict line between domestic and external threats was blurred (Ibid, p.191).

A groundbreaking shift within the field of state surveillance took place due to the computerization of data storage (Higgs, 2001, p.190; Lyon, 2003, p.163). This not only enabled the central storage of data of the population in one place in order to establish more efficient bureaucracy, but it completely affected western society as a whole and actually has resulted in surveillance being intrinsically connected to our daily lives (Lyon, 2003, p.164) For instance, we take cash out with a card that contains our personal information, we use our smartphones to transfer money to one another and to communicate with each other and use keycards to enter work offices (Ibid, p.164). This has resulted in making our lives much easier.

However, the benefits of surveillance also have a number of major drawbacks. Especially since 9/11 there has been an intensification of surveillance (Ball & Webster, 2001, p.10; Lyon, 2003, p.162). These identification and surveillance techniques are focused on managing risks and preventing dangers (Ceyhan , 2012, p. 42). These techniques however, have increasingly invaded our privacy, while also being less transparent and more secretive (Lyon, 2003; Ceyhan, 2012, p.42). Techniques such as CCTV, GPS, RTLS (Real Time Locating System) and tracking devices are all widely diffused technologies that have two main tasks: The detecting

of real time dangers and the prediction of future risks for society. These techniques all rely on algorithms, which simply put, are a list of mathematical sequences that make calculations, processes data and reasons automated (Ceyhan, 2012, p.42). This algorithm-based surveillance is ‘’characterized by embedded, silent and hidden processes that make it difficult for individuals to be aware of and scrutinize it’’ (Introna & Wood, 2002, p. 183). Besides its opaqueness, these technologies focus on the prediction of risky individuals, in order to observe the individual, the entire population must be observed, which shows how behavior features of the population becomes an object of biopolitics, as is described in the previous section (Ceyhan, 2012, p.43).

3.Methodology

In order to find out whether political actors in the Netherlands actually display biopolitical discourse, a number of these parties will be analyzed. In this chapter, the first part will define discourse analysis, and display why the choice has been made for a Foucauldian Discourse Analysis. The second part presents the various amounts of sources that will be used in order to analyze the discourse of political parties on the Wiv, while also justifying why the actors subject to analysis are chosen for in this thesis. The final part consists out of the indicators of discourse analysis that derive from the theories set forth in chapter 2.

3.1 Defining Discourse Analysis

Discourse Analysis (DA) is an approach that analyzes more than a natural conversation; it also includes the use of texts, like for instance newspapers and transcriptions of debates. For instance for Foucault, discourse denotes ‘‘the way in which a particular set of linguistic categories relating to an object and the ways of depicting it frame the way we comprehend that object’’ (Bryman, 2016, p.531). This means that discourse is more than just a language; it is part of the social world, which contains interests of individuals and groups (Ibid). The interests of individuals and groups that lay behind discourse imply that language is not neutral. By using language, people attempt to achieve certain goals. DA focuses on the strategies people use in order to achieve their goals (Bryman, 2016, p. 532).

There are four main themes within DA (Gill, 2000; Bryman, 2016, p. 534). The first topic involves discourse as a topic. Meaning that the focus is merely on discourse, and not on the social reality that constitutes discourse (Ibid). The first theme is not applicable to this thesis, because Foucauldian Discourse Analysis is per definition involved in the meaning of social reality (Given, 2008, p. 219). The second topic concerns the constructiveness of language. This theme understands language as a way of ‘‘constituting a particular view of social reality’’ (Gill, 2000; Bryman, 2016, p. 534). This means that the presenter of this view makes choices, and these choices show the position of the creator of this view. The second theme is applicable to the analysis of the positions of the actors in this thesis with regard to the Wiv referendum.

The third theme relates to discourse as a form of action. In this sense, language is viewed ‘‘as a practice in its own right’’(Gill, 2000, p.175). Meaning that language is a means to accomplishing goals such as convincing people to vote for a

certain political party. But most importantly, this means that his or her environment influences personal discourse (Bryman, 2016, p.534). This theme is applicable because the actors are convincing the population to either vote in favor or against the Wiv. The fourth theme is associated with how discourse is rhetorically organized. In this theme, ‘‘discourse is connected with establishing one version of the world in the face of competing versions’’(Gill, 2000, p. 176; Bryman, 2016, p. 534). In this form of discourse, there is a focus on how discourse persuades others about their version of events happening (Ibid), this also applicable because

3.2 Applying a deductive approach to Foucauldian perspectives

In order to analyze whether biopolitical discourse is present during the debates surrounding the WIV-referendum, it is necessary to use codes in order to organize the different concepts and identify the categories belonging to these codes (Given, 2008, p. 85). There is a difference in the usage of codes; in quantitative research codes are created before the data collection takes place in order to test a theory, whereas in qualitative research coding is ‘‘the process of creating ideas and concepts from raw data such as interview transcripts, fieldnotes, archival materials, reports, newspaper articles and art’’ (Ibid, p.85). This collection of raw data is then analyzed and in order to be able to form a theory about uncovered grounds of data (Given, 2008, p.86).

This thesis is comprised with performing a discourse analysis of biopolitics and the main goal is to examine whether these Foucauldian concepts are present during the discourse surrounding the debates on the WIV-referendum. Chapter 2 has displayed a very extensive explanation about the concept of biopolitics, which means that the intention is not to form a theory based on observations. Instead, this thesis uses a deductive approach; it seeks to examine whether biopolitical discourse is observable, which means that this theory is examined on its presence during the debates surrounding the WIV-referendum.

It is possible to use a deductive approach in order to analyze Foucauldian perspectives. Since one can argue that there is no reality against which the theory can be examined from a Foucauldian perspective. However, Bevir & Blakely (2019), argue that anti-naturalist social scientists develop genealogies and meta-narratives if they want to construct general theories (p. 1). This enables the examination of a general reality against which to examine the presence of the theory of discourse

related to biopolitics. This means that it is possible to determine to what extent biopolitical discourse is present during the debates surrounding the Wiv referendum.

Therefore the examination on the presence of this theory means that the indicators in chapter 3.6 are the codes that have been developed prior to data collection, and therefore these categories will act as a precoded structure for data-analysis, of which the codebook is added in appendix I.

3.3 Actors

In order to keep the DA manageable, a choice must be made with regard to which political actors will be analyzed. According to Foucault's theory on biopolitics, the population is both an object and a subject of the state's governmentality (Foucault, 2009, p. 66; Godmund-Høyer & Lopdrup Hjorth, 2009, p. 106), which means that the population has its own behavior that can be directed by the government. However, because the population has its own behavior, it can also influence the government's policies and the political groups that form policy in the parliament (Foucault, 2009, p. 74; McWhorther, 2014, p. 372). For this reason not only political parties will be taken into account in this discourse analysis, but also a number of groups in society that could potentially have influence on the political process. Arjen Lubach and theatergroup 'de Verleiders' represent the population. The following subsections will provide an overview of the political actors analyzed.

3.3.1 political parties: VVD , CDA and D66

The VVD is the political party that has the biggest amount of seats in the Dutch parliament and they are currently in the coalition with CDA and D66. Traditionally, the VVD is the liberal party of the Netherlands (Voerman, 1995, p. 1) Due to their liberal standings and the interplay of freedom and security within liberalism; it is possible that this party is involved in creating discourses of danger (Foucault, 2008, p.66).

The CDA party was first established in 1980 and was a merger between the originally Protestant parties CHU and ARP and the Roman-Catholic KVP as a reaction against the upcoming left in the 1970s (Ten Hooven, 2011, p. 62). Since 1980, the CDA has been part of 11 of the 14 coalitions of the government, with exceptions of period 1994 – 2002 and 2012 – 2017 (Parlement.com). For this party, it

is interesting to see whether their Christian background impacts their discourse related to the current liberal governmentality (Foucault, 2008, p.31).

D66 was initially created in 1966 in order to ‘detonate’ the traditional postwar party politics, which in practice meant that people from the same social groups voted for the same political party (Voerman, 1995, p. 2). D66 has been a party that since its establishment has been part of the opposition, with exceptions of the coalitions of 1973-1977, 1994-2002, 2003-2006 and the current coalition that was installed in 2017 (parlement.com).

For both CDA and D66 it is interesting to see to what extent the shift from the opposition to the ruling coalition has influenced the position of these parties with regard to interplay between security and freedom, because of the governmentality of governing coalitions.

3.3.2 Political actor 1: Rob Bertholé

Rob Bertholé was the director of the Dutch intelligence services during the debates surrounding the WIV referendum; he was one of the ‘faces’ of the government that campaigned to say ‘yes’ against the WIV law as it was originally designed by the Dutch parliament (Hijzen & Scheepmaker, 2018, p. 9). He is an important actor because his function is more administrative than political, and the transformation of political techniques to administrative tasks is at the core of biopolitics (Foucault, 2008, p. 69), which could potentially mean that his public performances during the debates are a biopolitical move of the government in order to depoliticize the debate.

3.3.3 Political actors representing the population: Arjen Lubach and de Verleiders

Arjen Lubach is a moderator and tv-presentator and has a satire TV-show about things happening in Dutch society, including political topics. Despite the satire show, the underlying messages of his TV-shows are quite serious and also influential. Within biopolitics there are networks of relations (Havis, 2014, p.114; Foucault, 2005, p.146) that together form an apparatus or network, that co-construct security (Deleuze, 2014, p.126). As part of this network, Arjen Lubach is a relevant actor to examine in order to understand how he influences the population as a representative of the population.

A clear example of this is found in his show of November 4, 2018. In this show, Lubach argues that the taboos surrounding nuclear energy are quite irrational (Lubach, 2018). The day after this show, VVD – politician Klaas Dijkhoff made an announcement that new nuclear plants should be build as as soon as possible, including the following comment: “ I hope that we will look at this topic rationally and not based on backward images of the 1980s” (Nieuwsuur, 2018). This example shows how Arjen Lubach’s tv show can have an impact on the public opinion in society and in this case also moves VVD chairman Klaas Dijkhoff to form a political statement in the media.

De Verleiders are a group of theater performers and actors who produce theatershows that are ‘sharp as a knife and about the moral in the top of business and our financial hygiene’. In their theatershow ‘#Niksteverbergen’, this group intended to show how our privacy is at risk. This group is an interesting actor to analyse, due to the fact that one of their shows ‘’door de bank genomen’’, resulted in a civil movement called ‘Ons Geld’, which advocates for improvements of the financial system.

3.4 Sources

The sources that will be used in order to analyze the discourse concerning the Wiv are threefold. First of all, two debates in the Dutch Parliament about the Wiv are analyzed. The first debate takes place on 8 February 2017. This is one month before the parliamentary elections. The second debate takes place on 10 April 2018, which is approximately three weeks after the Wiv referendum. Despite other debates taking place in November 2017, these two debates have been chosen, because the debate in February 2017 extensively displays the positions of the VVD, CDA and D66 before they formed the governing coalition, while the debate of April 2018 potentially demonstrates whether the positions of the former opposing parties CDA and D66 have changed due to being part of the government and its related governmentality.

Secondly, there will be a focus on transcriptions of the televised campaign of the political parties VVD and CDA and other actors such as AIVD director Rob Bertholeé and Arjen Lubach in order to understand the coming about of the referendum regarding the Wiv and the campaign taking place before the referendum.

Finally, the debate between theater collective the ‘Verleiders’ and the minister of Interior and Kingdom Relations is analyzed. Even though it takes place almost nine

months after the referendum, it is analyzed because it shows a direct debate between the minister and the ‘Verleiders’ as a representation of the population (Foucault, 2009, p. 74; McWhorther, 2014, p. 372).

3.5 Indicators of biopolitical discourse

Chapter 2 has displayed that biopolitics is a concept that derives from the works of Michel Foucault. With regard to discourse, it should be noted that Foucault did not develop a unitary method of analysis (Given, 2008, p. 355). However, it is clear that a Foucauldian discourse analysis offers the possibility of taking a closer look at aspects of reality that are seen as normal or taken for granted (Ibid, p.354). This form of discourse is different from conventional forms of discourse analysis, as it is not concerned with the syntax and semantics of structures. Instead, the focus is on how texts themselves have come about in terms of social and historical situations (Given, 2008, p.356). In order to investigate this, the indicators are based on the theory set out in chapter 2, which will be described in the following section.

3.5.1 Transcending individual observation

The first section of chapter 2 elaborates on the shift towards a society that uses rational approaches in order to examine the human body, which eventually leads to the prolonging of life (Foucault, 1994, p.150). In order to prolong life, it was of vital importance to develop rational, observant approaches that enable the incorporation of individual observations into the collective body of knowledge (ibid). This means that the first indicator of biopolitics is targeted on observing discourse that involve the justification of gathering information about possibly innocent individuals for the sake of collective knowledge, even though this could mean an invasion in their privacy.

3.5.2 The survival of society

The second indicator focuses on discourse that is related to the shift from a ‘take life or let live’ form of government to the right to ‘make live and let die’ society (Foucault, 2003, p.240). In practice this means that this indicator aims at finding discourse that is related to the endurance, survival or protection of human life or

society. Since the shift towards the endurance of life is what defines biopolitical governmentality, discourses that justify the Wiv by referring to the survival of human life or society are at the core of this indicator.

3.5.3 Identifying deviations from the norm

The disciplinary power of biopolitics is established by using norms. An important factor related to discourse is the adherence to the norm. In case of complying with the norm, individuals are rewarded with higher positions (Havis, 2013, p.114). However, normalization also displays people who deviate from the norm, which leads to invention of identifying deviating categories in society (McWhorther, 2014, p.39; Hibbard-Swanson, 2014, p.252; Foucault, 2003,p.244). Identifying discourses that refer to deviating practices in order to justify the implementation of the Wiv is the aim of this indicator.

3.5.4 Freedom producing discourses

The shift towards biopolitical governmentality takes place in a society based on the norms of liberalism. This involves the creation of certain freedoms that support the naturalness of liberal market mechanisms. However, the creation of these freedoms requires the establishing of limitations, controls, forms of coercion and obligations relying on threats (Foucault, 2008, p.64; May 2014, p.179). Therefore this indicator concentrates on discourse involving limitations, controls, forms of coercion and obligations relying on threats, which are essentially discourses that justify the Wiv by warning citizens for certain dangers.

3.5.5. Discourses focusing on efficiency

The disciplinary power of biopolitics creates a hierarchical network. This network is aimed at fostering order through efficiency (Havis, 2014, p.114; Foucault, 2005, p. 146). This focus on efficiency originates from liberal society, which fosters efficiency by maintaining the natural processes of the free market (Godmund-Høyer & Lopdrup Hjorth, 2009, p. 107). Therefore this indicator focuses on discourses that justify the Wiv by relating to the efficiency of the Dutch intelligence services.

3.5.6 Co-constructing discourses of security

Because the population is both an object and a subject of the government, the government can influence the population by campaigns. However, as a subject that has its own thoughts and behavior (Foucault, 2009, p.74), the population can also influence the political representatives of the government within ‘‘the complete network of relations’’ and this network of relations, is a network of different actors that co-construct security (Deleuze, 2014, p.126; Havis, 2014, p.114; Foucault, 2005, p.146; Foucault, 2009, p.66). Therefore, this indicator is aimed at finding discourses where political actors justify the necessity of the Wiv by relating to other actors within the network or relations that are not part of their own group of analysis.

3.5.7. depoliticizing discourses

The deployment of juridical, disciplinary and statistical dispositives of security over time transform into automated administrative parts of the government (Mendieta, 2014, p.42). This automation of political techniques has the consequence that hotly contested political issues are no longer political and therefore depoliticized. With regard to the Wiv, two concrete topics can be observed. First of all this means that during the debate, the actors will avoid political discussions when they are asked about questionable elements of the Wiv. A second topic could be that a non-political actor is involved in the Wiv debate.

3.5.8 Computer data storage discourses

Within the biopolitical framework, individuals are disciplined by the use of norms. These norms function by standardizing certain types of behavior (Havis, 2014, p.113; Foucault, 1995, p.178). These standardized types of behavior are turned into classifications within the apparatus of security (Lyon, 2001,p.20). Therefore classificatory powers make a distinction between normal and abnormal citizens (Lemke, 2011, p.47). Since the computerization of data storage it is possible to store these classifications in one central location (Higgs, 2001, p. 190;Lyon, 2003, p. 163). Therefore this indicator is aimed at finding discourses related to the storage of classifications of citizens.

3.5.9 Algorithm discourse

Foucault discusses how the endurance of life can be managed by centralized technologies containing statistical knowledge (Blencowe, 2011, p.36). Since 9/11, surveillance managing risks and preventing dangers have been intensified.

Surveillance techniques that rely on algorithms, which are essentially mathematical sequences that predict risky individuals in society based on statistical knowledge, are “characterized by embedded, silent and hidden processes” (Introna & Wood, 2002, p.183). Therefore algorithms are an important issue to focus open because the opaqueness of these algorithms is hard to be aware of for the population and thus also difficult to scrutinize. Therefore the discourse surrounding what algorithms are and whether their functions are clear, is at the center of this indicator

4. Results

This section outlines the results of the discourse analysis of the debates surrounding the Wiv referendum. In this section, the results of the data analysis are described. This chapter consists of 5 sections and each section consists out of 3 subsections. Subsection 1 describes the interplay between security and freedom and the way in which governmental actors try to justify the law by referring to the indicators 1,2,3,5 and 7. The second section describes how indicators 3 and 6 display the way in which actors relate to the biopolitical network of security they are part of. The final subsection focuses on how the technical debates surrounding data and algorithms take place.

4.1 Parliamentary debates by the political parties D66, VVD, and CDA surrounding the WIV referendum

The results of the analysis of this subsection derive from transcriptions of the debates that place in the parliament of the Netherlands on February 8 2017 (Tweede Kamer, 2017). Member of Parliament (MP) Kees Verhoeven represents D66, VVD is represented by MP Ockje Tellegen and the CDA by MP Mustafa Amhaouch.

4.1.1. Biopolitical discourse as a justification for the implementation of the Wiv.

The parliamentary debates seem to display a tension between the freedom of the individual by transcending individual observation and the security of the nation, which comprise the security of the Netherlands, the international threats faced in freedom producing discourses and the effectiveness of the AIVD and MIVD. The opinions of the political parties clearly display that D66 is opposed towards the CDA and VVD on these matters.

MP Verhoeven clearly expresses his concerns about how the Wiv could potentially harm the freedom of an individual: ‘ We should not only look at the investigation interest (...) but also at the interest of the online safety and online freedom of innocent people’. MP Verhoeven also explicitly mentions that he is worried about the collecting of information about individuals for the sake of collective knowledge in the Wiv : ‘If everything that people do is recorded, stored and analyzed, then the trust of the of people in the internet erodes’. MP Tellegen disagrees with MP Verhoeven on this matter, she strongly disagrees with MPs Verhoeven view that the Dutch secret services will record, store and analyze all data of innocent citizens. She even defines MP Verhoeven’s stance as ‘very dangerous’, while concurrently acknowledging that the special warrants provided by the new Wiv

do mean that intercepting on the cable means that ‘you do not know which information you will receive’. MP Amhaouch is very clear regarding their position on the collecting of knowledge of individuals for the sake of collective security: ‘perhaps we nowadays prefer security and a little less privacy’.

MP Verhoeven and MP Tellegen also acknowledge this absolute focus on security, which is described by MP Amhaouch. But it seems difficult not to be against the safety of the citizens of a country. The difference in this debate is the way in which D66 is opposed against VVD and CDA. MP Verhoeven criticizes the focus on solely security: ‘100% security simply isn’t possible, even in the most controlled police states’. He therefore argues that: ‘a more limited, temporary and broader way of searching directed towards an effective way of fast handling would be the best option’.

This highly contrasts with the tone of the VVD and CDA. MP Tellegen speaks of ‘major security issues, where we, in cooperation with other countries, need to find an answer to for the sake of our national security’. Therefore the VVD’s stance is that it is: ‘not more than normal that we give the AIVD and the MIVD the possibilities to divert threats for our national security’. CDA’s MP Amhaouch shares this point of view: ‘The CDA stands for security’ and very clearly expresses that the intelligence services are ‘indispensable for the security of Dutch citizens and for the security of Dutch military personnel on a mission’. So what is observable in this paragraph, is that D66 is opposed to the way the VVD and CDA use biopolitical discourses to justify the Wiv by relating to the survival of society. These discourses of survival are related to freedom producing discourses, which are described in the next paragraph.

Similarly to the discourses related to the survival of society, MP Amhaouch refers to the increased digital threats. MP Verhoeven acknowledges that threats are increasing. But as he was critical towards the focus on security at any cost, he is also very critical towards the governmental discourses of danger, of which the VVD is part.

‘early recognition of cyberthreats and terroristic activities, protecting Dutch soldiers on a mission, estimating the true intentions of risk countries (...) this is quite something, if this was truly so serious and urgent, why has this law not been reformed in an earlier stage’?

The criticism that MP Verhoeven describes, is clearly displayed by MP Tellegen later in the debate: ‘Nowadays, more and more threats are coming from the outside’, of

which she provides several examples: ‘we are confronted with terrorist attacks in neighboring countries (...) millions of people have sought refuge and we see a world where figures like Trump, Poetin and Erdogan call the shots’. She hereby mentions that these are merely the visible threats. The invisible threats such as ‘cyberattacks on our vital infrastructure’ or ‘IS that directs terrorist cells in Europe from Raqqa’, are examples that display how the world ‘is at drift’ according to MP Tellegen. Therefore, she is in favor of the new Wiv, because the new Wiv provides the intelligence services with the ability to ‘hunt down terrorists, hackers and other [actors] who are aiming for our security’.

These examples clearly demonstrate how the VVD justifies the implementation of the Wiv by using freedom producing discourses that are part of the governmentality, while CDA uses little discourses and D66 severely criticizes these discourses of danger.

The opposition between D66 on one side and VVD on the other is further displayed with regard to the effectiveness of the intelligence services in the new Wiv. D66 prefers that the AIVD and MIVD work with less data, so these services have the overview so ‘it remains clear to find the needle in the haystack’. MP Verhoeven aims to achieve this effectiveness by shortening the retention period, which consequently leads to the intelligence services sooner destroying data of innocent citizens and leads to more concrete information being analyzed more quickly. MP Tellegen focuses on the efficiency of intelligence services in a contrastive manner by asking the minister about the steps for permission: ‘interception happens in three steps (...) for each step the minister requires permission by the TIB, is it possible to grant this permission in one step’? This question is related to how quick the intelligence services can react to a potential threat. Therefore, reducing the steps for permission can be interpreted as a biopolitical discourse that justifies the intelligence services working more effective in order to face threats.

Thus what we see in this subsection, is how the CDA and VVD justify the implementation of the Wiv by referring to how the survival of society and the national security is at stake by the threats that need to be identified and apprehended as effectively as possible. These views are in turn severely criticized by D66 because they have the opinion that security is important, but that it should not go at the cost of the individual citizens.

4.1.2 Biopolitical networks co-constructing security discourses

The political actors relate to the network they are part of in two ways. First of all they refer to deviating actors within the network. Secondly they construct discourses of security by relating to other actors in their network.

D66 refers to deviating practices that are related to individuals that threaten Dutch society by referring to ‘terrorists’, ‘terrorist activities’, ‘terror networks’, and ‘terroristic behaviors’. Later on D66 relates to the big brother awards, which are yearly awarded by NGO Bits of Freedom to the biggest privacy violator (Bits of Freedom, 2019). Followed by referring to the revealing by Edward Snowden of how British and American intelligence services, such as the GCHQ and the NSA that developed mass surveillance programs (Lucas, 2014, p. 29). While later also mentioning states such as China and Russia, as well as international media companies such as, Netflix and Youtube. MP Verhoeven also refers to legal institutions such as the Institute for Information Law and journalist unions such as the Nederlandse Vereniging voor Journalisten (NVJ).

The VVD in turn refers to ‘burglars’, ‘criminals’, and a ‘robbery’ when it comes to local crime in the Netherlands. PM Tellegen also speaks about ‘terrorists’, ‘terrorist cells’, and ‘international terrorism’. MP Tellegen also mentions the presidents of Russia (Poetin), the United States (Trump) and Turkey (Erdogan), while also referring to Islamic State (IS). On behalf of the CDA, MP Amhaouch only refers to ‘terrorists’ while later mentioning academic institutes such as Leiden University and the European Court of Human Rights (EHCR).

Thus with regard to the interplay between security and freedom, the political parties refer to deviating actors such as terrorists and state actors such as Russia and China that threaten Dutch security, while these political parties also relate to societal actors that express their concerns with regard to privacy.

4.1.3 Technical debates

The parliamentary debates also display that these are highly technical with regard to the storage of data and the use of algorithms. MP Verhoeven expresses a number of concerns with regard to the use of data in the Wiv. He first of all expresses the concern that the collection of data becomes a goal in itself instead of using data as a means for recognizing threats. Secondly he is worried about intercepting mass communications of a certain neighborhood. Thirdly, he worries about the retention period of three years: ‘Instead we propose to reduce this to period of one year and a

half”. A fourth worry is about the sharing of unevaluated data with foreign intelligence services “sharing a closed box of information (...) I feel awkward about this”.

MP Verhoeven is also concerned with the reliability of the algorithms: Which standards do the government use (...) what is the chance of errors? Which margins of error with regard to false positives and false negative are acceptable for the government”

MP Tellegen does not share the concerns of MP Verhoeven because “there is a obligation to reduce data in this wiv”. She also argues that “the intelligence services need permission from the minister to [intercept information from the fiber optic network]”. With regard to the data storage, she argues the opposite: “if the AIVD, after years of searching, finally has its eye on a terrorist cell (...) is this retention period enough”? In turn, MP Tellegen is concerned with the “imperfections” of the algorithmic models; she therefore wants to know how well the intelligence services are trained with regard to interception from the fiber optic network.

The CDA did not display any discourses related to data or algorithms. But this debate does demonstrate that the VVD and CDA are also concerned about technical issues, which in turn displays that this is not merely a biopolitical debate about the Wiv.

4.2 Televised debates by the political parties D66, VVD, and CDA surrounding the WIV referendum

The results for describing this section derive from the TV debate on Nieuwsuur, which took place on Tuesday 20 March 2018 (Nieuwsuur, 2018). Prime Minister (PM) Rutte represents the VVD, while Member of Parliament (MP) Sybrand Buma represents the CDA.

4.2.1. Biopolitical discourse as a justification for the implementation of the Wiv.

The TV debate displays how despite deeming privacy important the emphasis is on how the national security is threatened by forces from outside. During the debate, PM Rutte mentions that privacy is ‘‘very important to me’’, while MP Buma even criticizes the criticism by other groups in society with regard to the transcendence of individual observation: ‘‘An image is created as if the government is watching your chats’’, of which MP Buma says ‘‘[The AIVD] does not do it’’!

Yet these are the only forms of discourse displayed by these governmental representatives with regard to the individual freedom of citizens. This highly contrasts with the ways in which these political leaders attempt to justify the implementation of the new Wiv by referring to its vital importance for the safety of Dutch society. PM Rutte speaks about ‘‘the problem’’, which is that ‘‘we want to keep the country safe, and also our soldiers’’. When asked about why the Netherlands has not been a victim of terrorist attacks yet, he replies that he thinks this might be because of the neighborhood policemen who operate ‘‘deep in the veins of the neighborhood’’. PM Rutte admits that the Netherlands is safe at the moment, but adds to the sentence that ‘‘this law makes our country safer’’. When asked to MP Buma how he would feel about the people voting against the Wiv law during the referendum, he replies: ‘‘I would regret this very much’’ he argues, because ‘‘if we want to secure the Netherlands, we really need a new law’’. He stresses that this law is so necessary because ‘‘it is really about our security’’

The justification of the implementation of the Wiv by referring to the national security of the Netherlands is further reinforced by pointing towards the outside threats the Netherlands face. PM Rutte refers to a potential threat multiple times: ‘‘Imagine knowing about an attack threat from Syria on the Netherlands (...) you have to find out who is behind this’’. He justifies the implementation of the Wiv by referring to threats, not only by attacks from Syria, but also by ‘‘a threat against our vital infrastructures’’ and ‘‘the borders of Europe where it is so unstable’’. While

also speaking of the relevance of the sharing of data with foreign services, PM Rutte expresses concerns of reciprocity, with the risk that other services do not share their data because the Netherlands does not share its data with those intelligence services. MP Buma expresses concerns because the Wiv dating from 2002 “is too old” and is not prepared for the “current threats”. The current threats according to PM Buma are “a risk of attacks and also a risk of foreign governments hacking”. While he also sketches an example: “There is an acute threat, and we know approximately where it is but not exactly, I would say, please prevent it”.

For indicators 5 and 7, the political leaders did not display any justifying discourses. But this debate does clearly display how these political leaders justify the implementation of the Wiv by referring to dangers of society, which is in line with the position of the VVD and CDA in parliament.

4.2.2 Biopolitical networks co-constructing security discourses

During this debate, neither PM Rutte or MP Buma display any deviating discourses, which is inconsistent with their overall argument of the Netherlands’ national security being threatened by outside forces. Despite their lack of deviating, they still refer to other actors in the televised debate.

PM Rutte refers to other state actors such as France when explaining why the Netherlands has experienced less terror attacks than France. But when speaking about the warrants of the intelligence services in the Netherlands he refers to the surrounding countries that have the same warrants as the Wiv 2017. MP Buma in turn refers to a situation in Syria. He speaks about the risk of a terrorist attack in the Netherlands and the order coming from a Syrian state. He does this in order to provide an explanation of what other potential enemies in a different state can do, but that the current Wiv is not equipped to intercept this information due to restrictions, which is in line with the justification of the Wiv by referring to other actors.

These two examples display how PM Rutte and MP Buma refer to different actors within the network of biopolitics. Despite not using deviating terms, these political leaders explicitly discuss the role of other co-actors. Therefore it is arguable that they co-construct security within the biopolitical network of actors.

4.2.3 Technical debates

During the televised debate, neither PM Rutte nor MP Buma used any discourses related to algorithms. But they do expand the discussion with regard to the use of

data. PM Rutte mentions three different aspects with regard to data. First of all he speaks about how the intelligence services are required to ask permission before intercepting data, and that ‘most [irrelevant data] will be thrown away’. The second aspect is the sharing of data with foreign intelligence services, of which the requirements ‘meet the highest standards’, in which PM Rutte emphasizes the third aspect, reciprocity: ‘if we don’t (...) share data with other services (...) then you are at risk of (...) say if there is a threat of attack ‘.

MP Buma is primarily concerned with the image of privacy invasion, namely that: ‘there is a government who watches your chats and makes a choice about whether to store this or not’. He seeks to invalidate the idea that the government stores all the data: ‘that bulkdata, it’s *staggering*, it’s every time permission for a specific assignment’. Secondly he is required to answer the question on whether the data is shared with a authoritarian state such as Turkey ‘I think this chance is very small, but we cannot rule it out’.

This subsection displays how data discourses are also discussed. Especially PM Rutte expands the discussion, but concurrently uses freedom producing discourses to make his point. MP Buma is in turn concerned with the image of the government with regard to the use of data and refers to other actors. Therefore it is arguable that the discourses in the TV debate are less technical and still more biopolitical when compared to the parliamentary debates.

4.3 Governmentality shift: D66 and CDA from the opposition to the governing coalition

For this section, the parliamentary debate related to the results of the Wiv referendum held on 10 april 2018 is used in order to provide a description (Tweede Kamer , 2018). MP Verhoeven en Minister Kajsa Ollongren of the Interior and Kingdom Relations represent D66, while MP van der Molen represents the CDA.

4.3.1 Biopolitical discourse as a justification for the implementation of the Wiv.

With regard to the freedom of an individual, MP Verhoeven expresses that he is no longer concerned about the data of an individual being stored or being watched by the government while using WhatsApp or searching the internet. MP Verhoeven argues that “this law has changed on a number of points”. His concerns have been taken away because of the coalition agreement, in which “we told we were not going to do that”. Minister Ollongren confirms this viewpoint: “during the request for the new warrant, the focus needs to be mentioned explicitly”, while also expressing that “for every request (...) accountability must be given for the effect of the warrant on the life and the privacy of others then a target”. This is in very sharp contrast with the criticism expressed by D66 in section 4.1.1 of this chapter. The CDA has not shifted its opinion and did not express any concerns with regard to the transcendence of individuals observations.

MP Verhoeven does not display any discourse related to the survival of society, while Minister Ollongren says that “we think this law is important (...) for the safety of the Netherlands”. She also claims that the government “won’t lose safety out of its sights”. MP van der Molen is very clear about the position of his party: “For the CDA, it is paramount that our services can do their work in order to keep the Netherlands safe”. He confirms this later in his plea: “It is correct, the safety of the Netherlands is such a heavy topic that we feel that we can draw a principle line in this regard”. Thus, D66 expresses the safety of society without being critical about the feasibility of this, while CDA clearly stands for the safety of the Netherlands.

Where MP Verhoeven in February 2017 criticizes freedom producing discourses, he does not express any criticism during the debate in April 2018. Minister Ollongren, even displays these discourses: “It is thus our responsibility to identify real threats of our society, also this goes through communication”. While also expressing that the sources of journalist will be protected all times, except when

“our national security is at risk”. MP van der Molen expresses that CDA believes that the “international security situation has deteriorated”. While also displaying that “it is necessary to recognize threats in an early stage and act towards this”. Therefore the CDA believes that the intelligence services need to “get to work with the new warrants as soon as possible”.

For indicators 5 and 7, biopolitical indicators were not prevalent during this debate for D66 and CDA. Yet this subsection clearly displays how D66 has shifted 180 degrees with regard to the justification of the implementation of the law. This shift is observable in two ways. First of all the critical tone of MP Verhoeven has completely disappeared, while Minister Ollongren actually justifies the implementation of the Wiv as a Minister of the Interior and Kingdom Relations. The CDA has continued its position about the Wiv since February 2017.

4.3.2 Biopolitical networks co-constructing security discourses

During the parliamentary debates of April 2018, there are no deviational practices observable by MP Verhoeven. Minister Ollongren only uses the terms ‘targets’ and ‘Jihadism’. MP van der Molen does not display any deviational terms.

Similarly, MP van der Molen does co-construct security discourses by referring to other actors. D66 MP Verhoeven refers to the Minister of the Interior and the Minister of Defence, while also mentioning tech company The Next Web when it comes to the co-construction of security discourses. Minister Ollongren refers to the surrounding countries and foreign partners with regard to the warrants of the Wiv. This is in line with what PM Rutte does in section 4.2.2. Therefore it is observable that as part of the government, D66 co-constructs security by relating to other countries.

4.3.3 Technical debates

Neither the CDA nor D66 practiced any discourses related to algorithms. But MP Verhoeven’s concerns about mass storage of communication and the sharing of data with foreign intelligence services have been taken away because “the cabinet follows this up by making legislative changes”. Similarly his concerns with regard to the retention period have been taken away, because “the retention period is shortened by a policy rule from three years to one year”.

This is confirmed by Minister Ollongren, who indicates that the policy rules will act as a ‘strict’ guideline with regard to the interception of data, the sharing of data with

intelligence services and the retention period of one year. However, these policy rules do not change the Wiv. The reason for this is that the evaluation of the Wiv law takes place after two years. Therefore the cabinet prefers to wait for the results of the evaluation instead of changing the law. Thus *de facto*, the law does not change, yet D66 does change its position about the handling of data in this law, while CDA does not display any discourse related to computer data.

The technical debates also display that the CDA has not changed its position towards the Wiv since February 2017. This highly contrasts with D66, who have clearly shifted their position. From this point of view, it seems arguable to say that D66 has taken up their role within the governmentality of the state and the appurtenant biopolitical discourse.

4.4 AIVD Director Rob Bertholee: Biopolitical discourses and depoliticizing the debate

Two sources are used to describe the results of this section. First of all the transcription of TV show College Tour (College Tour, 2018) , while the second source is the debate in TV show Radar (Radar, 2018).

4.4.1 Biopolitical discourse as a justification for the implementation of the Wiv.

When asked about the effects of the new Wiv on citizen's privacy, Mr. Bertholee replies that "The privacy of the citizen is not endangered by this law". Yet he also acknowledges that the possibility exists that during research to specific targets, data of innocent people is encountered. But he calls this chance "astronomically small". And when asked about a hypothetical situation where the intelligence services hear about the blackmailing of the Minister of the interior, he replies: "I don't know, this depends on the situation", which displays that he cannot guarantee that the Wiv possibly invades citizens' privacy.

Rob Bertholee also wishes to express his thoughts before starting the debate "this law is here for the safety of the Netherlands and the Dutch". And when asked during College Tour about the Wiv, he is very clear: "as head of the intelligence services I feel that we need this law". When asked by moderator Twan Huys about the number of terror attacks prevented by the AIVD or MIVD, he says that the intelligence services have prevented "about three or four" certain attacks. These statements seem to attempt to have a two-sided effect: On the one hand showing the value of the intelligence services, while on the other hand claiming the necessity of the implementation of the Wiv. Further down the debate it becomes clear that he attempts to convince opponents of the Wiv by giving them an advice: "my personal choice is safety".

He confirms the necessity of the law by explaining that it is necessary in order to protect the citizens against non-state actors and the top three of states attempting to harm the Netherlands: "Russia, Iran and China". The hypothetical situation that is described in the first paragraph of this section, eventually leads to Rob Bertholee asking: "Let me rephrase the questions, say (...) an explosive is at hands, would you like us to do something about this or not"? When confronted with this question, moderator Twan Huys replies: "I think everybody says 'yes' to this question". This situation is a fine example of how the government tries to justify the Wiv by using

freedom-producing discourses. This is in line with other governmentality discourses of the VVD, CDA and a governing D66.

During the Radar debate, Mr. Bertholee is questioned about the use of metadata, in his reply; he justifies the use of metadata by the AIVD by saying that this is a tool ‘to find the target as soon as possible’. He also justifies the sharing of unevaluated data with foreign intelligence services by explaining that huge amounts of data need to be analyzed when in the situation of a ‘time critical investigation’.

During College Tour, moderator Twan Huys introduces Mr. Bertholee, but during the introduction, he mentions that ‘it is very special that the boss of the AIVD, not someone I ever expected to speak here, in this chair’. This remark by Twan Huys, displays that it is highly unusual for someone from the AIVD to actually perform in public. It is relevant to take the timing of this episode of College Tour into account. This episode was broadcasted on 21 January 2018. This is exactly two months before the taking place of the Wiv referendum. 5 days before the episode was broadcasted, Twan Huys explained Bertholee’s presence in the *Varagids*: ‘The AIVD approached us, this rarely happens but in this case it had to do with the [Wiv]’. The fact that the AIVD approached TV-show College Tour about the Wiv, can be seen a depoliticizing move of the government by putting a head of an administrative institute in the spotlights instead of a politician.

Summarizing, in this subsection it is observable that AIVD director Rob Bertholee follows the line of the government. He is less concerned about the freedom and privacy of the individual while clearly justifying the Wiv by referring to our national security and threats from the outside. Another interesting aspect is how the public appearances of the AIVD director can be seen as a biopolitical move.

4.4.2 Biopolitical networks co-constructing security discourses

During both TV shows, he uses the terms ‘Jihadistic intentions and the word ‘targets’. Yet he also realizes that ‘this term sounds rather unfriendly’. In College Tour Mr. Bertholee refers to state actors such as China, Russia, Iran and Germany, while also referring to Dutch politicians Geert Wilders and Thierry Baudet and the Minister of the Interior and Kingdom relations. Mediacompany Netflix is also mentioned, while also referring to the ministry of Foreign Affairs, and international organizations such as the Nato and the EU. This displays how AIVD director Bertholee also relates to other actors while constructing security discourses.

4.4.3 Technical debates

Mr. Bertholee did not display any discourses related to algorithms. But he does have discussions about the use of data in the new Wiv. In College Tour, Mr. Bertholee is very clear about the sharing of intelligence acquired by the Netherlands with other countries: ‘‘If we cooperate with other countries (...) and we would intercept (...) then this is our responsibility’’. He confirms this in Radar. ‘‘There are a number of criteria before we are allowed to cooperate with other services’’. In Radar, the retention period of three years for metadata is also criticized, to which he replies by explaining the use of metadata and by referring to the Wiv of 2002: ‘‘the old law had an unlimited retention period’’.

These examples display that while Rob Bertholee is involved in biopolitical discourses, he is also involved in technical debates about the use of data.

4.5 Arjen Lubach and the Verleiders: Biopolitical discourse of the population

in this section four different sources are used in order to describe the results. Two sources derive from Arjen Lubach's TV show *Zondag met Lubach* from October and November 2011 (Lubach, Sleepwet, 2017). The other sources originate from discussions of the 'verleiders' in TV show *De Wereld Draait Door* on 28 January and 25 February 2019 (De Wereld Draait Door, 2019).

4.5.1 Biopolitical discourse as a justification for the implementation of the Wiv.

This subsection is not involved with displaying how the population justifies these implementations, instead it is occupied with the opposite: expressing its concerns with regard to individual freedom/privacy and criticizing the justifying discourses of the government.

Arjen Lubach clearly expresses his concerns with regard to the Wiv: 'A complete neighborhood can be monitored if one suspect lives there (...) Phones, computers and even smart-TVs can be hacked'. He also expresses his concerns about the retention period: 'the secret service has to [erase data of] innocent [people] only after three years'. The *Verleiders* also express these concerns: 'if you live in a neighborhood with many muslims (...) and you buy a bag of fertilizer (...) fertilizer linked to a zip area with many Muslims [means] possible terrorism plans'. The independent journalist Huib Modderkolk is also critical towards the Wiv: Concurrently, the opposite implies that privacy violations can become bigger, fiercer'.

In his show of November, Arjen Lubach clearly criticizes the governing parties about the use of freedom producing discourses, for using a '*terrorschwalbe*', which is referring to a possible terror attack when criticized about the Wiv. When the *Verleiders* and journalist Huib Modderkolk criticize that despite a number of privacy risks, the cabinet is still implementing the Wiv, Minister Ollongren says: 'The work must go on, the AIVD does this in order to find threats'. This displays Arjen Lubach's point: the use of potential threats by government politicians in order to implement the law, when the *Verleiders* are in discussion with the minister, she displays the point of criticism of Arjen Lubach.

Another example is observable when the *Verleiders* criticize Minister Ollongren in the TV debate. When they confront Minister Ollongren with government policies that invade privacy, she refuses to go in a discussion with them. Instead she says: 'if you feel that a system goes to far (...) [you] can go to court'. This is an

example of how the Minister tries to depoliticize the debate by not going into discussion about a politically hot debated topic.

4.5.2 Biopolitical networks co-constructing security discourses

Arjen Lubach refers to the terms ‘criminals’ and ‘perpetrators’ and to ‘this bloke’ when referring to US president Donald Trump. He also criticizes PM Rutte, who talks about ‘those assholes’ who carry out attacks’. Arjen Lubach and the *Verleiders* refers to different state actors such as Iran, Syria Ukraine. Lubach also specifies several politicians related to the Dutch parliament such as PVDA MP Jeroen Recourt, MP Klaas Dijkhoff, Minister Plasterk, Minister Ollongren, PM Rutte and MP Buma. He also points out several media representatives such as NOS, RTL, *de Volkskrant*, *Nieuwsuur*, Radar, and *WNL op Zondag*, while also pointing out the opinions of the NGOs Privacy First and Amnesty International and institutional organizations such as the council of state and the *Raad voor de rechtspraak*. So similar to Rob Bertholee and other political parties, the population relates to other actors in the network when constructing security discourses.

4.5.3 Technical debates

Neither the *Verleiders* nor Arjen Lubach display any relevant discourses related to algorithms. Arjen Lubach is concerned about two issues related to computer data. First of all he mentions that the British intelligence services already receive more data than they can analyze, which means that ‘‘more data does not always mean more security’’. Besides that he expresses his concerns about the retention period: ‘‘three fucking years’’! The *Verleiders* do not express any data-related concerns to the Wiv, but journalist Huib Modderkolk speaks about the hacking of e-mail servers, which leads to the mass collection of data, which is defined by him as ‘radical’. This shows how the population is less involved with the technical issues related to the Wiv.

5. Conclusion

This chapter summarizes the results that have come forth out of the analyses of the different actors that have been involved in the referendum about the *Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2017*. This chapter is structured in a similar manner as chapter 4 by describing the indicators per related chapter.

5.1 Biopolitical discourse as a justification for the implementation of the Wiv.

The transcendence of individuals in practice leads to a discussion about the invasion of the privacy of individual citizens by the intelligence services due to its new warrants in the Wiv. The parliamentary debates display how at first D66 criticizes the CDA and VVD for not worrying about the infringement of the privacy of individual citizens, which the VVD and CDA also display in the TV debate. After the parliamentary elections D66 becomes a part of the governing coalition, which results in the fading of its former criticism even leading to the use of biopolitical discourse. With this move, D66 aligns itself with the governing coalition and AIVD director Rob Bertholee, who are opposed to a population represented by Arjen Lubach and the Verleiders that express their deep concerns about the invading of the freedom of innocent citizens.

This invasion of privacy is justified by the necessity to ensure the survival of society. The survival of society in practice leads to discourses that justify the Wiv by clearly emphasizing the necessity to protect Dutch society. During the parliamentary debates D66 aligns its position after being part of the governing coalition. The governmentality's biopolitical discourses are then represented by AIVD director Rob Bertholee who explicitly justifies the necessity of the new Wiv by telling that the intelligence services have prevented at least 3 terror attacks in the last couple of years. Arjen Lubach who represents the population in turn criticizes these biopolitical discourses of justification for the implementation of the Wiv.

Especially the freedom producing discourses of the government representatives are severely criticized by Arjen Lubach, who defines these as a terror 'schwabe', which is a football term for 'fake-diving'. This term is a metaphor for how the governing parties in favor of the Wiv attempt to justify the implementation of the Wiv by referring to international threats. D66 also criticizes the threatening discourses of the coalition in 2017. But this clearly shifts after being part of the governing coalition. VVD and CDA clearly display these freedom producing

discourses on TV where they constantly warn citizens for potential terrorist attacks, while AIVD director Bertholee even clearly defines China, Russia and Iran as the biggest digital threats to the Netherlands.

A fourth way the governmental parties justify the Wiv is by displaying discourses of efficiency. This is the case in the parliamentary debate of February 2017 and the TV debates of AIVD director Rob Bertholee. By emphasizing that the intelligence services work with ‘time-critical’ situations, the governing parties justify that the Wiv helps the AIVD and MIVD save time in order to catch the potential terrorist. The VVD even attempts to shorten the steps of the minister receiving permission from the TIB from three steps to one for the sake of efficiency.

The final way the tactics of a biopolitical governmentality comes about in order to implement the Wiv is the depoliticizing of the debate by putting forward a head of an administrative institute in the spotlights instead of a politician. The appearance of AIVD director Bertholee in College Tour can be seen in this light as moderator Twan Huys explained that he was approached by the AIVD to welcome Rob Bertholee in the light of the referendum of the Wiv.

Recapping this first section, it is defensible to state that the governmental organizations use freedom producing and efficiency focused discourses and depoliticizing moves, in order to justify the implementation of the Wiv in order to ensure the survival of society. The population in turn criticizes these discourses and is worried about the intrusion of its individual freedom due to the warrants of the intelligence services in the Wiv.

5.2 Biopolitical networks co-constructing security discourses

It is observable that all of the actors refer to different actors when speaking about the Wiv referendum. The actors relate to State actors, international organisations, NGOs, private companies, institutional organisations and academic institutions among others. These referrals display how all the actors involved co-construct discourses of security, which confirms that the apparatus of security is a network of actors that all relate to each other and in this sense co-construct security.

With regard to deviations from the norm, it is observable that this is especially prevalent during the parliamentary debate of February 2017. Therefore it can be stated that despite the prevalence of a network of security, deviating terms are not only present to an extent that these terms are only used in debates in parliament and far less

in public debates.

5.3 Technical debates

The debates have clearly shown that only few actors are briefly involved in the way that algorithms are developed and in which ways these algorithms have come about in the Wiv. Only the MPs of D66 and VVD are concerned with these issues in the debate of February 2017. This confirms the theories of Lyon (2003) and Introna & Wood (2002) that state that debates about algorithms are characterized by embedded and silent hidden processes (p.183). This has not changed, because no clarity has been provided with regard to the opaqueness of algorithms.

This highly contrasts with the discourse around the storage of computer data. All of the actors have expressed their opinions about the data-related consequences in the Wiv. A number of concerns are frequently expressed. First of all D66 and the population are explicitly worried about the mass interception of communication of a neighborhood, the so-called ‘drag-net’. Secondly, there is much criticism on the retention period of three years for the storage of data intercepted from the fiber optic network.

5.4 Final conclusion

This thesis has displayed that the political landscape in the Netherlands uses biopolitical discourse partly as a tactic of justification for the implementation of the Wiv. The governmental actors use discourses that transcend individual observation by preferring the survival of society over an individual's freedom. This is especially shaped by freedom-producing discourses that attempt to warn the population for potential threats and by focusing on the relevance of the efficiency of the intelligence services while also using depoliticizing tactics in order to convince the population to vote in favor of the Wiv. These discourses take place within a apparatus of security that is in practice a network of actors who all relate to each other, and by doing so they co-construct security discourses. While the discussions are biopolitical to the extent that they justify the implementation of the Wiv, they are also highly technical in a sense that many people worry about the consequences of the Wiv for the data they create in their personal lives. Therefore it can be stated that the extent to which the political landscape uses biopolitical discourse as a justification of the Wiv within the security network of actors and that the debate also displays that the actors are involved in non-biopolitical discourses that are related to the technical aspects of the Wiv.

6. Bibliography

- NOS. (2018, March 23). *Eindstand referendum: Meer kiezers tegen inlichtingenwet dan voor*. Retrieved from NOS.nl: <https://nos.nl/artikel/2223978-eindstand-referendum-meer-kiezers-tegen-inlichtingenwet-dan-voor.html>
- Tokmetzis, D., & Bol, R. (2018, March 12). *Dit zijn de argumenten voor en tegen de nieuwe inlichtingenwet*. Retrieved November 29, 2018, from De Correspondent : <https://decorrespondent.nl/8035/dit-zijn-de-argumenten-voor-en-tegen-de-nieuwe-inlichtingenwet/2166210641540-bfcf0798>
- CTIVD. (2016). *Zienswijze van de CTIVD op het wetsvoorstel wiv 20..* Commissie van Toezicht op de Inlichtingen en Veiligheidsdiensten, Commissie van Toezicht op de Inlichtingen en Veiligheidsdiensten. Den Haag: CTVID.
- CTIVD. (2017). *STANDPUNT CTIVD - Wetsvoorstel Wiv 2017 - vervolg op de Zienswijze februari 2017*. Den Haag: CTIVD.
- Radar. (2018, March 05). *Het debat over de Sleepwet*. Retrieved November 20, 2019, from Radar Avrotros : <https://radar.avrotros.nl/uitzendingen/gemist/item/het-debat-over-de-sleepwet/>
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. New York: Public Affairs.
- Goold, B. J., & Lazarus, L. (2007). *Security and Human Rights*. Oxford and Portland: Hart Publishing.
- van Dijk, L. (1998). *What is Political Discourse Analysis?* Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Kiesraad. (2017, March 15). *Officiële uitslag Tweede Kamerverkiezing 15 maart 2017*. Retrieved from kiesraad.nl: <https://www.kiesraad.nl/actueel/nieuws/2017/03/20/officiële-uitslag-tweede-kamerverkiezing-15-maart-2017>
- Tweede Kamer. (2017, February 8). *Tweede Kamer, 50e vergadering. Woensdag 8 februari 2017*. Retrieved 11 30, 2019, from tweedekamer.nl:

https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen/detail/a9aee42f-b4ae-4d6a-9c8c-265295823383

College Tour. (2018, January 21). *College Tour, Rob Bertholee: Te gast: Rob Bertholee, hoofd van de Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdiensten (AIVD)*. Retrieved November 20, 2019, from NPO Start: https://www.npostart.nl/college-tour/21-01-2018/VPWON_1283707

Lubach, A. (2017, October 1). *Sleepwet. Sleepwet - Zondag met Lubach*. Amsterdam, Noord-Holland, Netherlands.

Blencowe, C. (2011). *Biopolitical Experience, Foucault Power and Positive Critique*. Basingstoke, United Kingdom: Palgrave MacMillan.

Godmund-Høyer, M., & Lopdrup Hjorth, T. (2009). *Liberal Biopolitics Reborn* (Vol. VII). Copenhagen: Foucault Studies.

Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics. Lectures at the College de France*. (M. Sellenart, Ed., & A. I. Davidson, Trans.) New York, USA: Palgrave MacMillan.

About, I., James, B. R., & Lonergan, G. (2013). Introduction. In I. About, J. R. Brown, & G. Lonergan, *Identification and Registration Practices in Transnational Perspective* (pp. 1-16). New York: Palgrave Macmillan.

Ball, K., & Webster, F. (2001). The intensification of surveillance. In K. Ball, & F. Webster, *The Intensification of Surveillance. Crime, Terrorism and Warfare in the Information Age* (pp. 1-15). London: Pluto Books.

Ceyhan, A. (2012). Surveillance as Biopower. In D. Lyon, K. Ball, & K. D. Haggerty, *Routledge Handboek of Surveillance Studies* (p. 38). New York: Routledge.

Introna, L., & Wood, D. (2002, September). Picturing Algorithmic Surveillance: The Politics of Facial Recognition Systems. *Surveillance & Society*, 177-198.

Given, L. M. (2008). *The SAGE encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Thousand Oaks: SAGE.

Voerman, G. (1995). De Tweede Jeugd van het Liberalisme. *Het Liberalisme in Groningen*, 73-100.

Hijzen, C., & Scheepmaker, M. (2018, March). Geheime diensten en de democratische rechtsstaat. *Justitiele verkenningen*.

Nieuwsuur. (2018, November 5). *Dijkhoff: Klimaatdoelen onhaalbaar zonder nieuwe kerncentrales*. Retrieved August 24, 2019, from NOS.nl: <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2258074-dijkhoff-klimaatdoelen-onhaalbaar-zonder-nieuwe-kerncentrales.html>

Bits of Freedom. (2019, December 8). *Onze Big Brother Awards zetten privacy schenders in de schijnwerpers*. Retrieved December 8, 2019, from [bitsoffreedom.nl: https://www.bitsoffreedom.nl/successen-overzicht/](https://www.bitsoffreedom.nl/successen-overzicht/)

Lucas, G. R. (2014). NSA Management Directive #424: Secrecy and Privacy in the Aftermath of Edward Snowden. *Ethics & International affairs*, 29-38.

Nieuwsuur. (2018, March 20). *Debat Wiv 2017*. Retrieved June 20, 2019, from NPO Start: https://www.npostart.nl/nieuwsuur/20-03-2018/VPWON_1282961

Tweede Kamer. (2018, April 10). *Tweede Kamer, 71e vergadering. Dinsdag 10 april 2018*. Retrieved November 30, 2019, from Tweedekamer.nl: https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen/detail/d436d938-b5ab-4306-9e30-c6b8adb3387a

De Wereld Draait Door. (2019, January 28). *Toneelstuk #Niksteverbergen - de Verleiders*. Retrieved November 10, 2019, from [bnnvara.nl: https://www.bnnvara.nl/dewerelddraaitdoor/videos/507622](https://www.bnnvara.nl/dewerelddraaitdoor/videos/507622)

Ten Hooven, M. (2011). Een machtsparij met idealen. Een geschiedenis van het CDA, 1980-2010. In G. Voerman, *De conjunctuur van de macht. Het Christen Democratisch Appel, 1980-2010* (pp. 59-108). Amsterdam: Boom.

Swanson, J. H. (2014). Liberalism. In L. Lawlor, & J. Nale, *The Cambridge Foucault Lexicon* (pp. 251-253). Cambridge: Cambridge University Press.

Potter, J. (1997). Discourse Analysis as a way of analysing natural occurring talk. In D. Silverman, & D. Silverman (Ed.), *Qualitative research: Theory, Method and Practice* (pp. 120 - 156). London: Sage.

Nieto, D. (2012). Neoliberalism, biopolitics and the Governance of Transnational crime. *Colombia Internacional*, 76, 137-165.

Mendieta, E. (2014). Biopolitics. In L. Lawlor, & J. Nale, *The Cambridge Foucault Lexicon* (pp. 37-44). New York: Cambridge University Press.

McWhorther, L. (2014). Normalization. In J. Nale, & L. Lawlor, *The Cambridge Foucault Lexicon* (pp. 315-321). Cambridge: Cambridge University Press .

McWhorther, A. (2014). Population. In L. Lawler, & J. Nale, *The Cambridge Foucault Lexicon* (pp. 370-376). Cambridge: Cambridge University Press.

May, T. (2014). Governmentality. In L. Lawler, & J. Nale, *The Cambridge Foucault Lexicon* (p. 181). Cambridge: Cambridge University Press .

Marks, J. (2008). Michel Foucault: Biopolitics and Biology. In S. Morton, & S. Bygrave, *Foucault in Age of Terror: Essays on Biopolitics and the Defense Society* (pp. 88-105). New York: Palgrave Macmillan.

Lyon, D. (2003). Surveillance Technology and Surveillance Society. In T. J. Misa, P. Brey, & A. Feenberg, *Modernity and Technology* (pp. 161-184). London: Massachusetts Institute of Technology.

Lyon, D. (2001). Surveillance after September 11, 2001. In K. Ball, & F. Webster, *The intensification of surveillance. Crime, Terrorism and Warfare in the Information Age* (pp. 16-26). London: Pluto Books.

Lubach, A. (2017, November 5). Sleepwet #2. Zondag met Lubach - Sleepwet #2 . Amsterdam, Noord-Holland, Netherlands.

Lubach, A. (2018, November 4). Kernenergie - Zondag met Lubach (S09). Amsterdam, Netherlands.

Lemke, T. (2002). Foucault, Governmentality and Critique. *Rethinking Marxism*, 14 (3), 49-64.

Lemke, T. (2011). *Biopolitics: An Advanced introduction*. New York: New York University Press.

Higgs, E. (2001). The Rise of the Information State: the Development of Central State Surveillance of the Citizen in England, 1500–2000 . *Journal of Historical Sociology*, 175-197.

Hibbard-Swanson, J. (2014). Liberalism . In L. Lawler, & J. Nale, *The Cambridge Foucault Lexicon* (pp. 251-253). Cambridge: Cambridge University Press.

Havis, D. N. (2014). Discipline. In L. Lawler, & J. Nale, *The Cambridge Foucault Lexicon* (pp. 110-119). New York: Cambridge University Press.

Gill, R. (2000). Discourse Analysis. In J. Richardson, *Handbook of qualitative research methods for psychology and the social sciences* (pp. 100-150). London: Sage.

Foucault, M. (1978). *The history of sexuality - Volume 1: An introduction*. New York: Pantheon Books .

Foucault, M. (2003). *The Birth of the clinic: An Archaeology of Medical Perception*. London: Routledge.

Foucault, M. (2003). *Society Must be Defended: Lectures at the College de France 1975-1976*. London: Allen Lane.

Foucault, M. (2009). *Security, territory, population. Lectures at the college de France*. (A. I. Davidson, Ed.) New York: Picador.

Foucault, M. (1995). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* (2nd Edition ed.). New York: Vintage Books.

Denis, V. (2013). Individual Identity and Identification in Eighteenth-Century France. In I. About, J. R. Brown, & G. Lonergan , *Identification and Registration Practices in Transnational Perspective* (pp. 17-30). New York: Palgrave Macmillan.

Deleuze, G. (2014). Dispositif (apparatus) . In J. N. Leonard Lawlor, *The Cambridge Foucault Lexicon* (pp. 126-132). Cambridge: Cambridge University Press.

Campbell, D., & Bleiker, R. (2016). Poststructuralism. In T. Dunne, *International Relations Theory: Discipline and Diversity* (4 ed., pp. 196-217). Oxford : Oxford University Press.

Bryman, A. (2016). *Social Research Methods* (5th Edition ed.). Oxford: Oxford University Press.

Bootsma, P. (2017). *Coalitievorming: Een vergelijking tussen Nederland en Duitsland*. Amsterdam: Boom.

Bevir, M., & Blakely, J. (2019). *Interpretive social science: An anti-naturalist approach* . New York: Oxford University Press.

Agamben, G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign power and bare life* . (D. Heller-Roazen, Trans.) Palo Alto: Stanford University Press.

Commissie van Toezicht op de Inlichtingen- en Veiligheidsdienst. *STANDPUNT CTIVD - Wetsvoorstel Wiv 2017*.

Parlement.com. (2019, August 24th). *Kabinetten 1945-heden* . Retrieved August 24th, 2019, from Parlement.com: https://www.parlement.com/id/vh8lnhrp1x03/kabinetten_1945_heden

WRR. (2017). *Geld en Schuld, De publieke rol van banken*. Den Haag: WRR.

CITVD. (2016). *Bijlage I - Essentiële waarborgen* . Commissie van Toezicht op de Inlichtingen en Veiligheidsdiensten. Den Haag: CITVD.

Nederlandse Omroep Stichting. (2018, November 22). *Baudet krijgt Kamer alsnog mee: in december debat over VN-migratiepact*. Retrieved December 13, 2018, from nos.nl: <https://nos.nl/artikel/2260373-baudet-krijgt-kamer-alsnog-mee-in-december-debat-over-vn-migratiepact.html>

De Wereld Draait Door. (2019, February 25). *#Niksteverbergen deel 2: De verleiders en Kajsa Ollongren*. Retrieved November 15, 2019, from bnnvara.nl: <https://www.bnnvara.nl/dewerelddraaitdoor/videos/509193>

BNNVARA. (2018, January 26). Vara Gids. Hilversum, North-Holland, Netherlands: BNNVARA .

7. Appendix

Appendix I: Codebook biopolitical indicators

Code Nr.	Code name	Text
1.	Transcending individual observation	
2.	The survival of society	
3.	Deviations from the norm	
4.	Freedom producing discourses	
5.	Discourses focusing on efficiency	
6.	Co-constructing security discourses	
7.	Depoliticizing discourses	
8.	Computer Data discourses	
9.	Algorithm discourses	

Appendix II: Analyzed Sources

1: Parliamentary debate Wiv referendum 08-02-2017

Transcription of debate surrounding the Wiv, with debates focuses on Mr. Verhoeven (D66), Mrs. Tellegen (VVD) and Mr. Amhaouch published on Wednesday 8 february 2017

Part 1: Plea by Mr. Verhoeven (D66)

De **voorzitter**:

Ik heet de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de minister van Defensie van harte welkom, evenals de mensen op de publieke tribune en de Kamerleden. Ik geef als eerste het woord aan de heer Verhoeven namens D66. De heer Verhoeven heeft 75 minuten spreektijd ingevuld.

De algemene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Verhoeven** (D66):

Voorzitter. De wereld verandert. Wij leven en communiceren steeds meer digitaal. Dat schept kansen, maar het levert ook risico's op. Dat zagen wij al bij de Wet computercriminaliteit III, ook wel de hackwet genoemd. Die hebben wij een aantal weken geleden behandeld. Recentelijk zagen wij dat ook bij de kwetsbaarheden in de verkiezingssoftware, om het gebruik van privémail door dit kabinet maar niet te noemen.

Vandaag ligt het wetsvoorstel voor de nieuwe Wet op de Inlichtingen- en veiligheidsdiensten voor. Die wet regelt wat de AIVD en de MIVD wel en niet mogen doen. Het wetsvoorstel regelt zowel nieuwe bevoegdheden als een verandering van het toezicht.

Het moge duidelijk zijn dat ik veel zorgen heb over dit wetsvoorstel. Is deze wet wel effectief? Maakt deze wet Nederland veiliger? Zijn alle nieuwe bevoegdheden ook met goede waarborgen omgeven? Wat zijn de gevolgen voor de economie? De 27 pagina's vragen van mijn fractie in de voorbereidende ronde, mijn 20 amendementen, die ik straks zal toelichten, en de 75 minuten spreektijd die ik heb aangevraagd, gaven natuurlijk al wel een hint voor het feit dat D66 zich zorgen maakt over deze wet. Zelden vraag ik zo'n lange spreektijd aan, mevrouw de voorzitter, dat weet u. In de afgelopen zes jaar heb ik dat slechts één keer eerder gedaan, namelijk bij die hackwet waar ik het zojuist over had, vlak voor kerst.

Ook vandaag wil ik genoeg tijd gebruiken om precies en genuanceerd uit te leggen waar de zorgen van mijn fractie over dit wetsvoorstel liggen en hoe die weggenomen kunnen worden. Ik heb de afgelopen jaren en zeker de laatste weken gemerkt hoeveel mensen vrezden voor een sleepnet. De minister van Binnenlandse Zaken, minister Plasterk, kreeg

er zelfs de Big Brother Award voor. Ook daarom vind ik het belangrijk om uitgebreid het woord te voeren, zodat iedereen die het debat volgt, thuis of hier op de publieke tribune, ook ziet dat het parlement deze ingrijpende wet — want het is een heel ingrijpende wet, laten wij dat niet vergeten — serieus behandelt. Ook is het belangrijk dat de vragen en zorgen die bij velen leven, goed aan bod komen. Die vragen en zorgen kwamen in groten getale naar ons toe via de mail en de social media. Heel veel mensen vragen ons wat er met deze wet gaat gebeuren en verdienen een serieus antwoord. Ook daarom hoop ik dat ik mijn collega's en de beide ministers in vak-K er met mijn inbreng met inhoudelijke argumenten van kan overtuigen dat de wet op cruciale onderdelen moet worden aangepast.

Ik spreek vooraf een woord van waardering uit voor de beide diensten, te weten de AIVD en de MIVD. Zij werken namelijk hard en nauwgezet om Nederland en onze militairen op missie veilig te houden. Ze kunnen hun successen niet of nauwelijks claimen, maar missers hebben grote gevolgen. Zij hebben dus een lastige positie waarin zij steeds opnieuw de balans moeten vinden tussen veiligheid, effectiviteit en grondrechten, maar het lijkt ze te lukken om die positie in te nemen. Daar waar in het nieuws het ene inlichtingenschandaal na het andere volgt, vooral over de Britse diensten en de Amerikaanse diensten, houden de Nederlandse diensten zich namelijk netjes aan de wet. Dat blijkt uit het toezicht rapport. Slechts incidenteel wordt er een onrechtmatigheid geconstateerd en dus niet stelselmatig of op grote schaal. Daarom verdienen al deze mensen een groot compliment, al betekent dit niet dat we ze ongebreideld bevoegdheden moeten geven zonder dat er controle plaatsvindt.

Bij de presentatie van dit wetsvoorstel maakte de regering een infographic — deze droeg de titel "De nieuwe realiteit" — van de eerste zoekmachine in 1993 tot de 1 miljard websites die het internet naar schatting in 2014 had. Achter die infographic zit natuurlijk een veel breder verhaal, namelijk dat van een maatschappij die zich steeds verder digitaliseert. ICT is steeds belangrijker in het leven van mensen, namelijk voor de communicatie, voor het opzoeken en opslaan van informatie en voor de vrijetijdsbesteding. Denk aan Netflix en YouTube. Maar het is ook belangrijk voor ons werk, waarin we gevoelige bedrijfsinformatie opslaan. Er is bijna geen aspect van ons leven meer te bedenken waarvoor digitalisering geen rol speelt. Dat geeft het enorme belang van die digitale technologie aan.

Dat belang zal de komende jaren alleen maar verder toenemen. Huizen worden SMART met op internet aangesloten apparaten. Productiemethodes worden digitaal met robots en 3D-printers. Auto's zijn nu al computers op wielen en met zelfrijdende auto's neemt het belang van de digitale technologie alleen maar verder toe. Dit zijn ontwikkelingen die enorm veel kansen bieden voor meer gemak in ons dagelijks leven, voor het besparen van energie en voor economische groei en werkgelegenheid. Ik benadruk dit enorme belang en de kansen van ICT in onze samenleving niet voor niets. Ik doe dit omdat we te vaak alleen kijken naar het opsporingsbelang van een maatregel. Als het ICT betreft en het complex is, stemt de Tweede Kamer vaak te snel en te gemakkelijk in met allerlei maatregelen die zeer schadelijk zijn voor onze vrijheid en onze economie en die zelfs onze veiligheid kunnen schaden, simpelweg omdat men de totale impact niet begrijpt en de consequenties dus niet kan overzien.

Neem het voorbeeld van de Wet op de kansspelen. Daarin was eerst de bevoegdheid opgenomen om via zogenaamde dns-blokkades websites te blokkeren. Dat was een volstrekt nutteloze bevoegdheid die voorgesteld werd door deze regering en die voor mensen niet veiliger zou zijn. Deze zou echter wel de vrijheid van mensen beperken en economische schade met zich meebrengen. Gelukkig heeft D66 die bevoegdheid uit dat wetsvoorstel kunnen halen, maar dit toont wel aan dat het kabinet te snel en ondoordacht

wil grijpen naar nieuwe digitale bevoegdheden. Het klinkt dan heel stoer en simpel, maar het werkt vaak niet.

Natuurlijk betekent dit niet dat we blind moeten zijn voor de risico's van het toegenomen gebruik van ICT. Terroristen communiceren nu bijvoorbeeld anders dan vroeger: cyberdreigingen nemen snel toe. Het kabinet zegt dat deze wet daarom nodig is. Het is natuurlijk niet gek dat de overheid ook in het digitale netwerk blijft zoeken naar manieren om mensen veilig te houden, want dat is haar taak en Nederland is wat dat betreft niet uniek; in heel Europa en zelfs in heel de wereld zien we dat overheden meer grip proberen te krijgen op het internet, omdat ze willen proberen mensen te beschermen. Maar dat heeft niet zelden grote gevolgen voor de economie en de privacy van mensen en helaas werkt het te vaak echt niet.

Neem de onthullingen van Snowden dat Amerikaanse en Britse inlichtingendiensten ongegeneerd enorme hoeveelheden data en informatie verzamelden, dat ze encryptie actief probeerden te ondermijnen en op grote schaal mensen hackten. Natuurlijk was dat een grote inbreuk op de privacy van 100 miljoen mensen. Het tastte de onlineveiligheid van mensen aan en het kostte de Amerikaanse technologiebedrijven miljarden, maar bovenal schaadden deze onthullingen het vertrouwen dat mensen hadden in de inlichtingendiensten, ook de Nederlandse. Nu dat vertrouwen beschadigd is, helpt het niet als het hoofd van de AIVD publiekelijk pleit voor het afzwakken van encryptie, terwijl dat juist een van de onthullingen was waar mensen zo geschokt over waren. Bovendien zou het de onlineveiligheid van mensen weer enorm beschadigen. Dat is ook weer een voorbeeld waarin er uitsluitend vanuit het belang van het opsporings- en inlichtingenbeleid naar het internet en de maatregelen over het internet gekeken wordt. Hetzelfde geldt als een oud-hoofd van de MIVD vraagt wat je aan privacy hebt als je dood bent. Dat scheidt weinig vertrouwen in de manier waarop de diensten, of in ieder geval de topmensen van die diensten, over privacy denken. Is de minister zich ervan bewust dat het vertrouwen in de diensten de afgelopen jaren schade heeft opgelopen? Dat kwam niet alleen door de Snowden-onthullingen, maar ook door de uitspraken van de hoofden van onze diensten. Snapt de minister dat dit soort uitspraken juist averechts werkt voor het draagvlak voor nieuwe bevoegdheden? Wat gaat de minister eraan doen om dat vertrouwen terug te winnen?

We moeten bij het maken van nieuwe wetten en regels niet alleen naar het opsporingsbelang kijken. Bij de hackwet heb ik er ook voor gepleit om breder te kijken naar de gevolgen van nieuwe bevoegdheden, dus niet alleen naar de opsporingsbelangen van de diensten — die eigenlijk altijd voorop worden gesteld, soms als enig belang — maar ook naar de gevolgen voor de onlineveiligheid van mensen, de onlinevrijheid van mensen, de gevolgen voor onze economie, onze democratie en onze grondrechten. Natuurlijk is het vanuit de politie gedacht fijn om te kunnen hacken, maar het is onze taak als Kamer om ook de gevolgen voor de hele samenleving te overzien. Die afweging is bijvoorbeeld bij het kabinetsstandpunt over encryptie heel goed gemaakt. Daar heb ik het kabinet ook al vaak mee gecompimenteerd. Er is goed gekeken naar het maatschappelijke en het economische belang en het veiligheidsbelang van encryptie, waarna de afweging gemaakt is dat het afzwakken van encryptie niet wenselijk is, gezien het belang van encryptie voor de veiligheid op internet, voor de bescherming van de privacy van mensen en voor de vertrouwelijke communicatie van overheid en bedrijven, en dus voor de Nederlandse economie.

Dat soort bredere afwegingen moeten we vandaag bij de behandeling van deze wet ook maken. D66 wil een open, vrij en veilig internet. Dat hebben we bij onze inbreng in Kamerdebatten en bij de behandeling van wetten steeds laten zien en dat zal ook vandaag de insteek van D66 zijn. Het internet biedt enorme kansen aan de samenleving,

voor de economie, de persoonlijke ontwikkeling van mensen en ook om mensen over de hele wereld met elkaar in contact te brengen. **We zijn in die zin ook gewoon een partij die staat voor de individuele vrijheid van mensen.** ICT en internet hebben die individuele vrijheid juist kunnen vergroten, maar mensen gebruiken internet en al die nieuwe technologieën alleen als ze er zeker van zijn dat ze die ook kunnen vertrouwen. **Als alles wat mensen doen wordt vastgelegd, opgeslagen en geanalyseerd, dan erodeert het vertrouwen van mensen in internet.** Dat zal uiteindelijk leiden tot een situatie waarin mensen een alternatief gaan zoeken, met alle gevolgen van dien. Dat willen wij voorkomen. Zouden mensen brieven of de telefoon zijn gaan gebruiken als ze hadden geweten dat alle communicatie onderschept, opgeslagen en geanalyseerd zou worden? Tot zover mijn algemene inleiding.

Ik ga nu snel door naar de wet, want daar moet vandaag het meeste over gezegd worden. Vanuit de ontwikkelingen in de wereld en mijn visie op vrijheid en veiligheid in een digitale wereld kom ik nu bij de wet die wij vandaag hier behandelen. Het grootste verschil met de huidige wet uit 2002 ligt in de uitbreiding van de bevoegdheden. Voortaan mag niet alleen de ether, de lucht, breed afgetapt worden, maar ook de communicatie over internetkabels. Onderzoeksopdrachtgericht, noemt het kabinet dat in de wet. In de volksmond heet dat een sleepnet. Ook de eerder opgestarte DNA-databank — vanwege het ontbreken van een wettelijke grondslag werd deze vernietigd — komt nu via deze wet weer terug, deze keer met een uitgebreide regeling van wat wel en niet mag. Ook het toezicht verandert. Voor inzet van de meer ingrijpende, zwaardere, bijzondere bevoegdheden moet de **Toetsingscommissie Inzet Bevoegdheden** — vanaf nu noem ik haar **TIB** — beoordelen of de ministeriële toestemming, die dus door beide ministers bij elke aanvraag voor bijzondere bevoegdheid gegeven moet worden, terecht is verleend. Daarnaast doet de CTIVD, de andere toezichthouder die we al kennen, een toezichthouder die vooral achteraf kijkt naar het handelen van de diensten, klachten af.

Als we de regering mogen geloven, moet deze wet hel en verdoemenis voorkomen. De huidige Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten uit 2002 zou de AIVD en de MIVD ernstig beknellen. **Wat kunnen deze diensten volgens de regering op grond van de huidige wet allemaal niet? Cyberdreiging en terroristische activiteiten tijdig onderkennen. Nederlandse militairen op missie goed beschermen. De werkelijke intenties van risicolanden inschatten. Economische spionage tegengaan. Crises in het buitenland goed inschatten.** Ik vind het allemaal nogal wat. Als het echt zo ernstig en zo dringend is, waarom is dan niet eerder werk gemaakt van een herziening van deze wet? Digitalisering vindt al decennia plaats. Wat is het eerste moment waarop dit kabinet signalen kreeg van hun diensten dat technologische ontwikkelingen hun werk hinderden? Waarom drie jaar op het wetsvoorstel broeden en vervolgens de Tweede Kamer vragen om het in een paar maanden snel voor de verkiezingen nog even te behandelen? Graag straks een publiekelijke reactie, en niet steeds dat gefluister op links.

Aan wijzigingen in de Grondwet om het briefgeheim te moderniseren tot een communicatiegeheim is wel eerder begonnen. Op die manier had een goed, bijtijds grondwettelijk kader kunnen ontstaan voor de nieuwe Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Dat had gekund, als de regering dat proces tot wijziging van de Grondwet niet had gepauzeerd om zich eerst over deze wet te beraden. Die volgorde blijft mijn fractie verbazen. Ik mag toch hopen dat een voorstel tot het opnemen van een communicatiegeheim in de Grondwet goed doordacht is en dat de behandeling van deze wet daardoor niet tot nieuwe inzichten leidt. Welke andere conclusie kan ik dan trekken? Was de regering bijvoorbeeld bang dat een nieuwe wet in strijd zou komen met de Grondwet en wil ze liever de Grondwet aan de wet aanpassen dan andersom, namelijk deze wet aan de Grondwet aanpassen? Snappen de betrokken ministers dat dit een onwenselijke schijnoplossing is en dat dit het vertrouwen in de wet en de diensten kan schaden?

Ik kom toe aan de inhoud van de wet, daarbij ingaand op de vijf belangrijkste thema's voor D66 in deze wet. Ik heb dit lange betoog zodanig opgebouwd dat iedereen kan volgen wat ik precies inbreng. Ik heb vijf hoofdthema's waarop de wet verbeterd moet worden: geen sleepnet, sterk toezicht, geen wettelijke sluiproutes, verantwoorde data-analyses en betere afwegingen voor samenwerkende diensten uit het buitenland. Vervolgens zal ik de amendementen die niet onder deze vijf thema's vallen, behandelen, waarna ik eindig met een reeks losse, doch zeker niet minder belangrijke vragen.

Geen sleepnet. Wie de afgelopen dagen **het nieuws** volgde, wie de reacties op de **internetconsultaties** bekijkt en de inbreng van **alle experts** voor de rondetafel leest, of de berichten van allerlei **belangengroeperingen** en **mensenrechtenorganisaties** binnen ziet stromen, kan maar tot een conclusie komen: **de angst voor een sleepnet met al het internetverkeer van iedereen is groot. Met wie je belt, wat je appt, welke sites je bezoekt, hoe gezond je bent, het zou allemaal als bijvangst bij de diensten terecht kunnen komen.** Dat zou na een goede afweging nog een keuze kunnen zijn die verschillende partijen hier op een andere manier maken. Het is een keuze die overigens wel vaak te simplistisch wordt samengevat als veiligheid versus vrijheid. Alsof burgerbescherming en privacy niet samen zouden kunnen gaan, alsof de privacy zelf niet beschermd hoeft te worden.

Als het al een afweging zou zijn die tot een keuze zou moeten leiden, **zou deze afweging gebaseerd moeten zijn op het uitgangspunt dat grootschalig aftappen ons veiliger maakt.** Maar juist dat staat allesbehalve vast, want massasurveillance vergroot de datahooiberg en deze wet maakt de datahooiberg **zelfs enorm groot en dat maakt dat de speld moeilijker is te vinden.** **Oud-NSA-directeur Bill Binney** — ik heb hem, meen ik, al eens eerder aangehaald — heeft daarover gezegd: **bulkdata kills people.** Oftewel, met het **massaal surveilleren en het verzamelen en opslaan van allerlei data, red je geen mensenlevens.**

Afgelopen weekend stond er een goed artikel in **Het Financieele Dagblad** over vier risico's van big data. **Een van die risico's is dat men gaat redeneren vanuit de data in plaats van uit een werkelijk probleem. Inzichten die uit de data voortkomen, worden dan leidend. Dat leidt tot het negeren van echte dreigingen. Het verzamelen van data wordt al snel een doel op zich in plaats van een middel.** Een van de hoofdstukken in de memorie van toelichting van deze wet heet: de dreiging die we niet kennen. Aan de ene kant is het juist de taak van de diensten om de dreiging die we niet kennen, te identificeren; aan de andere kant is het ook makkelijk, en dat dreigt hier ook te gebeuren, om geobsedeerd te raken door de dreiging die we niet kennen. **Het gevolg is dat onevenredig veel middelen, zo zeg ik tegen dit kabinet, ingezet worden om mogelijke nieuwe dreigingen te identificeren.** In plaats van bekende dreigingen het hoofd te bieden, wordt dan het verzamelen van grote hoeveelheden data het leidende doel. **Het verzamelen van grote hoeveelheden data biedt de valse belofte dat alle nog onbekende dreigingen op tijd kunnen worden geïdentificeerd.** Maar dat is dus een valse belofte, een fata morgana in een droge woestijn. **De harde waarheid is gewoon dat 100% veiligheid niet mogelijk is, zelfs niet in de meeste gecontroleerde politiestaten.**

Ik ben ervan overtuigd dat de diensten veel effectiever werken als ze op basis van concrete informatie hun werk doen. Concrete informatie uit de samenleving, van gewone mensen, wijkagenten en maatschappelijke organisaties. Ik wil dat illustreren met het verhaal van **Rezwan Ferdous**.

Rezwan is geboren en getogen in Ashland, Massachusetts, een mooie, groene buitenwijk van Boston. Zijn ouders waren vanuit Bangladesh geëmigreerd naar de Verenigde Staten. Hij was een goede leerling en hij studeerde aan de Northeastern University af in natuurkunde. Toen hij geen werk kon vinden, verhuisde hij terug naar zijn

ouders en begon veel tijd online door te brengen. Op een gegeven moment begon hij radicale islamitische websites te bezoeken en raakte al snel geïnspireerd door Al Qaida. Op een gegeven moment zocht hij via zijn moskee contact met leden van Al Qaida om een aanslag in Amerika te plegen. Hij maakte een plan en kocht met een PayPal-account onder een valse naam een aantal drones, replica's van straaljagers, inclusief straalmotor, die met 250 kilometer per uur konden vliegen, en 20 kilo aan explosieven konden dragen. De drones konden bijna overal opstijgen en zouden niet door de radar te detecteren zijn. Zijn contact bij de moskee leverde 12 kilo C4-explosieven, een aantal handgranaten en een A-47-geweer op.

Met deze drones vol explosieven wilde Rezwan een aanslag plegen op het parlamentsgebouw en het Pentagon. Tegelijkertijd zouden twee teams van drie mensen vluchtende mensen bij de twee doelen proberen neer te schieten. Rezwan had een enorm complex missieplan opgesteld met vliegtuigspecificaties en softwareprotocollen. Hij had robotica in de drones ingebouwd, kaarten en foto's gemaakt van de doelwitten en een begroting voor het hele plan opgesteld. Rezwan diende dit plan in bij zijn contact bij de moskee. Even later kreeg hij het groene licht om het plan uit te voeren. Op 28 september 2011 reisde Rezwan af naar een opslagruimte, waar hij alle benodigde spullen had opgeslagen. Daar werd hij overmeesterd door de agenten van de FBI.

Wat bleek? De persoon die hij had benaderd bij de moskee om hem in contact te brengen met Al Qaida had gelijk de politie erbij gehaald. Al zijn contacten, die zogenaamd Al Qaida-leden waren, waren in werkelijkheid FBI-agenten. Het was echter niet het sleepnet van de NSA dat de plannen van Rezwan opmerkte en het was niet gebeurd dankzij afgezwakte encryptieprotocollen of dure hacksoftware. Nee, het was gewoon een eerlijke islamitische burger die de plannen van Rezwan opmerkte en naar de politie ging.

De regering lijkt dit gelukkig ook te onderkennen, want in antwoord op mijn vragen kwam de opmerking dat van een sleepnet het inlichtingenproces — ik citeer opnieuw — "verstopt zou raken". Het is ook wetmatigheid dat informatiezucht niet makkelijk te stoppen is, zeker niet als de wet er ruimte voor laat en dataopslag steeds goedkoper wordt. De wet moet dus een goede waarborg bieden. De wet zélf moet een goede waarborg bieden, niet alleen het toezicht, niet alleen de manier waarop we alles om de wet georganiseerd hebben. De wet zelf moet ook een waarborg bieden tegen dat rondneuzen. Kern van de vraag is dan: hoe selectief is die sleutelterm "onderzoeksopdrachtgericht"? Tegenstanders van de wet lezen het als: heel erg ongericht. Voorstanders zeggen: nee, het is heel precies. Ik weet nog niet hoe ik het moet lezen. Ik heb de tekst van de wet, de antwoorden van de minister, alle toelichtingen en adviezen heel goed gelezen, maar ik weet niet hoe ik het woord "onderzoeksopdrachtgericht" moet lezen. Het kabinet legt het gewoon heel omslachtig uit.

Erder vroeg ik aan het kabinet of bepaalde mogelijkheden konden worden uitgesloten, bijvoorbeeld het intercepteren, het aftappen, van alle communicatie in een bepaalde Nederlandse wijk of buurt voor een bepaalde periode om zo te bezien of voor de diensten relevante gegevens zouden zijn binnengehaald. Het antwoord luidde als volgt: dat dit in geen geval de toetsing aan de wettelijke vereisten als proportionaliteit en subsidiariteit kan doorstaan. En: dat een inzet om dergelijke redenen uitgesloten is. De minister klikt ... Ik bedoel knikt. Ik hoop dat hij niet klikt, maar wel blijft knikken als ik aan het woord ben. Hij zegt heel stellig dat dit soort hypothetische manieren van aftappen, dus het grootschalig ongericht aftappen van een hele wijk, niet mogelijk is in deze wet. Voor mij blijft dan de vraag staan om welke reden het dan niet in de wet wordt uitgesloten. Dit staat namelijk in de nota naar aanleiding van het verslag, in de schriftelijke antwoorden

op vragen van de Kamer. Waarom wordt het niet in de wet uitgesloten? Wanneer is het verwerven, verwerken of analyseren van alle communicatie in een Nederlandse wijk of buurt voor een bepaalde periode dan wel gerechtvaardigd? Immers, als de situatie niet voorzienbaar was, waarom dan toch het sluipweggetje in het antwoord inbouwen dat een inzet alleen om die redenen uitgesloten is, in plaats van uitsluiting om alle redenen?

Welke garantie op een zo selectief mogelijke onderzoeksopdracht ligt er nu precies besloten in de wet zelf en voor het totaal aan onderzoeksopdrachten? Een enkele onderzoeksopdracht kan beperkt in omvang en tijd zijn, maar dat wil niet zeggen dat het geheel aan onderzoeken dat ook is. Hoe ziet de minister deze verhouding? Welke waarborg ten aanzien daarvan zit er nu in de wet? Volgens mij ontbreekt deze waarborg. De rechtmatigheidsoordelen richten zich op de betrokken persoon of organisatie, niet op de bijvangst en zeker niet op het geheel van andere inzetten van bevoegdheden. Daarom kom ik met een amendement.

Dat is ingediend op stuk nr. 34. Dat amendement stelt twee dingen. Allereerst wordt vastgelegd dat de inzet van de bevoegdheden van artikel 48, 49 en 50 in het wetsvoorstel tot onderzoeksopdrachtgerichte verwerving, verwerking en analyse van communicatiegegevens zo gericht mogelijk gebeurt. Ten tweede wordt in dat amendement gedefinieerd dat een onderzoeksopdracht of het geheel aan onderzoeksopdrachten per definitie niet selectief genoeg is als dit leidt tot het stelselmatig op grote schaal volgen van personen die niet zelf onderwerp van onderzoek zijn. Graag een reactie op dit amendement. Het amendement sluit eigenlijk naadloos aan op datgene wat de minister suggereert te beantwoorden naar aanleiding van een kritische vraag van D66 in de schriftelijke inbreng. Het amendement zou dus eigenlijk gewoon een hamerstuk moeten zijn.

Met de eventuele aanvaarding van dit amendement zijn nog niet alle problemen opgelost, want de opdracht tot selectiviteit ligt er dan wel, maar gebeurt het ook in de praktijk? Al jaren blijken onze diensten problemen te hebben met de motivatie en de selectiecriteria voor de kenmerkenlijst bij de inzet van Signals Intelligence, de huidige bevoegdheid om de lucht ongericht af te tappen. Dan gaat het om de vragen "op welke kenmerken kunnen we zoeken bij het afluisteren van het satellietverkeer?" en "kunnen die criteria de toets der kritiek daadwerkelijk doorstaan?" Keer op keer volgen daar onrechtmatigheidsoordelen van onze toezichthouder, de CTIVD, op. Gaat het nieuwe interceptiestelsel, dat dus ook het ongericht aftappen van de kabel toestaat, niet hetzelfde probleem opleveren? Feitelijk wordt immers hetgeen op de ether mocht, nu min of meer ook op de kabel mogelijk. Waarom zou ik er dan opeens op moeten kunnen vertrouwen dat de motivatie van de lijstjes met selectietermen voor de verwerking nu wel op orde zijn? Ik krijg daar graag een reactie op.

In de toelichtende stukken lees ik veel over negatief filteren, over het voortdurend doorselecteren van gegevens en het steeds verfijnen van onderzoeksopdrachten. Dat is volgens mij een poging om geruststellend over te komen. Daarin moet ook het zogenoemde "select while you collect"-principe, het selecteren tijdens het verzamelen van data, dwingend tot uitleg komen. Op dat punt heb ik nog een lijstje vragen voor de ministers. Hoe wordt bepaald op welke fiber van de kabel de tap nodig is? Er wordt steeds gesproken over screenshots, maar kan de fiber waarover de gezochte communicatie gaat niet steeds wisselen? Hoe wordt precies negatief gefilterd? Er wordt gesteld dat Netflix, YouTube en dergelijke uitgezonderd worden. Ik denk dat dat voor veel mensen een geruststelling is, maar gaan onderzoeksobjecten en terreurnetwerken dan niet via boodschappen in video's communiceren? Klopt het dat negatief gefilterde informatie niet verworven wordt door de diensten? Klopt het dat zij die informatie zien

passeren, maar dat die niet in de filters blijft hangen en dat er dus op geen enkele wijze registratie, verwerving of kennis of wat dan ook van is?

Een onderdeel van het "select while you collect"-principe zijn de bewaartermijnen. Dat betekent: snel en voortdurend selecteren op relevantie. Het gaat dus eigenlijk om een doorlopende vernietigingsplicht. Daarin zit nog wel een punt waarover ik opheldering wil. De gegevens worden terstond vernietigd zodra vaststaat dat de gegevens niet relevant zijn. De regering heeft de term "terstond" structureel toegevoegd. Ik meen dat dat is gebeurd naar aanleiding van een opmerking van de SGF. Het interceptiestelsel, het zoeken op de kabel, is echter juist gericht op het invullen van witte vlekken, de zogenaamde unknown unknowns. Hoe stel je dan vast dat data niet relevant zijn? Is dat niet onmogelijk en dus een vrijbrief om gegevens tot de maximale bewaartermijn vast te kunnen houden?

De maximale bewaartermijn is bovendien langer dan gebruikelijk, veel langer. Bij van de kabel verworven data geldt niet de termijn van één jaar maar van drie jaar. Als de gegevens versleuteld zijn, kan dit zelfs oplopen tot zes jaar, want dan mag ook nog drie jaar gebruikt worden om de gegevens te ontsleutelen. Je hebt dan drie plus drie jaar en dat zou dus zes jaar kunnen worden. Zowel de Raad van State als de toezichthouder, de CTIVD, heeft twijfels bij deze lange bewaartermijn. Ook mijn fractie heeft daar grote twijfels bij.

Ik heb daarom een amendement ingediend waarin het door de CTIVD aanbevolen onderscheid tussen de bewaartermijn voor de inhoud van communicatie en de metadata, de zogenaamde gebruikersregels, geregeld wordt. Dat wordt geregeld in het amendement op stuk nr. 27. Voor de inhoud wordt de bewaartermijn één jaar, net als bij de andere bevoegdheden. Voor metadata begrijpt mijn fractie de noodzaak tot verlenging. Deze data zijn erg nuttig om terug in de tijd te kunnen kijken, om dingen te reconstrueren en om nieuwe netwerken te ontdekken, maar drie jaar is, gegeven de sterke mate van inbreuk op de persoonlijke levenssfeer, nog te lang. Wij hebben daarom voorgesteld om deze termijn te halveren en dus terug te brengen naar anderhalf jaar. Dat is nog steeds zes maanden langer dan bij inhoudelijke data. Door de termijnen te verkorten zit er automatisch een rem op de hoeveelheid data die verzameld wordt. Dat is overigens niet meer dan de diensten binnen de normale termijn kunnen analyseren. Zo blijft die hooiberg, die enorme bak data waarin je niets meer kunt vinden als je niet oppast, overzichtelijk en blijft de speld waarnaar we allemaal op zoek willen gaan, vindbaar.

Ik kom op mijn tweede punt: het toezicht. De afgelopen jaren heeft de CTIVD, de huidige toezichthouder, een reputatie opgebouwd als krachtig en betrouwbaar toezichthouder. Voor het parlement is dat fijn, want in tegenstelling tot bij andere onderwerpen kunnen wij hierbij vaak geen extra informatie opvragen. Veel is geheim. Dat is ook noodzakelijk, maar het belang van nationale veiligheid wringt vaak met de inbreuk die geheime diensten per definitie op het leven van mensen maken en soms ook met de controlebaarheid voor het parlement. Betrokkenen, onderzochte personen, kunnen vaak zelf niet in beroep gaan, als zij al weten dat zij onderzocht of gevolgd worden.

Uit de rechtspraak van het Europese mensenrechtenhof, het EHRM, blijkt dat dit gevolgen heeft voor de vereisten voor het toezicht op die diensten. Er moet een onafhankelijke instantie zijn, het toezicht dient zich uit te strekken tot de verschillende fasen van het onderzoek en het toezicht moet effectief zijn. De Universiteit van Leiden heeft vóór de CTIVD geanalyseerd hoe het toezicht op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten ingericht moet worden om hieraan te kunnen voldoen. Allereerst moet sprake zijn van een onafhankelijke bindende toets voorafgaand aan de inzet van een

bevoegdheid. Ook moet sprake zijn van bindend en onafhankelijk rechtmatigtoezicht achteraf en van bindende en onafhankelijke klachtenprocedures.

Op papier voldoet het wetsvoorstel met de introductie van de TIB, de toetsingscommissie, en met het verschuiven van de klachtenbehandeling van de minister naar de CTIVD aan al deze drie vereisten, maar zal dit in de praktijk ook daadwerkelijk tot effectief toezicht leiden? Daar heb ik nog een aantal vragen over, allereerst over de Toetsingscommissie Inzet Bevoegdheden, de TIB. Die toetst straks veel ministeriële toestemmingen vooraf aan de inzet van een bijzondere bevoegdheid. Dat doet de TIB met dezelfde motivatie en informatie als de minister, maar zonder toegang tot de systemen van de diensten. Die toegang heeft de CTIVD, de andere toezichthouder, wel. De **Afdeling advisering van de Raad van State** sprak de vrees uit dat de toetsingscommissie niet beschikt over "het benodigde inzicht in en overzicht over de gevolgen van de uitvoeringspraktijk heeft en daarmee over de proportionaliteit van de inzet van de verschillende bevoegdheden". Simpel gezegd: de Raad van State verwacht eigenlijk dat de toetsingscommissie zelden toestemming zal weigeren. Met het oog op de veiligheidsrisico's bij een eventuele weigering zal bij twijfel het zekere voor het onzekere genomen worden. In dat geval ontstaat er geen effectief toezicht, maar een stempelmachine.

Ik moet zeggen dat ik niet geheel immuun voor die vrees ben, maar ik zie ook mogelijkheden om de verwezenlijking van die vrees te voorkomen. Dat begint met ervaring en kennis in de toetsingscommissie. In tegenstelling tot een toezichthouder achteraf kun je niet geleidelijk kennis opbouwen als je vooraf toestemming moet toetsen. Vanaf de dag waarop deze wet in werking treedt, zal de TIB, de toetsingscommissie, er dus moeten staan. Hoe bereidt de regering dat voor? Wie en welke instanties worden betrokken bij de opstart van de TIB? Is er al zicht op hoeveel ervaren rechters voldoende kennis van zaken hebben op dit vakgebied? Wanneer wordt er gepolst of zij interesse hebben? Hoe gaat voorkomen worden dat over zes of twaalf jaar alle leden tegelijk vertrekken?

Met de nota van wijziging is gelukkig al geregeld dat er niet langer onderscheid wordt gemaakt tussen rechters binnen de rechtspraak en hun collega's bij de Raad van State, **het College van Beroep voor het Bedrijfsleven en de Centrale Raad van Beroep**. Ik dank het kabinet voor het overnemen van deze suggestie. Dat scheelt ons weer een amendement en misschien ook een paar minuten spreektekst. Belangrijker is dat we op deze manier een willekeurig onderscheid schrappen en de pool vergroten van rechters waaruit gevist kan worden voor een krachtige toetsingscommissie.

Daarmee zijn wij er nog niet. Een van de standaarden voor goed toezicht, die zijn geformuleerd door het **Institute for Information Law** en waar ik mij geheel bij aansluit, is het tegenspraakprincipe. Geen pleidooi zou structureel zonder tegenpleidooi gehouden moeten worden. In de rechtspraak doen we dat niet, in de bestuurlijke overleggen doen we dat niet en in de democratische processen doen we dat al helemaal niet. Waarom gebeurt dit dan wel in het toezicht op de **AIVD** en de **MIVD**? Uit de beantwoording van de schriftelijke vragen bleek dat de regering geen heil ziet in een publieksadvocaat, een jurist die standaard probeert om gaten te schieten in de motiveringen die aan de toetsingscommissie worden voorgelegd, maar ik kan mij niet voorstellen dat regering tegen een deskundige schil, een kenniskring, rondom de toetsingscommissie zou zijn. Aan die groep zou de commissie dan bij twijfel en lastige kwesties advies kunnen vragen. Dat brengt gelijk ook een frisse blik in de beoordeling van de ministeriële toestemmingen. Voor de leden van de toetsingscommissie is dit hun dagelijkse werk. Het is werk dat steeds maar van één zijde wordt beargumenteerd. Dat schept gewoon een risico op vereenzelviging met het belang van de diensten. Het is dan fijn om te weten dat ondanks

de vertrouwelijkheid van de geheimhouding, wettelijk is voorzien — als ons amendement wordt overgenomen — in een club mensen aan wie de commissieleden om advies en tegenspraak mogen vragen. Dat kan zich bijvoorbeeld voordoen als een nieuwe technische toepassing van een bevoegdheid voorligt. Vandaar dat ik het amendement op stuk nr. 36 heb ingediend. De voorwaarden waaraan moet worden voldaan om te kunnen optreden als deskundige en de bezoldiging daarbij kunnen overigens bij Algemene Maatregel van Bestuur worden geregeld. Zo biedt de wet ruimte, terwijl in lagere wetgeving het nodige kan worden ingericht omtrent bijvoorbeeld onverenigbare functies, veiligheidsaspecten en dergelijke. Ook op dit amendement hoor ik graag een reactie.

Ik heb goed nieuws, voorzitter, want ik lig goed op schema. Ik ben op de helft van mijn betoog en ik heb pas 35 minuten gesproken. Ik zou dus weleens vijf minuten korter kunnen gaan praten dan ik had gedacht. Dat is ook voor de collega's ...

De **voorzitter**:

Ze hangen aan uw lippen!

De heer **Verhoeven** (D66):

Nou ja, het gaat er nu vooral om dat **het kabinet** goed oplet.

Wat mij verder al enige tijd verbaast, is de manier waarop toezichtrapporten van de CTIVD, die achteraf toezicht houdt en die wij nu al hebben, de Kamer bereiken. Als een rapport van de CTIVD gereed is, gaat het eerst naar de minister, niet naar het parlement. De minister zendt het vervolgens met een reactie naar het parlement. De minister bepaalt dus wanneer het rapport openbaar wordt, niet de toezichthouder zelf. Om zeker te stellen dat rapporten niet in een lade verdwijnen tot zich een gunstig moment voor openbaarmaking voordoet — ik denk aan publicatie op een vrijdagavond of tijdens een politieke crisis — lijkt het mijn fractie beter dat de CTIVD haar rapport na vaststelling zelf aan het parlement zendt. Mijn amendement op stuk nr. 30 strekt daartoe. De minister blijft dan verplicht om te reageren, maar doet dat dan na het verschijnen van het rapport. Dat hoeft overigens niet lang te duren. Het is en blijft zo geregeld dat de minister voor de vaststelling van het rapport in de gelegenheid wordt gesteld om een reactie te geven. Enige tijd voor de publicatie is de minister dan bekend met de inhoud van het rapport en kan hij al aan zijn reactie gaan werken. Wij houden in dit amendement dus niet alleen rekening met de transparantie en de controlepositie van de Kamer, maar ook met de werklast en de mogelijkheid voor het kabinet om een zorgvuldig antwoord te formuleren. Wat wilt u nog meer?

Een ander punt van zorg is de verhouding tussen de toetsingscommissie en de CTIVD, dus tussen de al bestaande toezichthouder die achteraf toetst en de nieuwe commissie die de toestemming van de minister gaat toetsen. Met de CTIVD hebben wij een gezagvol toezichthouder. Sommigen maken zich er echter zorgen over dat haar rol wordt uitgehold door de komst van de nieuwe toetsingscommissie, de TIB. Ook de regering schrijft in de memorie van toelichting dat de CTIVD in principe gehouden is aan het rechtmatigheidsoordeel van de TIB. Dat komt bij mij vreemd over. Is er geen fundamenteel verschil tussen de toetsing door beide commissies? Is de toets van de TIB niet het meest te vergelijken met een kort geding? Op grond van summiere informatie wordt namelijk snel en zonder totaaloverzicht getoetst. En is de CTIVD-toets dan niet meer een bodemprocedure? Dan heeft men namelijk toegang tot alle systemen en is er ruim tijd voor oordeelsvorming. Ik hoor graag een reactie op deze vergelijking.

Uiteraard moeten we voorkomen dat de oordelen van beide commissies uit elkaar gaan lopen. Rechtseenheid moet zo veel mogelijk bevorderd worden. Zodra daar ruimte ontstaat en er dus geen rechtseenheid tussen beide commissies is, kunnen de diensten

daar gebruik van gaan maken. Omdat dit van essentieel belang is voor effectief toezicht vooraf en achteraf, leg ik dit expliciet vast in een amendement. In mijn tekst staat dat dit het amendement D6607 betreft, maar ik weet niet of dat klopt. In dat amendement (34588, nr. 39) wordt in ieder geval geregeld dat de rechtseenheid tussen beide commissies overeind blijft.

Dan zeg ik nog iets over de financiering van beide toetsingscommissies. De financiën zijn namelijk een belangrijke voorwaarde voor effectief toezicht op de diensten. De middelen daarvoor zijn belegd bij Algemene Zaken. Zo wordt een directe invloed van het ministerie van Binnenlandse Zaken, waar de AIVD onder valt, en van Defensie, waar de MIVD onder valt, voorkomen. Dat blijft gelukkig zo.

Op dit moment heeft de CTIVD een begroting van 1,5 miljoen euro. In het wetsvoorstel valt te lezen dat de CTIVD en de TIB er gezamenlijk 1 miljoen euro bij krijgen. Ik vraag me af of dit wel voldoende is. In het openbare gesprek dat de Kamer in december had met de CTIVD werd aangegeven dat de CTIVD voor een grote uitdaging staat. Doordat de bevoegdheden steeds meer digitaal worden, moet ze ook steeds meer technische kennis in huis hebben. Naast het geven van concrete rechtmatigheidsoordelen houdt ze ook steeds meer systeemtoezicht. Dat kost gewoon capaciteit. Dat brengt ook investeringen en expertise met zich. Daarnaast zal de toetsingscommissie het natuurlijk niet met slechts drie leden aankunnen. Het secretariaat zal enige substantiële omvang moeten hebben, met niet alleen een secretaris en een secretaresse, maar ook met enkele onderzoekers, zoals juridisch medewerkers of technische deskundigen. Het CTIVD heeft op dit moment 1,5 miljoen euro nodig. Ik kan me dus eigenlijk niet voorstellen dat straks 2,5 miljoen euro voldoende is voor CTIVD en TIB samen. Kunnen de ministers toelichten waarop dat bedrag van 2,5 miljoen voor beide toetsingscommissies gebaseerd is? Hoeveel ondersteuning van CTIVD en TIB valt daaronder? Acht de CTIVD dit zelf voldoende? En voor zover er al een TIB in oprichting is, acht deze commissie dat bedrag dan voldoende?

Tot slot kom ik in dit blok "sterk toezicht" op de toekomstige financiering. Zijn de ministers bereid ergens vast te leggen dat de toezichthouders ook meer middelen krijgen als de diensten AIVD en MIVD meer middelen krijgen? Als de diensten meer middelen krijgen, zal dit normaal gesproken namelijk leiden tot meer activiteiten waar toezicht voor nodig is. Ik heb op dit punt geen amendement ingediend, maar ik kondig alvast maar aan dat ik op dit punt misschien een motie ga indienen. Ik wacht natuurlijk eerst het antwoord van de bewindspersonen af.

Dan ga ik naar mijn derde punt en dat is: geen omwegen, geen wettelijke sluiproutes. Het is belangrijk dat we geen sluiproutes in de wet opnemen waardoor er allerlei mogelijkheden ontstaan voor de diensten om dingen te doen waarvan op mondelinge momenten of in secundaire geschriften wordt gezegd dat het allemaal niet de bedoeling is maar het in de wet zelf niet goed, hard en duidelijk is geregeld. Het gaat mij dan vooral om het gebruik van de hackbevoegdheid, Zoals iedereen hier in deze zaal weet, mogen de AIVD en de MIVD al hacken, maar wordt er wel een uitbreiding aan de bevoegdheid gegeven. Het gaat mij overigens ook om de geautomatiseerde toegang tot databases op grond van artikel 39 van het wetsvoorstel.

Laat ik allereerst zeggen dat ik blij ben dat het toestemmingsniveau voor de hackbevoegdheid is verhoogd van diensthoofd naar minister. Ik denk dat dit ook past bij het toegenomen belang van veilig op internet aangesloten apparaten voor het dagelijks leven van mensen, onze economie en onze maatschappij. Ook wil ik de minister een compliment geven — ja, het staat er echt — voor de manier waarop hij deze fundamentele kwestie benadert. Er zit namelijk nogal een verschil in de manier waarop

deze minister de risico's van hacken behandelt vergeleken met de staatssecretaris van Veiligheid en Justitie, die met een nogal gênante vertoning de Kamer een paar weken geleden probeerde wijs te maken dat hij niet wist of ingekochte hacksoftware gebruikmaakte van onbekende kwetsbaarheden terwijl dit evident het geval is. Ik ben blij dat deze minister van Binnenlandse Zaken daar met meer kennis over spreekt. Ik heb nog wel wat vragen over de antwoorden van de minister over de mogelijke omwegen die bij het hacken genomen kunnen worden.

Bij de hackbevoegdheid liggen mijn zorgen op twee vlakken, te weten de omvang van beveiliging en het hacken via derden. We horen het hoofd van de AIVD in de media geregeld over de problemen die het verhoogde onlineveiligheidsbewustzijn voor zijn dienst met zich mee brengt. Sinds de Snowden-onthullingen zijn mensen meer aandacht gaan geven aan de beveiliging van hun onlinecommunicatie. Zo versleutelen steeds meer messaging apps de berichten die via hen verstuurd worden. Tegelijkertijd blijft in deze nieuwe Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten de bevoegdheid bestaan om medewerking te eisen van eenieder die kennis heeft van versleuteling, om die te ontcijferen. In de toelichtende stukken is gesteld dat dit geen verplichtingen inhoudt, bijvoorbeeld om achterdeuren in soft- of hardware in te bouwen of encryptie te verzwakken. Dat is op zichzelf een geruststelling maar een dergelijke fundamentele kwestie moet ook opnieuw in de wettekst zelf vastgelegd zijn, zowel voor de kenbaarheid van dit verbod aan de programmeur die toch gevraagd wordt, als voor de toezichthouder om een stevig houvast te hebben. Mijn amendement op stuk nr. 13 doet precies dat. Ik neem eigenlijk voetstoots aan dat ook dit amendement op een positieve waardering en beoordeling vanuit vak-K kan rekenen. Het is namelijk weer zo'n amendement dat in de wet vastlegt wat de minister eigenlijk suggereert dat gewoon de bedoeling is, maar wat nog niet in de wet staat. Dus graag een reactie op dat amendement.

Dan over de beveiliging en het gebruik van onbekende kwetsbaarheden om te hacken. Daarover zei de minister eerder dat de hoofdregel is dat significante kwetsbaarheden die de belangen van gebruikers op internet schaden, worden gemeld, althans — dan citeer ik — "mits er geen wettelijke argumenten inzake de bescherming van het actuele kennisniveau, werkwijze of bronnen bestaan om hiervan af te zien". Wat is precies een significante kwetsbaarheid? **Is het denkbaar dat de diensten een onkwetsbaarheid in veel gebruikte consumentensoftware achterhouden, bijvoorbeeld een kwetsbaarheid om een iPhone binnen te dringen? Vindt de minister dat een gevonden kwetsbaarheid in software die dagelijks door miljoenen mensen gebruikt wordt en hun kwetsbaar maakt voor hacks door bijvoorbeeld criminelen of buitenlandse inlichtingendiensten, altijd gemeld moet worden?** Onder andere in het debat over de hackwet hebben we als Kamer al geconstateerd — ik meen dat dit in een gedachtewisseling was met de heer Recourt van de PvdA — dat dit een groot dilemma is. Houd je een onbekende kwetsbaarheid open zodat je een terrorist kunt hacken met tegelijkertijd het risico dat miljoenen mensen het slachtoffer kunnen worden van hacken via diezelfde kwetsbaarheid die gebruikt wordt door criminelen of buitenlandse inlichtingendiensten? **Of laat je die kwetsbaarheid dicht zodat miljoenen mensen veilig zijn voor hacks met als risico dat je een mogelijke terrorist niet kunt hacken?** Kan de minister inzicht geven in de manier waarop deze afweging wordt gemaakt? Hoe worden het belang van onlineveiligheid voor mensen en de economische impact van het openhouden van een kwetsbaarheid gewogen? Graag wil ik hierop een reactie.

Ik kom op het amendement op stuk nr. 48 over het hacken via derden. De minister zegt dat ik zou miskennen dat de diensten in het merendeel van de gevallen geen directe fysieke toegang hebben tot het geautomatiseerde werk van een target. Ik snap niet hoe de minister daarbij komt. Kan hij dat uitleggen? Vervolgens zegt de minister dat het niet wenselijk is om het aantal schakels tussen het geautomatiseerde werk van een target en de diensten limitatief vast te leggen. Maar dat is ook helemaal niet wat ik met mijn

amendement beoog. Ik weet ook niet welk amendement de minister heeft gelezen, maar in mijn amendement staat dat er een technische relatie moet zijn, niets meer en niets minder. Ik wil graag een nadere reactie op dit amendement.

Ik kom bij het raadplegen van informanten. Eenieder van wie de dienst verwacht dat hij de benodigde gegevens heeft, kan daartoe benaderd worden. Daaraan kan worden voldaan door geautomatiseerde toegang te geven tot bijvoorbeeld een database. Klopt het dat een informant kan weigeren om die informatie te geven? Welke waarborgen zijn ingebouwd tegen het uitoefenen van oneigenlijke druk? Hoe is zeker gesteld dat vrijwillige medewerking ook echt vrijwillig is? Ik kan mij voorstellen dat kleine bedrijven of groepen mensen die van de overheid afhankelijk zijn, niet zo snel nee durven te zeggen. Ik stel deze vraag, omdat ik mij kan voorstellen dat een dienst liever deze weg bewandelt in plaats van de betreffende database te hacken. Als dataretentie van telecommunicatie ooit weer wordt ingevoerd — het kabinet doet daar verwoede pogingen toe — kan ik mij voorstellen dat men liever toegang heeft tot de database van communicatieaanbieders dan dat men op zoek gaat naar het aftappen van de juiste kabel. Dat terwijl zowel het hacken als het tappen van meer waarborgen zijn voorzien. Dan neem je dus de weg van de minste weerstand. Hoe verhouden deze bevoegdheden zich volgens de ministers tot elkaar? Wanneer gaan de diensten voor welke bevoegdheid kiezen? Hoe voorkomen we dat de diensten straks niet meer hoeven te hacken of kabels hoeven af te tappen omdat ze kunnen vragen om toegang tot alle mogelijke databases?

Het vierde thema is de verantwoorde data-analyse. Communicatie verloopt steeds vaker digitaal. Dankzij het nieuwe interceptiestelsel hebben de diensten ook steeds meer data in huis. Met die digitale gegevens moeten we zorgvuldig omgaan, niet alleen omwille van de privacy van de personen over wie de diensten informatie hebben, maar vooral voor een effectieve taakuitvoering en dus voor onze nationale veiligheid. In het wetsvoorstel komt dat deels tot uitdrukking. Het gaat dan om de waarborg dat het bevorderen of treffen van maatregelen jegens een persoon uitsluitend naar aanleiding van geautomatiseerde data-analyse niet is toegestaan. Voor de fijnproevers: dit is te lezen in artikel 60, lid 3. Het komt heel erg verstandig over. Zoals ik al eerder betoogde, blijken menselijke afwegingen en bronnen het effectiefst te zijn. Data-analyse kan menselijke afwegingen en bronnen zeker ondersteunen, maar kan ze niet volledig vervangen. Daarom moeten we er allereerst voor zorgen dat de kwaliteit van de analyse en gegevensverwerking hoog is en dat de modellen en algoritmes betrouwbaar zijn. Daartoe had ik het amendement op stuk nr. 15 ingediend, maar de regering heeft dat bij de nota van wijziging al overgenomen. Bij dezen trek ik het amendement in.

De voorzitter:

Het amendement-Verhoeven (stuk nr. 15) is ingetrokken.

De heer Verhoeven (D66):

Ik heb nog wel een aantal vragen over de wijze waarop er invulling aan wordt gegeven.

Welke standaarden wil de regering hanteren voor de gebruikte modellen, algoritmes, technieken en methoden voor verwerking? Welke kans op fouten bestaat daarin? Welke foutmarge qua false positives en false negatives acht de regering daarbij acceptabel?

Hoe verhoudt zich dat tot andere diensten in Nederland en het buitenland?

Aan het wetsvoorstel zit volgens mij nog een ander risico, en wel dit. Als diensten geautomatiseerd gegevens gaan analyseren en die op grote schaal kunnen binnenhalen, bestaat de kans dat men zich een min of meer volledig beeld van een persoon kan maken. Alleen al de gebruikersgegevens van een mobiele telefoon, die metadata, geven een behoorlijk intiem inzicht in iemands leven. Eigenlijk vind ik het wel passend om daarvoor een extra waarborg in te bouwen. Het amendement op stuk nr. 26 regelt dit

Hierin wordt gesteld dat de betrokken minister eerst toestemming moet geven voordat iemand zo geprofiled mag worden, dus voordat er een volledig of vrijwel volledig beeld verkregen mag worden van aspecten van het privéleven van personen of organisaties.

Deelt de minister die opvatting? Graag een reactie daarop.

Verantwoorde data-analyse strekt zich ook uit tot de presentatie van die data. Ik stelde daar in de voorbereidende ronde ook al vragen over. Die zijn grotendeels beantwoord. De betrouwbaarheid van de gegevens en een bronaanduiding worden vermeld, maar over de context van informatie kreeg ik geen duidelijk antwoord. Hoe wordt de context van de gegevens overgebracht aan de onderzoeker die het product van de geautomatiseerde analyse bekijkt? Een voorbeeld. Het maakt nogal verschil voor de risico-inschatting van de AIVD of ik jihadfilmpjes kijk omdat ik zou radicaliseren, of dat ik het doe omdat ik terreurwoordvoerder ben van D66 in de Tweede Kamer. Dus de context van een bepaalde omgang met gegevens is van belang. Daarnaast ben ik benieuwd in hoeverre psychologen betrokken zijn of worden bij het trainen van analisten in de omgang met resultaten van geautomatiseerde data-analyses, en op welke manier kennis over hoe mensen gegevens interpreteren verwerkt wordt in de wijze waarop die analyses gepresenteerd worden.

Ik kom op mijn laatste punt, punt vijf: betere afweging van de samenwerking met buitenlandse diensten. Over dat onderwerp is de afgelopen jaren heel veel te doen geweest. Wat doen de Amerikanen op satellietstation Buren? Hebben Nederlandse diensten via bevriende diensten gegevens verkregen die ze niet zelf mochten verwerven? Hoe serieus wordt eigenlijk afgewogen hoe een buitenlandse dienst zijn eigen wetgeving en zijn eigen grondrechten respecteert? Hoe delen we zo effectief mogelijk gegevens met omliggende landen om terroristen te stoppen? Ter uitwerking van twee D66-moties van oud-collega en voormalig D66-woordvoerder op dit terrein Gerard Schouw heeft de CTIVD onderzoek gedaan naar de invulling van de samenwerkingscriteria door de AIVD en de MIVD — dat was rapport nr. 48 — en naar de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens door AIVD en MIVD, en dat was rapport nr. 49. Over beide onderwerpen heb ik enkele vragen en een amendement.

Om verantwoord af te kunnen wegen of een buitenlandse dienst in aanmerking komt voor samenwerking, moeten AIVD en MIVD een wegingsnotitie maken. Uit die notitie moet blijken in welke mate de betreffende buitenlandse dienst voldoet aan de wettelijke samenwerkingscriteria, wat de wettelijke bevoegdheden en technische mogelijkheden van die dienst zijn, welke risico's de samenwerking biedt en onder welke voorwaarden die risico's zo veel mogelijk ondervangen kunnen worden. Die notities zijn dus een belangrijke waarborg, zowel om te voorkomen dat informatie in verkeerde, potentieel gevaarlijke handen valt, als voor het beschermen van de persoonlijke levenssfeer. Alleen blijkt nu dat de AIVD en de MIVD tot begin 2015 weinig prioriteit gaven aan deze notities. Hoewel nu een inhaalslag bezig is, rapporteerde de CTIVD in mei 2016 dat de concepten beperkt zijn in diepgang en hoeveelheid, en dat informatie op onderdelen ontbreekt. Dat baart mij zorgen. Wat is er sindsdien gebeurd, vraag ik aan de bewindspersonen. Hoeveel notities zijn er nu gereed? Welk deel van de landen met wier diensten wij stelselmatig of incidenteel samenwerken, betreffen die notities?

Als gevolg van de opgelopen achterstand staat er in het wetsvoorstel een bijzonder stukje overgangsrecht. Artikel 166 van het wetsvoorstel stelt namelijk dat de wegingsnotities pas twee jaar na de rest van de wet vereist zijn. Twee jaar. Tot die tijd kunnen samenwerkingsrelaties blijikbaar zonder afweging en zonder ministeriële toestemming worden aangegaan. Hoe kijken de ministers daarnaar? Hoe gaan zij op dat vlak hun ministeriële verantwoordelijkheid invullen, twee jaar lang? Waarom schrappen we dit overgangsartikel niet gewoon? Dat stel ik ook voor in mijn amendement op stuk nr.

50. Waarom zeggen we niet gewoon tegen de diensten: die notities hadden allang klaar moeten zijn; regel maar dat er een werkbare versie ligt?

De afgelopen jaren is keer op keer gebleken dat inlichtingen- en veiligheidsdiensten over landsgrenzen heen moeten samenwerken. Terroristen reizen in de Europese Unie gemakkelijk van plek naar plek. Als terroristen hun voorbereiding verspreiden over meerdere landen of daarvoor het land met de zwakste dienst kiezen, blijven zij gemakkelijk buiten beeld. Informatie delen is dus noodzakelijk en gelukkig gebeurt dat ook steeds meer en beter. Het wetsvoorstel biedt daar ook alle ruimte toe. Dat gaat zelfs zover dat zonder dat er een samenwerkingsrelatie of een wegingsnotitie is, na toestemming van de minister ongeëvalueerde, dus ongeanalyseerde gegevens verstrekt mogen worden. Dat betekent dat een dichte doos vol informatie gegeven kan worden aan een inlichtingendienst die we niet kennen. Ik voel mij daar ongemakkelijk bij. Natuurlijk staat in de wet dat dit alleen mag op grond van dringende redenen en na toestemming van de minister, maar hoe kan de minister een verantwoord oordeel vellen als hij of zij niet weet welke informatie hij overhandigt en aan wie hij of zij die informatie overhandigt?

Ook een andere waarborg omtrent dit punt kent weinig nut: het terstond op de hoogte stellen van de NCTV kan enkel voor de toekomst iets betekenen. Het kan niet met terugwerkende kracht de kennisname van ongeëvalueerde gegevens door een buitenlandse dienst ongedaan maken. Mijn al eerder genoemde amendement op stuk nr. 50 schrapt ook het delen van ongeëvalueerde gegevens met deze onbekende diensten. Graag een reactie. Daarna heb ik ook nog een vraag over het delen van ruwe data met een dienst waarmee we wel samenwerken, bijvoorbeeld de NSA, de CIA of de GCHQ. Hoe weten we dat in de ongeëvalueerde tap geen vertrouwelijk verkeer van een advocaat of journalist zit? Hoe weten we dat onder de Patriot Act niet de bescherming wegvalt die in Nederland wel geboden zou zijn waar het gaat om de bescherming van deze data? Graag een reactie op dit belangrijke punt.

Daarmee heb ik mijn vijf hoofdthema's afgerond en kom ik op de bespreking van mijn amendementen die niet onder die vijf hoofdthema's te scharen waren. Zo gaan die dingen: je kiest voor een opbouw, maar een aantal amendementen zijn onbesproken gebleven. Het eerste amendement gaat over de bescherming van de bron van een journalist. Nederland is al meerdere keren veroordeeld voor een gebrekkige bronbescherming. Ook dit wetsvoorstel lijkt niet voldoende bescherming te gaan bieden. De NCTV heeft zorgen over dit punt en in november uitten ook Free Press Unlimited, de Nederlandse Vereniging voor Journalisten en het Genootschap van Redacteuren stevige kritiek op het nieuwe wetsvoorstel dat wij vandaag bespreken.

Daarom heb ik het amendement op stuk nr. 49 ingediend. Dat poogt dit op twee vlakken te repareren, ten eerste door de regeling van artikel 27 uit het wetsvoorstel ter bescherming van de communicatie tussen advocaat en cliënt ook van toepassing te verklaren op gegevens die betrekking hebben op de identiteit van een bron van een journalist en die verkregen zijn door de uitoefening van een bijzondere bevoegdheid, en ten tweede door de definitie aan te passen van wat een bron van een journalist is. Die luidt nu, volgens het wetsvoorstel: personen die gegevens ter openbaarmaking aan een journalist hebben verstrekt. Waarom, vraagt mijn fractie zich af, moeten die gegevens ter openbaarmaking verstrekt zijn? Hoe kan de AIVD of MIVD achterhalen met welk oogmerk die gegevens aan de journalist verstrekt zijn? Waarom niet gewoon aansluiten bij de definitie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, die luidt: any person who provides information to a journalist? Het amendement schrapt dus "ter openbaarmaking" uit de definitie. Zo worden ook bronnen beschermd die achtergrondinformatie verstrekken en off the record willen blijven, of die anderszins niet direct aan een publicatie te koppelen zijn.

Mevrouw **Schouten** (ChristenUnie):

Ik denk: ik geef de heer Verhoeven maar even wat tijd om een glaasje water te drinken. Maar ik heb ook een vraag over het amendement. Wij worstelen ook wat met dit thema. In het amendement wordt een analogie getrokken tussen de bescherming die een advocaat en een cliënt hebben, en die van een journalist en zijn bron. Er wordt geprobeerd om die toe te passen. Maar wat is de definitie van een journalist? Advocaat is natuurlijk een gerechtelijke titel. Kan iemand die bij wijze van spreken een blog heeft dan ook zeggen: ik ben een journalist?

De heer **Verhoeven** (D66):

Dat is een goede vraag. Ik meen dat het kabinet zelf schrijft dat de definitie van een journalist heel problematisch is, en dat men de oplossing daarom heeft gezocht in de term "bron". Volgens mij is dat op zich een gerechtvaardigde manier van denken, mits je de term "bron" niet te veel inperkt. Het kabinet perkt vervolgens de term "bron" in door te zeggen dat verstrekking ter openbaarmaking een bron is. Dan maak je de term smaller dan de bron die wij willen beschermen. Daarom hebben we geprobeerd het op te lossen door de brondefinitie te verbeteren. Zo willen we ervoor zorgen dat het feit dat een journalist lastig te definiëren is, niet betekent dat de bron gemakkelijker ten onrechte of ongewenst openbaar gemaakt wordt.

Mevrouw **Schouten** (ChristenUnie):

Ik snap inderdaad dat je dan zoekt naar een definitie van een bron. Maar in het amendement van de heer Verhoeven staat wel degelijk ook nog de term "journalist". Ik denk dat hij daaraan dan zelf ook enige invulling moet geven. De bron kan wel duidelijk zijn, maar waar de informatie naartoe gaat, is dat niet. Ik mag mezelf misschien ook wel journalist noemen; het is volgens mij geen beschermd titel.

De heer **Verhoeven** (D66):

Dat klopt. Het is geen beschermd titel. Als daarover zorgen zijn, wil ik daar absoluut nog naar kijken. We willen natuurlijk sowieso ervoor zorgen dat zo veel mogelijk bronnen beschermd zijn. Dat zullen we ook doen door de invulling van het woord "journalist" zodanig te kiezen dat het zo breed mogelijk is. Maar ik kan nu niet voorstellen om van journalist een beschermd beroep te maken. Dat probleem hebben we op dit punt nu eenmaal, terwijl een advocaat wel beschermd is. Daarop gaat het kabinet ook in. Wij hebben gezocht naar een oplossing waarbij we het via de bron doen. Als dat niet afdoende is voor de ChristenUnie, wil ik daar graag nog naar kijken. Het blijft lastig, want iedereen kan inderdaad iets schrijven en publiceren op basis van iets wat hij van iemand gehoord heeft. Dan ga je al snel in de richting van communicatie die je wilt beschermen. Als je dat te smal doet, dan heb je het gevaar dat te veel communicatie tussen een bron en een journalist misschien wel in verkeerde handen valt. Dat willen we in ieder geval voorkomen. Ik zal er nog goed en diepgaand naar kijken en kom er graag op terug in mijn tweede termijn, waarin ik vast ook nog wel een aantal minuten spreektijd heb.

Ik was volgens mij gebleven bij het volgende punt, namelijk het amendement op stuk 6. Dat is een amendement over de verwerkingsgronden. Op grond van artikel 19, lid 3, vindt geen verwerking van persoonsgegevens plaats wegens iemands godsdienst of levensovertuiging, ras, lidmaatschap van een vakvereniging, gezondheid en seksueel leven. Voor politieke gezindheid kan ik mij goede redenen voorstellen waarom puur of voornamelijk op die grond verwerking zou kunnen plaatsvinden, maar van iemands burgerlijke staat of nationaliteit snap ik dat niet. Ook de nota naar aanleiding van het verslag geeft daarover geen uitleg. Er wordt slechts verwezen naar het feit dat dit in Wet bescherming persoonsgegevens of de Wet politiegegevens als gevoelig wordt aangemerkt. Is het niet gevoelig, zo vraag ik het kabinet, wanneer de AIVD of de MIVD onderzoek zou gaan doen of gegevens over iemand zou gaan verwerken enkel en alleen

omdat die persoon Amerikaan of **Iranier** is? Of omdat die persoon vrijgezel en kinderloos is, terwijl je van een veertiger misschien anders zou kunnen verwachten? Waarom sluiten we dat soort mogelijkheden niet gewoon wettelijk uit?

Laat het recente **Amnesty International**-rapport van Julia Hall niet zien dat de Europese veiligheids- en terreurwetten steeds vaker tot discriminatie leiden? Het is een interessant rapport om nog even tot je te nemen op een gezapige zondagavond. Er staan zorgwekkende trends en ontwikkelingen in. Moeten we op basis van de bevindingen uit dat rapport, dat schrijft over allerlei terrorismewetgeving in ongeveer alle landen van Europa, niet het zekere voor het onzekere nemen? Ook heb ik mijn twijfels over de term "seksueel leven". Dit impliceert dat seksuele gerichtheid op zichzelf genomen, en ook asexualiteit, niet onder de bescherming vallen. Daarom wijzigt het amendement die term in "seksuele oriëntatie". Graag krijg ik hierop een reactie.

De minister sluit het hacken van een in het lichaam geplaatst apparaat, zoals een pacemaker, min of meer uit in zijn beantwoording. Dat is ook zo'n kwestie. Waarom wordt dit niet gewoon in de wet vastgelegd? Is dat niet een betere waarborg dan zijn "voorstellingsvermogen"? Daarom heb ik het amendement op stuk nr. 45 ingediend, waarmee ik probeer om dat beter in te perken.

Dan kom ik op het amendement op stuk **nr. 12**. Ik bied mijn excuses aan voor het niet volgordematig behandelen van alle amendementen. Ik heb ervoor gekozen om het bloksgewijs te doen, omdat dit beter aansluit bij de opbouw van mijn betoog. Daarom leek een thematische ordening mij in dit geval beter. Ik hoop dat de collega's mij deze indeling vergeven en dat zij het nog kunnen volgen. Dit amendement gaat over een dekkende kostenvergoeding voor telecommunicatieaanbieders. In het wetsvoorstel staat nu dat deze aanbieders naar redelijkheid een vergoeding krijgen voor kosten die zij maken om te voldoen aan de opgelegde verplichtingen voor het meewerken aan de bevelen van de diensten. In de toelichting wordt uitgelegd dat het in principe om alle gemaakte kosten gaat. **Ik leg graag wettelijk vast dat het inderdaad een volledige vergoeding is.** Uiteraard gaat het wel om een vergoeding naar redelijkheid, zodat buitensporige declaraties niet vergoed hoeven te worden. **Waarom?** Niet alleen omdat in de eerdere fase van het wetsvoorstel de telecommunicatieaanbieders geen vergoeding zouden krijgen. Ze konden die dan alleen aan hun klant doorberekenen. Je zou dan dus met de ironische situatie te maken krijgen, dat klanten voor hun eigen afluisteren gaan betalen. **Ik dien dit amendement echter vooral in, omdat betalen voor data een effectieve waarborg is tegen de door mij zo gevreesde informatiezucht. Als de diensten zelf de kosten moeten dragen van de technische voorzieningen die in stand gehouden moeten worden en de personeelskosten die daarbij komen kijken, dan voorkomt dat een al te gemakzuchtige inzet of voortdoring van bevoegdheden.**

Dezelfde bedrijven moeten ook de mogelijkheid hebben om geaggregeerde data te publiceren over de meewerkplichten waaraan ze moeten voldoen. Dit bleek nog te ontbreken, toen ik het wetsvoorstel langs de tien standaarden voor goed toezicht op inlichtingen- en veiligheidsdiensten van het Institute for Information Law legde. Ik heb het al eerder aangehaald, dat is ook een fraai stukje werk. De mogelijkheid voor bedrijven om geaggregeerde data te publiceren bleek te ontbreken, terwijl het toch wel bijzonder waardevol is. Op deze wijze kan een ieder namelijk inzicht krijgen in de orde van grootte van het interceptiestelsel dat we hier dreigen te gaan optuigen. Dat kan het vertrouwen scheppen dat er van een sleepnet geen sprake is. Het kabinet beweert namelijk steeds dat er geen sprake is van een sleepnet. Als daar inderdaad geen sprake van is, dan zou de mogelijkheid van bedrijven om geaggregeerde data te publiceren daar sterk aan bij kunnen dragen. Daarom wil ik graag een reactie. Of, als we wel een sleepnet krijgen en als we dus de verkeerde kant op lijken te gaan, dan zou het juist tijdig ingrijpen kunnen

stimuleren. Tegelijkertijd wordt door het abstracte niveau waarop deze data geopenbaard worden, geen inzicht gegeven dat tot een goed inzicht in de modus operandi van de diensten leidt. Daarom heb ik het amendement op stuk nummer 37 ingediend.

Vervolgens kom ik nu tot een reeks amendementen, die net als het vorige amendement toezien op het vergroten van de publieke verantwoording van het werk van de diensten. Het uitgangspunt is: gesloten waar het moet en open waar het kan. Dat houdt wat mij betreft ook in dat voor inzageverzoeken geen brief meer nodig is. Een dergelijke aanvraag zou gewoon online moeten kunnen worden gedaan. Aangezien dat tot nu toe niet mogelijk is, leg ik dat met het amendement op stuk nr. 29 graag in de wet vast.

Behalve dit op verzoek informeren, zijn er ook enkele bevoegdheden waarvoor een actieve notificatieplicht voor de diensten geldt. Het gaat daarbij om de meest indringende bevoegdheden, bijvoorbeeld het binnendringen van een woning, het aftappen van laptops en mobieltjes, en het openen van brieven. Die lijst is ongewijzigd overgenomen van de huidige Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2002. Daarmee wordt volgens mij miskend dat DNA-onderzoek ook een bijzonder ingrijpende bevoegdheid is die in dit rijtje thuishoort. Niet voor niets verbood de CTIVD dat type onderzoek zonder expliciete wettelijke grondslag en is de nu voorgestelde regeling dus alsnog met vele waarborgen omgeven. Met het amendement op stuk nr. 14 wordt dus DNA-onderzoek aan de notificatielijst toegevoegd. Ik hoor hierop graag een reactie.

Ik kom gelijk ook even terug op het CTIVD-rapport nummer 51, dat vorige week verscheen. De AIVD bleek daarin het notificatieproces goed op orde te hebben. Er wordt tijdig onderzocht of notificatie mogelijk is of dat dit uitgesteld moet worden. En er worden daadwerkelijk mensen genotificeerd, dus op de hoogte gebracht. Bij de MIVD echter, bleek het proces niet "in control". Er zijn achterstanden van jaren en er is geen overzicht van wie mogelijk genotificeerd moeten worden. Graag hoor ik van de minister van Defensie veel preciezer dan in de begeleidende brief bij het rapport hoe, en binnen welke termijn de aanbevelingen van de CTIVD op dit punt opgevolgd gaan worden. Wanneer voldoet de MIVD weer aan de wet, is dus eigenlijk de vraag.

Bij publieke verantwoording hoort ook een jaarverslag. Voor de CTIVD en de TIB is dat in het wetsvoorstel dat we vandaag bespreken geregeld. Voor toestemmingsverlening door de rechtbank Den Haag, die bijvoorbeeld nodig is in het geval van advocaten en journalisten — we hadden het er net al even over — is dat echter niet het geval. Met het amendement op stuk nr. 35 regel ik daarom dat dit wél gebeurt. Anders dreigen we geheime rechtbanken te krijgen, en weet niemand wanneer, hoe vaak en op welke wijze toestemming op dit vlak wordt gegeven.

Tot slot in dit subblokje nog de verantwoording aan het parlement. De wet formuleert de bijzondere bevoegdheden technologieneutraal. Dat scheidt het risico dat straks niet voorziene toepassingen ontstaan die een vergaande inbreuk op de persoonlijke levenssfeer kunnen opleveren. Ik wil graag dat de minister het parlement in dat geval direct en volledig informeert. In plaats van dat we moeten wachten totdat de toezichthouder zoiets opmerkt, willen we het gewoon van de minister horen. Het amendement op stuk nr. 9 ziet daarop toe. Als het openbaar kan, doen we het openbaar, als het niet openbaar kan, dan kunnen we het vertrouwelijk doen bij de commissie-stiekem, ook wel de CIVD geheten, wat iets heel anders is dan de CTIVD. Maar dat weet iedereen die hier zit natuurlijk ook.

Zo'n nieuwe toepassing is feitelijk een uitbreiding van de bevoegdheden van de diensten. Als dat gebeurt, moet het parlement kunnen beslissen of dit toegestaan is en of er een wetswijziging nodig is die extra waarborgen inbouwt. Hierbij moeten we ons niet laten

leiden door het oordeel van de minister. Die vindt dat, ongeacht de invulling van de bevoegdheid, de huidige waarborgen vast wel voldoende zullen zijn. Het gaat immers om onze eigen mogelijkheden en die van de fractievoorzitters die die CIVD, ook wel de commissie-stiekem geheten, vormen om de inlichtingen- en veiligheidsdiensten te controleren.

Ik kom bij een aantal specifieke vragen. Die waren niet in een van de vijf overkoepelende thema's te vatten en ze waren ook niet te betrekken bij de amendementen die ik zojuist heb besproken. Maar ze vragen wel nadrukkelijk de aandacht. Om te beginnen gaat dat over de economische effecten. Ook vanuit **het bedrijfsleven** zijn er namelijk veel zorgen over deze wet. Nederlandse ICT-bedrijven en technische bedrijven en onze digitale mainport waarschuwen voor mogelijke nadelige economische effecten van deze wet. Na de Snowden-onthullingen zagen we een toename in de bouw van datacentres in Europa, waaronder in Nederland. Die zorgen voor broodnodige banen in Amsterdam, Groningen, Drenthe, Limburg en de rest van Nederland. De minister verwijst in zijn antwoorden naar de bedrijfseffectentoets. Maar ik zie nergens een gedegen analyse van wat deze wet doet met ons digitale economische vestigingsklimaat, terwijl verschillende bedrijven daarvoor in hun bijdragen nadrukkelijk waarschuwen. Kan de minister hiernaar alsnog onderzoek laten doen? Is hij bereid, bij de evaluatie ook naar de economische effecten te kijken?

Het attributieonderzoek, oftewel: waar komen cyberaanvallen vandaan? In de nota naar aanleiding van het verslag zegt de minister dat toegang tot de kabel heel belangrijk is voor attributieonderzoek. Vervolgens hoor ik de heer Bertholee in de pers zeggen: we weten het wel, maar bewijzen is lastig. Het heeft weinig zin om richting **Rusland** of **China** te zeggen: we weten dat jullie een aanval hebben gepleegd. Is ongerichte kabeltoegang nu wel of niet belangrijk voor attributieonderzoek? Wat doet Nederland op dat vlak, ook in Europees verband?

In de beantwoording door het kabinet van de vragen van de Tweede Kamer wordt bevestigd dat in een enkel geval de hoedanigheid van een bestaand persoon aangenomen kan worden voor een operatie. Mij is nog niet helemaal duidelijk hoe daadwerkelijk de gevolgen daarvan voor de gekopieerde persoon ondervangen kunnen worden. Hoe wordt bijvoorbeeld geregeld dat als de **impersonator** van persoon X, dus degene die de identiteit van persoon X overneemt met een unieke naam, een feit begaat dat nadelig is voor de reputatie van diezelfde persoon X, waarna dit op internet belandt, dit niet aan die persoon X gaat kleven? **Hoe beschermen we het leven van de gekopieerde persoon X?**

Op mijn vraag hoe wordt geregeld dat een pakketje door de geheime dienst wordt onderschept, kon om operationele redenen geen reactie worden gegeven door het kabinet. Maar op de vervolgvragen had wel een antwoord kunnen komen. Ik stel deze daarom opnieuw. De kans bestaat dat een ontvanger, wanneer een pakket door de diensten wordt onderschept, een vervangende zending aanvraagt als de vervoerder niet binnen enkele dagen kan zeggen dat dit pakket is teruggevonden en weer onderweg is. Als zo'n vervangende zending wordt aangevraagd, zal de vervoerder dat moeten betalen. Moet zij zich dan op haar verzekering beroepen? Zo ja, hoe kan dat zonder doorbreking van de geheimhouding? Als dat niet hoeft, vergoedt de dienst of de overheid dan de gemaakte kosten volledig?

Ik rond af met een heel korte conclusie. Het is voor mij en mijn fractie zeer goed denkbaar dat de AIVD en de MIVD breder toegang krijgen tot de kabel. Dit moet dan echter wel voorzien zijn van betere wettelijke waarborgen en veel scherper toezicht. Ik heb in mijn vijf kernpunten aangegeven waaraan mijn fractie tijdens de behandeling van

de wet en onze amendementen, zal toetsen. Die punten heb ik in het afgelopen uur uiteengezet. Ik herhaal ze nog even kort: geen sleepnet, sterk toezicht, geen omwegen in de vorm van sluiproutes, verantwoorde data-analyses en betere afweging bij buitenlandse samenwerking. Dat zijn de vijf hoofdpunten. De voorzitter heeft ze ook opgeschreven. Dat is heel mooi. Mijn houding is dus constructief kritisch. Ik hoop dat de beantwoording door beide ministers dat ook is.

Mevrouw **Voortman** (GroenLinks):

Ik dank de heer Verhoeven voor zijn zeer doorwrochte betoog. Ik wil hem de gelegenheid geven om een van zijn amendementen nog iets nader toe te lichten. Dat betreft het amendement op stuk nr. 34, dat gaat over het sleepnet. **D66** voegt daarin toe: "De onderzoeksopdracht wordt zo concreet mogelijk geformuleerd en leidt op zichzelf of tezamen met andere onderzoeksopdrachten niet tot het stelselmatig op grote schaal verwerven, verwerken of analyseren van gegevens". In de toelichting staat dan dat de indiener niet wil dat alle communicatie in een bepaalde Nederlandse wijk of buurt voor een bepaalde periode wordt geïntercepteerd. Wat bedoelt D66 met "op grote schaal"? Ik denk dat het belangrijk is dat we dat helder krijgen. Ik wil de heer Verhoeven uitnodigen om dat nader duidelijk te maken.

De heer **Verhoeven** (D66):

Het gaat in het amendement natuurlijk om de combinatie van "stelselmatig" en "op grote schaal". Dat vinden wij te veel op een sleepnet lijken en dat willen we niet. We vinden het wel denkbaar dat je stelselmatig op kleine schaal dingen onderzoekt. Dat gebeurt nu ook al en dat is een normaal onderdeel van het inlichtingenwerk van de diensten. **Als het op grote schaal gebeurt, heb je het bijvoorbeeld over het stelselmatig aftappen van een hele wijk. Het gaat dan om het grootschalig en dus ongericht aftappen van een bepaald geografisch gebied en dat voor een langere, structurele tijd. Dan heb je die combinatie van "stelselmatig" en "op grote schaal". Dat vinden wij te ongericht.** Dat willen wij met het amendement afvangen. Zo is het amendement bedoeld. Volgens mij was dat amendement, maar misschien haal ik de nummers door elkaar, geïnspireerd door de beantwoording van de minister in de nota naar aanleiding van het verslag. Wij vroegen daarin of het mogelijk zou worden om een bepaalde wijk volledig af te tappen. De minister heeft toen geantwoord: nee, want dat zal op basis van proportionaliteit en subsidiariteit nooit de toets kunnen doorstaan. Wij vonden dat een van de overtuigendste passages van het kabinet in de afgelopen maanden op het gebied van deze wet. Wij hebben daarom geprobeerd dat in de wet te vatten. Het staat nu namelijk niet in de wet, maar alleen in de nota naar aanleiding van het verslag.

Mevrouw **Voortman** (GroenLinks):

Gaat het dan om de grootte van het gebied of om de hoeveelheid communicatie die dan binnen dat gebied wordt geïntercepteerd? Zou het bijvoorbeeld wel mogelijk zijn om het op een paar straten toe te passen of om het op één station toe te passen, als het aan D66 ligt?

De heer **Verhoeven** (D66):

Wij vinden dat als je als dienst op de kabel zoekt naar het voorkomen van bepaalde **terroristische** gedragingen **of dreigingen**, het tijdelijk mogelijk moet zijn om zich op meer dan één individu te richten en gericht te kijken wat er gebeurt. We willen niet dat dat stelselmatig voor langere tijd op zeer grote schaal gebeurt. Dat is in dit wetsvoorstel absoluut mogelijk. **In dan is er ook nog eens de mogelijkheid om die data vervolgens drie jaar te bewaren.** Dat vinden we veel te ongericht. Dan krijg je een enorme databank waar je niets meer in terugvindt. Dat willen we voorkomen, in het belang van de veiligheid. **Veiligheid staat voor D66 voorop, maar dat weet de hele Tweede Kamer inmiddels wel. Maar een beperktere, tijdelijk iets bredere manier van zoeken om vervolgens snel**

toegespitst te kunnen gaan naar de meest gerichte manier van zoeken, die het meest oplevert, dat zou het beste zijn.

De **voorzitter**:

Dank u wel.

De heer **Verhoeven** (D66):

Het was mooi om dit nog even kort te herhalen, voorzitter.

De **voorzitter**:

Daar hebt u echt 75 minuten voor gehad.

De heer **Verhoeven** (D66):

Min twee minuten.

Part 2: Plea by Mrs. Tellegen (VVD)

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Voorzitter. Als we vandaag de dag spreken over onze veiligheid, gaat het allang niet meer over een goed verlichte fietstunnel, een huis dat bestand is tegen **inbrekers** of het risico dat een ondernemer loopt op een **roofoverval**. Als we vandaag de dag spreken over veiligheid, gaat het steeds meer over de bedreigingen die van buiten komen, over de veiligheid van ons land in een internationaal verband. Die internationale veiligheid is een stuk minder grijpbaar voor veel mensen, omdat we er maar beperkt zelf invloed op hebben. De zorg is er echter niet minder om. We worden geconfronteerd met **terroristische** aanslagen in de landen om ons heen. We zien beelden van miljoenen mensen die op de vlucht geslagen zijn en in Europa een nieuw onderkomen zoeken. We zien een wereld waarin **figuren als Trump, Poetin en Erdogan** de dienst uitmaken. We zien onrust aan de grenzen van het NAVO-grondgebied.

Dat zijn dan nog bedreigingen die we kunnen zien. In de digitale wereld zijn dezelfde ontwikkelingen gaande en die zien we niet. We horen en lezen steeds meer over cyberaanvallen op onze vitale infrastructuur, over Russische hackers die het op het Torentje gemunt zouden hebben, over IS die vanuit Raqqa **terroristische cellen** in Europa aanstuurt. Dit zijn slechts een paar voorbeelden waaruit blijkt dat de wereld op drift is en dat **er grote veiligheidsvraagstukken liggen waar wij, veelal in samenwerking met andere landen, een antwoord op zullen moeten vinden om onze nationale veiligheid te blijven waarborgen**. In het bewaken van die nationale veiligheid spelen onze inlichtingen- en veiligheidsdiensten een cruciale rol. Zij zien zich niet alleen met dit zorgelijke dreigingsbeeld geconfronteerd, maar ook met razendsnelle technologische ontwikkelingen.

De opstellers van de oude Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten uit 2002 hadden nooit voorzien dat het zo snel zou gaan, dat alle communicatie die in 2002 nog via de satelliet liep nu voor het grootste deel via de kabel loopt, dat we niet alleen mondiaal steeds meer met elkaar verbonden zijn door social media en internet, maar dat **de bedreigingen voor onze nationale veiligheid ook een digitaal karakter hebben gekregen**. Hierbij moeten we denken aan cyberaanvallen, digitale spionage en **internationaal terrorisme**.

De heer **Van Raak** (SP):

Mevrouw Tellegen heeft gelijk. In 2002 kon de wetgever niet voorzien wat voor technologische ontwikkelingen er zouden komen. **Sony** maakt nu bijvoorbeeld een camera in een lens. Maar ook nu kunnen we het niet voorzien, en het zal eerder sneller

gaan dan minder snel. Is het probleem niet dat we nu een deur openzetten als we zeggen: onze geheime diensten kunnen straks techniekonafhankelijk ingrijpen en van technologieën gebruik gaan maken die we nu nog niet kennen? Dan geven we toch eigenlijk heel veel van onze zeggenschap en verantwoordelijkheid weg?

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

In de vraag van de heer Van Raak klinkt een beetje angst door, misschien ook wel een beetje wantrouwen jegens wat er allemaal nog gaat komen. De wet is niet voor niets techniekonafhankelijk gemaakt. Dat is juist gedaan om de diensten vooruit te kunnen laten gaan. Ik heb het debat tot nu toe gevolgd. Ik heb ook de wens van de heer Van Raak gehoord om te bekijken of er niet toch grenzen kunnen worden gesteld aan de lijstjes van toegestane technieken en of de Kamer daar van tevoren over kan worden geïnformeerd. Ik ben daar geen voorstander van. Ten eerste heb ik vertrouwen in de diensten zelf. Ten tweede weet ik dat de Kamer, weliswaar achteraf, hierover ieder jaar opnieuw wordt geïnformeerd door de CTIVD, waarna ze erover kan spreken.

De heer **Van Raak** (SP):

Nu worden overal technologieën ontwikkeld en hobbelt de politiek daar een beetje achteraan, wordt ze geconfronteerd met de gevolgen. Wordt het niet eens hoog tijd dat we als politiek gaan discussiëren over wat voor technologieën goed zijn, over de manier waarop technologieën kunnen worden ingebed in de samenleving en over de vraag wat daarin de verantwoordelijkheid van het parlement is? Er moet toch een mogelijkheid zijn om als parlement ook in de toekomst te debatteren, mee te beslissen over de nieuwe technologieën die door de geheime diensten gebruikt gaan worden? Het zou toch van de gekke zijn als we nu de deur dichtgooien en zeggen: wat er in de toekomst ook wordt ontwikkeld, de geheime diensten kunnen ermee aan de slag gaan en wij hoeven daar verder geen mening meer over te hebben?

De **voorzitter**:

De interrupties moeten echt kort zijn.

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

De heer Van Raak zegt het goed: **misschien loopt de politiek wel achter de technische ontwikkelingen aan. Ik mag er echter van uitgaan dat onze diensten dat niet doen. Met deze wet geven we hun juist de mogelijkheid om mee te gaan met die technologische ontwikkelingen en daarop in te springen.** Nogmaals, het is niet: in totale onwetendheid staan we erbij en kijken we ernaar. Natuurlijk moet de discussie worden gevoerd. De heer Van Raak heeft daar terecht opmerkingen over gemaakt. We hebben bijvoorbeeld vragen gesteld over het internet der dingen, waarover naar ik meen de heer Verhoeven net een heel mooie notitie heeft geschreven. De discussie in het parlement wordt dus gevoerd. **Dat neemt niet weg dat ik het op dit moment belangrijk vind dat de diensten aan de slag kunnen en dat ik het goed vind dat de wet daarom techniekonafhankelijk is opgesteld.**

De heer **Van Raak** (SP):

In de toekomst zal het zo zijn dat, als toezichthouder CTIVD stuit op zaken waarbij nieuwe technologieën worden gebruikt, ze die kan melden in een rapport aan de Tweede Kamer. Dat staat helemaal niet in de wet. Dat staat in geen enkele regeling. We gaan er maar even van uit dat de CTIVD dat doet. Daar heb ik overigens alle vertrouwen in.

De **voorzitter**:

Wat is uw vraag?

De heer **Van Raak** (SP):

Maar dat is na afloop. Dat is op het moment dat de geheime diensten al een werkwijze hebben, dat ze al technologieën gebruiken ...

De **voorzitter**:

Wat is uw vraag?

De heer **Van Raak** (SP):

... dat ze al ergens in hacken. Dan is het al te laat. Dan is het station al gepasseerd. Heeft de VVD er nou geen behoefte aan dat de Tweede Kamer eerder wordt geïnformeerd als mogelijk nieuwe technologieën worden gebruikt, zodat de Tweede Kamer daarover een debat kan voeren en daarin een verantwoordelijkheid kan nemen?

De **voorzitter**:

Voordat ik mevrouw Tellegen het woord geef, zeg ik het volgende. Ik heb geen beperking aan het aantal interrupties gesteld. Ik zie echter dat er veel wordt geïnterrumpeerd. Er worden ook ellenlange inleidingen gehouden voordat de vraag wordt gesteld. Iedereen weet dat een interruptie kort moet zijn. Ook de antwoorden moeten kort zijn.

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Dit is niet flauw bedoeld tegenover de heer Van Raak; ik noem het in het kader van wat de voorzitter nu zegt. Ik heb die behoefte niet, precies om de reden die ik net heb genoemd. **ik heb liever dat de diensten aan de slag kunnen**. Ze gaan dat niet ongebreideld doen, zonder ons te informeren over wat ze doen en met welke technieken. Maar dat hoor ik graag achteraf. Als we daar dan wat van vinden, kunnen we dat dan beoordelen, precies zoals dat tot nu toe ook het geval was.

Mevrouw **Voortman** (GroenLinks):

Dan zit je wel achteraf. Ik begrijp wat mevrouw Tellegen aangeeft: je wilt een wet waarmee de diensten vooruit kunnen. De technologie gaat sneller dan wij wetten kunnen maken. Ik snap dus ook dat je zegt: we moeten dat niet in de wet zelf precies opnemen. Maar zou het niet toch logisch zijn om dat bij **Algemene Maatregel van Bestuur wel op te nemen? Op die manier verlies je niet de snelheid**, maar is wel duidelijk welke apparaten en geautomatiseerde werken gebruikt kunnen worden en waarop de bevoegdheden betrekking hebben. Zou dat niet een logische weg zijn?

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Ik heb dat amendement, dat voorstel, gezien. In lijn met wat ik net al zei: nee, ik ben er geen voorstander van, omdat je dan nooit volledig bent. Je gaat met een limitatieve lijst aan de slag. Die is op de dag dat je hem opstelt alweer achterhaald; dat hebben we nu ervaren met deze wet uit 2002. Ik heb geen enkele illusie dat de wet die we vandaag bespreken over vijf of tien jaar niet ook alweer achterhaald is. Dat is het risico dat we lopen. **ik vind alleen dat we niet op voorhand beperkingen moeten opleggen**.

Mevrouw **Voortman** (GroenLinks):

Mevrouw Tellegen geeft dus eigenlijk een blanco cheque af. Hoe vaak hebben we hier wel niet kritische rapporten van de CTIVD behandeld waarin met betrekking tot de wet al gezegd werd: hier is niet rechtmatig gehandeld? **Is het dan wel terecht om op dit punt te zeggen: wij hoeven hieraan geen enkel kader te stellen?**

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Mevrouw Voortman heeft het nu over rechtmatig handelen. Dat is weer iets anders. Haar initiële vraag was: hoe kijkt u aan tegen het beperken of indammen van de technologieën die de diensten gebruiken? Daarvan ben ik geen voorstander. Nogmaals, daarmee wekt

mevrouw Voortman ook het beeld dat de diensten gewoon hun gang kunnen gaan. Dat is niet het geval, maar daar kom ik straks nog op in bredere zin. Deze wet voorziet in genoeg waarborgen.

De diensten moeten over bevoegdheden beschikken die techniekonafhankelijk zijn, waardoor ze niet iedere paar jaar door technologische ontwikkelingen worden ingehaald. Dat was ook de uitkomst van de evaluatie die de commissie-Dessens enkele jaren geleden deed van het functioneren van de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2002. De wet bleek verouderd en moest zo snel mogelijk worden vervangen.

Vandaag bespreken we dan eindelijk die nieuwe wet. Deze nieuwe moet de inlichtingen- en veiligheidsdiensten in staat stellen om de nationale veiligheid zo goed mogelijk te bewaken, binnen en buiten onze landsgrenzen. Het zijn de AIVD en de MIVD die, voor het grootste deel onder de radar en achter de schermen, op bedreigingen voor onze nationale veiligheid proberen te anticiperen en proberen ons land voor aanvallen en aanslagen te behoeden.

Het belangrijkste verschil met de oude wet is dat er niet langer een onderscheid wordt gemaakt tussen satelliet en kabel. De nieuwe wet wordt daarmee techniekonafhankelijk. De nieuwe bevoegdheid die daarmee wordt gecreëerd, is de bevoegdheid om ook via de kabel te kunnen jagen op terroristen, hackers en andere mensen, instellingen en landen die het gemunt hebben op onze veiligheid. Daarnaast worden reeds bestaande bevoegdheden explicieter, en sommige zelfs met nog meer waarborgen omkleed, in de nieuwe wet opgenomen.

Voordat ik inga op het fenomeen van de onderzoeksopdrachtgerichte interceptie en op een aantal andere aspecten van deze wet, maak ik eerst een paar algemene opmerkingen, met daarbij enkele vragen aan het kabinet.

Ik begin met de twee diensten waarom het vandaag allemaal gaat, de MIVD en de AIVD. Deze nieuwe wet geldt voor beide diensten, en die integrale aanpak en benadering is goed. Die bestond al in de oude Wiv, maar wordt in deze nieuwe wet opnieuw onderstreept. Ik weet dat er steeds meer wordt samengewerkt in gezamenlijke teams, bestaande uit mensen van beide diensten. Dat is logisch nu binnen- en buitenlandse dreigingen steeds meer met elkaar verweven raken. Dit komt onder andere tot uitdrukking in de zogeheten CVIN, de Commissie Veiligheids- en Inlichtingendiensten Nederland. Deze gezamenlijke commissie krijgt nu een wettelijke basis, waarmee goed inzicht in en evenwicht tussen de inlichtingentaak buitenland en de veiligheidstaak van beide diensten wordt gekregen. De basis en het kader worden gevormd door de geïntegreerde aanwijzing, die iedere vier jaar wordt opgesteld en waarin de prioriteiten en de onderzoeksopdrachten voor beide diensten worden geformuleerd. Kan het kabinet aangeven in welke mate die steviger samenwerking een meerwaarde voor onze veiligheid zal hebben? Ook vraag ik in algemene zin of beide ministers aan de hand van concrete voorbeelden kunnen aangeven wat de diensten straks nog wel en niet meer kunnen en waarin de meerwaarde van deze wet zit. Dit is door meerdere collega's gevraagd. Meer specifiek vraag ik aan de minister van Defensie hoe deze nieuwe Wiv concreet zal gaan bijdragen aan het nog beter ondersteunen van buitenlandse missies door de MIVD.

Ik kom op de balans tussen privacy en veiligheid, die naar de mening van mijn fractie in deze wet goed geregeld is. In de voorliggende wet wordt er een goed evenwicht gevonden tussen aan de ene kant de taak van de diensten om de nationale veiligheid te beschermen en de grondrechten van alle Nederlanders te waarborgen en aan de andere kant de taak om dat op een manier te doen waardoor die grondrechten zo min mogelijk

worden geschaad en er zo min mogelijk inbreuk wordt gepleegd op de privacy van de gewone Nederlander. De VVD vindt het in deze tijden van internationaal terrorisme, cyberdreigingen en digitale spionage niet meer dan normaal dat wij de AIVD en de MIVD in staat stellen om bedreigingen voor onze nationale veiligheid af te wenden. De VVD vindt het net zozeer niet meer dan normaal om iedere keer te bekijken hoe je bij de inzet van dit soort bijzondere bevoegdheden ervoor zorgt dat je de inbreuk op de privacy van mensen zo klein mogelijk houdt. Het moge duidelijk zijn dat de VVD vindt dat die twee zaken in deze wet in goede balans zijn met elkaar.

Dan kom ik bij de nieuwe bevoegdheid, de zogeheten "onderzoeksopdrachtgerichte interceptie" van data die te vinden zijn op de kabel. Het is goed dat de diensten straks eindelijk ook op de kabel achter mensen, instellingen en staten aan kunnen die onze veiligheid bedreigen. Het werd de hoogste tijd. Helaas doen er veel angstverhalen over deze nieuwe bevoegdheid de ronde die naar mijn inzicht geen recht doen aan de zorgvuldige manier waarop deze bevoegdheid nu in de wet is neergelegd. De diensten krijgen namelijk geen carte blanche om zonder enige vorm van controle en waarborgen alle informatie over personen en organisaties van de kabel af te halen. De diensten bedelven zichzelf niet onder bakken met bulkdata waardoor het zoeken naar een speld in de hooiberg zou zijn. De plicht tot vernietiging van alle niet-relevante data zit immers in de wet. De diensten gaan niet massaal grote groepen mensen volgen op internet en alle mails lezen waar het woord "bom" of "IS" in voorkomt, want dat is disproportioneel en zal dus nooit op de toestemming van de minister of de TIB kunnen rekenen. Ik vind dit beeld schadelijk voor deze belangrijke wet, die de diensten straks in staat stelt om te doen wat ze moeten doen.

De heer **Verhoeven** (D66):

Ik ben op zichzelf wel blij dat de VVD ook niet wil dat de diensten zichzelf bedelven onder zo veel data dat ze niets meer terug kunnen vinden en daardoor hun werk niet goed kunnen doen. Dat is in andere landen, in andere gevallen en bij andere diensten wel gebeurd. Is de VVD gewoon niet heel naïef op dit punt door te zeggen dat ze erop vertrouwt dat dit niet gaat gebeuren, terwijl dit op heel veel plekken in andere landen als gevolg van dit soort wetten juist wel gebeurd is? Is het dan niet verstandig om een paar dingen in de wet gewoon beter te regelen in plaats van de te zeggen "wij vertrouwen er wel op", terwijl dat vertrouwen nergens op gebaseerd was?

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

De heer Verhoeven spreekt over andere landen. Ik sta hier nu als Nederlands Kamerlid een Nederlandse wet te behandelen die van toepassing is op de Nederlandse diensten. Ik constateer dat ik iets tegenover het beeld wil zetten — en daar had ik het over — dat honderdduizenden Nederlanders ongebreideld zouden worden getapt. Er zitten namelijk ongelooflijk veel waarborgen in deze wet. Dat heb ik net een beetje gemist in de bijdrage van de heer Verhoeven. Ik heb net een aantal waarborgen genoemd die ervoor zorgen dat de balans in orde is. Ik kom daar straks nog uitgebreider op terug.

De heer **Verhoeven** (D66):

De VVD kan wel willen dat er niet honderdduizenden mensen worden afgetapt, onschuldig en zonder enige reden. Dat kan de VVD wel willen en het is ook goed dat de VVD dat zegt — daar ben ik heel blij om — maar de VVD regelt dit niet in de wet. De VVD gaat er namelijk aan voorbij — dat deed de Partij van de Arbeid net ook — dat deze wet, als je die goed leest, heel veel ruimte biedt voor het aanleggen van allerlei ongerichte hoeveelheden dataverzamelingen. Het kabinet en de diensten geven als enige reactie daarop: nee, dat gaan we in de praktijk echt niet doen. Waarom regelen we dat dan niet in de wet? Waarom neemt de VVD niet de moeite om de wet aan te scherpen?

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Omdat ik daarnet heel duidelijk heb betoogd dat ik vind dat de verhouding en de balans in die wet op dit moment in orde zijn. Ik kan het niet beter zeggen. Ik heb niet de behoefte om het nog steviger in de wet te verankeren. Omdat ik me niet kan identificeren met het beeld dat de heer Verhoeven schetst, namelijk dat de diensten straks gewoon carte blanche krijgen om te gaan grasduinen in elke computer die ze tegenkomen. Het kabinet heeft in deze wet het evenwicht gezocht en, na een lange zoektocht, gevonden. Er ligt nu een wet die in balans is. Het is niet zo dat de diensten zomaar de kabel op kunnen. Daarvoor hebben ze toestemming van de minister nodig. Daarvoor hebben ze een rechtmatigheidstoets door de TIB nodig, nadat ze een heel zuivere onderzoeksopdracht hebben geschreven. De vragen die mevrouw Voortman daarover heeft gesteld, vind ik relevant. Hoe ziet die onderzoeksopdracht er nou precies uit? Daar heb ik ook te weinig beeld bij, dus dat wil ik graag weten van het kabinet. Maar het is niet zo dat de diensten gewoon even de kabel op klimmen en zeggen: waar zullen we nou eens op inpluggen of wat zullen we nou eens aftappen? Vervolgens nemen ze weliswaar een hap uit de kabel maar dan volgt de trechter. Er ligt meteen een plicht om alles wat niet relevant is, te vernietigen. Terwijl de diensten daarmee bezig zijn, is de CTIVD al aan de slag. Die kan op ieder moment in het proces inbreken en zeggen: luister, hier is iets aan de gang wat niet klopt. Zo kan ik het hele proces van de wet doorlopen, tot en met de klachtenprocedure die bij de CTIVD is gecreëerd. Ik ben misschien de eerste die het zo plompverloren zegt, maar ik vind dat de balans in deze wet in orde is.

Mevrouw **Voortman** (GroenLinks):

Dan is het wel interessant dat zelfs mevrouw Tellegen nog wel wat vragen heeft over die onderzoeksopdracht. Ik ben blij dat ze mijn vragen daarover ondersteunt. Feit is dat de trechter breed kan zijn. Alles wat binnen de onderzoeksopdracht valt, kan in die trechter vallen. Dat betekent dat er computers, laptops, iPads, allerlei apparaten in kunnen zitten van mensen die niet verdacht zijn. Een partij als de VVD, die de vrijheid van mensen hoog in het vaandel voert, zou zich toch zorgen moeten maken over het feit dat dat met dit wetsvoorstel mogelijk wordt?

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Ik weet niet beter dan dat de noodzaak, de doelgerichtheid, de proportionaliteit en de subsidiariteit een zo gericht mogelijke onderzoeksopdracht vereisen. Anders kan helemaal niet worden begonnen. De stelling dat de diensten straks onschuldige burgers kunnen gaan tappen, vind ik heel gevaarlijk. Ik kan daar nu geen helder antwoord op geven. Ik ben benieuwd naar wat het kabinet van die stelling vindt. Er moeten altijd een aanleiding en een noodzaak zijn om iemand te tappen. Als die er niet zijn, is het disproportioneel. In die hele trits aan voorzorgsmaatregelen zie ik genoeg waarborgen waardoor ik mij niet herken in het beeld — ik ga het woord niet gebruiken — van dat breed binnenslepen van data.

Mevrouw **Voortman** (GroenLinks):

Ik vind dit interessant. Aan het begin van haar reactie gaf mevrouw Tellegen aan dat zij wel benieuwd is naar de reactie van de minister op de stelling. Kennelijk vindt zij ...

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Ik onderbreek u even. Het is nogal wat om te zeggen dat de diensten straks mensen gaan tappen tegen wie er geen enkele verdenking is. Dat vind ik een stevige stelling. Ik hoor daar graag een reactie op. Ik weet niet beter dan dat hier een heel zorgvuldig toetsingssysteem op een nieuwe bevoegdheid wordt losgelaten, dat naar mijn overtuiging na het lezen van de wet, na het bijwonen van alle rondetafelgesprekken etc., voldoende is. Het is een hele boude stelling, waarop ik graag een reactie hoor. Naar mijn idee is dat met deze wet in de hand niet mogelijk.

Mevrouw **Voortman** (GroenLinks):

Nu wordt het interessant. Mevrouw Tellegen zegt dus: als deze wet het mogelijk maakt dat mensen zonder enige verdenking getapt worden ... Ik neem aan dat zij dus toch wel vraagtekens heeft of de balans in deze wet wel in orde is.

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Nee, ik begrijp dat mevrouw Voortman ...

Mevrouw **Voortman** (GroenLinks):

Ik heb de stelling geponeerd dat deze wet het mogelijk kan maken dat mensen zonder enige verdenking getapt worden. We zullen straks van de minister horen of dat klopt. Mevrouw Tellegen geeft hier aan: dat kan absoluut niet. Maar het idee van een sleepnet is nou juist dat je breed trechtert en er vervolgens uithaalt wat relevant is. Het kan dus wel degelijk. Het zou echt goed zijn als mevrouw Tellegen, als zij die twijfel heeft, wat minder overtuigd zegt dat de privacywaarborgen in deze wet goed geregeld zijn.

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Mevrouw Voortman probeert mij in een hoek te drijven waar zij mij niet in krijgt. Ik heb de woorden die zij noemt, niet gebruikt. Ik vond haar stelling vrij bout en ik ben benieuwd naar de reactie van de minister erop. Dat is het enige wat ik heb gezegd.

De heer **Van Raak** (SP):

Mevrouw Tellegen zegt namens de VVD dat er straks gericht wordt gezocht en dat er geen bulkinformatie wordt binnengehaald.

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Dat heb ik ook niet gezegd.

De heer **Van Raak** (SP):

Dat er geen bulkinformatie wordt binnengehaald?

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Ik weet niet of de heer Van Raak weet wat een trechter is: die begint breed en eindigt smal. Ik heb niet gezegd dat de diensten straks alleen maar gericht onderzoek gaan doen, want dat is nu net de essentie van de uitbreiding van de bevoegdheid. Het wordt wel degelijk breed ingezet. Dat haal je de koekoek! Dat debatje heeft de heer Van Raak net al met de heer Recourt gevoerd. Alleen maar een-op-een tappen met iemand van wie je weet met wie hij een telefoontje voert, is iets wat de diensten nu al kunnen. De toegevoegde waarde van deze hele bevoegdheid is nu juist dat de diensten voor een groot deel hun werk laten bestaan uit het zoeken naar informatie die ze niet 100% kennen. Dat is de kern van het werk van de diensten en dat weet de heer Van Raak heel goed. Het betekent dat je moet meedoen aan het analyseren van metadata. Zo is het. En ja, daar zit het beeld bij dat je breder inzet.

De heer **Van Raak** (SP):

Ik hoop dat ik even een vraag mag stellen. Mevrouw Tellegen zegt namens de VVD dat de wet prima in evenwicht is, maar de toezichthouder, de CTIVD, onze ogen en oren, zegt dat dit niet het geval is. Die spreekt nadrukkelijk over bulk. Dat mocht ik niet van mevrouw Tellegen, maar de CTIVD doet dat wel. Die zegt dat juist bij de verwerving van grote hoeveelheden gegevens, hetgeen bij onderzoeksopdrachtgerichte interceptie aan de orde is, inbreuk wordt gedaan op de grondrechten van veel personen die geen onderzoek door de diensten rechtvaardigen. Daarom zegt de CTIVD dat in de wet veel duidelijker criteria opgenomen moeten worden om ervoor te zorgen dat die bevoegdheid gericht wordt ingezet. De CTIVD is het absoluut niet met de VVD eens, maar zegt dat de

wet helemaal nog niet in evenwicht is en dat het juist nog in de wet geregeld moet gaan worden.

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

De CTIVD heeft op een heel groot aantal punten bijgedragen aan een betere balans in deze wet. Daar ben ik de CTIVD zeer dankbaar voor. Dat is ook goed. Maar op dit punt ben ik het inderdaad niet eens met de CTIVD. Ik heb er geen behoefte aan om de proportionaliteit, noodzakelijkheid en subsidiariteit die nu in algemene termen in de wet zijn neergelegd, nader in te dammen, omdat je daarmee de diensten onnodig op voorhand beperkt. Dat wil ik niet.

De heer **Van Raak** (SP):

We zijn al een heel stuk verder. We begonnen ermee dat het allemaal gericht was, maar er is nu al gezegd dat dit niet zo is. De regering heeft nu een nieuwe term bedacht die het bij scrabble goed zal doen: onderzoekopdrachtgerichte interceptie. Maar we zijn het wel eens dat dit alle soorten onderzoek kunnen zijn, allerlei soorten opdrachten kunnen zijn en dat het ook heel goed ongericht kan zijn.

De **voorzitter**:

Ik hoorde geen vraag. Gaat u verder met uw betoog, mevrouw Tellegen. Nee, mijnheer Verhoeven, u bent net geweest. We gaan geen rondjes draaien. Dat maakt de discussie er niet helderder op.

De heer **Verhoeven** (D66):

Nee, we hoeven geen rondjes te draaien. Ik heb één vraag. De heer Van Raak stelde deze net. Het was wel degelijk een vraag. U zegt dat het geen vraag was, maar het was wel een vraag. De vraag is of de VVD gewoon wil toegeven dat deze wet het mogelijk maakt om data van onschuldige burgers, zonder onderzoeksverdenking, af te tappen. Daar wil ik gewoon een helder antwoord op. De VVD doet alsof dat niet het geval is. Ik wil dat duidelijk is dat het wél het geval is.

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Ik heb aangegeven dat ik voorstander ben van deze nieuwe bevoegdheid. Deze nieuwe bevoegdheid betekent inderdaad dat je een hap neemt op de kabel waarvan je niet op voorhand weet welke informatie je er vandaan haalt.

Ik ga verder. Weet u waar ik aangekomen ben, mijnheer Verhoeven? Bij het woord dat uw kinderen vanaf morgen, denk ik, gaan spellen: onderzoekopdrachtgerichte interceptie. Ik heb aan beide ministers de algemene vraag ...

De heer **Van Raak** (SP):

Wat is dat?

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Wat is dat? Nee, dat is niet mijn vraag. Mijn vraag is of de ministers nogmaals kunnen reageren op het veelgehoorde verwijt dat het grondrecht privacy door deze wet op grove wijze wordt geschonden.

Verder wil ik graag van het kabinet horen wat er gebeurt als we niet zouden besluiten tot het creëren van deze nieuwe bevoegdheid. Wat betekent bijvoorbeeld die kabelgebonden interceptie voor de mogelijkheden tot snelle beeldopbouw voor de NIVD? Wat mist de AIVD nu doordat hij niet op de kabel kan opereren? Ik hoor dat graag nog een keer van het kabinet. Over die kabelgebonden interceptie heb ik de volgende vragen. Die interceptie gebeurt in drie stappen: het verwerven van de data, het verwerken van de

data en de analyse ervan. Voor iedere stap geldt dat er toestemming van de minister en toetsing door de TIB vereist is. Kan die toestemming ook in één keer worden verleend door de drie stappen samen te voegen, zo vraag ik de minister. Bovendien zijn de diensten verplicht de gegevens die gedurende dit proces niet relevant zijn, zo snel mogelijk te vernietigen. Hoe gaat die vernietiging nu precies in zijn werk? Wordt bijgehouden wat er wanneer wordt vernietigd?

Ik zie iedere keer — het was al even aan de orde — die trechter voor me. De diensten zoomen zo snel mogelijk in op de relevante informatie door negatieve en positieve filters over de verworven data heen te leggen. Daarna volgt het verwerken en analyseren in fase twee en drie. Ik wil graag van de minister weten hoe dat straks in de praktijk in zijn werk gaat en ook hoeveel tijd hiermee gemiddeld gemoeid is.

Daarmee ben ik gekomen bij het toezicht gedurende het proces van interceptie. Hoe kan de CTIVD nu precies nagaan, tijdens de fase van verwerking, of en, zo ja, hoe de juiste informatie wordt vernietigd? Ik wil daar graag meer beeld bij hebben. De VVD vindt het verstandig dat de zorgplicht is uitgebreid. Niet alleen zijn de diensten gehouden om verantwoording af te leggen over het algemene reilen en zeilen van de dienst maar ook moeten de AIVD en de MIVD juist voor die zorgvuldige gegevensverwerking specifiek verantwoording afleggen. Een extra eis daarbij is dat de gegevens die worden verwerkt, voorzien zijn van een betrouwbaarheidsaanduiding of een verwijzing naar de bron waaraan de gegevens zijn ontleend. Dat alles stelt de toezichthouder, de CTIVD, veel beter in staat om effectief te toetsen of de geautomatiseerde gegevensverwerking rechtmatig plaatsvindt en om hierover te rapporteren aan de Kamer.

Behalve de uitgebreide zorgplicht en de bevoegdheid van de toezichthouder om gedurende het hele verwerkingsproces, toegang te krijgen om zijn controlerende taak uit te voeren, is er altijd nog de menselijke validatie. Die is aan het einde van het proces van groot belang bij de weging, inschatting en interpretatie van de onderzoeksresultaten. In algoritmen en andere modellen kunnen natuurlijk onvolkomenheden zitten. Graag wil ik van de minister horen hoe het in dit kader staat met de kennis en kunde die binnen de dienst nodig is om straks met de kabelgebonden interceptie te gaan werken. Kunnen beide minister hun inschatting geven van het beslag dat deze wet gaat leggen op de medewerkers van de diensten?

Dan kom ik nu bij de bewaartermijn. Ook daarover is al het nodige gezegd.

De heer **Verhoeven** (D66):

Ik zei net al tegen de heer Recourt dat het mijn vrees is dat het toezicht gebruikt wordt als een soort schaamlap, als een soort stempelmachine om alle ruimte in de wet te kunnen benutten. Bij de VVD is die zorg nog groter dan bij de PvdA, want de VVD lijkt alleen maar te antwoorden: ja, maar we hebben goed toezicht. Ik heb gezien hoe de VVD de afgelopen jaren is omgegaan met onafhankelijke toezichthouders. Zo kreeg bijvoorbeeld de voorzitter van de Rekenkamer de wind van voren toen hij wat kritisch was.

De **voorzitter**:

En uw vraag is?

De heer **Verhoeven** (D66):

Mijn vraag is ... Dank u wel, voorzitter. Enige inleiding moet toch wel kunnen, dacht ik trouwens!

Mijn vraag is of de VVD eigenlijk wel echt scherp onafhankelijk toezicht wil of dat het meer een schaamlap is voor een heel erg ruim geformuleerde wet.

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Natuurlijk wil de VVD onafhankelijk en goed toezicht. Sterker nog, dat hebben we in de Wiv nu ook al. Als de heer Verhoeven goed had geluisterd, had hij net gehoord dat ik een compliment uitdeelde aan de huidige toezichthouder. Die heeft op een heel fundamentele manier bijgedragen aan de vervolmaking van deze wet. Het antwoord is dus ja. Mijn vragen aan de minister waren daar ook op gericht, want juist voor die gegevensverwerking en het proces van het binnenhalen van data is het van groot belang dat de toezichthouder al is aangehaakt en kan volgen wat er gebeurt. Dat is precies wat ik de minister net heb gevraagd. Mijn vraag was namelijk hoe dat in zijn werk gaat. Ook ik wil weten of de CTIVD straks echt effectief kan controleren.

De heer **Verhoeven** (D66):

Ik wil me nu even focussen op de toets vooraf.

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Oké. Daar kom ik nog op.

De heer **Verhoeven** (D66):

Oké, maar ik stel er, als dat mag, toch alvast een vraag over.

De VVD zegt dat er niet veel meer dingen in de wetgeving hoeven te worden geregeld, omdat zij erop vertrouwt dat er niet ongebreideld data verzameld zullen worden. In de wet gaat de VVD dat niet regelen en dus rest alleen de toets vooraf. De VVD is daar heel erg blij mee, maar wil de VVD dat die toezichthouder vooraf zo nu en dan ook tegen de minister en via hem tegen het kabinet zegt: nee, dit moeten we niet doen? Wil de VVD met andere woorden een onafhankelijke stevige toets vooraf of wil de VVD — en dat gevoel krijg ik — een soort organisatie waardoor ze kan zeggen "over deze wet hoeven we ons helemaal geen zorgen te maken, want we hebben het toezicht geregeld"?

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Nee. Ik kom er nog op, maar ...

De **voorzitter**:

Als u daarop terugkomt, stel ik voor dat u verdergaat.

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Ik ben voorstander van de TIB en ik ben er ook voorstander van dat de TIB haar werk kan doen. We tuigen dus niet een of andere papieren tijger op die, als de TIB oordeelt dat de motivatie onder het besluit van de minister om die bevoegdheid in te zetten niet deugt, dat vervolgens niet kenbaar kan maken.

De **voorzitter**:

Ik stel voor dat u verdergaat.

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Ik kom bij de bewaartermijn. Het werk van de diensten valt en staat met het vergaren van de juiste informatie om dreigingen tegen te gaan. Met de juiste informatie kunnen zij onze militairen in het buitenland beschermen. Met de juiste informatie kunnen zij digitale aanvallen afwenden. Met de juiste informatie kunnen zij terroristische aanslagen voorkomen. Wij weten allemaal dat het verkrijgen van die informatie veel inspanning en langdurig inlichtingenwerk kost. Het is een kwestie van een lange adem. Stel: de AIVD

heeft na jarenlang zoek- en speurwerk een terreurcel in beeld. Mijn fractie vindt het dan normaal dat deze informatie voor langere tijd wordt bewaard om terroristische dreigingen tegen te gaan. Hetzelfde geldt voor de MIVD. De Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst bouwt voortdurend heel zorgvuldig aan een stevige informatiepositie om daarmee onze missies zo goed mogelijk te kunnen ondersteunen. Die informatie wil je vervolgens voor onbepaalde tijd kunnen gebruiken. Ik wil dan ook van de ministers weten of hun diensten met de bewaartermijn van drie jaar uit de voeten kunnen. Is deze bewaartermijn voldoende, gezien de lange adem en de enorme tijd en inspanningen die het kost om tot een goede informatiepositie te komen? Graag krijg ik een reactie.

Ik begrijp dat de regering dit jaar een zogenaamde access-locatie wil klaarmaken voor kabelinterceptie. Daarbij is logischerwijs het dreigingsbeeld bepalend voor waar die tap om de relevante data te onderscheppen, wordt gezet. Het zetten van die tap gebeurt in overleg met de telecommunicatiesector. De kosten die hiervoor moeten worden gemaakt, worden vergoed. Tot aan 2020 komt er nog zo'n locatie bij; een stapsgewijze aanpak dus. Dit alles komt op de VVD als redelijk over: geen overhaaste stappen, eerst kijken hoe het werkt. Welk beeld heeft de minister van de toekomst in dit opzicht? Hoeveel van die locaties ziet hij voor zich? Kan de minister van Defensie aangeven hoe dit in het buitenland in zijn werk gaat?

Dan kom ik bij de Toetsingscommissie Inzet Bevoegdheden, ook wel de TIB genoemd. Onder de oude wet functioneerde het systeem van ministeriële toestemming bij de inzet van bijzondere bevoegdheden goed. De toezichthouder hield achteraf toezicht en rapporteerde aan de Tweede Kamer. Dat verandert nu. Gekozen is voor het Britse model. Er komt een onafhankelijke commissie die een rechtmatigheidstoets uitvoert op alle reeds bestaande bevoegdheden en op de nieuwe bevoegdheid van de kabelinterceptie. De zogeheten TIB beoordeelt of de motivatie het besluit van de minister om de dienst de bevoegdheid te laten inzetten, kan dragen. Graag hoor ik van de ministers hoe de TIB zich verhoudt tot de ministeriële verantwoordelijkheid. Immers, de TIB komt met een bindend oordeel en kan daarmee het besluit van de minister om de bevoegdheid in te zetten, tegenhouden. De drie leden van de TIB worden op dezelfde wijze benoemd als de leden van de CTIVD. Twee van de drie moeten minstens zes jaar rechter zijn geweest en het derde lid moet beschikken over technische deskundigheid en over inzicht in veiligheidsrisico's. Dat alles klinkt logisch. Wel heb ik nog twee vragen over de werkwijze. Populair gezegd wil ik voorkomen dat we ooit in een situatie terecht komen dat de diensten wachten op instemming en toestemming van de minister en de TIB en dat buiten de bomgordel afgaat. Hoe waarborgen wij voldoende dat de TIB wel degelijk tot een zorgvuldige afweging kan komen, maar dat tegelijkertijd de situatie ook in snelheid werkbaar blijft? Graag krijg ik een reactie van het kabinet.

Niet onbelangrijk: het oordeel van de TIB is bindend. Als de commissie vindt dat de motivatie van de minister het besluit om de bevoegdheid in te zetten onvoldoende kan dragen, gaat het feest niet door. Ik weet dat deze praktijk zich nog moet ontwikkelen en dat het koffiedik kijken is, maar ik hoor graag van de minister wat hij verwacht dat er gebeurt als de TIB oordeelt dat de inzet van de bevoegdheid niet rechtmatig is. Kan de minister hierop reflecteren?

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Vreest de fractie van de VVD met mij dat dit een uitholling kan betekenen van de verantwoordelijkheid die de minister tegenover het parlement heeft? Hij kan nu gewoon zeggen: de TIB heeft haar oké gegeven, dus ik zit goed. Daarmee kan hij zeggen: Kamer, je hebt geen poot om op te staan.

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Dat is een interessante vraag. Dat is ook precies de reden waarom ik de minister nog een keer heb gevraagd in welke relatie de toetsingscommissie staat tot zijn eigen ministeriële verantwoordelijkheid. We hebben nu een wet die functioneert met bijzondere bevoegdheden zonder deze toetsingscommissie. Die toetsingscommissie wordt nu in het leven geroepen omdat wij er een bijzondere bevoegdheid aan toevoegen die grote gevolgen kan hebben. Mijn fractie is daar voorstander van. Tegelijkertijd constateer ik dat dit mogelijk op bepaalde punten op gespannen voet staat met de ministeriële verantwoordelijkheid. Ik ben erg benieuwd hoe de minister daar zelf over oordeelt.

Dan een opmerking over de CTIVD, de controle tijdens het proces van interceptie en de controle achteraf. De controle tijdens de interceptie is nieuw. Graag hoor ik van de minister hoe de CTIVD volgens hem inzicht krijgt in het verwerken van de gegevens. Ik heb geen beeld van de wijze waarop dat in de praktijk zal werken. Het vergt namelijk ook van de CTIVD de juiste kennis en de juiste specialismen om dat te kunnen. Ook die vraag kwam al eerder aan de orde.

De CTIVD kwijt zich ook onder de huidige wet op zeer degelijke en toegewijde wijze van haar taak als toezichthouder. De CTIVD krijgt op basis van de nieuwe wet nu ook de rol van klachtenbehandelaar. Hiervoor wordt binnen de CTIVD een aparte afdeling ingericht. Het aantal klachten tot nu toe was twee per jaar. Verwacht het kabinet een toename van dit aantal? Graag een reactie.

Tot slot. Deze wet is een pure noodzaak. Het is dan ook goed dat zij er komt. Met deze wet krijgen MIVD en AIVD eindelijk de bevoegdheden in handen die in deze tijden van dreiging nodig zijn om onze nationale veiligheid te bewaken, een bijdrage te leveren aan de internationale veiligheid en onze militairen succesvol te kunnen laten opereren in het buitenland. De VVD is dan ook voorstander van deze nieuwe wet. Natuurlijk vindt ook de VVD het heel normaal dat de nieuwe bevoegdheden met de juiste waarborgen zijn omkleed. De diensten die waken over onze veiligheid, moeten immers als geen ander op ons vertrouwen kunnen rekenen, juist omdat zij hun werk meestal in het geheim doen. Deze wet vindt op dat punt een goede balans. Ik hoop dat ook mijn collega's vandaag kunnen uitgaan van dat vertrouwen en deze wet steunen.

De heer **Verhoeven** (D66):

De toezichthouder waarover wij zojuist spraken, de CTIVD, die al heel lang bestaat en die vaak haar bevindingen over de diensten geeft, heeft in Rapport 46 geschreven dat de inhoudelijke opbrengst van de inzet van de selectiebevoegdheid vaak beperkt is, wat vragen oproept over de effectiviteit en daarmee de proportionaliteit van de inzet. Ik heb het nu dus niet over privédoel, persoonlijke levenssfeer of privacy, maar over de effectiviteit op het gebied van de veiligheid. Is de VVD er echt van overtuigd, ondanks het feit dat heel veel mensen daar vragen over stellen, dat deze manier van heel breed verzamelen een effectieve manier is om de veiligheid te vergroten?

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

De kern van het werk van de inlichtingendiensten is om op zoek te gaan naar ongekende dreigingen of naar delen van dreigingen waar wij wel enigszins een beeld van hebben, maar nog niet voldoende om die precies op de man af te intercepteren. Ik weet ook dat bijna 90% van alle communicatie inmiddels via de kabel verloopt. Dan zouden we toch gekke Henkie zijn als wij de diensten niet de bevoegdheid geven om ook op die kabel te kunnen intercepteren?

De heer **Verhoeven** (D66):

Ik zou graag wegblijven van termen als "gekke Henkie". Er werd net ook al gesproken

over bomgordels die afgaan als de toezichthouder nog aan het kijken is. Daar zou ik nu graag even van wegblijven. Er zijn heel veel serieuze mensen — daar reken ik ook mijzelf op dit moment toe — die heel graag willen dat de veiligheid in dit land vergroot wordt. Die serieuze mensen kijken met veel zorg naar het feit dat er een enorme hoeveelheid extra data wordt verzameld. Als wij ontkennen dat die mogelijkheid er is, zijn wij gek, want daar is deze wet op gericht. Mijn enige zorg is dat die berg data zo groot wordt, dat de dataverslaving het werk van de dienst in de wet gaat staan. Ik vind dat wij daar wettelijk iets voor moeten regelen. Mijn vraag aan de VVD is waarom zij niets doet op dat gebied, terwijl zij zegt de veiligheid zo hoog in het vaandel te hebben. Waarom neemt de VVD die zorg totaal niet serieus?

Mevrouw **Tellegen** (VVD):

Omdat ik die zorg niet deel. Ik zie die berg met data niet ontstaan, omdat ik weet dat er vanaf het allereerste moment in de wet een plicht tot datareductie zit en omdat ik weet dat de dienst pas op de kabel kan als zij toestemming heeft van de minister en straks ook nog van de TIB. Er zijn dus allerlei waarborgen in deze wet ingebouwd om deze bevoegdheid toe te staan.

Part 3: Plea by Mr. Amhaouch (CDA):

De heer **Amhaouch** (CDA):

Voorzitter. Het werk van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten is onmisbaar voor de bescherming en de verdediging van de democratische rechtsstaat. Het werk van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten is onmisbaar voor de veiligheid van de Nederlandse burgers en voor de veiligheid van de Nederlandse militairen op missie. Voor de CDA-fractie staat buiten kijf dat de bevoegdheden van de diensten gemoderniseerd moeten worden. De technologische ontwikkelingen op het gebied van informatie en communicatie gaan steeds sneller. We plukken er volop de vruchten van: we zijn dag en nacht verbonden met het internet en met elkaar via computer en mobiele telefoon, we kijken Netflix en er wordt volop gegamed. De toenemende afhankelijkheid van dezelfde technologie maakt onze samenleving echter ook kwetsbaar. Daarom moeten we voortdurend investeren in de middelen waarmee we onze samenleving beschermen en verdedigen. Dat geldt voor politie en justitie, dat geldt voor defensie en dat geldt ook voor onze inlichtingen- en veiligheidsdiensten.

Dit kabinet ging ruim vier jaar geleden van start met een stevige bezuiniging op de AIVD: het schrappen van de buitenlandtaak. Als snel was duidelijk dat dit een roekeloze bezuinigingsmaatregel was in een gespannen wereld. De Algemene Rekenkamer heeft met het rapport over de bezuinigingen en de intensiveringen bij de AIVD de vinger op de zere plek gelegd. De Rekenkamer concludeerde dat er in het regeerakkoord onvoldoende oog is geweest voor de bijzondere dynamiek van een kennisintensieve organisatie als de AIVD. De CDA-fractie vond en vindt het noodzakelijk dat het budget van de IAVD weer op peil is gebracht.

Het was dringend noodzakelijk om de financiële middelen op peil te brengen, maar het is ook dringend noodzakelijk dat de bevoegdheden van de diensten op peil gebracht worden. Al in december 2013 concludeerde de commissie-Dessens dat de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten moest worden aangepast. Zij pleitte ervoor dat de diensten ook op de kabel actief moeten kunnen zijn op het moment dat er sprake is van bedreigingen van de nationale veiligheid. Cyberaanvallen en digitale spionage vormen een nieuwe bedreiging voor de nationale veiligheid. De MIVD en de AIVD mogen binnen de huidige wet data- en telecommunicatieverkeer ongericht onderscheppen als dat verkeer door de ether of via de satelliet gaat. Door de explosieve groei van internationale kabelnetwerken wordt het steeds belangrijker dat die diensten ook het kabelgebonden

internetverkeer kunnen verkennen en analyseren in het belang van de nationale veiligheid, zo concludeerde de commissie-Dessens. Diezelfde commissie bedrukte dat er een nieuwe balans nodig is tussen het effectief kunnen opereren van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten en de rechtstatelijke waarborgen. Die balans moet stevig in de wet verankerd zijn.

Vandaag spreken we eindelijk over de wettelijke vorm waarin de aanbevelingen van de commissie-Dessens worden gegoten. Kan de minister uiteenzetten hoever dit wetsvoorstel nu precies reikt? Voor een deel gaat het over het vastleggen van bestaande bevoegdheden van de diensten, voor een deel over nieuwe bevoegdheden en voor een deel over het vastleggen en uitbreiden van bestaande waarborgen. Voor de CDA-fractie zijn het effectief functioneren van de diensten en een adequaat toezicht op de diensten niet los verkrijgbaar. Ik herinner aan de woorden die commissievoorzitter Dessens sprak bij de aanbieding van het rapport: "Burgers, bestuurders en volksvertegenwoordigers moeten er ten diepste van overtuigd kunnen zijn dat onze inlichtingen- en veiligheidsdiensten werken binnen een wettelijk kader. Een kader dat er voldoende rekenschap van geeft dat hun bijzondere positie alleen aanvaardbaar is als die diensten ingebed zijn in een vertrouwenwekkend systeem van sturing, toezicht en transparantie."

Bevat het voorliggende wetsvoorstel dat vertrouwenwekkende wettelijke kader? Dat is de vraag die we vandaag moeten beantwoorden. Voldoet het wetsvoorstel aan de eisen die het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens stelt? Met andere woorden: is het wetsvoorstel Straatsburgproof? Dat vraag ik aan de minister. Op het eerste gezicht is het een juridisch-technische vraag, maar het is vooral een vraag naar de deugdelijkheid van de middelen van de diensten. Dat zijn middelen waarmee de diensten de nationale veiligheid beschermen, de veiligheid van burgers en de veiligheid van militairen op missies. Dat is een kerntaak van onze overheid.

Dan het toezicht. Op verzoek van de CTIVD deed de afdeling Staats- en bestuursrecht van de Universiteit Leiden in 2015 onderzoek naar het mensenrechtenkader voor het Nederlandse stelsel van toezicht op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. De onderzoekers concludeerden dat uit de jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens een sterke voorkeur blijkt voor toestemmingverlening vooraf door een onafhankelijke autoriteit voor de inzet van heimelijke onderzoeksbevoegdheden die diep ingrijpen in de persoonlijke levenssfeer van onze burgers.

In het wetsvoorstel wordt deze toetsing vooraf opgedragen aan de Toetsingscommissie Inzet Bevoegdheden, de TIB. Het rechtmatigheidsoordeel van de TIB is bindend, maar tegelijkertijd zijn de bevoegdheden en de mogelijkheden van de TIB beperkt. De TIB zal dezelfde informatie beoordelen die de minister heeft. Anders dan de CTIVD heeft de TIB niet de bevoegdheden en de mogelijkheden om de onderliggende informatie van de diensten op te vragen. Kan de minister uiteenzetten hoe het oordeel vooraf van de TIB zich gaat verhouden tot de onderzoeksmogelijkheden van de CTIVD? Hoe is geborgd dat de TIB voldoende expertise, kennis en capaciteit heeft, zodat toetsing vooraf geen formaliteit is, maar leidt tot een gedegen oordeel?

De Leidse onderzoekers concludeerden verder dat uit EHRM-jurisprudentie de eis voortvloeit van bindend rechtmatigheidstoezicht achteraf door een externe, onafhankelijke toezichthouder. Kan de minister zeggen hoe dit bindend rechtmatigheidstoezicht in het wetsvoorstel is vormgegeven?

De onderzoekers concluderen ten slotte ook dat in EHRM-jurisprudentie een dwingende eis is neergelegd dat onafhankelijk toezicht een bindend oordeel kan geven in klachtenprocedures. Dat is nu belegd bij de CTIVD. In het wetsvoorstel is dat bindend

oordeel in klachtenprocedures opgedragen aan de CTIVD. Kan de minister toelichten hoe de verschillende rollen van die CTIVD zich tot elkaar gaan verhouden?

Er is ook discussie over de vraag of het wetsvoorstel "Straatsburgproof" is op het punt van de bewaartermijn van drie jaar als het gaat om gegevens die zijn verzameld in het kader van onderzoeksopdrachtgerichte interceptie. Kan de minister nog eens helder uiteenzetten waarom een bewaartermijn van drie jaar proportioneel is? Voor de CDA-fractie is niet de vraag naar de lengte van de bewaartermijn cruciaal, maar de vraag of voldoende is gewaarborgd dat de gegevens worden gebruikt waarvoor ze verzameld zijn.

In het verslag heeft de CDA-fractie de vraag gesteld op welke wijze de regering garandeert dat de opslag van gegevens op servers of in de cloud te allen tijde onder de Nederlandse wetgeving geborgd is. Als gegevens van die diensten op servers op Nederlands grondgebied staan, is er geen probleem. Maar geldt dat ook als gegevens van die diensten worden opgeslagen in de cloud? De CDA-fractie wil voorkomen dat gegevens van de diensten door opslag op servers buiten Nederlands grondgebied, of in de cloud, buiten het bereik van de Nederlandse wetgeving vallen, zodat de wettelijke bescherming van burgers in het geding komt. Onderkent de minister dat dit een probleem kan zijn? Op welke manier is geborgd dat de gegevens van de diensten te allen tijde onder de Nederlandse wetgeving vallen?

De CDA-fractie vindt dat uitbreiding van bevoegdheden van de diensten noodzakelijk is, evenals het versterken van toezicht op de diensten. Het spreekt vanzelf dat de diensten voldoende middelen moeten hebben om aanvullende waarborgen daadwerkelijk in te richten. Ook de toezichthouders moeten voldoende middelen hebben om toe te zien op de werking ervan. Ze moeten voldoende capaciteit, kennis en expertise hebben. Kan de minister uiteenzetten op welke wijze zowel de diensten als de toezichthouders worden versterkt? Het werk van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten laat zich niet op dezelfde manier controleren als het werk van andere overheidsdiensten. Het evaluatierapport van de commissie-Dessens heeft belangrijke aanbevelingen opgeleverd voor een effectief functioneren van de diensten, maar ook voor het toezicht erop. Daarom vindt de CDA-fractie de evaluatiebepaling in het wetsvoorstel van belang. Vanzelfsprekend worden de doeltreffendheid en de effecten van deze wet in de praktijk geëvalueerd. Ook het functioneren van de diensten zal echter periodiek tegen het licht worden gehouden. Dat is wat de CDA-fractie betreft geen formaliteit, maar een wezenlijke bijdrage aan de bescherming en de verdediging van de democratische rechtsstaat.

Mevrouw **Voortman** (GroenLinks):

Ik had eigenlijk verwacht dat de heer Amhaouch ook wel in zou gaan op de bevoegdheden die worden gegeven met deze wet, als hij wordt aangenomen. Kijk bijvoorbeeld naar wat wij "het sleepnet" noemen en wat het kabinet "onderzoeksopdrachtgerichte interceptie" noemt. Dat is een behoorlijke uitbreiding van de bevoegdheden van de diensten. Een bevoegdheid waarvan ook nergens is aangetoond dat die nou daadwerkelijk Nederland veiliger maakt. Wat vindt de heer Amhaouch daarvan?

De heer **Amhaouch** (CDA):

Vanaf 14 uur zijn we aan het luisteren en dit komt regelmatig terug. In de huidige wet, de oude wet van 2002, bestaat al de mogelijkheid van ongerichte interceptie op de ether of de satelliet. Dat bestaat dus al. In de oude wet bestond dat ook al gericht op de kabel. We schuiven op naar de kabel, waarvan de meeste mensen gebruikmaken, de snelweg waar de meeste auto's rijden. En dan is het in één keer een bijzondere bevoegdheid? Het is inderdaad een bevoegdheid dat we naar de kabel gaan, dat klopt. Maar dat

konden we ook al via de ether. Dat konden we ook al via de satelliet. Volgens mij trekken we het nu recht.

Mevrouw **Voortman** (GroenLinks):

Dat is wel wat meer dan een technische verandering. In de ether en via de satelliet was er nauwelijks communicatie. Op de kabel is ontzettend veel communicatie. Daar maken veel meer mensen gebruik van. Daar maken de heer Amhaouch en ik ook gebruik van. Dat gaat toch veel verder? Ik vind het een beetje gek dat de heer Amhaouch nu doet alsof we hier slechts een technicality bespreken.

De heer **Amhaouch** (CDA):

Ik weet niet wie gek is. In 2002, toen we deze wet introduceerden, waren er wereldwijd 600 miljoen internetaansluitingen. Nu zitten we bijna op drie miljard. In die tijd was het logisch om de ether in te gaan. Vandaag de dag is het logisch dat wij gaan zoeken waar de mensen de informatie delen. Ik weet niet wie hier gek is. Natuurlijk gaan we op de kabel kijken. Je gaat toch niet alleen kijken waar licht is? Je gaat toch kijken waar het gebeurt?

Mevrouw **Voortman** (GroenLinks):

Maar je wilt toch in elk geval wel weten wat effectief is? Het is toch belangrijk om te kijken wat effectief is?

De heer **Amhaouch** (CDA):

Een ding dat niet effectief is, ...

De **voorzitter**:

Heel even, mijnheer Amhaouch.

Mevrouw **Voortman** (GroenLinks):

Verschillende fracties hebben aangehaald dat uit het onderzoek van de Amerikaanse CTIVD blijkt dat er niet een aanslag voorkomen is dankzij bulkinterceptie. Dus waar hebben we het hier over? Die feiten moeten toch ook belangrijk zijn voor het CDA?

De heer **Amhaouch** (CDA):

Mevrouw Voortman spreekt zichzelf tegen. Ze zegt aan de ene kant dat iedereen is gaan communiceren via internet en aan de andere kant dat je niets voorkomt door op internet te kijken. Het gaat erom dat de AIVD en de MIVD de middelen krijgen om juist daar onderzoek te doen, informatieanalyse te kunnen doen daar waar het plaatsvindt. Vandaag de dag is dat de kabel, de internetkabel, de glasvezelkabel. Dat is toch logisch? Als daar de mensen niet zitten, hoeven we toch helemaal niets?

De heer **Verhoeven** (D66):

Ik heb het CDA de afgelopen jaren met heel veel belangstelling gevolgd. Ze waren de hele tijd de kritische partij die overal tegen was. Ze voerden oppositie in de Tweede Kamer en in het open debat. Ik heb de CDA-fractie vandaag over de meest verstrekkende wet die we in de afgelopen vier behandeld hebben, geen enkele kritische vraag horen stellen. Het lijkt wel alsof er een vertegenwoordiger van een regeringspartij staat. Waarom is het CDA nu ineens zo ontzettend mak als een lammetje en is het niet meer de oppositiepartij die nadenkt, maar de partij die hier het kabinet aan het meerderheid moet helpen voor een wet die enorm ver gaat?

De heer **Amhaouch** (CDA):

Het CDA heeft zich altijd ingezet voor de veiligheid. Het CDA heeft zich, zoals ik eerder zei, ook heel duidelijk ingezet voor meer middelen voor de AIVD en de MIVD. Het CDA

heeft zich ingezet voor de Wet computercriminaliteit III, waar D66 tegen heeft gestemd. **Het CDA staat voor een stuk veiligheid.** Als ik kijk naar de wet die er nu ligt, ook met de commentaren van de Raad van State en met hoe een aantal zaken vertaald is in de wet, vind ik de urgentie ervan heel hoog. Ik heb hier voor me het verslag van het debat van 7 april, na de aanslagen van Brussel. Daar zegt een partijleider, de partijleider van de heer Verhoeven: "Wat is er tussen 22 maart en vandaag gebeurd om, via beelden van Schiphol, creditcardgegevens en telefoongegevens, te bekijken waar El Bakraoui was tussen het moment waarop hij op Schiphol landde in de zomer van vorig jaar en het moment waarop hij zichzelf opblies, op 22 maart?" "Ik snap dit werkelijk niet", zegt dezelfde man. "Het is nu een aantal weken na de aanslag. Een van de **terroristen** is op 15 juli op Schiphol aangekomen. Dan willen we toch weten waar hij was?" En zo gaat het door, en zo gaat het door en zo gaat het door. Het antwoord van de minister destijds — die minister is er nu niet meer — was heel duidelijk: beste Kamer, we hebben de bevoegdheden niet. **Als de heer Verhoeven beweert dat veiligheid belangrijk is, moet hij ook onze diensten goed voorzien van de benodigde middelen.**

De heer **Verhoeven** (D66):

Het feit dat u zo hard begint te praten, bijna begint te schreeuwen, terwijl ik gewoon een vraag stel over de kritische rol van het kabinet, en dat u vervolgens een tekst gaat voorlezen die ik al vier keer van het kabinet gehoord heb en die u blijkbaar gekregen hebt om dit debat te voeren, mede namens het kabinet, verbaast me.

De heer **Amhaouch** (CDA):

Voorzitter, hier maak ik bezwaar tegen.

De heer **Verhoeven** (D66):

We hebben inderdaad vragen gesteld over El Bakraoui en over de reconstructie, maar dat ging over het feit dat mailboxen niet gelezen werden in het weekend, dat telefoontjes niet werden opgenomen, dat de basis niet op orde was. Nu zijn er allemaal verstandige mensen, onder andere bij de Raad van State, die zeggen: let nou even op bij deze wet; zorg er bijvoorbeeld voor dat het niet een soort goedkeuringssysteem wordt waarbij niemand kritisch kijkt.

De **voorzitter**:

En nu uw vraag.

De heer **Verhoeven** (D66):

Dat is nota bene een heel serieus te nemen punt. Daar moeten wij absoluut goed naar kijken. Het CDA zou daar toch ook naar kunnen kijken? Is het CDA niet bang dat deze wet zijn doel voorbijschiet? Is het CDA niet bang dat deze wet contraproductief werkt? Is het CDA niet bang dat het toezicht een wassen neus is? Er mag toch wel één kritische vraag van de CDA-fractie komen? **Wij hoeven toch niet het spelletje te spelen wie het meest voor de veiligheid doet? Ik sta ook voor de veiligheid, alleen wel zoals D66 dat wil.** Wij kunnen toch wel even een inhoudelijk debat voeren?

De heer **Amhaouch** (CDA):

Wij kunnen zeker een inhoudelijk debat voeren. Ik heb wel degelijk een aantal vragen opgenomen. Over het toezicht van de TIB hebben wij vragen aan de minister gesteld. Ook hebben wij gevraagd hoe de CTIVD erin zit. **Ook de commissie-Dessens heeft gezegd dat er spanning zit tussen veiligheid en privacy. Wij kiezen hierin heel duidelijk, ook naar de mensen thuis. Als er ergens nog een stukje twijfel is: op dit moment kiezen wij, gelet op hoe de wereld is, heel duidelijk voor veiligheid.** De heer Verhoeven kan wel zeggen dat het CDA niet kritisch genoeg is. **Het CDA is wel kritisch genoeg. Misschien geven wij vandaag de dag de voorkeur aan veiligheid en ietsjes minder aan privacy.**

De **voorzitter**:

U was klaar, of niet?

De heer **Amhaouch** (CDA):

Ja, ik was de vraag aan het beantwoorden van collega Verhoeven.

2: Parlementary debate Wiv referendum 10-04-2018

Transcription of debate after the results of the Wiv referendum in Dutch Parliament. Pleas by members of Parliament Mr. van der Molen (CDA), Mr. Azmani (VVD), Mr. Verhoeven (D66) and Minister of the Interior and Kingdom Relations Kajsa Ollongren (D66).

Part 1: Plea by Mr. van der Molen (CDA)

De heer **Van der Molen** (CDA):

Voorzitter. Voor het CDA staat zowel voor het referendum als tijdens het referendum als na het referendum als een paal boven water dat de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten een noodzaak is. De Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst en de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst moeten wat het CDA betreft op de kortst mogelijke termijn aan de slag kunnen met de bevoegdheden om dreigingen, ook digitaal, voor onze nationale veiligheid én voor de belangen van onze krijgsmacht het hoofd te kunnen bieden.

De internationale veiligheidssituatie is verslechterd. Het is nodig om vroegtijdig dreigingen te herkennen en daar ook naar te handelen. En juist ook via de digitale weg nemen de dreigingen in de richting van Nederland toe. Er komen ook mensen uit brandhaarden waar we ons zorgen over maken, richting Nederland. Ook daar moeten we alert op willen zijn. Als we die risico's voor willen zijn, kunnen onze inlichtingendiensten niet achterlopen. Vandaar dat de wet een noodzaak is.

Voorzitter. Het CDA dankt het kabinet voor een snelle reactie op de uitslag van het referendum. Ik stel daarnaast vast dat voorafgaand aan 21 maart de verschillende partijen, die met elkaar het debat voeren, niet moe werden om te benadrukken dat het echt tijd werd om de bevoegdheden van de diensten te moderniseren. Men had er ook alle vertrouwen in dat de inlichtingen- en veiligheidsdiensten dat in zorgvuldigheid zouden doen. Een nee tegen de wet moest dan ook niet als een nee tegen de wet zelf maar als een pleidooi voor aanpassingen opgevat worden.

Of het kabinet die uitslag wel of niet voldoende serieus neemt, is een slag in de lucht. Het enige wat we vandaag hier kunnen vaststellen — en ik sluit me aan bij wat de heer Bisschop zei — is of wij vanuit onze politieke invalshoek vinden dat er genoeg recht aan is gedaan. Wij weten niet tot op achter de komma nauwkeurig wat de kiezer voor overwegingen heeft gehad om ja of nee te stemmen. Wat het CDA betreft bevestigt het kabinet met zijn brief vooral dat het hecht aan een spoedige inwerkingtreding van de wet. Dat is de CDA-fractie met het kabinet eens.

We vinden het ook positief dat het kabinet gekeken heeft naar de uitvoerbaarheid van zijn voorstellen bij het opschrijven zijn wegging. Want ook de inlichtingendiensten moeten gewoon met wat wij uit een discussie halen kunnen werken. We vragen dan ook de minister bij de evaluatie met name dat punt van uitvoerbaarheid mee te nemen en tegen die tijd af te wegen als zij met voorstellen zal komen, zoals zij in de brief zegt, om de wet aan te passen. Wat het CDA betreft staat voorop dat onze diensten hun werk moeten kunnen doen om Nederland veilig te houden. Dat blijkt uit de brief die de minister naar de Kamer heeft gestuurd. De wet treedt in werking, het kabinet heeft gewogen en het CDA kan die wegging steunen. Wij wensen de inlichtingendiensten, die heel belangrijk werk voor ons allemaal doen, dan ook heel veel succes bij de uitvoering daarvan.

Dank u wel, voorzitter.

De voorzitter:

Wacht nog even, meneer Van der Molen. De heer Martin Bosma heeft een vraag.

De heer Martin Bosma (PVV):

Met excuus dat ik wat later was. De heer Van der Molen heeft natuurlijk gelijk dat we er eigenlijk niet aan moeten beginnen om de uitslag te interpreteren, zo van: de tegenstemmers wilden dit of dat. Dat is heel moeilijk en niet aan ons. Maar er is wel iets heel simpels, namelijk dat de kiezers gevraagd is zij voor of tegen de wet zijn. Dat is een heel simpele, binaire keus. We hebben dan artikel 11 van de Wet raadplegend referendum, dat zegt dat zo spoedig mogelijk een voorstel van wet ingediend moet worden dat uitsluitend strekt tot intrekking van de wet et cetera. Dat gebeurt niet. Er is gewoon de wet, en die zegt dat er een nieuwe wet moet komen die de wet intrekt. Maar dat gebeurt nu niet. Wat vindt de heer Van der Molen van die situatie?

De heer Van der Molen (CDA):

Ik sluit mij aan bij de woorden die mevrouw Buitenweg zonet namens GroenLinks heeft gebruikt dat het aan het kabinet is om de uitslag te wegen. Dat is een lastige opdracht, want je moet ook in zekere zin kijken wat de kiezer hiermee heeft willen zeggen. Voor het CDA was het van belang dat de wet in werking zou treden. Ik stel vast dat het kabinet nu voorstelt dat de wet gewoon in werking kan treden vanaf 1 mei. Daar zijn we als CDA heel positief over. Vandaar onze steun aan het voorstel dat het kabinet doet.

De heer Martin Bosma (PVV):

Nee, nee, we moeten niet gaan wegen. Het kabinet moet niet gaan wegen. Het kabinet moet gewoon iets heel simpels doen, namelijk de wet respecteren en die uitvoeren. De Wrr, de Wet raadplegend referendum, geldt nog steeds. Artikel 11 zegt gewoon: kom met een nieuw voorstel van wet om deze wet, de Wiv, in te trekken. Dat is wat moet gebeuren. Dat is gewoon de wet. Dat is toch heel simpel? Het CDA kan er toch niet tegen zijn dat de minister en het kabinet de wet gaan naleven en uitvoeren?

De heer Van der Molen (CDA):

Het is aan het kabinet om een weging te maken van de uitslag van het referendum. Ik heb andermaal gezegd dat je die moet wegen. Die wordt politiek ook verschillend gewogen. Voor het CDA is het van belang dat deze wet in werking kan treden. Dat is wat het kabinet ook per brief aan de Kamer heeft laten weten. Dat kunnen wij steunen. Het is een raadgevend referendum, dus het heeft geen automatisme in zich, maar het moet altijd politiek gewogen worden of het kabinet ver genoeg of niet ver genoeg gaat. Dat is nou precies het euvel — dat zeg ik de heer Bisschop na — van de referendumwet zoals we die nu kennen en waarom het goed is om die wet in te trekken, waarover men nu in de Eerste Kamer met elkaar discussieert. De politieke weging die we hier met elkaar hebben brengt elke keer weer dat proces, een soort politieke discussie terug in plaats van dat de wens van de kiezer wordt uitgedrukt.

De voorzitter:

Tot slot, meneer Bosma.

De heer Martin Bosma (PVV):

Hoe komt de heer Van der Molen toch bij het woord "wegen"? Dat staat helemaal nergens. Dat verzint hij zelf om een rookgordijn op te trekken om het zo ingewikkeld mogelijk te maken en te zeggen: ja, er is nu een rookgordijn; het is heel ingewikkeld, dus laten we maar naar het kabinet kijken. Nee, niemand moet iets wegen. Het is gewoon heel simpel: de wet moet worden uitgevoerd. In artikel 11 staat niet "wegen", maar "kom met een intrekkingwet". Dat staat er. Dit kabinet moet gewoon heel simpel de wet uitvoeren. Dat is het enige wat het kabinet moet doen. Het enige wat het moet doen, is die wet intrekken, want daar hebben we over gestemd. De meeste deelnemers aan die verkiezingen hebben "intrekken" gezegd. Dat is toch heel simpel wat er moet gebeuren? Niks wegen, niks wegen.

De heer Van der Molen (CDA):

Die opvatting deel ik niet met de heer Bosma. Dat zou in strijd zijn met het raadplegend karakter van het referendum. Als het correctief was, zou de kiezer zich definitief hebben uitgesproken. Ik kan alleen maar zeggen dat als ik het politiek weeg, de brief die de minister namens het kabinet naar de Kamer heeft gestuurd en waarin zij aangeeft dat de wet in werking mag treden, past bij het standpunt van het CDA. Daarom krijgt het voorstel de steun van de CDA-fractie.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):

Ik werd net aangehaald alsof ik helemaal in het kamp van het CDA zat. Ik moet de heer Van der Molen teleurstellen, want ik ben wel degelijk van mening dat de wijzigingen op hetzelfde moment van kracht moeten zijn als de wet. Is het niet heel erg raar om gewoon door te gaan met de wet als de wijzigingen nog niet van kracht zijn?

De heer **Van der Molen** (CDA):

Ik zag mevrouw Buitenweg mij in ieder geval indringend aankijken toen zij een aantal opmerkingen over het CDA maakte, dus ik had niet de indruk dat zij in mijn kamp zat. Ze vraagt mij of ik met haar van mening ben dat eerst de wet aangepast zou moeten worden. Politiek moet je de reactie van het kabinet op het referendum wegen. Voor ons als CDA is het van belang dat de wet doorgang kan vinden. Dat is voor ons belangrijk. Mevrouw Buitenweg kan in de brief van **het kabinet** ook kijken of er aanpassingen in het vat zitten. Die zitten in deze brief, maar ze volgen heel snel op de inwerkingtreding vanaf 1 mei en ook bij de evaluatie over twee jaar — het is een vrij korte periode — kan het kabinet een aantal wijzigingen in de wet opnemen. Nogmaals, het CDA kan de brief van het kabinet steunen, dus dat nemen we daarin gewoon mee. Dat weeg ik anders dan mevrouw Buitenweg, maar dat is nu de politieke inschatting.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):

Ik probeer toch te begrijpen op welke wijze de heer Van der Molen vindt dat er tegemoetgekomen wordt aan de nee-stemmers, want welke garantie is er dan dat al die wijzigingen er uiteindelijk komen? Is het niet gewoon logisch om nu te zeggen dat we alles tezamen nemen, de wijzigingen en de inwerkingtreding? Wat is erop tegen dat de wet iets later in werking treedt?

De heer **Van der Molen** (CDA):

Ik heb andermaal aangegeven dat het sowieso een slag in de lucht is om te weten wat de precieze argumenten zijn geweest om voor of tegen te stemmen. Daar kunnen we slechts een beeld bij hebben. Ik merk in ieder geval wel dat de interpretatie van wat de **kiezer** heeft gezegd vaak naadloos aansluit bij wat politieke partijen zelf in het hele proces al vonden. Dus moet je met een weging komen en zelf politiek afwegen of je die brief kunt steunen of niet. Nogmaals, het CDA hecht eraan dat de wet in werking kan treden en kan ook de brief van het kabinet steunen, zeker op het punt van de werkbaarheid waar het kabinet aandacht aan heeft besteed. Dat is een andere weging dan mevrouw Buitenweg maakt, maar het is wel iets wat het CDA kan steunen. En ik kan alleen maar voor het CDA spreken.

De heer **Van Raak** (SP):

De kiezers hebben nee gezegd. Op 1 mei gaat deze wet in werking. Kan de heer Van der Molen namens het CDA vertellen welk artikel wordt aangepast, welke letter wordt aangepast en welke komma wordt aangepast?

De heer **Van der Molen** (CDA):

Het kabinet stelt in zijn brief voor om vrij snel na de inwerkingtreding voorstellen naar de Kamer te sturen over bijvoorbeeld het onderdeel van de wegingsnotities. **Dat is die hele discussie over de vraag wanneer en op grond waarvan men gegevens, ongeëvalueerd desnoods, mag uitwisselen met buitenlandse inlichtingendiensten. Daar zal een wijziging voor plaatsvinden.** Ook mevrouw Buitenweg heeft nog een punt aangegeven. Wat er met de motie-Recourt is aangenomen — de principes waar, denk ik, voor- en tegenstanders achter kunnen staan — zal in de wetstekst terechtkomen. Net als de heer Van Raak zullen wij ook de minister en het kabinet houden aan de uitvoering van de brief die ze naar de Kamer hebben gestuurd.

De heer **Van Raak** (SP):

Dus de veranderingen zijn: een motie die vorig jaar al is aangenomen — dat vind ik knap, dat dat een verandering is — en een wegingsnotitie die eigenlijk al klaar had moeten zijn? Het is niks. Het is prut. Het is minder dan niks. Maar ik wil de heer Van der Molen en het CDA wel van harte feliciteren met de overwinning, want zij hebben ervoor gezorgd dat de woorden van de heer Buma gestand worden gedaan: wat mensen ook stemmen, we trekken ons er niks van aan; de regering trekt zich er helemaal niks van aan. Het "nee" gooien we gewoon in de vuilnisbak. Het CDA heeft gewonnen. Er is helemaal nul komma niks veranderd aan de wet. Precies wat het CDA wil. Van harte gefeliciteerd.

De voorzitter:

U mag reageren, natuurlijk.

De heer Van der Molen (CDA):

Ja, ik wil niet zozeer reageren op de felicitaties, maar ik begon mijn inbreng door te zeggen: zowel voor als tijdens als na het referendum heeft het CDA een consequent standpunt over de wet ingenomen. Die consequente houding deel ik met de heer Van Raak, omdat ik in ieder geval verwacht had, wat de uitslag ook zou zijn, dat de heer Van Raak voor, tijdens en na het referendum ontevreden zou zijn. Dat is meestal de houding van de heer Van Raak in dit soort debatten. Wat dat betreft zijn we aan beide kanten even consequent.

De voorzitter:

Daar gaat de heer Van Raak op reageren.

De heer Van Raak (SP):

Ja, want er zijn hier Kamerleden die zich volksvertegenwoordiger voelen, die zich geroepen voelen om zich iets aan te trekken van de mening van de mensen, en die ook bereid zijn om met de bevolking in discussie te gaan over hun standpunten. Ja, dat doe ik. Het standpunt van het CDA is: kiezers kunnen de boom in; we trekken ons niks van jullie aan. Maar dan vraag ik wel of de heer Van der Molen werkelijk meent dat hij mij hier de maat moet gaan nemen.

De heer Van der Molen (CDA):

Nee, ik heb de heer Van Raak geprezen om zijn consequente houding. Deze felicitaties in de richting van het CDA klonken heel anders.

De heer Azarkan (DENK):

Laat ik daarop doorgaan. Ik wil de heer Van der Molen ook feliciteren met zijn consequente houding. Die was: het maakt ons niet uit wat het volk wil, want wij gaan dit gewoon doen. Dat is wat de heer Buma hier zei, de leider van de christendemocraten. Dat "democraten" vind ik dan lastig in combinatie met wat hij zei. Maar u vertelde aan het begin — dat zeg ik via u, voorzitter — dat de regering moet interpreteren wat de kiezer heeft bedoeld. Misschien is dat niet zo heel ingewikkeld, want er zijn natuurlijk een heleboel instanties die de regering kunnen adviseren. Ik kan me voorstellen dat de minister zegt: ik heb er zelf niet zo heel veel verstand van. Maar er zijn een heleboel instanties geweest, zeg ik via de voorzitter tegen de heer Van der Molen, die allemaal hebben gezegd: "Niet doen. Het is te gevaarlijk, te privacygevoelig. Het waarborgt de grondrechten niet." Er was bijna geen instantie die zei: dat moet je zo invoeren. Wat vindt u van dat advieswerk van al die instanties?

De heer Van der Molen (CDA):

Ik zou niet het debat tijdens het referendum over willen doen. Daarin heb ik inderdaad gezien dat heel veel verschillende organisaties een standpunt innamen. Er waren overigens ook organisaties die voor de wet waren. Kijk alleen maar even naar het onderdeel van de medische dossiers. Daarbij werd gedurende die discussie op een gegeven moment het standpunt ingenomen, ook bijvoorbeeld door de artsen, dat men gerustgesteld was over de inhoud van de wet. In dat opzicht zag je van verschillende kanten dus verschillende inbrengen. Het komt altijd weer hier terug, in de Tweede Kamer. Wij zullen het altijd politiek moeten wegen. Daar weeg ik ook de opmerkingen van de organisaties in mee. De uitkomst voor het CDA is alleen dat we deze wet zo noodzakelijk vinden, dat wij het kunnen steunen dat die wet gewoon in werking treedt op 1 mei.

De heer Azarkan (DENK):

Dan moet ik concluderen dat u zegt: de noodzaak van de wet is dermate belangrijk dat ik het volk en de stem van het volk naast me neerleg, en al die instanties die geadviseerd hebben ook niet serieus neem.

De heer Van der Molen (CDA):

De heer Azarkan kan precies interpreteren wat de kiezers die nee hebben gestemd, hebben gezegd.

De heer Azarkan (DENK):

Ja, "nee" dus!

De heer **Van der Molen** (CDA):

Juist bij een raadplegend referendum moet je dat wegen. Er zijn heel veel verschillende argumenten geweest. Je moet dus weer helemaal terug en hier in de Kamer een politiek oordeel vellen over de vraag wat de reactie van het kabinet zou moeten zijn. Uw oordeel is dat de reactie van het kabinet tekortschiet. Het oordeel van de CDA-fractie is dat wat het kabinet voorstelt werkbaar is voor de inlichtingendiensten, en dat de wet in werking kan treden. Dat vindt het CDA gewoon belangrijk. Het klopt: de veiligheid van Nederland is zo'n zwaar onderwerp dat wij vinden dat je daar ook wel een principiële lijn in mag trekken.

De **voorzitter**:

Tot slot, meneer Azarkan? Nee? Het hoeft niet. U bent aan het nadenken. Dank u wel, meneer Van der Molen.

De heer **Van der Molen** (CDA):

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dan geef ik nu het woord aan de heer Azmani namens de VVD.

De heer **Azmani** (VVD):

Voorzitter. Op 21 maart heeft een meerderheid tegen de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten gestemd. Helaas, want voor de VVD is deze antiterrorwet essentieel om ons land veilig te houden. We hebben in dit huis als gekozen volksvertegenwoordigers een zorgvuldig debat gevoerd over deze wet, waarna de wet door een ruime meerderheid van de Kamer is aangenomen. Toch is er daarna een raadgevend referendum gehouden — een goed recht overigens, zolang het instrument bestaat. De VVD vindt het wel jammer dat in de campagne van de tegenstanders ook een aantal spookbeelden zijn gebruikt, te beginnen bijvoorbeeld met de onjuiste kwalificatie die aan deze wet werd gegeven, "de sleepwet". Want dat is het niet en dat blijf ik ook herhalen. Maar goed, het is duidelijk dat een deel van onze bevolking zorgen heeft over deze wet. Aan die zorgen wil het kabinet nu tegemoetkomen. Dat er zorgen zijn, snapt mijn partij best. Immers, niet voor niets hebben wij ons bij de behandeling van de wet sterk gemaakt voor voldoende waarborgen in de wet om de privacy van burgers zo goed mogelijk te beschermen. Ik wil er dan ook voor waken dat de wet onwerkbaar wordt voor de diensten. Niemand is gebaat bij een verkrampde uitvoeringsorganisatie die vastloopt in werkinstructies en parafen. Ik roep de minister dan ook nogmaals op — dat heb ik voorafgaand aan het referendum ook al gedaan — om dit een expliciet onderdeel te laten zijn van de evaluatie van de nieuwe Wet inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Graag krijg ik op dat punt een toezegging.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):

Ik sla aan op de kwalificatie dat de tegenstanders eigenlijk een campagne vol onwaarheden zouden hebben gevoerd. Ik herinner mij een debat dat ik met de geachte college heb gehad in De Balie, waar hij zei dat de tegenstanders eigenlijk een veiligheidsdienst wilden die met lansen en speren ergens op de vijand af zouden gaan die dan voluit met mortieren terug zouden schieten. Hoe kwalificeert u dat nou? Was dat nou werkelijk een goede, adequate weergave van wat GroenLinks, Bits of Freedom of Amnesty International zei?

De heer **Azmani** (VVD):

Als het gaat om die organisaties of partijen, is dat niet de juiste kwalificatie, maar er zijn meer tegenstanders die ook anders denken over deze wet. Ik ben blij dat een aantal partijen, ook in dit huis, vond en vindt dat deze wet gemoderniseerd moest worden. Maar het gaat wat mij betreft om de frame die gehanteerd is, namelijk dat deze diensten rücksichtslos ergens een net zouden neerleggen om te kijken wat voor gegevens ze dan vinden. Stel je voor dat de diensten geïnteresseerd zouden zijn in mijn woonplekje, in Oudleusen, en daarom heel Oudleusen zouden aftappen; zo werken de diensten niet. De diensten hebben ook die capaciteit niet. Er ligt een concrete onderzoeksopdracht aan ten grondslag. De hooiberg moet zo klein mogelijk worden gehouden om die speld daarin te kunnen vinden. Ik vind dit een veel reëler beeld dan het beeld dat werd gekenschetst, namelijk dat de diensten zomaar ergens een net zouden uitleggen en zomaar wat zouden aftappen.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):

Het is wel heel jammer dat u niet zo goed heeft geluisterd tijdens het hele debat, want er is juist heel

precies gezegd dat er wijzigingen zouden moeten komen in de wet en de modernisering werd juist door heel veel mensen toegejuicht. Juist ook in bijvoorbeeld het laatste debat, het slotdebat, met de fractievoorzitter van het CDA en de lijsttrekker van de VVD, werden nogal makkelijk vijandbeelden geschetst. Wat mij betreft maakten juist de voorstanders zich er erg makkelijk van af en zeilden zij vaak langs de feiten.

De heer **Azmani** (VVD):

Dat heb ik, misschien helaas voor mevrouw Buitenweg, andersom mogen ervaren toen ikzelf naar dat debat zat te kijken. Ik wil mevrouw Buitenweg niet wederom uitdagen om naar de interruptiemicrofoon te gaan, maar het verbaast mij niet zo veel dat de heer Van Raak vraagtekens plaatst bij de inbreng van mevrouw Buitenweg, want in datzelfde debat in De Balie heb ik van mevrouw Buitenweg begrepen dat ze vindt dat er überhaupt geen OOG-interceptie mag plaatsvinden en dat dus alleen in die hoek gezocht mag worden als er sprake is van een concreet target. Nu merk ik, ook in het stuk dat GroenLinks de afgelopen weken naar voren heeft gebracht, dat GroenLinks daar toch weer van afstapt en "zo gericht mogelijk" apprecieert.

De voorzitter:

Tot slot.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):

Dan zal ik tot slot zeggen dat de reparatiewet van GroenLinks niet een voorstel was van amendementen, zoals wij die een jaar geleden hebben ingediend. Dit was een poging tot constructief oppositie voeren, waarbij we constructief compromissen zouden maken: een compromis van mijn kant en dan hopelijk ook van de kant van de coalitie. U ziet dat nu ineens als ons standpunt. Dat is jammer, maar dit verklaart wel waarom de huidige inzet van het kabinet een compromis van een compromis is. Ik had gehoopt dat u het wat meer zou zien zoals ik het had genoemd, namelijk een compromis, waarbij wij ons best hebben gedaan om uit de oorspronkelijke startblokken te gaan en een stapje verder te gaan. Het is jammer dat u ons gelijk weer terug bij af wil zetten.

De heer **Azmani** (VVD):

Het is helemaal mijn bedoeling niet om mevrouw Buitenweg terug bij af te zetten. Ik vind het mooi om in ieder geval te zien dat ze bereid is om na het raadgevend referendum, met een uitslag die ook in het voordeel van mevrouw Buitenweg is, een compromis voor te stellen ten aanzien van het standpunt.

Ik ga verder met de voorgestelde aanpassingen, voorzitter. De VVD vond en vindt het een goede zaak dat wij kijken met welke landen wij gegevens uitwisselen. Geen Nederlander is erbij gebaat als gevoelige informatie op plekken belandt waar mensen zitten die wij niet vertrouwen. Middels wegingsnotities moet dus getoetst worden of de ontvanger betrouwbaar is. De VVD vindt het een goede zaak dat de overgangstermijn kennelijk niet meer nodig is voor de diensten en dat dit jaar alle wegingsnotities gereed zijn. Kan de minister bevestigen dat deze al gereed zijn voor de belangrijkste landen waar onze diensten al mee samenwerken? En kan zij bevestigen dat niets de uitwisseling van informatie met deze landen in de weg staat bij een acute dreiging zoals een aanslag?

De bewaartermijn mag naar de mening van de VVD nooit een zorgvuldig opgebouwd onderzoek belemmeren. Tegelijkertijd moet informatie niet onnodig lang worden bewaard. Naar de mening van de VVD is met de voorgestelde oplossing, het tussentijds opnieuw bekijken of bewaren nog nodig is, aan beide voorwaarden ruimschoots tegemoetgekomen.

Tot slot de onderzoeksopdrachtgerichte interceptie. Ik zei al dat dit door tegenstanders onterecht als sleepnet wordt aangeduid. Ik zeg het nog maar eens: met een sleepnet dobber je de hele zee af om zonder aanleiding willekeurige vissen op te dreggen. De diensten werken heel anders. Zij weten wat voor soort vis zij zoeken en in welk deel van de zee. Ze weten alleen niet precies welke vis ze exact zoeken. Dus regelt deze wet dat door de diensten, wanneer minder zware middelen niet toereikend zijn, het middel van de zogenaamde OOG-interceptie mag worden ingezet. Dat mag niet zomaar, maar alleen wanneer er voldoende aanleiding is om een potentieel gevaarlijke vis uit de school te pikken.

Het lijkt mij goed dat de uitkomst van het referendum wordt aangegrepen om te herbevestigen dat het sleepnet niet bestaat, zodat mensen onze diensten met vertrouwen de ruimte gunnen om hun

belangrijke taak en werk te doen om ons land veilig te houden, zodat we in vrijheid met z'n allen mogen leven.

De heer **Verhoeven** (D66):

Voorzitter, dank u wel. Op 21 maart stemde 49,44% tegen bij het raadgevend referendum over de Wiv. Daarmee heeft het tegenkamp de meerderheid behaald. Met de hoge opkomst van meer dan 50% is het een geldig advies, waar het kabinet iets mee moest. De hamvraag bij zo'n uitslag is: hoe interpreteer je die en hoe doe je er recht aan? Dat is alles behalve eenvoudig, want de kiezer heeft niet met één mond gesproken, maar met miljoenen monden. In feite zijn er 3.122.628 redenen voor de wet en 3.317.496 redenen tegen de wet, elk met zijn eigen gevoel, achtergrond of argumentatie. Dat zag ik niet alleen in de peilingen en de analyses achteraf, maar ik zag het ook in de debatzaaltjes waar ik de afgelopen weken zelf stond tijdens de campagne.

Voorzitter. Vat al die verschillende en genuanceerde verwachtingen maar eens samen in één heroverweging. Dat is heel lastig. Hoe lastig dat ook is, ik vind dat de regering daarin geslaagd is met de kabinetsbrief van afgelopen vrijdag. Want in de kakofonie van geïnformeerde en minder geïnformeerde meningen zijn twee duidelijke hoofdlijnen te ontwaren. Allereerst dat zowel veel voorstemmers als veel tegenstemmers een betere wet willen. Twee: dat een aantal zorgen steeds terugkomen.

Voorzitter. Voordat ik hierop inga, een korte terugblik op deze wet. Begin 2017 is de wet aangenomen in deze Kamer met een ruime meerderheid van 114 voor en 36 tegen. Ook in de senaat was er een ruime meerderheid. D66 stemde destijds tegen, omdat onze zorgen onvoldoende waren weggenomen. Tijdens de formatie maakten we daarom aanvullende afspraken met de coalitiepartners. Die afspraken in het regeerakkoord maakten dat voor ons de Wiv van een onvoldoende naar een voldoende ging. Ze gaven ons, maar bijvoorbeeld ook de toezichthouder, het vertrouwen dat de wet in balans zou zijn. Toen kwam het referendum. We hebben in die zaaltjes geprobeerd om de kiezer te overtuigen van onze positie. Dat is niet gelukt, maar ik ben wel blij dat het kabinet na het referendum heeft geluisterd naar het advies van de kiezer.

Voorzitter. De zorgen die ik veel terug hoorde in de debatten over de Wiv waren allereerst de grootte van de kabelinterceptie en ten tweede het delen van data met buitenlandse diensten. Het kabinet geeft hieraan gevolg door te komen met wetswijzigingen waarin het interceptiestelsel zo gericht mogelijk wordt gemaakt en waarin het delen van data met buitenlandse diensten strakker wordt gereguleerd. Hiermee worden de afspraken in het regeerakkoord in feite uitgewerkt tot wet. Daarnaast wordt de bewaartermijn via een beleidsregel ingekort van drie jaar naar één jaar, met verlengopties, en vinden journalisten en medische gegevens meer bescherming in de uitvoeringspraktijk.

Voorzitter. Sinds begin 2017 heeft de Wiv een stijgende lijn vertoond. D66 beoordeelt de kabinetsvoorstellen als substantieel en stevig en steunt deze. We zien de wetswijzigingen tegemoet. De onafhankelijke evaluatie over twee jaar blijft uiteraard gewoon staan. D66 zal deze belangrijke wet de komende jaren onverminderd in de gaten houden.

Dank u wel.

De heer **Baudet** (FvD):

Ik kan niet genoeg benadrukken hoezeer deze benadering van Kees Verhoeven en een aantal anderen dat de nee-stem moet worden geïnterpreteerd, in strijd is met de referendumwet. Precies dat hoorden we ook toen het associatieverdrag met Oekraïne was weggestemd. Daarom wil ik graag van de heer Verhoeven horen waar volgens hem in de referendumwet staat dat het onze taak is om de nee-stem te interpreteren. Staat er niet gewoon dat het kabinet moet zeggen "ja, wij respecteren de uitslag" of "nee, wij leggen die uitslag naast ons neer"?

De heer **Verhoeven** (D66):

Deze vraag is nu een aantal keren aan de orde geweest. Volgens mij is net al duidelijk geworden dat er

in artikel 11 twee mogelijkheden staan. Vervolgens is het aan het kabinet om invulling te geven aan die twee mogelijkheden. Dat doet het kabinet door in de brief aan te kondigen dat het met een aanpassing van de wet zal komen.

De heer **Baudet** (FvD):

Waar staat dat het aan het kabinet is om invulling te geven aan die mogelijkheden? Waar staat dat?

De **voorzitter**:

Dit is een herhaling van de eerste vraag.

De heer **Verhoeven** (D66):

Wat zegt u?

De **voorzitter**:

Het is een herhaling van de eerste vraag.

De heer **Verhoeven** (D66):

Ja, ja, maar dat is ook prima. De heer Baudet is heel erg op zoek naar dat het kabinet eerst moet zeggen "we trekken de wet in" of "we bevestigen de wet". Volgens mij heeft het kabinet in de brief duidelijk aangegeven dat er geen intrekingswet komt. Dus kan deze wet van kracht worden. Dat staat ook gewoon netjes in de brief opgeschreven; dat kan iedereen gewoon lezen. Tevens zullen er wijzigingen worden doorgevoerd in die wet. Dat is conform de referendumwet. Dit is een manier om volgens de referendumwet te handelen naar de uitslag.

De heer **Baudet** (FvD):

Nee, want er staat in de brief dat er conform de referendumwet op allerlei manieren invulling zal worden gegeven aan de uitslag. Dat staat niet in de referendumwet; dat is juist in strijd met de referendumwet. De referendumwet is binair. De referendumwet zegt: ofwel je zegt tegen de bevolking "jongens, we luisteren naar jullie" of je zegt tegen de bevolking "helaas, we negeren jullie". Een van de twee.

De heer **Verhoeven** (D66):

Het wordt een beetje een herhaling van zetten. Mijn stelling is dat de manier waarop het kabinet nu invulling geeft aan de uitslag van het referendum en die het in de brief heeft opgeschreven, wel conform de referendumwet is.

De **voorzitter**:

Dan ga ik naar mevrouw Buitenweg.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):

De brief met de voorstellen die we hebben gezien, komt van het kabinet. De heer Verhoeven maakt onderdeel uit van de coalitie. Kan hij mij zeggen of er ruimte is voor amendementen? Of sta ik hier mijn tijd te verdoen?

De heer **Verhoeven** (D66):

Nee, niemand staat zijn tijd te verdoen. We hebben vanaf begin 2017 op allerlei verschillende momenten uitgebreid over deze wet gesproken met allerlei verschillende politieke partijen. Juist die discussie vanaf het eerste moment heeft ervoor gezorgd dat deze wet voortdurend onder de aandacht is gebleven en dat er dus ook wijzigingen in deze wet komen. Wat er vervolgens door de Kamer wordt gedaan bij de wetsbehandeling, is niet aan mij. Het is zeker ook niet aan mij om te zeggen of daar ruimte voor is. Ik ben heel benieuwd naar de manier waarop het kabinet die zaken in de wet gaat zetten. Dat zullen we afwachten en daar komt een debat over in de Kamer. Dan kan elke fractie weer handelen zoals ze wil. Ik kan mevrouw Buitenweg verzekeren dat alles wat zij doet altijd op een bepaalde manier van meerwaarde zal zijn. Dat is in het verleden ook gebleken.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):

Kan ik dan concreet vragen of de fractie van D66 het van belang vindt dat er ook een wijziging komt wat betreft beter toezicht op data die gevraagd worden door de veiligheidsdiensten van derden?

De heer **Verhoeven** (D66):

Ik vind het niet verstandig om in een debat over de uitslag van het referendum, waarin het kabinet aangeeft hoe het wil omgaan met die uitslag, waarin het aankondigt dat er een wetswijziging komt en waarvan het een feit is dat die in de Kamer behandeld zal worden, nu al vooruit te gaan lopen op datgene wat misschien in dat debat door verschillende fracties wordt ingebracht. Ik kan beter rustig afwachten waar de fractie van GroenLinks mee komt. Ik heb overigens kennisgenomen van de reparatiewet van GroenLinks. Daar staat dit onderdeel volgens mij niet in.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):

Zeker wel!

De heer **Verhoeven** (D66):

Oké, dan staat het er wel in. Dus ik wacht even af waar GroenLinks mee komt.

De heer **Azarkan** (DENK):

Een vraag aan de heer Verhoeven. Leidt deze wet ertoe dat wij voorzichtiger moeten zijn met wat wij op internet zoeken, welke zoekwoorden we gebruiken en wat we zeggen en denken?

De heer **Verhoeven** (D66):

Nee, ik zou zeggen van niet. Volgens mij is dat ook een van de misverstanden die vaak naar voren gekomen zijn.

De heer **Azarkan** (DENK):

Dat is vreemd, want ik lees ...

De **voorzitter**:

De heer Azarkan.

De heer **Verhoeven** (D66):

Ik was nog even aan het antwoorden.

De **voorzitter**:

De heer Verhoeven.

De heer **Verhoeven** (D66):

Dus ik maak dat even af. Allerlei zaken zijn nadrukkelijk naar voren gebracht door de tegenstanders in die zin dat de diensten nu in al onze mails en in al onze WhatsAppberichten gaan kijken. Dat is allemaal niet aan de orde. Er is sprake van een wet waarin een aantal nieuwe bevoegdheden voor de diensten worden opgeschreven. Die bevoegdheden worden op allerlei manieren omkleed met allerlei waarborgen, waarbij voortdurend aan de orde is dat de diensten heel goed opschrijven en onderbouwen wat ze precies willen gaan doen en waarom ze dat willen gaan doen. Vervolgens moeten de minister van Binnenlandse Zaken en/of de minister van Defensie gaan kijken of ze daar toestemming voor geven en dan is er nog een toetsingscommissie die daar toestemming voor geeft. Als je zo'n stelsel hebt, dat volgens mij internationaal door geen enkel land zo zorgvuldig is ingericht, dan denk ik dat het niet goed is om te zeggen: we hebben hier diensten die al onze mails en onze whatsappberichten maar ongericht gaan bekijken. Dat is gewoon niet aan de orde. Dat is overigens ook niet aan de orde geweest in de wet van 2017, waarover zeker wel een aantal zorgen waren, en dat is nu nog steeds niet aan de orde. Dus het antwoord op de vraag van de heer Azarkan is nee.

De heer **Azarkan** (DENK):

Dat is buitengewoon interessant, want ik citeer even uit een appgesprek met de zus van de heer Verhoeven.

De **voorzitter**:

Hè?

De heer **Azarkan** (DENK):

Dat heeft hij zelf online gezet. Hij zegt: "Ik heb mijn zus kunnen overtuigen met het volgende. Alle

terroristen die afgelopen jaren aanslagen pleegden stonden al op lijstjes en waren bekend bij de inlichtingendienst door ouderwets spuurwerk. Het hielp niets. Als de sleepwet wordt toegepast, worden die lijstjes langer en staan wij er straks ook allemaal op, oma zeker, maar dat helpt allemaal niet. De meeste terroristen, zelfs die op no-travellijstjes staan, reizen dan gewoon door met de trein of auto. Het enige gevolg is dat jij en ik voorzichtiger moeten worden met wat we zeggen of denken of zoeken." Dat heeft u zelf gepubliceerd. Ik vroeg naar dat laatste.

De heer **Verhoeven** (D66):

Er is sprake van een misverstand. Dit is geen appbericht van mij aan mijn zus dat ik geciteerd heb of dat ik gepubliceerd heb. Dit is een app van @Boris van The Next Web, die dat aan zijn zus geschreven heeft. Dat heeft hij online gezet en daar heb ik op gereageerd. Dus hier is sprake van een misverstand. Niet ik heb dit gepubliceerd, maar @Boris heeft dit gepubliceerd en daar heb ik vervolgens met hem over gedebatteerd op Twitter, omdat ik vond dat daar wel wat op af te dingen was.

Maar dit is een voorbeeld dat laat zien hoe erg misverstanden kunnen leiden tot allerlei angstbeelden bij de bevolking die dus absoluut onterecht zijn. Het feit dat de heer Azarkan mij een tweet of een app van mijn zus voor de voeten werpt die ik op Twitter gezet zou hebben, terwijl dat helemaal niet mijn tweet is, is natuurlijk wel lastig. Als u dan eerst zo'n betoog houdt over de manier waarop ik politiek bedrijf en hier vervolgens aan de interruptiemicrofoon komt staan om dan te vertellen dat ik iets aan mijn zus geappt heb en dat ik dat online gezet heb, terwijl ik dat helemaal niet gedaan heb, denk ik dat het goed is dat u straks nog even goed kijkt naar hoe de feiten zijn. Want dat is uiteindelijk heel belangrijk in dit debat en ik zou het echt fijn vinden om op basis van de feiten dit debat te kunnen voeren. De wet is op een aantal punten in de afgelopen anderhalf jaar veranderd, door allerlei inzet van allerlei verschillende mensen, en deze wet zal er niet voor zorgen dat allerlei berichten die wij in onze privéomgeving sturen zomaar op straat komen te liggen.

De heer **Azarkan** (DENK):

Het verschil is dat ik dit bij u kan toetsen, dus u kunt dit meteen rechtzetten. Het nadeel van die sleepwet is dat er straks op basis van informatie, op basis van algoritmes, mensen afgeluisterd gaan worden en dat die zich daar helemaal niet tegen kunnen verweren. Dat is een van de fundamentele problemen van een heleboel instanties waarvan u zei, in februari, dat dit de fundamentele rechten van burgers schendt. Daaraan is helemaal niet tegemoetgekomen in deze wet en u zegt dat het van een 6 naar een 8 gaat. De vraag is dus even wie nu in ieder geval deze informatie toetst in die zin. Wie gaat ervan uit dat dat straks op geen enkele manier makkelijk te traceren is?

De heer **Verhoeven** (D66):

Dat staat allemaal duidelijk in de wet. Dit wordt getoetst door tal van instanties op allerlei verschillende momenten. Wat ik tijdens het debat in 2017 heb gezegd, is dat er een aantal zorgen zijn — die had D66 toen — over een aantal onderdelen van de wet, een aantal van de bevoegdheden die deze wet aan de diensten geeft. Een ervan was dat de kabelinterceptie op een bepaalde manier door het kabinet werd omschreven. Daarvan heb ik gezegd: schrijf nou in de wet "zo gericht mogelijk". Dat was een van de belangrijkste voorstellen die D66 deed, om ervoor te zorgen dat dat intercepteren van de kabel, die nieuwe bevoegdheid, niet veel te wijd zou verlopen.

De **voorzitter**:

Dan ga ik naar mevrouw Arissen.

De heer **Verhoeven** (D66):

Nee, voorzitter. Ik ben nog bezig. Destijds werd door de minister al ontkracht dat dat aan de orde zou zijn. Vervolgens hebben we in het regeerakkoord gezegd dat we dat niet zouden gaan doen. Toen zeiden mensen nog steeds: hartstikke goed, meneer Verhoeven, maar zet het nou in de wet. Ik moest dat in de wet zetten. Dan pas was het echt goed, want anders zouden er nog volgende regeringen komen enzovoorts. En nu gaan we dat in de wet zetten, dus daarmee wordt een heel groot deel van de zorg toch echt feitelijk in de wet weggenomen. Ik zie dat toch ook als winst.

De **voorzitter**:

Goed.

De heer **Azarkan** (DENK):
Mag ik afronden, voorzitter?

De **voorzitter**:
Nou, niet afronden; u mag een korte vraag stellen.

De heer **Azarkan** (DENK):
Ja, oké. Ik begrijp die inspanning: je moet een grote inspanning plegen om gericht te zoeken. Maar mijn conclusie is wel dat het een inspanning blijft. Dat is ontzettend lastig te controleren; dat weet de heer Verhoeven ook. Het is ontzettend lastig te controleren als je daar verder geen normen aan stelt op basis waarvan je dan voldoet aan die eisen.

De heer **Verhoeven** (D66):
Er zijn hele duidelijke normen aan gesteld. Allereerst staat in de wet dat het proportioneel moet zijn. Oftewel, het middel moet in relatie staan tot het doel. Ten tweede moet het subsidiair zijn, dus dit middel moet alleen maar leiden tot het doel; er is geen lichter middel mogelijk. En het moet noodzakelijk zijn. Dat waren de drie algemene toetsstenen die er al zijn. En nu wordt dat nóg verder geconcretiseerd door te zeggen: doe het zo gericht mogelijk. Dat betekent dat de diensten per keer dat ze iets willen op de kabel, moeten gaan opschrijven wat ze gaan doen. En als ze dat doen op een manier die niet overtuigend is, waardoor niet duidelijk onderbouwd wordt waarom ze zo'n actie gaan plegen in relatie tot het target dat ze in beeld willen krijgen, dan zal de minister op basis van de wet zeggen: dat doe ik niet. En als de minister toch toestemming geeft, dan zal de TIB, een college van drie mensen, twee rechters en iemand met technische kennis, tegen de minister zeggen: u heeft onterecht toestemming gegeven. Als beide zaken toch doorgang vinden, dan wordt de CTIVD, de toezichthouder achteraf, altijd in de gelegenheid gesteld om alles te controleren wat de diensten gedaan hebben. Daarover sturen ze rapporten naar de Kamer. De Kamer kan daar vervolgens over debatteren.

Overigens heeft D66 altijd gezegd dat dit punt, dus het toezicht goed geregeld is. We hebben altijd gezegd: je moet de wet op onderdelen aanscherpen zodat het toezicht beter in staat is om de wet te handhaven. Dat zijn nu juist de dingen die gaan gebeuren. Ik weet heus wel dat ik in 2017 ook een aantal punten naar voren heb gebracht waar ik zorgen over had. Maar vanaf dat moment ben ik wel steeds aan de gang gebleven om die punten te verbeteren. Je kunt daarvan zeggen dat ik dat misschien op een andere manier had moeten doen, met een minder luidruchtige aanpak: dat zal. Maar ik heb wel vanaf dat moment, vanaf 2017, steeds mijn best gedaan om die wet beter te krijgen, en we krijgen nu twee wetswijzigingen.

De **voorzitter**:
Mevrouw Arissen.

Mevrouw **Arissen** (PvdD):
Voorzitter, ik stond hier eigenlijk voor een andere vraag, maar ik wil toch even aanhaken bij wat de heer Verhoeven nu net zei over het toezicht van de TIB. De inrichting van het toezicht gebeurt nu dus met twee mensen in plaats van drie omdat er niet genoeg mensen voldeden aan de eisen die aan deze mensen gesteld werden. De TIB wordt nu dus bemand door slechts twee mensen in plaats van drie. De goede inrichting van dat zogenaamde toezicht, waar D66 zo prat op gaat, is dus helemaal niet goed ingericht en voldoet ook niet aan de wet. Is de heer Verhoeven dat niet met de Partij voor de Dieren eens?

De heer **Verhoeven** (D66):
Het kan zijn dat ik een hele recente ontwikkeling gemist heb, maar volgens mij zijn er gewoon drie mensen die in die toetsingscommissie gaan zitten. Voor die ene plek voor de persoon met technische kennis waren er twee kandidaten. De Kamer heeft in een voordracht unaniem gekozen voor één persoon, die nu plaatsneemt in die commissie. Daarmee zal de commissie wel degelijk uit drie personen bestaan, namelijk twee oud-rechters en iemand met technische kennis. Daarmee is de toetsingscommissie in ieder geval bemand op de wijze zoals in de wet beschreven staat. Dat is de informatie die ik heb. Misschien is er recentelijk nog iets gebeurd waardoor het anders is, maar volgens mij gaan er gewoon drie mensen in die commissie zitten.

Mevrouw **Arissen** (PvdD):

De heer Verhoeven zegt dat dit unaniem door de Kamer is gesteund, maar het is in elk geval niet door de Partij voor de Dieren gesteund. Daar is ook aantekening van gemaakt.

De heer **Verhoeven** (D66):

Oké, excuus daarvoor.

Mevrouw **Arissen** (PvdD):

Dan kom ik nu op de vraag waar ik hier voor bij de interruptiemicrofoon stond. De minister heeft zeven weken op het rapport van de CTIVD gezeten. Dat rapport is namelijk vastgesteld op 7 februari. Ik heb het rapport hier in mijn hand en die datum is daar ook op te zien. Als je doorrekent, dan is 21 maart, de dag van het referendum, precies zes weken later. Op 28 maart heeft de minister het rapport samen met haar reactie naar de Kamer gezonden. Wat vindt de heer Verhoeven daarvan en wil hij daarop reflecteren? Heeft dit misschien wel invloed gehad op de uitslag van het referendum? Hadden de burgers dit niet willen weten?

De heer **Verhoeven** (D66):

Of het invloed gehad zou hebben op de uitslag van het referendum, weet ik dus niet en weet niemand. Dat is een onbekend feit en ik kan daar ook maar beter niet op reflecteren. Wat ik wel weet, is dat er volgens mij 56 CTIVD-rapporten zijn uitgebracht sinds de CTIVD dit werk doet en dat er altijd een reactietermijn is van zes weken. Dat is een termijn waar het kabinet zich de afgelopen jaren altijd redelijk goed aan gehouden heeft. Volgens mij was de termijn waarna dit rapport naar buiten kwam ongeveer even lang als de termijnen bij alle rapporten die in de afgelopen jaren naar buiten zijn gebracht. Er was geloof ik één rapport waar de MH17 bij betrokken was, dat echt een veel langere termijn had. Verder was de gemiddelde termijn steeds rond de 50, 60 dagen. Dat gold ook voor dit rapport. Hoe dat verder gegaan is, weet ik niet. Daar kan de minister, die daar overigens ook een brief aan de Kamer over heeft geschreven, misschien nog wat over zeggen. Ik heb niet de indruk dat dit gedaan is om de uitslag van het referendum op een of andere manier te beïnvloeden, maar dat is mijn duiding van de situatie.

Mevrouw **Arissen** (PvdD):

De heer Verhoeven zegt dat er genoeg waarborgen in de wet zitten, ook ten aanzien van het delen van informatie met buitenlandse diensten. Dit rapport en de conclusies daarin geven juist aan dat er niet genoeg waarborgen zijn voor de privacy en het delen van informatie met buitenlandse diensten. Er wordt ook aangegeven: dit hadden wij wel willen weten. Is de heer Verhoeven met de Partij voor de Dieren van mening dat de minister misschien een gedeelte van het rapport bekend had kunnen maken of dat ze daar wat meer spoed achter had kunnen zetten, gezien het referendum?

De heer **Verhoeven** (D66):

Ja, dat had de minister wellicht kunnen doen. Ik weet niet wat er allemaal heeft moeten plaatsvinden voordat dat rapport naar de Kamer kwam. Daar kan ik echt beter niet op ingaan. Verder is het vooral zaak om ook te zien dat al die rapporten die de afgelopen tijd zijn uitgebracht met allerlei aanbevelingen, haast altijd allemaal worden overgenomen door de diensten en dat ze zeer serieus worden genomen. Ze zorgen er dus ook weer voor dat er verbeteringen in de praktijk komen als de diensten op een aantal onderdelen misschien niet helemaal handelen zoals de toezichthouder dat graag ziet. Dat zal ook weer gelden voor dit rapport, dat overigens onder de oude wet tot stand is gekomen. Dus ik denk dat het juist een onderstreping is van de kracht van het toezicht dat we hebben.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Daarmee zijn wij aan het einde gekomen van de eerste termijn van de zijde van de Kamer. Ik schors de vergadering voor tien minuten en dan kan de minister de eerste termijn van de Kamer beantwoorden.

Minister **Ollongren**:

Dank u wel, voorzitter. Het is dus onze verantwoordelijkheid om reële bedreigingen van onze samenleving te onderkennen, ook als dat loopt via communicatie, via nieuwe technologie. De tijd verandert, de wereld verandert, en wij veranderen mee. Ik denk dat we dat ook moeten doen.

Als u het mij toestaat, houd ik een kort historisch exposé. Sommige leden hebben zonet ook teruggeblikt. Want bij het aanpassen van de Wiv 2002, de huidige Wiv, zijn wij in Nederland niet over één nacht ijs gegaan. Het begon allemaal in december 2013, toen de commissie-Dessens haar rapport presenteerde. De ondertitel van dat rapport was: op zoek naar een nieuwe balans. De conclusie van die commissie was om de bevoegdheden, inclusief de interceptiebevoegdheden van de diensten, techniekonafhankelijk te maken, van de ether naar de kabel. De commissie had toen ook een belangrijke notie, want zij zei: als je aan de ene kant van de balans iets doet met de bevoegdheden, dan moet je ook aan de andere kant van de balans iets doen met de waarborgen. Dat was het beginpunt van de discussie, ook hier in deze Kamer.

Dat leidde uiteindelijk tot een wetsvoorstel in juli 2015. Dat is in internetconsultatie gegaan. Daarop zijn 1.100 reacties binnengekomen. Dat is echt heel erg veel. Het maatschappelijk debat is toen al op gang gekomen. Het toont de belangstelling voor dit onderwerp aan, niet alleen hier, maar ook buiten deze Kamer. Naar aanleiding van de internetconsultatie is ook een aantal belangrijke aanpassingen gedaan, zoals een bindende toets vooraf door de onafhankelijke TIB, de toetsingscommissie. Die was in eerste instantie niet voorzien. Ook naar aanleiding van de discussie hier en het maatschappelijk debat zijn verdere wijzigingen doorgevoerd, zoals de zorgplicht en de extra criteria voor de samenwerking met buitenlandse diensten via de wegingsnotities, waar ik zo nog op kom. Dat heeft uiteindelijk ertoe geleid dat beide Kamers met ruime meerderheden hebben ingestemd met de wet.

Het referendum van 21 maart leverde dus een advies aan het kabinet op. Die nee-stem, die tegenstem kan en wil het kabinet niet negeren. Tegelijkertijd hebben we in onze weging ook geprobeerd recht te doen aan een groot aandeel van de ja-stem. Vandaar de voorstellen die we gedaan hebben. De voorstellen zien op drie nieuwe beleidsregels. Zo komt er betere controle op het delen van informatie met derde landen. We zullen nog dit jaar per land zorgen voor een wegingsnotitie. Zonder die weging delen we de informatie sowieso niet. Naar aanleiding van de vraag van mevrouw Buitenweg kom ik zo nog terug op wat preciezere onderdelen hiervan. Bovendien hebben we gezegd dat we de toezichthouder CTIVD vragen om dit te betrekken bij haar rapportages.

We hebben gezegd dat er geen automatische bewaartermijn komt. We gaan ieder jaar toetsen of informatie bewaard mag en moet blijven. Daarvoor wordt de minister om toestemming gevraagd. In plaats van drie jaar standaard wordt na één jaar opnieuw om toestemming gevraagd als dat nodig is. Waar geen toestemming voor wordt gekregen of waar überhaupt geen toestemming voor wordt gevraagd, wordt dus vernietigd.

We hebben gezegd dat de data zo gericht mogelijk moeten worden verzameld. Daarmee wordt rekening gehouden en wordt nadrukkelijk meegewogen of er inbreuk is op grondrechten van derden. Bij ieder verzoek om toestemming moet straks rekenschap worden gegeven wat het effect van de inzet is op het leven en de privacy van anderen dan een target. De inzet van de bevoegdheden moet zo gericht mogelijk zijn. Dat wordt onderdeel van de onderbouwing. Dit wordt vastgelegd in een beleidsregel en daarna in de wet. Dat sluit ook aan bij een wens van de CTIVD.

We hebben gezegd dat er in de uitvoeringspraktijk extra waarborgen komen voor het delen van gegevens over journalisten zelf. Indien de diensten vaststellen dat een journalist voorkomt in de verzamelde data, dan zullen zij die gegevens niet delen met buitenlandse diensten, tenzij de nationale veiligheid in het geding is. Dat is nu niet expliciet vermeld en is nieuw ten opzichte van hiervoor.

Ook over medische gegevens willen we geen twijfel laten bestaan. Die twijfel was misschien wel gerezen in het maatschappelijk debat op weg naar het raadgevend referendum. Indien de diensten op medische gegevens stuiten die zij niet mogen inzien, dan zullen zij deze direct verwijderen. Dit wordt nu expliciet vermeld. Ook dat is dus nieuw ten opzichte van hiervoor. De CTIVD houdt hier ook toezicht op en rapporteert daarover aan uw Kamer.

Tot slot in deze opsomming de OOG-interceptie. Het is vrijwel uitgesloten, hebben we opgeschreven in onze brief, dat OOG-interceptie op de kabel de komende jaren wordt ingezet voor onderzoek naar communicatie met oorsprong en bestemming in Nederland, met uitzondering van onderzoek in het kader van cyberdefensie. Bij de verwerving van gegevens via de kabel wordt de nadruk gelegd op verkeer van en naar het buitenland. Op het moment dat je in Nederland onderzoek doet, is er eigenlijk altijd een alternatief — inzet van bronnen, observatie of, met andere woorden, lichtere middelen — dat

kan worden ingezet. Tot aan de evaluatie van de gehele wet over twee jaar zal de CTIVD worden verzocht om hierop toezicht uit te oefenen en daarover al na één jaar te rapporteren. Ook de TIB zullen we vragen om hierover te rapporteren in haar jaarverslag.

Ik heb net de zes punten opgesomd, waarvan drie in de beleidsregels komen en twee daarvan weer in de wet. De beleidsregels en de waarborgen zijn dwingend en bindend. Ze worden samen met de wet per 1 mei aanstaande van kracht. Ze zien toe op een veelheid van dingen. Ik ga ze niet nog een keer opsommen. Belangrijk is dat het geheel, dus de beleidsregels, de wetswijziging en de waarborgen, allemaal bij de evaluatie worden betrokken die over twee jaar zal plaatshebben. De uitkomsten van de evaluatie kunnen weer worden meegenomen in een volgende wetswijziging. Het is dus belangrijk dat we die twee jaar benutten voor het opdoen van ervaring met die nieuwe bevoegdheden en met de nieuwe waarborgen.

Concluderend over dit onderdeel van mijn verhaal. We hebben geconcludeerd dat uit het raadgevend referendum is gebleken dat er op een aantal punten zorgen zijn in de samenleving. De discussie ging eigenlijk niet zozeer over de vraag of er een nieuwe, gemoderniseerde wet nodig was. Ik denk dat de meeste mensen wel vinden dat dat nodig is, omdat de veiligheid en de technologische veranderingen dat vereisen. Tegelijkertijd hadden mensen echt behoefte aan meer zekerheden, bijvoorbeeld ten aanzien van de gerichtheid. Dat vertrouwen wil het kabinet graag krijgen door tegemoet te komen aan de zorgen.

Ik heb in de buitenwereld een aantal keren gehoord dat het slechts om cosmetische wijzigingen zou gaan. Sommige Kamerleden hebben dit herhaald. Ik hoop dat u uit mijn betoog hiervoor hebt opgemaakt dat ik die mening niet deel. Het zijn substantiële tegemoetkomingen. Het zijn wijzigingen die ook in de praktijk iets betekenen. Het doel van de brief die de Kamer heeft ontvangen van het kabinet is om dat te onderstrepen. Tegelijkertijd verliezen we de veiligheid niet uit het oog. We willen de bevoegdheden ook in lijn brengen met de landen om ons heen. Daar gaat het om in de wet. Wij zijn ervan overtuigd dat we met deze aanpassingen en met de spoedige inwerkingtreding recht doen aan de uitslag.

Voorzitter, hierna wilde ik ingaan op een aantal specifieke punten.

De heer **Van Raak** (SP):

De minister zegt twee dingen die niet allebei waar kunnen zijn. Ze zegt dat Nederland nee heeft gezegd tegen deze wet en dat het kabinet daaraan tegemoet wil komen. Het kabinet wil het niet negeren en wil het zelfs substantieel doen. Tegelijkertijd zegt ze dat de wet op 1 mei wordt ingevoerd. Ik heb aan de minister gevraagd welk artikel er per 1 mei gaat veranderen. Welke letter of welke komma gaat er op 1 mei aan de wet veranderen om recht te doen aan het nee?

Minister **Ollongren**:

De heer Van Raak wijst erop dat een wetswijziging tijd kost. Daar heeft hij gelijk in. Maar ik heb zonet gezegd dat als de wet ingaat per 1 mei aanstaande, de drie beleidsregels die genoemd zijn in de brief en de waarborgen in de uitvoeringspraktijk ook ingaan. Dat betekent dat hetgeen in de brief wordt aangekondigd niet hoeft te wachten op de wetswijziging. De wet, waar we al enige tijd met zijn allen op wachten — de stemming is al ruim een jaar geleden geweest — kan dan gewoon ingaan, maar ingekleed met de nieuwe beleidsregels en de nieuwe waarborgen waar het kabinet met deze brief in voorziet.

De heer **Van Raak** (SP):

Maar met alle respect: dat is toch geklets? Wat krijgen we nou? We krijgen een wegingsnotitie wat we al veel eerder hadden afgesproken. De geheime diensten gaan zo gericht mogelijk zoeken. Ja, ik ben nog nooit een geheime dienst tegengekomen die zo ongericht mogelijk gaat zoeken. Dit nieuwe voornemen van de minister hebben we vorig jaar al vastgelegd in een motie. Dan hebben we een bewaartermijn, die teruggebracht wordt van drie jaar naar één jaar, plus één, plus één. Volgens mij is dat ook drie. Het is allemaal niet substantieel. Maar daar gaat het niet om. De vraag die tijdens dit debat voorligt, is niet of het een beleidsnotitie moet worden of wat we er allemaal van vinden. Het gaat er niet om wat meneer Van Raak ervan vindt en wat de minister ervan vindt. De kern van dit debat is dat Nederland nee heeft gezegd tegen deze wet en dat de minister nu vertelt dat de wet op 1 mei ingaat,

zonder dat er een artikel, een letter of een komma is veranderd. Kan de minister dat bevestigen, of ontkent de minister dat?

Minister Ollongren:

Ik heb zonet gezegd dat het kabinet de uitslag van het raadgevend referendum zorgvuldig heeft gewogen en dus ook geduid. De vraag van het referendum ging natuurlijk over ja of nee, want zo werkt een raadgevend referendum. Maar het debat dat gevoerd is, ging in onze ogen eigenlijk niet zozeer over de vraag "vindt u dat er een goede wet moet zijn voor de inlichtingen- en veiligheidsdiensten?", omdat de meeste Nederlanders dat wel steunen. De vraag was alleen of hij goed genoeg was.

Precies op dat punt, op de drie hoofdpunten van discussie, komt deze brief tegemoet aan de zorgen die er leven bij Nederlanders. Over het hoofd van de heer Van Raak heen adresseer ik ook die mensen, die die zorgen hadden en om die reden gezegd hebben: op deze manier hebben we er nog niet voldoende vertrouwen in. **Het kabinet zegt: "We hebben dat goed gehoord. We denken dat de wet belangrijk is voor Nederland, voor de veiligheid van Nederland."** De diensten hebben behoefte aan die bevoegdheden. Maar we willen aan de andere kant een verscherping in de zin van beleidsregels voor de uitvoeringspraktijk en waarborgen in de uitvoeringspraktijk. Die gaan in per 1 mei aanstaande, gelijktijdig met het ingaan van de wet." Een aantal van die punten gaan we dan ook op korte termijn in de wet verankeren, bijvoorbeeld die gerichtheid. Dat is een punt dat in het debat met enige regelmaat terugkwam. Ik heb dat zelf ook gemerkt. Als ik dan uiteindelijk zei "ja, natuurlijk is het de bedoeling om zo gericht mogelijk te werken", kreeg ik vaak terug: "ja, maar het staat niet in de wet". Precies dat punt gaan we in de wet verankeren, zodat die zorg ook echt kan worden weggenomen.

De voorzitter:

De heer Van Raak, tot slot op dit punt.

De heer Van Raak (SP):

Het centrale punt in dit referendum over de sleepwet was het sleepnet. Nederland vindt het prima als onze geheime diensten gericht potentiële verdachten volgen. Dat vinden we fantastisch. Daar hebben onze geheime diensten goed werk gedaan. **Maar Nederland wil niet dat massaal informatie wordt binnengehaald van burgers die nergens iets mee van doen hebben.** Dat was de centrale discussie in de campagne en daar heeft Nederland nee tegen gezegd. **Daar gebeurt op 1 mei dus helemaal niks aan.**

Minister Ollongren:

Zeker wel, want de heer Van Raak weet dat het kabinet steeds van mening is geweest — dat staat trouwens ook in het regeerakkoord en in de brief die het kabinet nadien heeft gestuurd — dat er van een dergelijk massaal verzamelen van gegevens geen sprake kan en mag zijn. Dat is ook niet het geval. Vandaar dat ook in de brief nog eens is benadrukt dat het gaat over OOG-interceptie. We kennen het jargon hier allemaal. **Interceptie op de kabel wordt ingezet voor onderzoek naar communicatie met oorsprong en bestemming buiten Nederland of van het buitenland naar Nederland toe. Het gaat eigenlijk niet over verwerking van gegevens met oorsprong en bestemming binnen Nederland.** We vragen de CTIVD om daar nadrukkelijk op toe te zien. Bovendien leggen we in een beleidsregel en nadien in de wet vast dat het zo gericht mogelijk moet gebeuren.

De heer Martin Bosma (PVV):

In beleidsregels en nadien in de wet. Ik probeer het even wetstechnisch te bekijken, de inhoud buiten beschouwing latend. De wet wordt dus ingevoerd op 1 mei. Dat is gewoon de wet die we kennen en waar we vorig jaar februari over hebben gesproken na 75 minuten de heer Verhoeven. Die wet wordt gewoon ingevoerd. Daarnaast wordt hij gewijzigd, als ik het goed begrijp. Daarnaast komen er beleidsregels, en die beleidsregels komen ook nog eens in de wet. Heb ik ze dan allemaal?

Minister Ollongren:

De heer Bosma zegt het bijna goed, als hij de volgorde zou omdraaien. Per 1 mei gebeuren er twee dingen. De wet wordt ingevoerd. Ik zal er zo nog op ingaan op grond van welk artikel dat gebeurt. En het drietal beleidsregels dat in de brief staat, geldt vanaf 1 mei. Op de dag dat de nieuwe wet ingaat, 1 mei, de beoogde inwerkingtredingsdatum, gaan ook de beleidsregels in. De beleidsregels kunnen sneller ingaan dan een wetswijziging. Op een tweetal punten waarop het kabinet een wetswijziging aankondigt, gaan wij daar wel mee starten. Ik verwacht dat we na de zomer een wetswijziging bij de Kamer kunnen hebben. Maar de beleidsregels, die op precies hetzelfde zien, zijn dan al van kracht.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Zijn de beleidsregels die zes punten die genoemd worden in de brief van de minister?

Minister **Ollongren**:

Het zijn drie van de zes punten die genoemd worden in de brief — de eerste drie, voor de fijnproever.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):

Dat brengt me gelijk tot mijn vraag. In de brief wordt aangegeven dat de eerste en de derde beleidsregel, dus zowel de wegingsnotities als de zo gericht mogelijke inzet van bevoegdheden, zo snel mogelijk in een wetsvoorstel worden omgezet.

Minister **Ollongren**:

Ja.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):

Dat geldt niet voor de tweede beleidsregel, de aanpassing van de bewaartermijn van drie jaar. Waarom niet?

Minister **Ollongren**:

Ik kom daar straks op terug. Ik begrijp die vraag heel goed. We hebben gezegd dat de praktijk, zoals die in de beleidsregel zal staan, gewoon wordt: één plus eventueel nog één plus eventueel nog één. Er is dus geen automatisme van drie jaar. Die beleidsregels zijn dwingend. De diensten houden zich daar dus aan. De reden om dat nog niet in de wet te verankeren, is dat we over twee jaar een evaluatie doen. Op een aantal punten, waaronder dit punt, willen wij graag ervaring opdoen in de praktijk om te kunnen beoordelen of datgene wat we daarna in de wet willen verankeren, ofwel de codificatie is van de beleidsregel ofwel dat we in de praktijk hebben ontdekt dat we misschien net iets andere termijnen moeten hanteren. We willen dus gewoon ervaring opdoen in de beleidspraktijk. Als na die evaluatie blijkt dat dit eigenlijk de goede manier is, dan codificeren we de beleidsregel. Mocht vanuit de beleidspraktijk gezegd worden dat de bewaartermijn überhaupt korter of iets langer moet zijn of dat er frequenter toestemming moet worden gevraagd, dan houden we die optie open. Dan kunnen we de uitkomst van de evaluatie daarbij meewegen.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):

Die evaluatie gaat sowieso bekijken of de wet functioneert en dan kunnen er altijd wetswijzigingen komen. Dat beantwoordt de vraag dus niet waarom nu niet, net als nummer één en nummer drie, ook nummer twee alvast in een wetswijziging wordt omgezet. Als uit die evaluatie blijkt dat het niet goed functioneert, kun je op dat moment de wet altijd nog wijzigen. Nu wordt er eigenlijk voor gekozen om die nummer twee boven de markt te laten hangen, want kan wel zo zijn dat het dwingend is voor de diensten maar het is geen regel die gewoon netjes door het parlement gaat. Ik denk dat het verstandiger is om al die beleidsregels gewoon netjes in wetgeving om te zetten, want een van de kritiekpunten op de wet was juist dat soms weer politieke beloftes werden gedaan maar dat die niet afdwingbaar waren. Zet alles dus gewoon in die wet. Dan kan de minister bij die evaluatie altijd weer kijken wat er aangepast moet worden, maar dan is dat tenminste wel wettelijk geregeld en niet via een weg waar eigenlijk alleen het kabinet aan kan komen, namelijk die beleidsregels.

Minister **Ollongren**:

Om te beginnen: we spreken nu over het geheel, dus ook over deze beleidsregel. Mevrouw Buitenweg zegt het niet afdwingbaar is. Misschien is dat zo in de zin dat uw Kamer de beleidsregel niet kan amenderen, maar de beleidsregel als zodanig is wel degelijk afdwingbaar. De diensten moeten zich houden aan de beleidsregel. U zult allemaal ook gewoon kennisnemen van de inhoud van de beleidsregel; die wordt ook gewoon openbaar gemaakt. Die is dus wel degelijk afdwingbaar. De andere twee beleidsregels zien op de gerichtheid, waarvan ook al eerder is geconstateerd dat het misschien goed zou zijn om die in de wet te verankeren. Dat gaan we nu dus precies zo doen. De wegingsnotities idem dito; daarbij halen we ook een termijn naar voren, want de eerdere overgangstermijn verkorten we. Eigenlijk halveren we die; het is zelfs meer dan dat. Het kabinet vindt het dus een verstandige keuze om dat nu meteen in de wet te verankeren. Over de bewaartermijn zeggen we: we gaan het zo doen. Daar kunt u ook van op aan. Er zal ook toezicht op worden gehouden dat het zo is. Daar krijgt u dus gewoon rapportages over, maar het leek ons verstandig om in de uitvoeringspraktijk ervaring op te doen om te bezien of dit ook de precieze wijze wordt waarop we het gaan verankeren, of dat we het

nog verder aangescherpt willen hebben of dat we denken dat de uitvoeringspraktijk laat zien dat er iets meer ruimte in komt. Maar voor de duur van de "twee jaar plus", zolang de evaluatie gaande is, hanteren we deze praktijk: één plus één plus één.

De voorzitter:

Tot slot.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):

Dit is dus eigenlijk een soort toezegging op proef.

Minister Ollongren:

Nee, het is meer dan dat. Aan een beleidsregel moeten uitvoerende diensten zich gewoon houden. Daar hebben zij geen beleidsvrijheid in. De beleidsregel dicteert dus de uitvoeringspraktijk, maar daarmee hebben we wel de gelegenheid om de uitkomsten van de evaluatie te betrekken bij de uiteindelijke wettelijke verankering, die gewoon wordt aangekondigd in de brief.

De heer Azarkan (DENK):

Toch nog iets over die beleidsregels: betekent dit dat die beleidsregels ook door een minister kunnen worden gewijzigd?

Minister Ollongren:

Ja, beleidsregels kunnen worden gewijzigd. Wetten kunnen ook worden gewijzigd. Dit kabinet zegt: wij gaan het zo doen. Die beleidsregels gelden totdat die eventueel worden gewijzigd, maar u kunt er natuurlijk van op aan dat datgene wat in deze brief staat, de evaluatie en de wetswijziging die al is aangekondigd, onze lijn zullen zijn.

De heer Azarkan (DENK):

Ik wil even aanstippen dat er toch wel een verschil is tussen een beleidsregel en een wet, maar de minister geeft van allebei aan dat ze kunnen worden gewijzigd. Dat was mij wel bekend. Ik heb nog even een vraag. Is de minister van mening dat de uitkomst van dit referendum een meerwaarde heeft gehad voor deze wet?

Minister Ollongren:

Ik heb al eerder betoogd — maar ik doe dat graag ook hier in uw Kamer — dat het kabinet de Wiv 2017 heeft verdedigd zoals die er lag. We hebben er in de campagne op ingezet mensen te overtuigen van de toegevoegde waarde van de wet. We hebben ook gezegd dat wij er vertrouwen in hadden dat we op basis van de wet zoals die was, niet alleen de veiligheid in Nederland konden verbeteren, maar ook genoeg waarborgen zagen rond privacy en de zorgen die mensen hadden. Tegelijkertijd hebben we gezien dat de uitkomst van het referendum aangeeft dat we die zorgen niet hebben kunnen wegnemen en dat er mensen zijn die om hen moverende redenen — dat zullen ook veel verschillende redenen zijn geweest — tegen hebben gestemd. Daar wilden we aan tegemoetkomen. Daarvoor hebben we een aantal voorstellen gedaan. Dan zou je kunnen beargumenteren dat deze voorstellen, die we net hebben langsgelopen, per saldo een beter resultaat opleveren, omdat we denken dat het nodig is om het vertrouwen te winnen van de mensen die nog steeds zorgen hadden.

De voorzitter:

Tot slot op dit punt, meneer Azarkan.

De heer Azarkan (DENK):

Dus ik moet concluderen dat een referendum winst oplevert voor een wet als je alles naast elkaar legt?

Minister Ollongren:

Dit is een raadgevend referendum geweest over de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Dit is een wet waarvan de toezichthouder heeft gezegd dat die werkbaar en in balans is. De CTIVD heeft echter ook gezegd dat er op punten nog verbetering mogelijk was. Ik constateer dat we nu met een aantal voorstellen komen, waardoor de wet in onze ogen inderdaad beter wordt, maar hij was daarvoor werkbaar en in balans.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

Ik kom ook even terug op de beleidsregels. Die zijn inderdaad bindend en afdwingbaar. De diensten moeten die volgen en de toezichthouder kan daarop toezien. Maar burgers kunnen daar ook rechten aan ontlennen en aanspraak op maken. Ik heb net betoogd dat wij het heel belangrijk vinden dat die beleidsregels ook goed inzichtelijk zijn voor burgers. De minister geeft net aan dat de beleidsregels ook per 1 mei in werking zullen treden, net als de wet. Kan de minister toezeggen dat de beleidsregels net zo gemakkelijk te vinden zijn als de wet, bijvoorbeeld op de website van de rijksoverheid? Zo weten mensen waar ze aan toe zijn en kunnen zij daar een stukje rechtszekerheid aan ontlennen.

Minister **Ollongren**:

Het is goed dat mevrouw Van der Graaf daarop wijst. De bedoeling is dat we de beleidsregels openbaar maken. Volgens mij worden ze ook gepubliceerd in de Staatscourant, als ik me niet vergis. Het lijkt mij heel goed om het geheel in samenhang inzichtelijk te maken op de verschillende websites die mensen daarvoor zouden kunnen raadplegen, bijvoorbeeld die van de rijksoverheid of de diensten.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

Dat lijkt me heel goed, want niet iedereen heeft een abonnement op de Staatscourant. Het lijkt me dus heel goed als dit breed op de websites bekend wordt gemaakt.

Minister **Ollongren**:

Ja. Wij zijn het eens.

Mevrouw **Arissen** (PvdD):

Ik kom ook nog even terug op die beleidsregels die per 1 mei in werking treden. De minister zegt dat ze afdwingbaar zijn. Maar als ik kijk naar de eerste beleidsregel, die gaat over het delen van informatie met buitenlandse diensten, dan zie ik een aantal criteria die zeer arbitrair zijn. Wat is nou democratisch of hoe weet je of een dienst betrouwbaar of professioneel is? Dat kun je op heel veel manieren toetsen. Er staat dat naarmate een land minder voldoet aan deze criteria, de AIVD en de MIVD terughoudender zijn met het uitwisselen van gevoelige informatie om te voorkomen dat daar op een ongewenste manier gebruik van wordt gemaakt. Maar wat is dan "minder", "terughoudender" en "gevoelige informatie"? Daar kun je immers van alles van maken. In hoeverre is dit nou echt een waarborg?

Minister **Ollongren**:

Dat zijn eigenlijk twee vragen ineen. De vragen van mevrouw Arissen hebben te maken met de wet, niet met de beleidsregel. Dat we nu iets in een beleidsregel opnemen, verandert niets aan het feit dat we steeds hebben gezegd dat dit gaat over de termijnen waarin de wegingsnotities er moeten zijn. Zolang die er niet zijn, delen we geen informatie met andere landen. De weging als zodanig ziet inderdaad op hoe het zit met de democratie, de mensenrechten, de professionaliteit van de diensten, de gegevensbescherming et cetera. Ik wil daar zo ook nog wat over zeggen, omdat mevrouw Buitenweg daar ook een vraag over heeft gesteld. Ik laat het even hierbij. Dit is wat wij hier met elkaar in het openbaar over kunnen zeggen. Dat bepaalt dus de mate waarin je informatie deelt of niet. Daarvoor zijn deze criteria. Die zijn niet nieuw. Die waren al onderdeel van de wet voordat we deze brief stuurden en voordat we zeiden dat we het in een beleidsregel gingen aanscherpen.

Mevrouw **Arissen** (PvdD):

Ik moet concluderen dat het vage kader in de wet en de vage toetsingsmogelijkheden nu eigenlijk naar voren worden gehaald. De wegingsnotitie wordt eerder gemaakt met dezelfde vage voorwaarden. De minister ziet dat dus als een extra waarborg.

Minister **Ollongren**:

De wet voorzagt in een overgangstermijn van twee jaar. Daarvan zeggen wij: die gaan we niet gebruiken. We zorgen ervoor dat er nog dit jaar wegingsnotities zijn. We hebben ook gezegd — en dat is ook een aanscherping ten opzichte van de voorziene praktijk — dat er geen informatie gedeeld wordt als die er niet is. Als mevrouw Arissen zaken als democratie, mensenrechten en gegevensbescherming te vaag vindt, dan vond ze dat waarschijnlijk ook al bij de bespreking van de wet.

Voorzitter. Er zijn vragen gesteld over de inwerkingtredingsdatum van 1 mei aanstaande. Diverse leden van de Kamer hadden daar vragen over. Ook bij een interruptiedebatje bleek al dat het inderdaad ging

om de toepassing van het wetsartikel. Even terug: de Wiv 2017 — de wet stamt van 26 juli vorig jaar — is al in werking getreden, althans gedeeltelijk, namelijk op 1 september 2017. Toen is de procedure van artikel 12 van de Wet op het raadgevend referendum toegepast op de inwerkingtreding. Dat artikel geeft de bevoegdheid om de inwerkingtreding van een wet te regelen met voorbijgaan aan de wettelijke termijnen die de Wet op het raadgevend referendum bepaalt. Dus artikel 12 ziet op een spoedprocedure. Die is toegepast door het vorige kabinet. Waarom deed het vorige kabinet dat? Dat was omdat de toetsingscommissie moest worden ingesteld. Dus per 1 september 2017 is dat deel van de Wiv 2017 in werking getreden. Daarna zijn de Hoge Colleges van Staat en de Kamer hun werk gaan doen. Zij hebben de selectie gedaan van de leden van de toetsingscommissie.

Gegeven het feit dat artikel 12 van de Wrr al was gebruikt voor de inwerkingtreding van dat deel van de wet, gaan wij nu ook verder met artikel 12. Artikel 12, tweede lid Wrr regelt voor wetten waarop de spoedprocedure is toegepast en waarvoor een afwijzende uitspraak tijdens het referendum is gekomen, dat zo spoedig mogelijk wordt beslist of een voorstel tot wet zal worden ingediend dat uitsluitend strekt tot intrekking van de wet. Dat betekent dus dat de regering de mogelijkheid heeft om óf zo spoedig mogelijk een wetsvoorstel in te dienen dat strekt tot intrekking van de wet — daar heeft het kabinet niet voor gekozen — ófwel een Koninklijk Besluit tot stand brengt tot inwerkingtreding. Daar kiest het kabinet wel voor. Over deze beslissing worden **de Kamers** vanzelfsprekend geïnformeerd. Het kabinet heeft daarvoor gekozen en zal het besluit tot totstandkoming van een Koninklijk Besluit nemen dat bevordert dat de inwerkingtreding van de overige bepalingen van de wet — dus niet het deel dat al in werking is, maar de rest — per 1 mei aanstaande geschiedt, wederom met toepassing van artikel 12.

De heer **Baudet** (FvD):

Ik wil de minister graag danken voor de helderheid.

Minister **Ollongren**:

Dank u wel.

Voorzitter. Dan ga ik over tot een aantal andere vragen, in volgorde van de sprekers wat mij betreft. Misschien ga ik eerst in de op vraag van de heer **Van Raak**. Hij wilde graag weten op welke onderdelen precies de wet wordt gewijzigd. **Mevrouw Arissen** sprak daar ook over. Ik heb de onderwerpen net al genoemd, maar de precieze wetsartikelen zijn artikel 29, tweede lid, waarin eisen worden gesteld aan de verzoeken om toestemming. Daar wordt toegevoegd dat bij een verzoek om toestemming aangegeven moet worden hoe invulling wordt gegeven aan de eis van gerichtheid. Hier wordt de **motie-Recourt** toegepast. Die onderbouwing moet ook voorzien in een onderbouwing van de gerichtheid.

De tweede wetswijziging zal gaan over artikel 166, waarin de overgangperiode van twee jaar wordt geregeld voor het opstellen van de wegingsnotities, zoals zonet al is besproken. Er wordt bepaald dat deze per 1 januari 2019 gereed moeten zijn en dat voordien daarzonder geen informatie kan worden uitgewisseld.

Mevrouw Kuiken vroeg of de toetsingscommissie wel over voldoende menskracht beschikt om haar taken goed te kunnen vervullen. Dat is het geval. Het is de minister-president die hier verantwoordelijkheid voor draagt. De TIB bestaat uit een voorzitter en twee leden en wordt ondersteund door een staf, een inhoudelijk secretaris en een plaatsvervangend secretaris. De voorzitter van de TIB is zelf verantwoordelijk voor het secretariaat en heeft erop toegezien dat dit inmiddels beschikbaar is.

Mijn voorganger heeft in de Eerste Kamer toegezegd dat we ook de TIB zullen evalueren over twee jaar, dus dat gebeurt vanzelfsprekend. Dan heeft de TIB ook voldoende ervaring kunnen opdoen. Ik hecht er wel aan om te zeggen, ook vanwege de zorgen van mevrouw Kuiken, dat het goed is om ernaar te kijken als in de tussentijd blijkt dat de huidige bezetting krap is. Dan zullen we niet wachten tot de evaluatie. De minister-president onderhoudt contact met de voorzitter van de TIB en dan kan het gesprek zo nodig ook hierover gaan.

Mevrouw Kuiken vroeg ook nog of bij de verlenging van bewaartermijnen, volgens de nieuwe beleidsregel van een plus een plus een, de TIB nog een rol zou moeten of kunnen hebben. De TIB wordt volgens de Wiv eigenlijk alleen maar belast met de uitvoering van de rechtmatigheidstoets, als ik

of de minister van Defensie zou toestemmen voor bijzondere bevoegdheden. Dat is waar de TIB voor is. Dat betekent dat het een toets is die plaatsvindt voordat de diensten deze bevoegdheid inzetten; eerst de ministers, dan de TIB. Dat is echt een verandering ten opzichte van de huidige wet en ik zou willen beweren: een verbetering. De focus ligt op de rechtmatigheid van het verwerven van gegevens. Bij de verlenging van bewaartermijnen worden geen nieuwe gegevens verwerkt, dus het ligt wat minder voor de hand om die toets bij de TIB te beleggen. Het is wel zo dat de CTIVD toegang heeft tot alle informatie die bij de diensten beschikbaar is. De CTIVD is dus in onze ogen goed in staat om juist hierop toezicht te houden.

Mevrouw Arissen had nog de vraag of er voldoende waarborgen zijn voor de privacy. In mijn ogen zijn die er. Het is uiteindelijk niet aan mij om daarover te oordelen, maar het is aan de CTIVD om dat te doen. De CTIVD kan in het uitoefenen van toezicht en in de rapportages die ze produceert, een oordeel geven. In het verlengde daarvan kan de Kamer zich daar ook altijd een oordeel over vormen.

Tot slot, de reeds aangekondigde evaluatie over twee jaar. Dat is ook een goed moment waarop de onafhankelijke commissie die wij krijgen, zal uitspreken of die waarborgen voor de privacy voldoende zijn of niet.

De voorzitter:

Over het punt privacy zijn meer vragen gesteld?

Minister Ollongren:

Nee, ik heb hierna een aantal andere punten.

De voorzitter:

Oké. Mevrouw Buitenweg.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):

Ik had het idee dat dit onder andere het kopje CTIVD was.

Minister Ollongren:

Dat was niet zo, want ik heb hier nog een vraag liggen over de CTIVD.

De voorzitter:

Dan stel ik voor dat u eerst die vraag beantwoordt.

Minister Ollongren:

Een belangrijk punt, waarover mevrouw Kuiken als eerste een vraag stelde, en dat begrijp ik ook, betreft het CTIVD-rapport dat u onlangs van mij hebt ontvangen. Ook anderen hebben daarover vragen gesteld. Ik heb u vandaag een brief gestuurd waarin ik heb geantwoord op die vragen van mevrouw Kuiken over dat dit rapport de Kamer pas na het referendum heeft bereikt en hoe dat nou precies zit. We hebben in Nederland met de CTIVD een uitstekende toezichthouder. Ook vergeleken met andere landen denk ik dat we blij moeten zijn met zo'n degelijke toezichthouder, die met grote regelmaat kritische, omvangrijke rapporten produceert, want die rapporten houden ons en de diensten scherp. Het is gebruikelijk — daar moet ik overigens mijn voorganger voor complimenteren — dat de termijn van zes weken, dus de wettelijke termijn die er staat voor het reageren op dit soort rapporten, ook wordt gerespecteerd. Ik heb mij laten vertellen dat er daarvoor vaak nog veel langer werd gedaan over het sturen van reacties op deze rapporten. Maar sinds de vorige periode worden die zes weken zo'n beetje aangehouden en wordt er niet ver overheen gegaan. Het is wel gebruikelijk dat die zes weken nodig zijn.

In dit specifieke geval, waarbij het gaat om een rapport dat ziet op de samenwerking tussen diensten op het gebied van jihadisme of vermeend jihadisme, is er een groot aantal buitenlandse partners bij betrokken. Het was ook de eerste keer dat een toezichthouder zich nadrukkelijk heeft uitgesproken over die intensieve en nog niet zo heel lang geleden begonnen samenwerking. Ik vond het belangrijk om zo transparant mogelijk te zijn en zo veel mogelijk informatie met uw Kamer te delen. Ik hoop dat u mij ook zo kent. Daarom heb ik gezorgd voor vrij intensief overleg met die andere partners. Ondanks het feit dat die neiging niet per se bestaat in alle landen, heb ik toch gezegd dat ik vind dat de belangen van

openbaarmaking en transparantie zwaar wegen. Ik denk dat dit kan zonder de internationale samenwerking te schaden. Ik heb ervoor gekozen om daarna het geheel openbaar te maken en om dus geen passages onleesbaar te maken. Dat is ook weleens gebeurd.

Dit heeft dus enige tijd gevegd. De termijn verliep volgens mij op 23 maart. Enkele dagen later, in de week erna, heb ik u het rapport toegestuurd, zodra het afgerond was. Ik proef in uw woorden dat er wat zorgen over zijn, vanwege die samenhang met de datum van het raadgevend referendum. Ik zou die echt willen wegnemen. Het rapport dat er ligt, ziet eigenlijk op de huidige wet. Je zou dus omgekeerd evenredig ook kunnen betogen dat het rapport en de bevindingen in het rapport juist ondersteunen dat die nieuwe wet nodig is. Ik heb daarover ook iets opgenomen in mijn brief. Bovendien heeft de CTIVD zelf, na vaststelling van haar rapport, ook openbaar gemaakt wat haar eindoordeel is over de Wiv. Kortom, ik hoop dat dit in voldoende mate antwoord geeft op de vragen die erover zijn gesteld. Ik vind het zelf ook een heel belangrijk punt. Nogmaals, ik hoop dat de brief en de beantwoording nu op dit punt voldoende geruststellen.

Mevrouw Arissen (PvdD):

Ik waardeer dat de minister goed wil uitleggen hoe het gegaan is en waarom ze die zeven weken, die tijd, genomen heeft. Het volgende viel mij op. In de bewerkingen van het document kun je zien wanneer de pdf gemaakt is, namelijk op 19 maart. Dan zou je ervan uit kunnen gaan dat het op dat moment een definitief rapport is geworden. Wij hebben het rapport op 28 maart in de Kamer gekregen. Kunt u reflecteren op hoe dat kan?

Minister Ollongren:

Zoals ik het u net heb uiteengezet, is het gelopen. Dus eerst was er overleg met de partnerdiensten. Nadien was er natuurlijk nog overleg tussen de diensten, met het departement en met mij over de reactie. Daarna was er nog een vermelding aan de partners over hoe we hiermee zouden omgaan. Ik kan heel eerlijk gezegd niet precies duiden op welk moment welk pdf-bestand is aangemaakt, maar zoals ik het u heb geschetst, is het gebeurd, tussen 9 februari, waarop het rapport door de CTIVD aan mij werd aangeboden, en 23, nee excuus, 28 maart, waarop ik het rapport aan de Kamer heb verzonden.

Mevrouw Arissen (PvdD):

Burgers geven aan dat ze deze informatie heel graag gehad zouden willen hebben voorafgaand aan het referendum over de sleepwet, over de Wiv. Is de minister het met mij eens dat dit heel erg jammer is? Het rapport is vastgesteld op 7 februari. U heeft het op 9 februari ontvangen. Vervolgens staat in de bewerking dat 19 maart de definitieve pdf is gemaakt. Dat is dus twee dagen voor het referendum. Wat heeft de minister precies in de laatste week gedaan waardoor er een week gewacht moest worden voordat zo'n belangrijk rapport met deze conclusie naar de Kamer gestuurd werd?

Minister Ollongren:

Wat we hebben gedaan, heb ik u eigenlijk zonet geschetst. Ik heb geschetst wat er is gedaan vanaf het moment van het ontvangen van het rapport van de CTIVD: de afstemming met de andere partners, nadien de interne afstemming, de precieze opstelling van stukken en het definitief maken daarvan en daarna ook nog het informeren van de partners over wat we hiermee gingen doen. Verder bestrijd ik uw lezing niet. Als u zegt dat het zo is, dan zal het wel zo zijn. Dat bestrijd ik helemaal niet. Ik vind het toch wel belangrijk om te zeggen dat ik de rapporten juist zo snel mogelijk naar de Kamer wil hebben. Ik wil juist zo transparant mogelijk zijn over dingen die de diensten doen. Mevrouw Bijleveld en ik hebben ervoor gekozen om de tapstatistieken openbaar te maken. Dat was ergens ruim voor het referendum. Een ander rapport van de CTIVD, het rapport over verkregen bulkdata — dat is ook een kritisch rapport — heb ik volgens mij een week of drie voor het referendum naar de Kamer gestuurd. Als u het in die context plaatst, ziet u misschien dat het mijn streven is om u zo goed mogelijk te informeren en om zo transparant mogelijk te zijn over het werk, gegeven het feit dat het werk zich soms niet leent voor transparantie. Het zal altijd mijn streven zijn om de informatie die ik heb, met de Kamer te delen.

De heer Martin Bosma (PVV):

Maar er kwam een referendum aan. De minister kreeg dat rapport op 9 februari. Dat kwam niet als een donderslag bij heldere hemel, want de minister wist al heel lang van tevoren wanneer de CTIVD met rapporten kwam. Dit was ook al aangekondigd. Zij had dus ook tegen al die partners kunnen zeggen: vrienden, eind maart is er een referendum, dus even de turbo erop. In plaats daarvan heeft deze minister

het geaccepteerd. Zij heeft lekker achterovergeleund en gezegd: nou jongens, we gaan nog eens een beetje overleggen; nog een beetje partner dit en een beetje partner dat. Waarom heeft de minister er niet gewoon voor gekozen om al op 9 februari of in januari — nogmaals, de minister wist het al veel eerder — de vaart er even in te zetten, gelet op het feit dat het referendum eraan kwam, waarbij het zo belangrijk is dat de burgers zo veel mogelijk weten?

Minister Ollongren:

De heer Bosma heeft gelijk: we zijn allemaal op de hoogte van wat de CTIVD gaat onderzoeken. Dat publiceren ze zelf ook op hun website. In dat opzicht was het openbare informatie. De CTIVD gaat natuurlijk zelf over haar eigen timing van haar rapporten. Ik zei zonet al: als je nu een campagne aan het voeren bent voor de nieuwe Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, zie je dat de bevindingen uit het rapport het feit dat de nieuwe wet nodig was in dat opzicht ondersteunen. Ik had het er best graag bij betrokken. Maar zorgvuldigheid gaat ook voor. Nogmaals, mijn streven was om ervoor te zorgen dat de anderen ermee zouden instemmen dat we deze informatie, zonder die zwart te lakken of anderszins niet zouden geven, gewoon naar de Kamer zouden zenden. Ik ben erg blij dat dat ook gelukt is.

De heer Martin Bosma (PVV):

Die partners zullen allemaal heel belangrijk zijn, maar in Nederland is iets nog veel belangrijker, namelijk de burgers. We hebben nooit maar dan ook nooit, behalve één keer, een referendum over de geheime diensten waar dit een belangrijke rol in speelt. De minister zat lekker te shinen bij de televisie. Daar zat ze allemaal dingen te vertellen waarvan je achteraf kan zeggen: ze had dingen ook anders kunnen vertellen als ze het CTIVD-rapport erbij had betrokken. Dus ik stel de vraag nogmaals. Waarom heeft de minister er niet al in januari bij de partners op aangedrongen en gezegd: vrolijke vrienden, let op; er komt een referendum aan, dus jullie gaan heel snel reageren, want ik wil die informatie eind februari naar buiten hebben? Dat had toch heel logisch geweest? Er kwam toch een referendum aan? Dat kwam toch niet zomaar uit het niets?

Minister Ollongren:

Nee, maar in het overleg met de partnerdiensten heb ik me gericht op het ervoor zorgen dat we in het kader van dit rapport en de bevindingen van dit rapport in het bijzonder zien op die samenwerking. Het is nieuw en niet in ieder land is het toezicht op dezelfde manier georganiseerd. Ik zou ook wel durven beweren dat het niet in ieder land even goed georganiseerd is als hier. Desalniettemin vond ik het belangrijk om dit rapport openbaar te kunnen maken. De CTIVD gaat over haar eigen planning. Ik denk ook niet dat de CTIVD er rekening mee heeft gehouden dat er met het uitbrengen van het rapport op 9 februari, precies over de referendumdatum heen werd gegaan. Nogmaals, daar was het mij helemaal niet om te doen. Maar het ondersteunt wel de gedachte, mijn overtuiging dat de nieuwe wet juist op dit punt extra waarborgen biedt.

De voorzitter:

Tot slot op dit punt.

De heer Martin Bosma (PVV):

Waarom heeft de minister niet al in januari, wetende dat het referendum eraan komt, tegen die partners gezegd: opschieten, want er komt een referendum aan?

Minister Ollongren:

Ik heb net uitgelegd dat ik het allerbelangrijkste vond dat ik de bevindingen uit dit rapport met uw Kamer kon delen. Het overleg daarover met de partners, de andere landen, is gestart vanaf het moment dat het rapport aan mij was aangeboden op 9 februari. Er staat een wettelijke termijn van zes weken. Dankzij de vorige periode is dat een termijn waar het kabinet zich aan probeert te houden. Voordien gingen we er ver overheen. Ook nu is het net niet zes weken, maar bijna wel. Het referendum zat daar inderdaad tussen. Maar nogmaals, ik heb de informatie met u willen delen en wel zo transparant mogelijk.

Mevrouw Kuiken (PvdA):

Die zes weken zijn geen minimumtermijn. Laten we dat met elkaar vaststellen, want het wordt elke keer gebruikt als excuus: het kon niet eerder, want het moest die zes weken voorbij. Dat is niet zo. Het

had ook binnen vijf weken gekund. Dat wil ik hier helder gesteld hebben, want het wordt namelijk gebruikt als een excuus en dat is niet terecht.

Uw tweede argument is: ik had tijd nodig om met de buitenlandse diensten te overleggen. Dan wil ik graag weten wanneer het laatste contact met de buitenlandse diensten was, temeer omdat de minister uiteindelijk ervoor heeft gekozen — dat siert haar — om het ongewijzigd door te sturen. Dat roept wederom de vraag op of dat niet eerder had gekund, omdat dat contact met de buitenlandse diensten daar niet vanaf heeft gehangen.

Minister Ollongren:

Mevrouw Kuiken heeft helemaal gelijk wat de zes weken betreft. Het is niet zo dat we de zes weken moeten halen. Maar als je kijkt naar de rapporten van de afgelopen jaren, dan leert de ervaring dat het kabinet steeds die zes weken zo'n beetje nodig heeft gehad voor de reacties op de rapporten, maar niet langer. Dat is goed, want dat is een verbetering ten opzichte van de praktijk die er daarvoor was. Het zijn allemaal bijzondere rapporten, want ze zien allemaal op bijzondere onderdelen van de toepassing van de wet en het werk van de diensten. Dit specifieke rapport ging over de samenwerking, die geïntensiveerd is, die bijzonder is en die eigenlijk nog in ontwikkeling is. Daar zegt het rapport een aantal dingen over. Het rapport zegt ook iets over de waarborgen die in de ogen van de CTIVD nodig zijn. Ik vond dat overleg nodig, zoals ik het ook nodig vond om dat goed te verwoorden, dat weer tussen de diensten af te stemmen en de uitkomst daarvan weer te delen met de collega-diensten waarmee we werkten. Daarvoor is die termijn gebruikt. Die heeft zes weken geduurd. Daarmee is het over de datum van het referendum heen gegaan. Dat was niet het punt. Die datum viel eigenlijk toevallig in de zeswekentermijn die daarvoor staat. Het is een gebruikelijke praktijk. Nogmaals, het resultaat is: het rapport ongelakt naar de Kamer.

Mevrouw Kuiken (PvdA):

Daarmee heb ik nog steeds geen antwoord op mijn vraag. Mijn vraag was heel simpel wanneer het laatste contact heeft plaatsgevonden met een van die buitenlandse diensten. Ik snap dat dat ergens in die zes weken plaatsvond, maar ik wil exact weten wanneer. Waarom vind ik dat zo belangrijk? Omdat de minister vlak voor het referendum nog op tv was. Het ging heel specifiek over de privacy en over het delen van informatie met diensten. Als u toen al in uw achterhoofd wist: dit rapport komt er nog een keer overheen. Veel mensen volgen de debatten, zijn al heel kritisch, zijn heel cynisch en het vertrouwen in ons is niet altijd heel groot in de buitenwereld. Dus dit rapport een week na het referendum voedt het cynisme. Daarom is het zo belangrijk om te achterhalen of wat u hier zegt daadwerkelijk klopt. Daarom herhaal ik mijn vraag: wanneer was het laatste contact met een buitenlandse dienst?

Minister Ollongren:

Dan herhaal ik mijn antwoord. Mevrouw Kuiken heeft deze vraag als eerste gesteld en ik probeer echt het proces zo uitvoerig mogelijk te schetsen. Dat heb ik ook in mijn brief gedaan en in de beantwoording van haar schriftelijke vragen. Ik probeer het proces te schetsen vanaf het moment van het aanbieden van het rapport tot en met het verzenden aan de Kamer. Mevrouw Kuiken zegt: door die verzending na het referendum voedt u het cynisme. Het omgekeerde is mijn bedoeling, namelijk niet het cynisme voeden, maar juist laten zien wat de bevindingen van de toezichthouder zijn en hoe we dat kunnen verbeteren. Op dit specifieke punt zegt de toezichthouder eigenlijk dat er betere waarborgen moeten komen. Nou, die betere waarborgen zitten nou net in de nieuwe wet met de wegingsnotities, waar we in de brief ook nog een aantal aanscherpingen op hebben gedaan. Ik begrijp dat mevrouw Kuiken het omgekeerde ziet, maar ik zou het echt willen omdraaien en zou willen zeggen dat het rapport en de reactie van het kabinet daarop juist ondersteunen dat die nieuwe wet er moet komen.

De voorzitter:

Tot slot, mevrouw Kuiken.

Mevrouw Kuiken (PvdA):

Ik kan dan toch niet anders concluderen. Ik heb mijn vragen niet voor niets gesteld. De minister gaf mij twee argumenten voor waarom het na het referendum was. Het eerste was die zeswekentermijn. Daarvan hebben we net vastgesteld dat dat geen valide argument is. Wat dan overblijft, is de tijd die nodig is geweest in het overleg met buitenlandse diensten. Daarover krijg ik geen helder antwoord. Dat maakt dus dat ik niet kan controleren of dit het echte argument is waarom het een week na het

referendum is gestuurd en dat vind ik jammer, want dat helpt niemand. Mij niet, maar ook de buitenwereld niet.

Minister Ollongren:

Ik vind dat ook jammer.

De voorzitter:

Dan de heer Van Raak.

De heer Van Raak (SP):

Klopt het dat de digitale versie van het rapport van de toezichthouder de 19de al klaar was? Zou de minister dat eens kunnen uitzoeken?

Minister Ollongren:

De 19de?

De heer Van Raak (SP):

Maart. Dus twee dagen voor het referendum. De minister heeft een computer en e-mail. Dat heb ik ook. Dus dan had ik het kunnen krijgen. Klopt het dat dat de 19de in digitale versie al gereed was?

Minister Ollongren:

Ik denk dat dat hetgeen is wat mevrouw Arissen zonet ook zei. Ik wil dat best voor u nagaan, maar ik zei net al dat ik dat verder ook niet bestrijd. Het gaat over het complex vanaf het moment van het aanbieden van het rapport tot en met het moment van het verzenden aan uw Kamer. Hetgeen wat in die tussentijd moest gebeuren, had te maken met de afstemming met onze partners, met onze interne afstemming, ook tussen de diensten, en binnen het departement en met het uiteindelijk mededelen aan de partnerdiensten wat we gingen doen. Daarna is het verzonden aan uw Kamer. Dat is wat er gebeurd is in die zes weken. Ik heb dat nu al een paar keer herhaald, voorzitter.

De heer Van Raak (SP):

Dat snap ik, dat de papieren versie, de gedrukte versie, op de dag van het referendum of kort daarna klaar was. Maar waar het mij om gaat, is of het klopt dat de digitale versie twee dagen van tevoren klaar was. En als dat zo is: we hoeven niet per se een papieren versie te laten drukken, met de postbode mee te sturen en dan te denken "verdorie, het wordt zondag, het wordt maandag, wanneer zou die bezorging nou eens een keer zijn daar in de Tweede Kamer?". We hebben allemaal e-mail. We kunnen allemaal e-mails sturen. Klopt het dat de minister het ook de 19de had kunnen sturen?

Minister Ollongren:

De heer Van Raak en mevrouw Arissen zeggen — dat is blijkbaar in het rapport te zien — dat de digitale versie op de 19de klaar was. Dat zou heel goed kunnen. Ik kan dat hier nu niet checken, maar als zij dat zeggen ga ik er voetstoots vanuit dat dat zo is. Ik heb net het complex van factoren geschetst waardoor uiteindelijk de brief, inclusief de bijlagen en het rapport, zo transparant mogelijk een paar dagen na de deadline naar uw Kamer is gegaan.

De voorzitter:

Tot slot, meneer Van Raak.

De heer Van Raak (SP):

Maar kan een frisse ambtenaar die nu zit te kijken niet even uitzoeken of mevrouw Arissen gelijk heeft, dat de digitale versie de 19de klaar was? De minister zegt: dat kan ik hier vanuit mijn positie niet bekijken. Maar er kijken allemaal ambtenaren mee en die zijn ook allemaal digitaal met ons verbonden. Kan nou niet een van die ambtenaren eens even uitzoeken of het waar is wat mevrouw Arissen zegt?

Minister Ollongren:

Ik zal het zo tussen de eerste en de tweede termijn eens vragen, voorzitter.

De voorzitter:

Gaat u verder.

Minister Ollongren:

Dan kom ik bij de heer Krol. Hij had een aantal vragen die eigenlijk gingen over het stemmen op 21 maart. De eerste betrof de toegankelijkheid van de stembureaus. Dat is een belangrijk punt. Ik heb al voor de verkiezingen aan de Kamer gemeld dat we toewerken naar 100% toegankelijkheid van de stemlokalen. Er is een wettelijke bepaling die dat regelt of die dat moet gaan regelen. Die wil ik laten ingaan per 1 januari volgend jaar. Ik vind dat van groot belang voor alle kiezers met een beperking. We zijn nu volgens mij een eind in de richting. Ik heb hier zelf een stemlokaal bezocht in Den Haag waar ze daar erg hun best voor deden. Maar het streven is inderdaad 100% toegankelijkheid en daar zijn we nog niet.

Hij vroeg ook of de minister onderzoek doet naar het strafbaar stellen van politieke beïnvloeding in het stemlokaal. Het is gebruikelijk — dat gaan we dit keer ook doen — dat verkiezingen worden geëvalueerd. Dat zal ik doen, maar dat doet de Kiesraad ook. Voor de zomer zal de Kamer daarover worden geïnformeerd. Ik wil niet vooruitlopen op die evaluatie, maar er zijn mij in ieder geval geen grote incidenten gemeld bij deze verkiezingen. In de Kieswet wordt veel aandacht besteed aan de orde in het stemlokaal. Het is natuurlijk de wettelijke taak van de leden van het stembureau om die orde te bewaken en om beïnvloeding tegen te gaan. De voorzitter heeft ook middelen om dat te doen en hij kan uiteindelijk de burgemeester inschakelen ter borging van de orde. Dat is volgens mij goede wettelijke bescherming.

De heer Krol (50PLUS):

Kan de minister dan wel een oordeel geven over het ophangen van buitenlandse vlaggen?

Minister Ollongren:

Ja, buitenlandse vlaggen ophangen is niet de bedoeling. Ik weet dat er tijdens een andere verkiezing ergens een buitenlandse vlag is aangetroffen. Die is ook verwijderd. Dat gebeurde op dat moment dacht ik in Amsterdam. Het stemlokaal moet een neutrale uitstraling hebben.

De heer Krol (50PLUS):

En is de minister van mening dat dat bij alle burgemeesters, en dus ook bij de voorzitters van de stembureaus bekend zal zijn? En wat gaat zij eraan doen wanneer dat dus in de toekomst weer een keer gaat gebeuren?

Minister Ollongren:

Nee, het is niet de bedoeling dat dat gebeurt. We zullen bij de evaluatie zien of er nog aanleiding is om de bekendstelling daarvan te intensiveren. In mijn beleving is dit genoegzaam bekend, maar ik zal er wel op letten.

De heer Krol vroeg ook nog naar de controle op het tellen van de stemmen. Het verkiezingsproces is een transparant proces. De Kieswet ziet daarop toe, en trouwens ook de Wet raadgevend referendum. De zitting van het stembureau is openbaar. Meteen aansluitend worden de stemmen geteld. Dat is een openbaar moment; dat heeft de heer Krol en dat heb ik zelf ook nog onder de aandacht gebracht. Uiteindelijk kan de kiezer als hij bezwaren heeft, die aangeven bij het stembureau. Die worden dan ook vastgelegd in het proces-verbaal.

De heer Krol (50PLUS):

Dank. Ik kreeg antwoord op mijn vragen 1, 2 en 4, maar vraag 3 is nog even overgeslagen. Ik zei: in vier stembureaus heeft 95% tot 99% voor gestemd. Dat wordt dan verklaard met verschrijvingen. Ik heb gevraagd of een nader onderzoek ook hiernaar niet op zijn plaats zou zijn.

Minister Ollongren:

Het lijkt mij goed dat dat wordt betrokken bij de evaluatie en bij de brief die ik zonet al heb aangekondigd en die uw Kamer voor de zomer zal bereiken.

Ik kom bij de vragen van mevrouw Buitenweg. Zij had nog een vraag over de wegingsnotities. Wij hebben er net al even over gesproken. Het hebben van een wegingsnotitie wil nog niet zeggen dat daarmee alles zomaar kan worden gedeeld. Er wordt afgewogen of het delen van informatie proportioneel is, of het noodzakelijk is, en er kunnen aan het delen ook voorwaarden worden gesteld.

Dat is ook de praktijk. Ik zei zonet al: op basis van de weging, de wegingsnotitie wordt de mate van samenwerking vastgesteld. Dat betekent dat in de praktijk alleen met de meest betrouwbare partners intensief wordt samengewerkt. Daar zit dus een gradatie en een afloop in. De criteria zijn bekend; ik noemde ze zonet al even toen mevrouw Arissen daar een vraag over had. Democratische inbedding, het respecteren van de mensenrechten, de professionaliteit en de betrouwbaarheid van de partnerdienst, de wettelijke bevoegdheden en het niveau van gegevensbescherming spelen daarbij een rol.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):

Op dit onderwerp heb ik heel wat vragen, mevrouw de voorzitter. In de brief staat: naarmate een land minder voldoet aan de criteria, zullen de diensten terughoudender zijn. "Ze zullen het zijn." Is dat nu een vereiste? Is er een criterium dat zegt: als landen eigenlijk gewoon heel slecht presteren langs de mensenrechtenmeetlat, dan gaan we daar geen data mee delen? Of zegt men: met die landen zullen we "meestal" geen data delen?

Minister **Ollongren**:

Dit is een lastige discussie, maar dat voelt mevrouw Buitenweg natuurlijk ook al aan. Je kunt namelijk niet concreet worden, omdat informatie over de wegingsnotitie en de precieze weging per land informatie is die we niet hier in deze Kamer in de openbaarheid kunnen delen. Maar zo moet u zich het inderdaad voorstellen. Ik zei zonet al dat je alleen met de meest betrouwbare partnerdiensten het niveau van het "ruim delen" zult bereiken. Dat betekent natuurlijk dat de informatie ook andersom, met óns zal worden gedeeld door die landen. Naarmate landen op die punten, op de criteria die ik net noemde waaronder de mensenrechten en het democratisch gehalte, minder goed scoren, zal dat ook effect hebben op de mate waarin je inlichtingen überhaupt wilt delen.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):

Dat snap ik en ik snap ook dat u geen landen gaat noemen, dus dat vraag ik ook niet, maar ik wil het volgende duidelijk krijgen. Als een land nou niet goed presteert langs de mensenrechtenmeetlat, delen we dan geen informatie? Is dat uitgesloten?

Minister **Ollongren**:

Ik vind het lastig om deze vraag hier zo te beantwoorden. Het gaat over een aantal criteria. Ik denk dat landen die bijvoorbeeld niet goed scoren op mensenrechten, vaak ook niet zo goed scoren op andere criteria en daarmee inderdaad geen partnerland zijn waarmee veel gegevens zullen kunnen worden uitgewisseld.

De **voorzitter**:

Tot slot.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):

De CTIVD moet toezicht houden.

Minister **Ollongren**:

Ja.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):

Maar wat toetst de CTIVD nou? Want die zit niet bij dat land op schoot en die weet bijvoorbeeld niet zeker of de data die wij hebben aangeleverd, niet ook doorgesluist worden naar — ik noem een land — Saudi-Arabië. We hebben onze goede bondgenoten, de Britten, maar voor je het weet zitten alle data dan toch bij Saudi-Arabië. Welke rol speelt de CTIVD om te zorgen dat dat niet gebeurt?

Minister **Ollongren**:

Voor de CTIVD is het ontzettend belangrijk dat we nu deze stap hebben gezet omdat die wegingsnotities het instrument zijn voor de CTIVD om het toezicht te kunnen uitoefenen. De CTIVD kan op basis van die wegingsnotities a beoordelen of de diensten zich daaraan houden, maar b ook een meer kwalitatieve beoordeling doen van de wegingsnotities aan de ene kant en vervolgens de daden van de diensten aan de andere kant. Zonder die wegingsnotities kan de CTIVD dat veel moeilijker doen.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):
Mag ik toch nog een hele kleine vraag stellen, voorzitter?

De **voorzitter**:
Nou, een hele kleine vraag. Daar houd ik u aan.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):
Dank u wel. Is het niet beter om de TIB ook nog een rol te laten spelen als onafhankelijke toetsers vooraf?

Minister **Ollongren**:
Een rol bij het delen van de gegevens. De TIB ziet natuurlijk op het inzetten van de bevoegdheden. Hiervan hebben we gezegd: laten we wel melding doen bij de CTIVD. In de taakverdeling TIB-CTIVD ligt dit in mijn ogen wat meer op de weg van de CTIVD dan op de weg van de TIB, die gaat over het inzetten van bijzondere bevoegdheden.

Mevrouw **Buitenweg** (GroenLinks):
Maar misschien zit hier nog ruimte.

Minister **Ollongren**:
Ik heb mevrouw Buitenweg goed gehoord. In ieder geval wordt het wel direct gemeld aan de CTIVD. Dat is nu al voorzien.

Mevrouw **Arissen** (PvdD):
Ik had hier al een vraag over gesteld, maar de minister geeft nu een iets ander antwoord aan mevrouw Buitenweg. Dus ik wil hier heel graag nog even op inhaken. De minister zegt dat, als een land minder voldoet aan de criteria — wat dan minder is, is nog een beetje arbitrair naar mijn mening — de inlichtingendiensten terughoudender zullen zijn met het delen van gevoelige informatie. De minister zegt: met sommige landen zullen we daarom minder delen. Maar hoe kan de toezichthouder of de inlichtingendienst beoordelen welke informatie wel en niet gedeeld kan worden met een land dat minder voldoet aan de criteria als het gaat om de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens?

Minister **Ollongren**:
Op basis van de weging wordt de mate van samenwerking vastgesteld. **Ongeëvalueerde gegevens worden zonder wegingsnotities überhaupt niet gedeeld.** Nogmaals, ik kan er hier in de openbaarheid weinig over zeggen, maar we kunnen ons toch voorstellen dat er afhankelijk van de wegingsnotities ook landen zijn waarmee we dat dus niet zullen doen.

Mevrouw **Arissen** (PvdD):
Ik kan me niet zo goed een voorstelling maken van hoe dat nu een waarborg is, **want je deelt ongeëvalueerde gegevens met buitenlandse diensten op basis van het minder voldoen aan criteria. Ik zie daar niet echt een waarborg in voor de privacy. Kan de minister nog iets meer op ingaan?**

Minister **Ollongren**:
Zeker, bijvoorbeeld het niveau van gegevensbescherming is een van die onderdelen van zo'n wegingsnotitie. Als daar zorgen over bestaan, dan weegt dat dus mee, om het even zo te zeggen, in de mate van samenwerking en dus zeker ook bij het delen van ongeëvalueerde gegevens.

De **voorzitter**:
Ik wil voorstellen dat de minister verdergaat, want er zijn dertien sprekers geweest. Wij hebben ook dertien fracties. Die hebben allemaal vragen gesteld. Ik zou de minister eigenlijk willen vragen om verder te gaan en de andere Kamerleden ook te bedienen.

Minister **Ollongren**:
Prima. Zeker, zeker, zeker. Ik ben nog steeds bij mevrouw Buitenweg. Die heeft nog een vraag gesteld over het opvragen van gegevens bij derden. Er zijn eigenlijk een aantal categorieën. De diensten zijn bevoegd tot het gebruik van een informant. Dat kan onder de huidige wet, dat kan onder de nieuwe wet, maar een informant kan alleen worden bevraagd over informatie waar hij of zij al over beschikt.

Het is medewerking op basis van vrijwilligheid. Als de diensten meer zouden willen vragen, dan kan het geen informant meer zijn, maar dan wordt het een agent. Een agent kan worden gevraagd om iets te doen voor de dienst. Stel dat de dienst zo'n agent zou willen vragen om te hacken. Dan moet daar toestemming voor worden gevraagd aan de minister. Dat is een aparte bevoegdheid. Daar moet een last voor worden opgesteld, de toestemming van de minister is nodig, en de tip is noodzakelijk.

Ik denk dat de vraag van mevrouw Buitenweg ziet op de derde categorie: de mogelijkheid tot rechtstreeks geautomatiseerde toegang tot gegevens. Dat betreft de mogelijkheid voor diensten om, als dat nodig is, rechtstreeks toegang te hebben tot een bestand van een andere instantie. Ik zie aan mevrouw Buitenweg dat dat haar vraag was. Dit kan in het geval van routinematige bevraging van gegevensbestanden, bijvoorbeeld die van de Kamer van Koophandel. De diensten kunnen die bevoegdheid voor een onderzoek inzetten, bijvoorbeeld een veiligheidsonderzoek of een onderzoek naar een specifiek persoon. Maar het is dus gekoppeld aan iets wat loopt ten aanzien van een individu, om inzage te krijgen in dit soort gegevensbestanden ten aanzien van dat individu, dus niet al dat andere.

De voorzitter:

U kijkt naar mevrouw Buitenweg, ...

Minister Ollongren:

Omdat zij bij de interruptiemicrofoon staat, keek ik of zij een aanvullende vraag had.

De voorzitter:

... maar ik wil eigenlijk dat u verdergaat. Er zijn nog andere Kamerleden die vragen hebben gesteld.

Minister Ollongren:

Voorzitter. Deze vraag van de heer Bisschop en enkele anderen heb ik misschien al beantwoord: de wetwijziging ziet op twee punten en de andere punten kunnen pas na de evaluatie worden omgezet in de wetwijziging. Zonet bij de inleiding en in het kader van de beleidsregels hebben we daar al voldoende over gewisseld. Het zijn er nu inderdaad twee, daarna betreft het de waarborgen en de beleidsregels die in de uitvoeringspraktijk hun werk moeten doen en daarna betreft het de evaluatie en ook de vastlegging van een aantal andere punten zoals in de brief aangekondigd. Het betreft bijvoorbeeld ook datgene wat in het regeerakkoord is overeengekomen, namelijk dat het geen willekeurig en massaal verzamelen van gegevens mag zijn.

Een andere vraag van de heer Bisschop had betrekking op de uitwisseling van gegevens. Ik geloof dat zijn vraag erover ging of bij het versneld uitvoeren van de wegingsnotities er in zekere zin ook versneld uitvoering wordt gegeven aan uitwisseling van die gegevens. De wegingsnotities worden versneld opgesteld. Daar heeft de heer Bisschop gelijk in. De waarborgen, zoals geformuleerd in de wet, worden aangescherpt. De termijn voor de afronding van die wegingsnotities is meer dan gehalveerd. We hebben daar zonet al even over gesproken. Aan het eind van dit jaar zullen alle wegingsnotities gereed zijn. En de strikte waarborgen, die zien op de uitwisseling van gegevens met buitenlandse diensten, blijven bestaan, zo bleek ook net in het interruptiedebatje. Dit alles heeft niet per se tot gevolg dat er dan ook versneld wordt overgegaan tot uitwisseling van gegevens. Het ziet er vooral op dat bijvoorbeeld de CTIVD daar goed toezicht op kan houden en dat er snel — veel sneller dan voorzien — een kader is voor de samenwerking met andere diensten.

De heer Bisschop vroeg ook of de tussentijdse verlenging van de bewaartermijnen even grondig is als de initiële toestemming die moet worden verleend. In de nieuwe uitvoeringspraktijk volgens de beleidsregels moet de dienst, om gegevens eventueel langer te mogen bewaren, aan mij of natuurlijk mijn collega van Defensie toestemming vragen. Dat kan tot de maximale termijn van drie jaar. Vanzelfsprekend wordt die toestemming pas gegeven als de diensten gemotiveerd kunnen aantonen dat het noodzakelijk is om de gegevens langer te bewaren. We veranderen dus niks aan die termijn van drie jaar, maar omdat je al eerder, na een jaar, opnieuw moet beoordelen of het nodig is om ze te bewaren, zal dat er in de praktijk toe leiden dat voor een deel van die gegevens die toestemming niet wordt gevraagd. Die worden dus vernietigd.

Ik kom bij nog een paar vragen van de heer Bisschop: de extra waarborgen uit de motie-Recourt, die in de wet worden vastgelegd. Daar ging zijn vraag ook over. De gerichtheid van de inzet moet nu expliciet worden beschreven in de aanvraag van de inzet van bijzondere bevoegdheden. Dat is de vernieuwing ten opzichte van de wet zoals die was. Daarmee — ik heb daar in de inleiding iets over gezegd — wordt inbreuk op grondrechten van derden nadrukkelijk meegewogen in de aanvragen die de diensten zullen doen en zullen de ministers geen toestemming geven voor de inzet van een bijzondere bevoegdheid indien die toelichting niet adequaat is. De TIB wordt verzocht om dit ook te betrekken bij haar rechtmatigheidstoets en de CTIVD wordt verzocht om hierover te rapporteren.

De heer Bisschop vroeg wat bedoeld werd met de opmerking in de brief over de vierwekentermijn met betrekking tot de journalisten en de bron. In de brief staan eigenlijk twee dingen. Ten eerste is er de weergave van hoe het nu in de wet is geregeld, namelijk dat in deze gevallen de toestemming door de rechtbank voor ten hoogste vier weken kan worden verleend, en niet langer. Dat is een afwijking van de reguliere termijn van drie maanden, die geldt in het algemeen voor de inzet van bijzondere bevoegdheden. Ten tweede is er de aanvulling — dat is de passage die ziet op de journalist zelf — dat als diensten in gegevens waarover ze beschikken een journalist aantreffen, deze informatie niet kan worden gedeeld met anderen, tenzij de nationale veiligheid in het geding is. Dat is de aanscherping. Ik denk dat de heer Bisschop daarop doelde.

De heer Van der Molen van het CDA vroeg naar de uitvoerbaarheid en vroeg of bij de evaluatie de uitvoerbaarheid ook wordt meegenomen. Van de kant van het kabinet is steeds benadrukt dat die uitvoerbaarheid — de diensten moeten ermee kunnen werken — onze toets is geweest. Tijdens het AO op 15 maart heb ik al gezegd dat de uitvoerbaarheid van de wet zoals we die op dat moment zagen, zou worden meegenomen. Uiteraard geldt dat ook voor de aanvullingen. Dat is inderdaad een belangrijk en terecht punt.

De heer Azmani vroeg mij te bevestigen — dat had ik misschien net moeten doen toen ik sprak over de wegingsnotities — dat de wegingsnotities van de landen waar we het meest intensief mee samenwerken, gereed zullen zijn bij inwerkingtreding van de wet. Ik heb de Kamer erover geïnformeerd dat we inmiddels voor de landen die ook lid zijn van de CTG, de Counter Terrorism Group, de wegingsnotities hebben. De brief ziet dus op een versnelling van alle wegingsnotities. Dat is het geval.

Mevrouw Van der Graaf had nog een vraag over de beleidsregels, maar die hebben we eigenlijk net al behandeld. Het ging dan om de toegankelijkheid ervan.

Mevrouw Van der Graaf heeft ook gevraagd of er voldoende budget is voor de CTIVD. Het budget voor de CTIVD is door het vorige kabinet met 0,5 miljoen euro verhoogd. Het is daarmee verhoogd van 1 miljoen in 2016 naar 1,5 miljoen in 2017. Dat is dankzij de motie-Schouten die daar destijds over is ingediend. Door deze intensivering heeft de CTIVD voldoende financiële ruimte en heeft zij extra kennis en kunde kunnen aantrekken. Ten behoeve van de nieuwe Wiv is het totale budget van de CTIVD daarmee gekomen naar een hoger niveau van 2,5 miljoen euro structureel.

De voorzitter:

Meneer Baudet, u stond er eerder, maar ik denk dat mevrouw Van der Graaf op dit punt wil reageren. Het ging om een vraag van haar.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

Dat klopt. Het klopt dat er extra is geïnvesteerd in de capaciteit en deskundigheid en dat de motie-Schouten daar belangrijk in is geweest. De achterliggende gedachte bij mijn vraag kwam eigenlijk voort uit de eindbalans van de CTIVD, waarin zij aangaf dat zij heeft geïnvesteerd en dat zij effectief toezicht kan uitoefenen. Ik heb gevraagd of u dat kunt bevestigen. Maar er zat ook een disclaimer bij — tenminste, zo heb ik die gelezen — dat de diensten dan wel bijvoorbeeld hun zorgplicht ten aanzien de gegevensbescherming en de manier waarop de diensten hun werk vormgeven goed op orde zouden moeten hebben. Dat is wel bepalend of de capaciteit die er nu is ingezet voldoende zal zijn. Mijn vraag is eigenlijk of u kunt aangeven of dat voldoende is en of u dat wilt blijven monitoren. Misschien kunt u net zo'n toezegging doen als het gaat om de TIB dat als gaandeweg binnen die twee jaar zou blijken dat het niet voldoende is, u daar extra capaciteit op gaat inzetten.

Minister Ollongren:

Ik heb zonet in antwoord op vragen van mevrouw Kuiken over de TIB al gezegd dat de afspraken aan de voorkant voldoende lijken te zijn. Ik heb gezegd dat wij daar vertrouwen in hebben en dat de TIB er vertrouwen in heeft. Dat geldt ook voor de CTIVD. Maar het is natuurlijk terecht wat mevrouw Van der Graaf zegt, namelijk dat de CTIVD zelf zegt dat ze ook afhankelijk is van zaken zoals de zorgplicht en de gegevensbescherming door de diensten zelf. Gaandeweg zal moeten blijken of zich daar problemen voordoen. Ik zou in analogie van wat ik net zei over de TIB hetzelfde willen zeggen over de CTIVD. Ik doe dat overigens namens de minister-president die voor beide de verantwoordelijkheid draagt. Bij tussentijdse knelpunten en onvoorziene situaties kan altijd overleg worden gevoerd tussen de voorzitter van de TIB, de voorzitter van de CTIVD en de minister-president om ervoor te zorgen dat de knelpunten worden opgelost.

Mevrouw Van der Graaf (ChristenUnie):

Ik denk dat dat heel goed is. We moeten er echt zeker van zijn dat de toezichtsfunctie goed en effectief kan worden ingezet. We kwamen van heel ver. Vorig jaar heeft de CTIVD heel andere zorgen naar buiten gebracht, namelijk of ze wel in staat was om haar taak goed te vervullen. Er zijn stappen gezet en de minister gaat dat monitoren. Heel goed, we blijven het volgen.

De heer Baudet (FvD):

Ik heb eerder een compliment gegeven over de helderheid die ik meende te bemerken in het betoog en in de opstelling van de minister. Nu zij mijn punt oversloeg, terwijl ze in volgorde de verschillende sprekers langsging, ben ik in de war of ik het goed begrepen heb of dat ik per ongeluk een compliment heb gegeven. Dat moeten we niet willen met zijn allen. Gaat de minister nu een voorstel van wet indienen, krachtens artikel 11, dat strekt tot inwerkingtreding van de Wiv, waarover het referendum is geweest, ja of nee? Het is me toch niet helemaal duidelijk of dit nu het geval is.

Minister Ollongren:

Het is goed dat de heer Baudet om verduidelijking vraagt op dat punt. Ik heb zojuist betoogd dat vanwege toepassing van artikel 12, wat dus niet een voorstel van wet is, de inwerkingtreding van de wet bij koninklijk besluit zal zijn. Dat is wat het kabinet voornemens is te doen en dat is ook wat het kabinet moet doen, want krachtens artikel 12 van de Wrr zou een voorstel van wet zien op intrekking van de wet. Het kabinet kiest niet voor intrekking van de wet. Het kabinet kiest voor de inwerkingtreding van de wet en dat gebeurt bij KB, vanwege de al eerdere inroeping van artikel 12 voor de invoering van een deel van de wet in september jongstleden.

De heer Baudet (FvD):

Ik ga het even checken. Hier moet ik even over nadenken.

De voorzitter:

U kunt er altijd op terugkomen in de tweede termijn.

Minister Ollongren:

Even kijken. Tot slot nog één vraag van mevrouw Van der Graaf. Misschien heb ik hem al beantwoord, maar dan doe ik het nog een keertje. De wetswijziging die is aangekondigd, wil ik zo snel mogelijk bij de Kamer hebben. Ik denk dat het realistisch is om te verwachten dat we het wetsvoorstel na het zomerreces aan de Kamer kunnen aanbieden.

De voorzitter:

Dank u wel. Daarmee zijn we aan het einde gekomen van de tweede termijn van de zijde van de regering. Sorry, de eerste termijn. We gaan nu naar de tweede termijn van de kant van de Kamer. De spreektijden zijn één minuut en twintig seconden. Het woord is aan de heer Van Raak namens de SP.

3: TV debate CDA and VVD

Transcription of the debate concerning the referendum about the WIV, with moderator Twan Huys (TH), Dutch Prime-minister Mark Rutte (MR) and political

party leader of the CDA Sybrand Buma (SB) against Groenlinks partyleader Jesse Klaver (JK) and SP-party leader Lilian Marijnissen (LM)

TH: Welkom terug hier in Tivoli Vredenburg in Utrecht, en we gaan het hebben over het referendum, voor de laatste keer, want het kabinet ziet er niets in, maar u kunt voor dit onderwerp, de wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten stemmen, met hier aan tafel Mark Rutte van de **VVD**, u bent natuurlijk voorstander van die wet?

MR: Dat is wel even een belangrijk puntje

TH: En Sybrand Buma, welkom u bent ook voor die wet. En tegenover u Lilian Marijnissen, welkom van de **SP**, tegen deze wet, net als Jesse Klaver van **GroenLinks**. Ik begin even meneer Rutte bij u, we zagen u gisteren bij **1vandaag**, en toen hoorde ik u iets zeggen van: Ik ga liever kantklossen bij mijn moeder en vissen kijken dan bij Twan Huys over die wet praten.

MR: Nee, de vraag die ik kreeg was, niet over dit referendum, maar over het instrument raadplegend referendum. De interviewer zei, mensen vinden het leuk. Toen zei ik: "Ja, omdat iets leuk is, gaan we het natuurlijk niet overeind houden als het niet werkt". Dit kabinet wilt het raadgevend referendum afschaffen, het ging dus niet over het raadplegend referendum van morgen, want dat is er nu gewoon en mijn oproep is aan mensen ga stemmen, en stem voor.

TH: Toch wel. Is het nuttig dat het morgen gebeurt?

MR: Ik denk dat, het is er, stem voor maar ik ben dus niet voor het raadplegend referendum. Ik kan mezelf niet ineens dwingen om het leuk te vinden, maar het is er, ik ga morgen stemmen en ik heb een hartstochtelijk pleidooi om voor die wet te stemmen omdat ik denk dat die nodig is.

TH: Meneer Buma, hoe erg is het eigenlijk als de meerderheid van de stemmers die ook dit stembiljet invult tegenstemt?

SB: Nou ik zou dat **zeer betreuren omdat het een wet is die de diensten echt nodig hebben, want als we Nederland willen beveiligen, dan moeten we een nieuwe wet hebben**, de huidige wet is te oud, zit geen enkele manier meer op de **bedreigingen van nu en ik zou dat dus een totaal verkeerde keuze vinden**.

TH: Lilian Marijnissen van de SP, als Nederland morgen massaal voor stemt, ik weet niet of dat gebeurt, maar het lijkt erop in de peilingen dat er een meerderheid van de bevolking voor die nieuwe wet gaat stemmen, wat verliezen we dan volgens u?

LM: Nou laat ik vooropstellen dat we iedereen morgen oproepen om morgen "nee" te stemmen. Het is een referendum en in tegenstelling tot dhr. Buma, nemen wij een referendum en ook de uitslag van een referendum serieus. Dus als de meerderheid van het volk "ja" zegt, dan wordt het "ja". Maar wat verliezen we dan? Ik denk de kans om een betere wet te maken dan die er nu ligt. **Er zitten hele goede elementen in deze wet, dus wij zijn ook niet tegen de wet, maar we zijn wel tegen deze sleepwet**. En dan met name het deel waarin ook gegevens kunnen worden gedeeld met buitenlandse veiligheidsdiensten.

TH: Komen we zo uitgebreid op terug, Jesse Klaver, is er hier een scherpe tegenstelling tussen privacy en veiligheid? Of is het een schijntegenstelling?

JK: Ik denk dat de verhouding tussen privacy en veiligheid is altijd een hele lastige, **maar ik denk dat er in deze wet een verkeerde keuze is gemaakt, en dat hoeft niet om Nederland veilig te houden. Dus ik denk dat we een wet kunnen**

maken die én Nederland veilig houdt, én die ervoor zorgt dat onze privacy gewaarborgd is.

TH: Oke, we praten zo verder, laten we eerst even kijken naar kleine samenvatting, een filmische samenvatting van wat die wet precies voorstelt.

** a video of 1 minute and 43 seconds is displayed that gives a brief explanation about the WIV**

TH: Een samenvatting in een notendop van deze wet, en dit is de eerste stelling waarover we gaan debatteren: "Nederland wordt veiliger door de nieuwe inlichtingenwet". Lilian Marijnissen, reageert u eens op deze stelling:

LM: Ja, dat denk ik wel. Ik denk alleen dat er nog meer beter kan voor deze wet, we zien net de baas van de AIVD vertellen,

TH: Ja, Rob Bertholeé

LM: Dat er drie tot vier aanslagen mee zijn voorkomen. Gelukkig maar zou ik willen zeggen. Maar met deze wet, en wat ik wel kwalijk vind,

TH: Met de oude wet bedoelt u

LM: Jazeker, met de bestaande wet. En wat ik wel kwalijk vind, is dat dit kabinet campagne voert met leugens, eigenlijk vragen we, vraagt u, de mensen om de overheid te vertrouwen, want u zegt: "Geef die gegevens maar, dat komt allemaal goed". Maar die aanslagen zij natuurlijk niet voorkomen door twee kijkgaten in een krant. Die zijn voorkomen doordat er ook al nu, via de kabel afgetapt kan worden en meegeluisterd kan worden.

TH: Waar zit de leugen dan volgens u?

LM: Dat Minister-President Mark Rutte, pasgeleden nog zei, dat de AIVD nu überhaupt niet, op de kabel kan. En minister Ollongren zegt precies hetzelfde. Het is dus gewoon niet waar.

TH: Reactie Mark Rutte

MR: Nee dat klopt niet, de vraag die ik nu kreeg was, of je nu op de kabel mocht doen wat je op de ether mocht doen. Het antwoord is nee. In de ether mag breed worden gekeken, dat mag niet op de kabel. Op de kabel kan het alleen nu, als je heel gericht weet wie je op dat moment aan het afluistert. Het probleem is natuurlijk dat we het land veilig willen houden, dat we ook onze militairen veilig willen houden. En stel nou dat je op een gegeven moment zou weten dat er uit Syrië een aanslagdreiging op Nederland is, je weet niet precies wie dat is. Dan moet je toch in staat zijn om weliswaar gericht, maar breder dan alleen een of twee mensen die je gaat afluisteren, erachter te komen waar het zit.

TH: Jesse Klaver, Marijnissen zegt het kan nu al. Daar wordt over gelogen, die mogelijkheden zijn er al?

JK: Het kan nu op de kabel, alleen dit gaat over, wat er wordt toegevoegd is het sleepnet zullen we maar zeggen en dat kan op dit moment niet. Kijk, wat ik heel kwalijk vind, eigenlijk van de voorstelling van deze wet, we doen aan bangmakerij. Want ze zeggen, "zonder deze wet is Nederland niet veilig". Ik denk dat deze wet Nederland veiliger maakt, maar dit is niet de enige manier om dat te doen. Je kunt ook de wet aanpassen, op een manier dat je privacy beter waarborgt en dat je ervoor zorgt dat Nederland alsnog veilig wordt, bijvoorbeeld als het gaat over dat sleepnet of dat ongerichte kijken. Door in de wet op te nemen, daar een waarborg te hebben, dat dat gericht moet zijn, en dat is op dit moment niet.

TH: Ja Sybrand Buma, u zit in de commissie stiekem, dat is de populistische naam voor de commissie die toezicht houdt namens de Tweede kamer op de inlichtingen en de veiligheidsdiensten. Heeft u in die situatie weleens meegemaakt in die commissie dat iemand van die diensten, de MIVD of de AIVD: "we kunnen zo niet verder, we kunnen een bepaalde situatie niet voorkomen als we niet meer middelen krijgen".

SB: U denkt toch niet dat ik hier ga praten over die commissie. Sterker nog...

TH: In zijn algemeenheid kunt u natuurlijk wel zeggen of er ooit gezegd is: "We hebben meer nodig in die commissie"

SB: Natuurlijk ga ik niet praten over die commissie, ik vind het veel belangrijker, Lilian Marijnissen zegt, en ook Jesse Klaver zegt dat, we kunnen die wet iets aanpassen. Dit is een referendum. Dat gaat over de vraag, dat zeg ik ook tegen de Nederlanders, je bent voor de wet, of je bent tegen de wet. Ben je tegen, dan komt er geen wet, ben je voor, dan komt er wel een wet.

LM: U heeft gezegd ik de neem uitslag van het referendum überhaupt niet serieus.

SB: Nee luister nou eens

JK: U heeft gezegd dat u de uitslag naast zich neer legt.

TH: Dat is toch een puntje dat serieus te nemen is, dat heeft u gezegd, dat het niet serieus te nemen is dit referendum.

SB: Ik bedoel wat de overzijde zegt: "stem tegen deze wet want hij moet anders". Maar ze zijn voor een referendum. En waarom ben ik zo kritisch op het referendum? Omdat een referendum tegen is. En nogmaals, de sleepwet, dit is geen sleepwet. Als er een leugen is, dan is het het woord sleepwet. Het is een zeer beperkte bevoegdheid die alle landen in Europa hebben, behalve één land; Nederland. En dat kan niet zo blijven, en dat gaat niet zo blijven.

JK: Als het gaat om het raadgevend referendum, en dat vind ik er eigenlijk wel mooi aan om heel eerlijk te zijn, het gaat over de vraag stemt u voor of tegen deze wet, maar het is een raad die je geeft aan het kabinet. Dat betekent dat je uit de hele discussie die er is geweest kunt kijken, op welke manier ga je hiermee om? En mijn partij, Kathelijne de Buitenweg, heeft een aantal voorstellen gedaan, als je dit nou zou veranderen aan die wet, dan wordt de wet uiteindelijk beter. En dat is waar de keuze over gaat. Er is namelijk helemaal niemand in Nederland die er niet voor is dat er een nieuwe wet komt. Er zijn wel heel veel mensen kritisch die zeggen: "ik wil niet dat mijn gegevens ongelezen kunnen door worden gegeven aan de CIA van Donald Trump".

SB: Dat is weer gewoon niet waar.

TH: Ik wil graag opheldering van u over de uitspraak: Als morgen de meerderheid van de Nederlanders tegen dit nieuwe wetsvoorstel stemt in dit referendum, zegt u dan: "Dan ga ik toch luisteren en laat ik die raad toch tot me doordringen of zegt u: "Ik veeg het meteen van tafel"?

SB: Geen van beiden, ik vind dat deze wet zo belangrijk is en ook wat de overheid nu zegt...

TH: U geeft het verkeerde antwoord op de vraag die ik gesteld had. De vraag was of u de uitkomst van het referendum als de meerderheid nee tegen de wet stemt, of u dat dan serieus neemt.

SB: U weet mijn mening, ik vind, deze wet is zo belangrijk en er wordt door tegenstanders zoveel onzin verkocht, deze wet moet door. En waarom moet die door? Omdat, het woord sleepnet niet klopt.

TH: Wat er ook gebeurt, u vindt dat die wet moet komen. Dat is het antwoord.

SB: Ik wil de inhoud in, ja maar nog even waarom.

TH: Meneer Rutte, in Frankrijk zijn er verregaande bevoegdheden gegeven aan de inlichtingendiensten. Die mogen veel meer dan de Nederlandse diensten op dit moment. En toch is er geen land in Europa waar er zoveel terreuraanslagen zijn geweest als in Frankrijk. Hoe kan dat dan? Wat is de verklaring daarvoor?

MR: Ja, maar kijk dat hangt natuurlijk ook af van de situatie ter plekke. Het is heel ingewikkeld om de situatie in Frankrijk, we hebben in Nederland bijvoorbeeld politie, wijkpolitie, de buurtagent die tot diep in de haarvaten van de wijk zit en heel veel informatie daar achterhaalt. Wat heel belangrijk is waardoor wij ons land, denk ik, veiliger kunnen houden dan sommige andere landen. Ik zeg niet dat dat de verklaring is waarom we hier geen aanslagen hebben en in Frankrijk wel, dat weet ik niet zeker, maar dat zou wel een verklaring kunnen zijn. Laten we trots zijn op onze wijkagenten. Ik zat van de week, vorige week, op zo een Facebook live sessie met Onno Eichelsheim, hij is de baas van onze militaire inlichtingendienst. Hij zegt: "Waarom heb ik hem nou nodig?". Hij moet die analyses maken als we militairen uitzenden naar Mali of naar Afghanistan. Onze mannen en vrouwen die daar voor ons knokken. In ieder geval veiligheid en stabiliteit brengen aan de randen van Europa waar het zo instabiel is. Dan wil hij de beste middelen hebben om ook te kijken hoe veiligheid daar is. Hij zegt: 'op dit moment kan ik dat onvoldoende'. Dus het is niet zo dat het land nu onveilig is, nee dat is niet zo. Maar het land wordt wel veiliger door deze wet.

TH: Rob Bertholee geeft de veiligheidssituatie in Nederland een 6-. Mevrouw Marijnissen, nog heel even aan u de vraag. Het klinkt een beetje als je tegen deze wet bent, dan wordt het land onveilig, en dan is de kans op een aanslag in Nederland veel groter, dat hoor je een beetje toch bij Rutte en Buma?

LM: Ja, ik vind dat kwalijk, want ik sluit me bij Klaver aan, want volgens mij is er niemand in Nederland die vindt dat er geen nieuwe wet moet komen, wij zeggen alleen er zijn verbeteringen mogelijk. En let wel: Er zijn ontzettend veel experts die zeggen: "Deze wet is niet effectief". We hebben Amnesty International die zegt: 'deze wet zorgt ervoor dat de rechtsstaat onder druk komt te staan'. We hebben de artsen en advocaten, die zeggen: "door deze wet komt ons beroepsgeheim in gevaar". We hebben de journalisten, die zeggen: "We kunnen geen goede bronbescherming meer doen, ons vak komt in gevaar". Dat zijn allemaal heel serieuze signalen volgens mij en dat zou een kans kunnen zijn om die wet aan te passen. Maar meneer Buma zegt eigenlijk, dat vind ik nog wel het kwalijkste, een verlies voor de democratie, die zegt: "Wat u ook gaat stemmen morgen, ik vind dit zo belangrijk, we doen het lekker toch".

TH: Dat punt is gemaakt, laten we even kijken naar de volgende stelling:

****Video over de volgende stelling wordt getoond**, stelling: Als gevolg van de nieuwe inlichtingenwet leveren we teveel privacy in.**

TH: Sybrand Buma, u zit te springen om te reageren tijdens dit filmpje, reageert u in eerste instantie eens op de stelling.

SB: Ik kijk naar die filmpjes en ik vind ze schandalig. Dat jullie dit zo laten zien als inleiding voor de stelling over de privacy.

TH: Die filmpjes zijn onderdelen van programma's die uitgezonden zijn.

SB: Het beeld wordt geschapen alsof er een overheid is die jou chats mee gaat kijken en dan een keuze maakt of die het bewaart of niet. Wat doet de veiligheidsdienst? Er is een risico van aanslagen, er is ook een risico van buitenlandse overheden die hacken. Een Syrische stad bijvoorbeeld, komt IS vandaan en kan contact hebben met Nederland. Maar we weten niet precies waar. Speld. Hooiberg. Wat nu mag, nu moet je precies weten welke persoon in Syrië de kabel heeft, mogen ze aftappen, werkt niet. Dus de inlichtingen en veiligheidsdienst gaat zoeken, in die hooiberg. Alles wat ze niet nodig hebben, moet meteen weg om die speld te vinden. En het enige wat de anderen zeggen is: "nou, als ik aan het chatten ben, kan de AIVD mee gaan kijken". Hij doet het niet!

LM: Het punt is natuurlijk dat u die hooiberg alleen maar groter maakt. En ik kan u één ding vertellen, als u op zoek bent naar die speld meneer Buma in die hooiberg, dan helpt die hooiberg nog groter maken meestal niet. En laat dat nou net het punt van de experts zijn tegen deze wet.

JK: Kijk wat het lastige is van, wat het probleem is van de wet, van de hele grote problemen, is dat u het eigenlijk hoe het wordt voorgedaan, de overheid zegt voortdurend: "nee, maar we gaan er geen misbruik van maken". En om eerlijk te zijn, ik vertrouw u nog, en ik vertrouw dhr. Rutte, en ik vertrouw dhr. Bertholee. Maar het staat niet keihard in de wet dat daar geen misbruik van gemaakt mag worden.

SB: Jawel, jawel!

JK: En we weten niet, we weten niet wie er na u komt. We weten niet wie er straks directeur is van de AIVD, en als het straks gaat om de veiligheid in Nederland. Dan hebben we Nederlanders te beschermen tegen de gevaren van buitenaf. Maar een rechtsstaat betekent ook dat we burgers beschermen tegen haar eigen overheid. En daarom moeten er meer waarborgen in deze wet.

TH: Mark Rutte, u hoort dhr. Klaver zeggen, hij spreekt het vertrouwen uit in u beide,

MR: Dank daarvoor.

TH: Maar hij weet niet zeker wie er na u op die stoel komen zitten en suggereert: "dat kan weleens misgaan, daar kan misbruik gemaakt worden van verregaande bevoegdheden", daar heeft hij een punt.

MR: Nee, want ik verwacht niet dat hier morgen de dictatuur wordt ingevoerd. En als dat wel zou gebeuren, wat ik niet verwacht want dat gaan we met zijn allen voorkomen,

JK: Niet zoals Trump, een hele rare president van de Verenigde Staten

MR: Dat lijkt me niet iets dat in onze vertegenwoordigende democratie met meerdere partijen zal gebeuren en dat we daar altijd op een verstandige manier mee omgaan. Ik ben daar niet bang voor. Nu toch even naar het punt van toezicht en de noodzaak. Kijk, alle landen om ons heen, Sybrand Buma zei het net, hebben deze bevoegdheden. Nederland nog niet. Stel nou even, ik noem als voorbeeld van onze troepen daar in missiegebieden. Stel nou dat er een dreiging is,

TH: Het gaat over de privacy nu he, meneer Rutte

MR: Ja, privacy, absoluut.

TH: Die vijandigheid heeft u al uitgelegd

MR: Maar stel nou dat er een dreiging is tegen onze vitale infrastructuren, je weet niet precies waar het zit. Dan, en dan kom ik bij de privacy, dan moeten de veiligheidsdiensten eerst toestemming vragen om te zeggen: "Nou, we willen

daar gaan zoeken, want we denken ongeveer daar te weten waar het zit, we weten het niet precies”, en daarom hebben we die, wacht nou even Jesse

JK: Ik zit te wachten totdat u klaar bent

MR: Maar je bent helemaal eager om te

JK: Ik heb allerlei dingen waar ik op wil reageren, maar praat u rustig aan.

MR: Dus 1, dan moet die commissie toestemming vragen, of sorry dan moeten de inlichtingendiensten toestemming vragen aan de toetsingscommissie om te zeggen mag ik dat stukje afluisteren om het materiaal te bekijken. Maar dan hebben ze alleen nog maar de data. We hebben dus nog niet indirect naar die gesprekken mogen luisteren. Willen ze dat wel doen, dus dan gooien ze precies wat Sybrand net zei, het meeste weg, dan moeten ze apart toestemming vragen om bijvoorbeeld een mailtje te lezen of een gesprek af te luisteren. Voor mij is privacy iets heel persoonlijks. Voor mij is privacy heel belangrijk.

TH: Meneer Rutte, als de gegevens gedeeld worden van Nederlandse diensten met buitenlandse diensten, als die informatie, één seconde meneer Buma, als die informatie naar buiten gaat, naar de CIA of anderen. Heeft u dan nog controle over wat er met die informatie van Nederlandse burgers gebeurt?

MR: Maar dat mag dus niet zomaar. Ook daar is toestemming. Dat mag niet zomaar. Maar ook hier, ook hier moeten we

JK: Maar het probleem is meneer Rutte, er is afgesproken in de wet, er kan ongeëvalueerde data, die kan, bulk data kan gedeeld worden met andere diensten. En dat is vrij problematisch, omdat daar, we niet weten wat er in die data zit en als je dus van het internet wat we laten zien, als je heel veel informatie daar afhaalt, dus kan er ook informatie van onschuldige burgers zitten, ook economische belangen, ik bedoel er is nu een staaloorlog met de Verenigde Staten, denk je echt dat de CIA denkt: “oh maar dit is niet de bedoeling waarom we de informatie gevraagd hebben, daar gaan we niet naar kijken”. Dat zijn allemaal informatie die je ongelezen kunt delen met de buitenlandse diensten. En dat is zeer, zeer problematisch.

TH: Mag ik hier een vraag over stellen, meneer Bertholee die zei in een uitzending van College Tour: “we zijn onder het nieuwe bewind in Washington, met president Trump, zijn we als Nederlandse diensten, voorzichtiger geworden met het delen van informatie met dat land, omdat hij namelijk nogal vrijelijk citeert uit zaken die hij krijgt van buitenlandse diensten”. Denkt u ook dat de Nederlandse diensten en uzelf misschien wel, daar ontzettend voorzichtig mee moet zijn in die situatie?

MR: Ik ga hier niet over een specifieke situatie in één land praten, maar in het algemeen zijn we buitengewoon voorzichtig als we denken dat er aanleiding voor is. En de wet,

TH: Ziet u daar aanleiding voor om te denken dat de president van Amerika,

MR: Ik ga hier niet als premier van Nederland de Amerikaanse president recenseren. Maar in algemene zin, als wij aanleiding zouden hebben om zorg te hebben over een ander land, dan zijn we heel voorzichtig. Deze wet heeft ook precies vastgelegd, onder welke voorwaarden het mag. En waarom is dat nou zo belangrijk? Als wij niet bereid zouden zijn, in bijzondere omstandigheden, zwaar geprotocoleerd, onder toezicht, data te delen met andere diensten, die moeten voldoen aan de hoogste standaarden, Dan loop je het risico dat andere diensten als het erop aankomt, bijvoorbeeld een aanslagdreiging in Nederland, of een aanslagdreiging tegen onze mannen en vrouwen in missiegebieden, dat zij die

data niet met ons delen. Neem een voorbeeld er is sprake van een bermbom. Stel een bermbom.

TH: U geeft goede voorbeelden, maar ik wil even aan Marijnissen en Klaver vragen, u zit allebei op facebook he? Heeft u de afgelopen dagen op facebook gezien hoe facebook kan toeslaan in uw privégegevens en die informatie vervolgens verkoopt aan een bedrijf in Engeland dat vervolgens daar weer de markt mee opgaat in Amerika en president Trump kennelijk geholpen heeft bij de verkiezingen. We weten het allemaal niet zeker. Bent u niet bang dat waar u nu tegen strijdt, als het gaat over die nieuwe wet, dat u uw eigen privégegevens heel makkelijk prijsgeeft aan een commercieel bedrijf. Wat is het verschil?

LM: Nou, ik vind dat verschil gigantisch. Ik vind overigens ook dat we facebook op dat vlak moeten aanpakken. Laat daar geen misverstand over bestaan. Maar een bedrijf, facebook, is nog altijd heel anders dan een overheid. Een overheid kan je opsporen, kan je oppakken. Nou dat kan Facebook zover ik weet nog niet. Plus, dat is het argument wat in het filmpje van Lubach natuurlijk voorbij kwam, op Facebook zit ik vrijwillig. De AIVD gaat echt niet vrijwillig mijn computer hacken, even een mailtje sturen: "Goh mevrouw Marijnissen, vindt u het goed dat we even met u meekijken. En dat zijn twee cruciale verschillen.

TH: Meneer Klaver?

JK: Als het gaat over Facebook? Het grote verschil is dat het vrijwillig is, maar ik maak mij grote zorgen om de techgiganten. Of het nou over google is of facebook. Zij gaan veel te ver als het gaat over hoe zij omgaan met onze privacy, en ik vind ook dat de overheid daar ook regels aan zou moeten stellen. Want wat Facebook doet, dat kan niet. Punt.

TH: Die privacy geeft u dus op. Bestaat privacy nog in die zin?

JK: In die zin wordt privacy steeds schaarder. Daarom zeg ik ook, ik vind dat je die techgiganten moet aanpakken en dat we die van burgers veel beter moeten beschermen. Maar als het gaat ook over deze nieuwe wet, en als het gaat over die informatie, hoe dat naar andere diensten gaat, ik vind dat daar te makkelijk van wordt gezegd: "Het is geprotocolleerd, er is ruimte, we kijken daar wel". Het punt is het gaat om over ongelezen bulkdata, het is geprotocolleerd. Je weet niet, hoe ga je kijken dat er geen risico is voor het Nederlandse belang en voor de Nederlandse veiligheid?

MR: Stel nou, als wij onze troepen, stel nou er is een slagdreiging met een bermbom, we weten niet precies waar, maar we weten wel dat er andere diensten ons willen waarschuwen om dat te doen, dan mogen ze van u die informatie niet met ons delen, want dan mogen we onze informatie niet met die dienst delen.

JK: Dat zeg ik niet,

MR: Dat zegt u wel, er mag niet ruwe data delen, we weten niet precies waar het zit, we weten alleen dat die andere dienst aanleiding heeft om aan te nemen dat er sprake is van een bermbom. In zo een geval is het cruciaal dat die diensten informatie met elkaar mogen delen. En dhr. Klaver, het gaat hier ook echt om bescherming van onze militairen.

JK: Het is cruciaal, het gaat hier om bescherming van onze militairen, onze burgers, het gaat over onze veiligheid. Maar waar het om gaat is ongelezen bulkdata. Wat ik wil, is dat we zoveel mogelijk informatie delen met andere diensten in Europa en ook in andere landen van de wereld. Omdat uiteindelijk het delen van informatie ons veiliger maakt. Waar ik me tegen verzet, en dat is

heel precies, gaat over ongelezen data. Dus straks kunnen we met heel veel informatie ophalen, ook van al die andere Nederlandse burgers en bedrijven en mensenrechtenactivisten. En we weten niet wat we straks delen.

MR: Je moet wel een beetje bij de waarheid blijven.

JK: Ik blijf bij de waarheid.

SB: Het moeilijke van het debat, ik raak toch geagiteerd en geëmotioneerd. Door de volstrekte onzin die je gewoon hier vertelt. Omdat het gaat om. Omdat het echt gaat om onze veiligheid. Dat bulkdata verhaal. Het is kolder. Het is iedere keer toestemming voor een specifieke opdracht. Bijvoorbeeld, troepen die uitgezonden worden, bijvoorbeeld, een mogelijke aanslag. Alles wat ze vinden mag weg, wordt weggegooid. Het enige wat overblijft

JK: Dat is niet waar.

SB: Ik heb het gelezen, 171 artikelen, 66 bladzijdes.

JK: En u kent het van achteren naar voren: De toezichthouder die kijkt naar hoe de veiligheidsdiensten werken. De voorzitter van die commissie, die heeft gezegd, we moeten niet bagatelliseren hoeveel informatie er uiteindelijk wordt uit gehaald. Door voorstanders wordt gezegd, 98% van de informatie die we ophalen, daar hebben we helemaal niks mee. Die gooien we weg. Maar de hoeveelheid data die je dan overhoudt, die is enorm. En als je dat ongelezen, daar heb ik het over, als je dat ongelezen deelt met de CIA van Trump of met misschien wel de diensten van Erdogan. Dan weet je niet wat je doet.

SB: Dat is gewoon niet waar!

MR: Meneer Klaver ik vind dit een onfatsoenlijke manier van debateren. Echt nu bent u gewoon onwaarheden aan het vertellen.

LM: Dus u ontkent dat het ooit gaat gebeuren?

MR: Omdat die wet vol zit met waarborgen. In de wet zijn zelfs waarborgen aangescherpt. Vanmorgen in de Volkskrant, toch niet echt een krant die nou heel vrolijk is over deze wet, stond een fantastisch artikel waarin wordt uitgelegd dat het toezicht, privacy en alle voorwaarden die erin staan, is het meest uitgebreide dadelijk als deze wet zou worden aangenomen in Europa. Dus we kunnen dan wat de rest van Europa kan, maar dat toezicht op die uitvoering is ook uitvoeriger dan in welk land dan ook. We doen dit fatsoenlijk.

TH: Meneer Rutte, kunt u uitsluiten hier aan tafel, dat zoals Klaver dat zegt, dat er informatie gedeeld wordt met Erdogan, diensten zoals in Turkije?

MR: Als er twijfel, in de wet staan precies de randvoorwaarden onder welke zij deze zouden mogen delen. Dus als er twijfel zou zijn, bijvoorbeeld over de rechtsstatelijkheid van de Turkse diensten, dan is dat op dat moment een reden om dat niet te doen.

TH: U kunt het niet uitsluiten, het kan dus wel?

MR: Als Turkije morgen veranderd in een Zwitserland ligt dat anders.

JK: Dat is toch raar, want wat de directeur van de AIVD heeft gezegd, als het niet voldoet aan de mensenrechtenstandaarden, ook als het een halve dictatuur is, dan nog kan het nodig zijn om die informatie te delen. En u zegt tegen ons de hele tijd hier u loopt onwaarheden te vertellen, loop niet weg voor deze waarheid en ga ervoor staan dat je er voor bent.

MR: U bent hier toch te veel angst aan het aanjagen.

SB: Ja want dat Turkije voorbeeld, u wekt nu het beeld van, kunt u uitsluiten dat we met Turkije data delen? Ik denk dat die kans heel klein is, maar hij is niet uit te sluiten.

JK: Precies!

SB: Waarom niet? Mag ik even mijn zin afmaken? Waarom niet? Omdat het een weging is, en stel, dat is gewoon het grote punt. Er is een hele acute dreiging, en we weten ongeveer waar die zit, maar niet precies. Dan zeg ik, alsjeblieft, voorkom hem. En u ook, en dan wil ik niet achteraf zeggen, het is niet gelukt. Ik denk eerlijk gezegd: Turkije, kans minimaal. En sterker nog, we kunnen het als parlement ook controleren. We kunnen controleren wat er gebeurt, want we zitten in een commissie, daar mag ik niet over praten.

TH: Dhr. Buma, uw standpunt is hartstikke duidelijk, u vindt het schandalig dat wat hier allemaal over tafel gaat. Er worden termen verkeerd gebruikt en aan de overkant vindt u hetzelfde, maar nu even waar we morgen voor gaan stemmen. Dat is belangrijk, want van u weten we al dat de wet, als het aan mij ligt daar moeten we komen. Nu even aan mevrouw Marijnissen een vraag. Stel voor, een meerderheid is voor die nieuwe wet, zegt u dan mijn bezwaren die hef ik op, of misschien ook niet, maar prima, we zijn er klaar mee.

LM: Nou dat vind ik nou net de lol van een referendum. Als het volk stemt, dan is dat een uitslag en die heb je te respecteren. En het kwalijke vind ik nou net, dat op de vooravond van een referendum, wat we hebben, dat we hier mee te maken hebben met twee politici die zeggen, de ene die zegt ik neem de uitslag sowieso niet serieus, en de ander die zegt, "ja het is wel leuk maar kantklossen is eigenlijk ook wel leuk"

MR: Neeeeeee

LM: We weten dat dit het laatste referendum is,

MR: Dat is echt onzin

LM: Dat heeft u gisteren zelf gezegd, dat dit het laatste referendum is wat er gaat komen. De mensen hebben een keer nee gezegd, dus dat schaffen we allemaal ook maar af. Ik roep iedereen op, maak vooral gebruik van uw stemrecht morgen en zorg dat of u nou ja of nee stemt, ik zou zelf nee stemmen, maar of u nou ja of nee stemt, ervoor zorgt dat het referendum een succes wordt.

TH: U accepteert de uitslag, als

LM: Natuurlijk, en het zou iedere politici sieren dat te doen.

TH: Jesse Klaver, even kijken of het hem siert.

JK: Nu wordt de druk wel heel hoog, maar ook wij accepteren de uitslag. En als er in de meerderheid voor deze wet wordt gestemd, dan hoeft er geen wijzigingsvoorstel te komen en hoeft het kabinet zich ook niet te beraden en is dit de wet.

SB: Maar toch even

TH: We hebben u gehoord, ik kom zo bij u terug, meneer Rutte, als morgen een meerderheid tegen de nieuwe wet op de inlichtingen en veiligheidsdiensten wordt gestemd, de drempel wordt gehaald. Meer dan 30%. Veel mensen hebben gestemd, wat gaat u dan doen met deze nieuwe wet?

MR: Dan ga ik de wet uitvoeren.

TH: Ja welke?

MR: De wet op de duidelijke referendumwet.

TH: En dus?

MR: Daar staat in dat bij een positieve uitslag, het wetsvoorstel moet worden bekrachtigd. Dan gaat het dus door. Overigens zeg ik tegen de andere kant, over twee jaar gaan we alweer evalueren. Bij een negatieve stem, moet het kabinet de wet opnieuw wegen. Dat staat in de wet.

TH: Uw collega in de coalitie zegt, meneer Buma, ja, het kan mij niet zoveel schelen, we gaan hem uitvoeren.

MR: Dhr. Buma die zit in de kamer, die heeft iets meer ruimte om zich daarover te uiten. Als premier van het kabinet, ben ik me natuurlijk gehouden om die wet uit te voeren.

TH: U neemt het serieus?

MR: Ik voer de wet uit, en de wet zegt bij een negatieve uitkomst moet het kabinet zich opnieuw beraden.

JK: Ziet u dan de mogelijkheid, we hebben allerlei voorstellen om de wet te verbeteren, ziet u dan mogelijkheden om op die voorstellen in te gaan? En te kijken hoe we tot elkaar kunnen komen zodat er een breed maatschappelijk draagvlak voor deze wet is?

MR: Het enige wat ik hier zeg is, dat gezien de peilingen en stemmingen in het land, ik verwacht dat men morgen voor stemt. Maar als dat niet zo zou zijn, dan voeren we de wet uit en moeten we er opnieuw naar kijken. Maar ik ga nu niet speculeren over wat je dan doet.

SB: Wat Jesse Klaver doet is precies de reden waarom wat de overzijde zegt we moeten het referendum uitvoeren niet waar is. U zegt bij een nee moeten we dat doen, maar vervolgens wij Groenlinks hebben voorstellen. En de vraag of het referendum wordt uitgevoerd is in uw ogen de Groenlinks voorstellen, of de anderen of van **Amnesty** of andere uitgevoerd. Maar dat is niet zo, want we weten niet waarom mensen nee stemmen. Mensen kunnen ook nee stemmen omdat

JK: Dat weten we wel, het is een debat, we weten waarom mensen nee stemmen.

SB: mensen kunnen ook nee stemmen als ik al tegen de wet zou zijn, wat ik niet ben. Dan is dat omdat ik denk dat door de bureaucratie van deze wet de inlichtingendiensten volkomen bekneld worden, meer dan andere landen. Telt dat mee bij u? Nee. Want bij u telt alleen maar de tegenstem, de verruim...
[onduidelijke woorden interruptie van Jesse Klaver]

TH: Meneer Klaver ik moet u onderbreken. Nog één vraag aan u allen. Alle vier graag een kort antwoord. Kun je zeggen, het referendum wordt opgeheven nu door uw kabinet, meneer Rutte, dat is duidelijk. Maar kun je ook zeggen dat dit referendum over dit onderwerp ertoe geleid heeft dat er een enorm debat is ontstaan of een groot debat, waarover heel veel mensen wijzer zijn geworden? Heeft het referendum, met andere woorden, gewerkt in deze kwestie? Meneer Rutte?

MR: Nee, wat altijd goed is, is een debat over een onderwerp. Maar wat je natuurlijk ziet is dat bij zo een ingewikkelde zaak in de kamer al die voors- en tegens worden afgewogen. Ik zou daar het liefst voor zijn dat je met 17 miljoen Nederlanders op een plein die afweging kunt maken. Dan heb je geen Tweede Kamer nodig. Heb je directe democratie. Maar dat kan niet. Het probleem is, omdat je dat dus niet met 17 miljoen mensen kan doen, doen 150 mensen dat voor ons allemaal. En dan leggen we het vervolgens terug bij de 17 miljoen en die moeten dan kiezen uit een ja of een nee, terwijl de kamer wel degelijk al die afwegingen heeft gemaakt. Daarom ben ik tegen referenda.

TH: Duidelijk

JK: Ik denk dat dit referendum wel heeft gezorgd voor een enorme kennisoverdracht als het gaat over het onderwerp veiligheid en over privacy. En ik denk dat dat uiteindelijk onze samenleving verder heeft geholpen

MR: Ja, tuurlijk.

JK: En dat is ook de kracht van een referendum en een raadgevend referendum.

HK: Lilian Marijnissen?

LM: Ik ben het daar mee eens, maar waar ik van schrik is de arrogantie van de macht die hier eigenlijk zegt: Ja wat de mensen ook stemmen morgen, u zegt zelf ik trek me er niks van aan en u zegt ja het referendum, ik zou het liefste met 17 miljoen mensen op een plein maar dat gaat niet.

MR: Echt onzin, dat zeg ik niet.

SB: Niemand kan mij afnemen, mijn echte diepe gevoel van grote verantwoordelijkheid voor wat hier gebeurt voor die wet. En mijn stelling dat u mij kunt verwijten dat ik het referendum niet uitvoer. Maar u doet dat ook niet als u inleest waarom de mensen nee gestemd zouden hebben. En uw mening niet oppakt.

LM: En u omdat u bij voorbaat de uitslag niet serieus neemt.

TH: Mark Rutte, Jesse Klaver, Sybrand Buma en Lilian Marijnissen, ontzettend bedankt. We gaan terug naar de studio, nu sport met Henry.

4: Transcription of Rob Bertholee in College Tour

Transcription of interview in TV show College Tour of Twan Huys (TH) with Rob Bertholee (RB), the director of the Dutch intelligence services (AIVD) on 21 January 2018.

TH: Goedenavond, welkom bij College Tour. Onze gast van vanavond is de belangrijkste spion van het land. Hij is de baas van de geheime dienst en hij informeert ministers als er een terreuraanslag op handen is en hij spoort buitenlandse spionnen op. Maar wat weet hij eigenlijk van ons? Kijkt hij in onze telefoons, in onze laptops? Daarover is ophef ontstaan en dat komt door de komst van de nieuwe Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten per 1 mei. En sommige mensen zeggen: 'Die wet gaat veel te ver'. **Arjen Lubach** zegt het bijvoorbeeld en de organisatie **Bits of Freedom**. Wat weet hij van ons? En zijn we nog wel veilig voor onze eigen veiligheidsdienst. We vragen het hier, in het paard in Den Haag, samen met 300 studenten, aan Rob Bertholee, de baas van de geheime dienst. Welkom

RB: Dankjewel,

TH: Ga zitten, Rob Bertholee, welkom. Het is heel bijzonder dat de baas van de **Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst in Nederland, en niet iemand die ik ooit verwacht had te spreken, in deze stoel hier**. En we weten bijna niks van u, u bent getrouwd?

RB: Ja.

TH: U loopt marathons, dat weet ik toevallig. Uw snelste tijd is?

RB: Mijn snelste tijd was bijna vier uur.

TH: Ja, laat ik anders de vraag stellen waar we altijd mee beginnen bij College Tour. Hoe was u als student op de KMA, want daar heeft u gestudeerd als het gaat op het gebied van seks, drugs and rock & roll.

RB: Ja, ik denk dat ik een beetje saai was. Kijk drugs, is sowieso, was toen uit den boze en is nog steeds uit den bozen. En seks en rock and roll, je was natuurlijk heel fysiek, zal ik maar zeggen. **De KMA** was zeker in de tijd, in 1975, toch een instituut waar je je ook behoorlijk aan regels moest houden. Dat betekent niet dat er niet een biertje gedronken werd, of twee, maar het was geregelder.

TH: Laten we even kijken naar een goede vriend van u, die ook in het leger heeft gezeten, die u daarvan kennen.

****Displays video of friend Theo Ent who tells about Rob Bertholeé****

TH: Theo Ent, huilt u weleens?

RB: Inwendig sowieso. Als je daar staat, als je dat realiseert, en ik heb daar gestaan nadat de aanslag op die bus was geweest, dan huil je sowieso inwendig. Maar je hebt ook geleerd om als leider, als commandant, om de rust te bewaren en de rust uit te blijven stralen. Omdat, ja wij, in het militaire jargon, als de baas onrustig wordt, zijn de troepen in paniek. En dat moet je voorkomen.

TH: Ja, in 2011 gaat u met pensioen in het **leger**. Commandant der landstrijdmachten, en dan wordt u gevraagd voor deze baan, hoofd AIVD. **Zegt u nou, ik heb alles wel meegemaakt zo een beetje of bent u toch in de afgelopen jaren, dat u daar chef bent, verrast over hoe Nederland in elkaar zit en vooral wat er gebeurt wat wij niet zien?**

RB: Nee, ik ben zeker nog verrast. Ook vanuit mijn vorige baan weet je best wel dat wat wij aan de bovenkant zien 'happy Nederland', dat is niet alles. Maar **vanuit mijn rol als hoofd van de dienst, die zich bezighoudt met de veiligheid van Nederland. En die zich bezighoudt met de bescherming van de democratische rechtsorde,** dan, onze inzichten zijn wel erg groot, en dat zit onder de oppervlakte van Nederland. **Er zit heel veel, waarover wij ons in elk geval zorgen maken. En omdat wij ons daar zorgen over maken, proberen we die risico's te mitigeren.**

TH: Ja, laten we daarover vragen stellen.

****Unknown Student (US) from the crowd asks a question****

TH: Hiervoor

US1: Ja, heeft u nooit gedacht nadat soldaten waren gesneuveld, om weg te lopen, om te stoppen met uw baan?

RB: Nee, ik hoef daar niet over te aarzelen om dat te zeggen, en dat komt omdat je vanaf het moment dat ik op de militaire academie kwam, ben je niet alleen bezig met zo maar een baan, daar zit ook een bepaalde gedrevenheid achter. En die gedrevenheid, en mijn vriend Theo gaf dat eigenlijk ook aan in dat filmpje, die is voor een deel ook wel terug te voeren op dat mijn ouders, heel bewust, de Tweede Wereldoorlog hebben meegemaakt. Waar ze over vertelden aan de eettafel, en eigenlijk mij, zonder dat ik zelf met een conflict in aanraking was gekomen, mij duidelijk maakten dat **vrijheid in een land zoals Nederland, dat dat niet iets is wat vanzelf komt, maar dat je daar iets voor moet doen, dat je dat moet blijven doen en dat dat een groot goed is.** Dat betekent dus ook, en dat geldt overigens niet alleen voor mij, maar dat geldt ook de college soldaten. Dat ook als je een kameraad ziet omkomen, dan nog weet je waarom je daar bent en waarom je door wilt gaan en door moet gaan.

TH: Achter jou

US2: ik heb een vraag over, hoe wilt u, vooral in het cyberdomein, mensen rekruteren, en niet specifiek voor mezelf hoor, voordat we dat denken, maar je ziet toch, dat daar A: Te weinig mensen zijn en dat mensen de neiging hebben om naar een bedrijf te gaan waar je veel meer krijgt.

RB: Ja, zou je het willen bij ons?

US2: Nou, ik doe wat bij cyber, maar bij bedrijven en dat vind ik leuker.

TH: Wilt u even wachten met uw antwoord? Want dat is een hele goede vraag, en toevallig hebben we iemand gesproken die werkt voor een cyberbedrijf, en dat is een jongen die zelf hacker is, was. Kijkt u even mee, en dan uw antwoord.

****Displays video of Rickey Gevers (RG), a former hacker****

RG: De grootste cyberdreiging, die we in feite op dit moment hebben kun je onderverdelen in twee stukken: Eentje is de economische spionage. En het tweede grote probleem, en daar maak ik me persoonlijk dan nog het meeste zorgen over, er worden wapens op dit moment ingezet die ongericht te werk gaan. Noord-Korea, waarschijnlijk Noord-Korea, die hebben het 'wannacry' virus, ontwikkeld. En die hebben daarmee in feite gewoon letterlijk de hele wereld aangevallen. Wat ik zelf in de praktijk meemaak is, ik word persoonlijk dan echt de wereld overgevlogen om commerciële partijen te helpen met dit soort jongens naar buiten te werken. Dus dan krijg je een bedrijf waar op dat moment bijvoorbeeld de Chinezen binnen zitten, mijn taak om die Chinezen er dan weer uit te krijgen. En in de praktijk, ben ik het nog nooit tegengekomen dat de AIVD een dergelijke partij gewaarschuwd heeft. Ik denk zelf dat ze heel beperkt in staat zijn om dit soort activiteiten van buitenlandse diensten op de Nederlandse netwerken te kunnen identificeren, laat staan dat ze daarop reageren. Bij mijn weten, heeft de AIVD niet genoeg middelen om continu, de Nederlandse economische infrastructuur in feite in de gaten te houden. Als jij een hele goede cybersecurity specialist bent op dit moment, dan kun je echt wel tot het viervoudige verdienen dan wat je nu bij de AIVD verdient bij commerciële partijen. Dat lokt ze dus als een gek, en wat je ziet is gewoon echt, ik zou het bijna een leegstroom willen noemen, maar een heleboel van die jongens, die verdwijnen echt wel bij de commerciële partijen om echt een heel groot salaris extra te willen verdienen.

TH: Dat zegt Ricky Gevers, u heeft te weinig geld om die goede mensen binnen te houden en er is een uitstroom, klopt dat?

RB: Nou, waar die zonder meer gelijk in heeft, is dat die aanvallen, die vinden op grote schaal plaats en die vinden dagdagelijks plaats. Dus daar ben ik het..

TH: En dan nu het kwetsbare punt.

RB: Daar ben ik het met hem eens, en nu het kwetsbare punt. Ehhh, de mensen die bij ons komen werken, daar zitten heel veel mensen bij, die zouden zonder meer, zouden ze in een privaat bedrijf, zouden ze veel meer kunnen verdienen. Maar ik bestrijd dus dat de beste mensen naar het bedrijfsleven gaan, omdat er heel veel beste mensen bij ons zitten, niet voor het geld, maar om wat ze kunnen doen en soms ook vanwege dezelfde drive die ik ook heb. Namelijk, de wil om de democratische rechtsorde in Nederland mee te helpen te beschermen.

TH: Uit welk land komen, noem de topdrie van landen die fantastisch bezig zijn met snode zaken.

RB: China, Rusland, Iran.

TH: Aangedreven door de overheid

RB: Ja.

TH: Geen twijfel over mogelijk?

RB: Bij mij geen twijfel over mogelijk.

TH: Proberen anderen bij ons de verkiezingen te beïnvloeden?

RB: Ik zou ze dat willen ontraden.

TH: Dat was niet de vraag

RB: Nee dat weet ik. Maar weet je, het lijkt mij, als je bij de laatste verkiezingen waar 81 partijen zich inschrijven, ik probeer me voor te stellen hoe je dat gaat beïnvloeden. Maar, meer serieus. Ja ik denk dat partijen dat zullen willen proberen.

TH: De reden dat ik dat vraag, is omdat de minister van Binnenlandse Zaken, minister Ollongren heeft gezegd, we hebben daar problemen mee, met Russische inmenging hier in Nederland.

RB: Als u aan mij vraagt, heeft u aanwijzingen dat ze de verkiezingen beïnvloed hebben, is het antwoord nee.

TH: en politieke beïnvloedingen?

RB: Maar als u aan mij vraagt in algemene zin, politieke beïnvloedingen, is het antwoord ja. Ja, en ook daar,

TH: Kunt u een voorbeeld geven?

RB: Daar is ook, daar zit, ik ben daar, ik kan dat zien. Wij hebben dat gezien.

TH: Wat ziet u?

RB: Hier in Nederland hebben wij een medewerker van Buitenlandse Zaken gehad, die informatie vanuit Buitenlandse Zaken, vanuit internationale fora, naar de Russen speelde. Dus dat is van alle tijden. Wat er vandaag de dag bij zit, is dat internet, is de digitale ruimtes, de sociale media. En dat maakt het een stuk makkelijker om boodschappen te verspreiden, om nepnieuws te verspreiden, en wat wij dan zien vanuit onze inlichtingenmiddelen kunnen wij dat herleiden naar bijvoorbeeld een Russische actor, een Russische statelijke actor. Maar we kunnen dat nooit hard aantonen.

TH: We merken het hier al aan de hand van de vragen in de zaal. De inlichtingendiensten, spioneren, dat spreekt tot ieders verbeelding. Komt ook vaak voor natuurlijk in Hollywood films. Dit is een variant op wat misschien wel uw werk is of niet. Laten we even kijken.

displays fragment of James Bond, Die Another Day

TH: Dit is uit James Bond natuurlijk, we hebben u gevraagd, neem eens even wat spullen mee, als u wilt, uit de oude doos. Over hoe het vroeger in Nederland ging. Of nu nog steeds wel, even hier op tafel, wat heeft u hier gezien? Dit is een knoopsgatcamera, dat is hij vooral omdat hier een knoop zit. Maar je moest wel een hele grote regenjas hebben om hem eronder te stoppen.

TH: Welk formaat gebruik u nu?

RB: Daar heb ik er ook een van bij me, of meegenomen. Dit is een cameratje zoals we hem nu gebruiken. Ik moet wel zeggen, daar zit de accu niet bij he, je moet hem wel verbinden aan de stroom. Dit is toch allemaal wat makkelijker.

TH: en dit is natuurlijk waar het allemaal om gaat, ook bij die wet.

shows fiber cable

RB: Ja, dit is waar het allemaal om gaat, waar het vandaag de dag om gaat. Dit is een van de kabels, waarvan er duizenden van in Nederland, maar uiteindelijk komen er gesprekken over een zo een heel klein gasfibertje

TH: U heeft natuurlijk in het verleden terreuraanslagen verijdeld. Een van de voorbeelden is bijvoorbeeld in 2016, een man die opgespoord wordt door uw dienst in Rotterdam, wat is het verhaal?

RB: Ja het verhaal daarachter is dat wij informatie hadden, dat hij hoog explosief vuurwerk, maar dan praat je over explosieven waar je auto's mee kunt opblazen, dat hij daarover de beschikking had. We hadden informatie dat gewelddadig, jihadistische intenties had, dat hij daar vermoedelijk ook wel in een netwerk zat. En zoals dat dan werkt in Nederland, wij arresteren zelf helemaal niemand. Ik heb ook geen kelders of zo waar we mensen in bewaren. Maar wij schrijven dan een ambtsbericht voor justitie, en daarin zetten wij dan bijvoorbeeld dat meneer X jihadistische, gewelddadig jihadistische intenties heeft en dat hij de beschikking heeft over explosieven. En ik heb twee officieren van justitie bij mij in het gebouw zitten, en daar, die mogen dan ook in al deze achterliggende documenten kijken.

TH: Wat vond u bij hem in huis ?

RB: Nou ik vond niets, maar de politie vond uiteindelijk een grote hoeveelheid explosieven zoals wij ook vermoed hadden, een wapen, dus een geweer. Ik denk dat het een AK-47 is geweest, iets zoals wat daar op dat plaatje verschijnt. En inderdaad, allerlei zaken die erop wezen dat hij in elk geval niet terughoudend was om een aanslag te plegen. Als wij zoiets zien, als wij zoiets merken. Dan durf ik te beweren dat wij een aanslag hebben voorkomen, alleen het ingewikkelde bij ons is natuurlijk, is dat wij altijd op zoek zijn naar iets wat nog moet gebeuren.

TH: Hoeveel van dit soort momenten heeft u zelf meegemaakt dat u zegt van: 'Nouja, we hebben waarschijnlijk een aanslag verijdeld', in die zeven jaar dat u nu hoofd bent van de AIVD?

RB: Ik heb dat, ik heb dat niet geteld, en, maar recent zijn dat er naast dit voorbeeld, zijn er denk ik nog wel een tweetal of drietal die ik niet allemaal bij voorbeeld kan noemen. Omdat sommigen nog lopen en ook onder de rechter zijn.

TH: Maar dus in uw periode, rond de drie á vier serieuze pogingen, waarvan u zegt dat hebben we weten te voorkomen?

RB: Dat hebben we weten te voorkomen en dat kan ik ook hier heel stellig zeggen.

TH: Ja, vragen hier in de zaal.

** TH points at Unknown Student (US3) who wants to ask a question**

US3: Hallo, u heeft het de hele tijd over de democratische rechtsorde in Nederland, die u probeert te bewaken. En ik vroeg me af, in hoeverre u figuren als Geert Wilders en Thierry Baudet een bedreiging vindt en wat u daar dan aan doet of van plan bent om te doen, want ik dan wel zie als een bedreiging van de democratische rechtsorde.

RB: Ja, 1, ik vind het mooi dat u kunt zeggen dat u dat vindt hier, en dat u dat ook durft te zeggen. En dat is ook precies wat wij proberen te beschermen. En dan stel ik vast..

US3: Dat is geen antwoord op de vraag toch?

RB: Ik was nog niet uitgepraat.

US3: Nee, ik zei dat was geen antwoord op de vraag.

RB: Nee, nee maar ik was ook nog niet uitgepraat. Dus, maar dat vind ik mooi. Daarnaast is het zo dat Geert Wilders en Thierry Baudet, zijn mensen die zijn gekozen door Nederlanders, en dat betekent dat zij in die democratische rechtsorde passen en ik heb ook niet gehoord, want daar ligt voor ons als veiligheidsdienst ook wel een grens. Ik heb ook nog niet met iemand met geweld horen dreigen.

US3: Maar er zijn toch zat verhalen van vreemde giften aan Geert of aan Thierry, die misschien invloed kunnen hebben van bijvoorbeeld Rusland of buitenlandse, Israël, dat soort dingen.

RB: Ik lees, ik lees natuurlijk ook net als u de kranten, maar mijn stelling is, dit zijn mensen die zijn gekozen op een democratische manier, die hebben ook een democratisch programma, die dreigen niet met geweld. Dat, uw vraag van: 'Wat gaat u daar tegen doen?' die komt voor mij eigenlijk helemaal niet aan de orde.

TH: Stel voor u ziet, dat een politicus, laten we hem even geen naam geven, in Nederland de deur plat loopt bij de ambassade van Rusland. Zou dat een aanleiding van u kunnen zijn om tegen uw mensen te zeggen: 'Ga eens kijken wat daar aan de hand is'?

RB: Dat zou een aanleiding zijn om een onderzoek te doen, ja.

TH: en stel voor, die persoon die zit daar en die reist naar Moskou en heeft een ontmoeting met hooggeplaatste functionarissen in het Kremlin, misschien wel met president Poetin.

RB: Ja

TH: Wanneer besluit u, van nu moeten we toch wel intensief gaan kijken, ook al is het een democratisch besloten kamerlid, wat die precies voor gesprekken heeft.

RB: Ja, daar, daar is geen recept voor.

TH: Wanneer, u moet toch ergens de beslissing nemen om iemand af te gaan luisteren of om mee te gaan kijken. Wat is dan de gradatie?

RB: Nou, kijk wij beginnen altijd met het aller lichtste middel. En het aller lichtste middel is met iemand gaan praten. Ook dat, ook dat is in de wet vastgelegd. Als wij bijzondere inlichtingenmiddelen inzetten, dan moet dat het lichtst mogelijke middel zijn. Het lichtst mogelijke middel zou in zo een geval altijd zijn, gaan praten met iemand. Omdat

TH: Is het weleens voorgekomen?

RB: Dat ik met iemand gepraat heb?

TH: Nou ja, u of iemand van uw dienst.

RB: Jazeker.

TH: Met een politicus?

RB: Ja.

TH: van welke partij?

RB: Wij praten regelmatig met politici

TH: Nee dat snap ik, met betrekking met dit onderwerp he. De vraag is natuurlijk interessant, want het kan zo zijn dat een Nederlands politicus zich voor het karretje laat spannen door buitenlandse mogelijkheden en dan gaat u praten en dan zegt u bijvoorbeeld:

RB: Wij weten als geen ander hoe buitenlandse mogendheden opereren, hoe slim ze zijn in het benaderen van iemand. Ja? Als u contact heeft, en u gaat naar Rusland en u gaat naar de ambassade, of u gaat naar de ambassadeur. Let op, niet

alles is wat het is. Als u denkt dat u gebruikt wordt om informatie, dan zijn we altijd bereid om u te helpen.

TH: Heeft u ondanks die waarschuwing meegemaakt, dat ondanks die waarschuwing iemand verder ging met zijn contacten op een manier waarvan u dacht: 'Ja dit is niet in de haak, dit klopt niet'.

RB: Dan moet ik even denken, maar het antwoord is, nee.

TH: Nooit voorgekomen?

RB: Nee

TH: Zou u het tegen mij zeggen als het wel was voorgekomen?

RB: Ehhh, dat weet ik niet want dat is natuurlijk, dat is wat als. Ik kan nu kan ik nog zeggen: nee. Maar ik zit me af te vragen of ik het wel zou willen zeggen dan, ja, dat weet ik niet.

TH: Klinkt als een nee.

RB: Ja, ja. Dat realiseer ik me nu ook. Ja dat maakt het eerdere antwoord heel lastig ja.

TH: Dus u zou het niet kunnen zeggen, maar op dat moment gaan we allemaal zoeken naar 1 van die 150 kamerleden of ministers.

RB: Kijk, het zou ervan afhangen he, ik heb natuurlijk over die meneer, die bij Buitenlandse Zaken werkte, heb ik dat ook verteld.

TH: Vertel even aan de zaal, want voor veel mensen ligt dat zeker niet vers in het geheugen. Er was een ambtenaar

RB: Ja, er was enige tijd terug, er was een ambtenaar, en het verhaal is eigenlijk nog veel spannender. Want er was in Duitsland een echtpaar, ik weet niet of jullie weleens naar 'The Americans' hebben gekeken op Netflix. Maar er was in Duitsland, was een echtpaar, 'die anslags', zo heten ze. Die hadden hun identiteit volgens mij uit Oostenrijk geroofd, en die hebben daar jaren in Duitsland gewoond. Hadden ook kinderen die nergens van wisten, maar zij waren mensen die voor Rusland werkten. En die vanuit die rol ook mensen in andere landen runden. En één daarvan was een medewerker bij ons. En die is daar ook voor veroordeeld.

TH: Oke, dus er is een ambtenaar voor Buitenlandse zaken, die wordt gerekruteerd door een echtpaar in Duitsland en die werken voor de geheime dienst van Rusland. En die ambtenaar wat doet die dan? Wat geeft die dan voor informatie?

RB: Informatie over internationale fora, EU overleg, NAVO en informatie waar om gevraagd wordt, of die hij interessant vindt.

TH: Dit speelt in 2014. En die persoon is veroordeeld tot

RB: Ik meen acht jaar.

TH: Ja

RB: Dus dat is nogal wat. Ja je kunt je natuurlijk afvragen, maar waarom, wat moet een land als Rusland daarmee? Want in dit geval is het echt Rusland. Maar wat moet een land daarmee? Maar Nederland is een land wat natuurlijk aan de wieg heeft gestaan van de EU, wat een belangrijke rol heeft gespeeld binnen NAVO, wat überhaupt toegang heeft tot al die fora. En dat betekent, de informatie die wij hebben is interessant voor de andere partijen. Ja ik vind dat, we moeten ons dat gewoon realiseren. We moeten ons overheidsdienaren moeten zich dat realiseren.

TH: Want sommigen zeggen, Nederland is een kabouter in de internationale wieg, we stellen niks voor. Wat moeten ze hiernou mee?

RB: Ja, ik bestrijd dat, dat zijn we niet.

TH: Oke, hiervoor!

** TH points at Unknown Student (US4) who wants to ask a question **

US4: In Nederland is er nog een inlichtingendienst, de MIVD. In hoeverre werken de MIVD en de AIVD met elkaar samen?

RB: Heel goed, werken we samen. Nou ja, ik begrijp hoe dat een beetje klinkt. Maar we hebben gezamenlijke teams. We hebben één gezamenlijk eenheid, de joint sign cyber unit. Die houdt zich bezig met inlichtingen via radiografische signalen, dus ook satelliet signalen en ook via de cyber, dus de digitale ruimte.

TH: Wat studeer je?

US4: Crisis- en security management.

TH: Zou je overwegen om te gaan werken voor de AIVD?

US4: Ja, wie weet?

TH: Ja, zou je geïnteresseerd zijn?

US4: Ja hoor.

TH: Welke mensen zoekt u?

RB: Nou, we zoeken hele diverse mensen, daar begint het mee. Als je bij mij in het gebouw zou rond lopen, dan zie je, het gros van de mensen heeft een universitaire achtergrond, academische achtergrond, of een HBO. En werkelijk waar, over de hele range van faculteiten. Van Frans, scheikunde, natuurkunde, ik heb twee mensen volgens mij die het conservatorium gedaan hebben twee mensen die apotheker, die

TH: Maar heeft u mensen in dienst die bijvoorbeeld weten wat 'keg' en 'osso' betekenen?

RB: Zeker, ja. Dat weet ik ook he, overigens!

TH: Ja, gaat u gang.

RB: Ja 'keg' is hoer he, dat hebben we pas geleden kunnen zien, maar 'osso' betekent huis. Ja, wij hebben echt mensen, die weten daar alles van, want dit soort straattaal,

TH: Maar heeft u ook **Nederlands-Marrokaanse** mensen in dienst die jong zijn,

RB: Ja absoluut

TH: en die veel meer weten en begrijpen van die cultuur dan u.

RB: Ja, want dat is de enige manier om te kunnen begrijpen, wat er gebeurt om ons heen.

TH: Heel even, een heel groot onderwerp de afgelopen jaren is **IS**, lijkt bijna in de pan gehakt in **Syrië** en **Irak**. Nu zijn er mensen uit Nederland die daar naar toe zijn gegaan om te vechten en die proberen terug te komen. Er is een ander voorbeeld van Nederlandse Jihad bruid, Aisha heet zij, die werd aangetroffen in een vluchtelingenkamp in de buurt van Raqqa. Waar onze collega van de VRT, Ruud Franks, en die had dit gesprek met haar.

**Displays video of Ruud Franks (FR) having an interview with Aisha (A)

RF: Heb je spijt dat jullie vertrokken zijn naar hier?

A: Nee, het was eigenlijk een school voor mij, ik heb veel geleerd. Ik ben wijzer geworden van bepaalde zaken

RF: U beseft, dat er hoogstwaarschijnlijk de gevangenis wacht?

A: Dat is nog altijd beter dan hier blijven, denk ik. Vooral voor de welzijn van mijn kind.

RF: Ja maar je weet dat, je beseft dat men heel wantrouwig is tegen u aankijkt.

A: Ja dat besef ik, dat is heel jammer, want iedereen verdient natuurlijk een tweede kans.

****Video ends, interview continues****

TH: Iedereen verdient een tweede kans. Zegt zij, maar mijn vraag aan u is, u hebt het natuurlijk ook gezien. Is zij en andere terugkeerders een potentieel gevaar voor de Nederlandse staatsveiligheid?

RB: Ik vind de kans groot genoeg om me daar zorgen over te maken.

TH: Heeft u al in het verleden mensen gezien die terug zijn gekomen, die plannen aan het beramen waren of die daarover spraken, misschien met anderen?

RB: We zijn hier in Nederland zijn we natuurlijk gevrijwaard, tot op dit moment. Dus de daadwerkelijke ervaring hebben we niet. Maar de aanslagen in het buitenland, laten zien dat dat door mensen waren die zijn teruggekeerd.

TH: Maar is iedereen een potentiële terrorist die terugkomt? Of moet je dat hier allemaal maar gaan uitzoeken?

RB: Totdat, totdat we overtuigd zijn van het tegendeel wel.

TH: Hiervoor

**** TH points at Unknown Student (US5) who wants to ask a question****

US5: Vindt u het belangrijk dat een geheime dienst open is naar de mensen in het land.

RB: Ja, ik vind het belangrijk dat de geheime dienst open is, en dat de geheime dienst bereid is om te laten zien wat ze kunnen laten zien. Er zijn dingen die kan ik vertellen, en dingen die kun je ook wel raden als je leest wat er in de wet staat. Ik bedoel ik hoef er geen geheim van te maken dat we mogen hacken. Ik hoef er geen geheim van te maken dat wij, zoals we dat noemen, een instap in een huis mogen maken. Je zou dat, in de normale wereld zou je dat inbreken, vertellen. Maar wij mogen dat onder omstandigheden en met speciale toestemming. Maar ik ga nooit vertellen hoe we dat dan doen.

TH: Er is een nieuwe wet, die is al aangenomen door de Eerste- en de Tweede Kamer. De Wiv. De Wet op de inlichtingen en veiligheidsdiensten. En er is veel trammelant over. Veel, met name jongere mensen vinden dat geen goed idee. Referendum uitgeschreven, het benodigde aantal is binnen gehaald. Het referendum komt, en een van de aanstichters daarvan is Arjen Lubach in zijn programma.

****Video of Arjen Lubach about the wiv from 01-10-2017 is displayed****

TH: Dat is Arjen Lubach. Laten we even kijken naar voor- en tegenstanders van die wet, en dan bent u aan de beurt.

****Video of advocates Kajsa Ollongren (KO) and opponents Ton Siedema (TS) of the wiv are displayed****

KO: Ik ga er vanuit dat er landen zijn, zoals Rusland en andere landen, die geïnteresseerd zijn in gegevens van Nederland. Daar moeten we ons als land goed tegen wapenen.

TS: De onschuldige burger hoort niet in het vizier van de overheid te komen. Er gaan met deze wet ongetwijfeld mensenrechten schendingen plaatsvinden. Waar wij ons over zorgen maken zijn de grondrechten, maar vooral de grootschalige inbreuk op privacy

KO: Onderdeel van de afspraak is ook, dat we het versneld gaan evalueren. Dus vanaf het moment dat de wet in werking treedt, tot uiterlijk twee jaar daarna, ligt die evaluatie er. Als uit die evaluatie zou blijken dat het toch beter zou zijn om de wet op bepaalde onderdelen toch aan te passen, dan gaan we dat doen. Ik ga er niet vanuit dat bij het referendum tegen wordt gestemd. Ik ga er eigenlijk vanuit dat mensen in meerderheid voor de nieuwe wet zullen stemmen.

TS: Stel nou dat er bij het referendum tegen de wet gestemd wordt, en er gebeurt vervolgens niks mee, vindt meneer Bertholeé dan dat er nog steeds voldoende draagvlak is voor de inlichtingen- en veiligheidsdiensten om deze wet uit te voeren?

TH: Dat is de vraag, althans één van de vragen. Als er tegen wordt gestemd in meerderheid, vindt u dan toch nog dat die wet er moet komen?

RB: Als er nee gezegd wordt tegen de wet, en zo staat dat ook in de referendum wet, dan gaat dat terug naar het kabinet. Het kabinet overweegt, en daar komt een beslissing uit. En die beslissing is of we gaan wel door, of we gaan niet door met de wet.

TH: En wat vindt u?

RB: Ja ik vind als hoofd van de dienst dat de wet er moet komen. Maar tegelijkertijd, onze opdracht is om mee te helpen om de democratische rechtsorde te beschermen. Dus als er democratisch gezegd wordt: 'Nee, wij willen de wet niet of de wet is er niet, kan er niet komen'. Ja dan heb ik niets anders te doen dan mij daar naar te voegen. Wat ik onverstandig vind.

TH: Dat begrijp ik. Dus als u moet kiezen tussen veiligheid en privacy,

RB: Ja mijn persoonlijke keuze is veiligheid.

TH: Daar

** TH points at Unknown Student (US6) who wants to ask a question**

US6: Ja, mijn vraag of eigenlijk mijn probleem met deze wet is niet zozeer dat mijn privacy misschien zou worden geschonden, ik woon in de schilderswijk, dus dat zou dan misschien nog wel eens gaan gebeuren. Maar het is meer eigenlijk de vraagtekens die je zet bij de effectiviteit van deze wet. Word er eigenlijk wel onderzoek gedaan, empirisch onderzoek of het nou echt wel werkt? Of er meer terroristen worden getraceerd? Of aanslagen kunnen worden voorkomen?

RB: Ja.

TH: Werkt het? Want dat is, ze noemen het niet voor niets, de tegenstanders, de sleepwet. Er wordt heel veel informatie bij elkaar geveegd in een wijk waar een, daarom zei je het ook natuurlijk, de Schilderswijk, daar zitten misschien wel mensen die sympathie hebben voor IS en kun jij dus ook afgeluisterd worden? Toch?

RB: Het feit dat je in de Schilderswijk woont, leidt er niet toe dat wij dus zomaar jouw privacy zouden kunnen schenden. En ik denk dat de kans erg klein is dat

wij jou zouden afluisteren. Tenzij je denkt dat je daar aanleiding voor gaat geven binnenkort.

US6: Nee ik denk het niet.

TH: De kans is klein, maar het is dus wel mogelijk? Het blijft een feit dat zij meegenomen kan worden in die sleepwet als onderwerp van

RB: nee, nee

TH: onderzoek of dat er informatie naar boven komt.

RB: Nee, kijk ik, in mijn vak kan ik bijna nooit iets uitsluiten. Dus kan ik maar zelden zeggen, ja die kans is gewoon helemaal nul. Ja. Dat kan ik niet. Maar wat ik wel kan zeggen, is de kans dat je op een andere manier opduikt in onze informatieverzameling, ook die is astronomisch klein.

TH: Laten we een voorbeeld geven, ik woon in een straat en ik drink vaak koffie met een jongen, waarvan u weet, maar ik weet dat helemaal niet, dat die IS sympathieën heeft.

RB: Ja.

TH: En wij spreken elkaar regelmatig, hij wordt door u al in de gaten gehouden, en nu word ik in de gaten gehouden, want hij zit in mijn wijk en ik communiceer best vaak met hem.

RB: Nee

TH: Dan bent u geïnteresseerd in wie ik ben?

RB: Nee, wij, kijk wij vragen ons in eerste, want dat kunnen wij natuurlijk niet voorkomen dat wij deze jongeman zien he, dat, we kunnen niet voorkomen dat we u zien.

TH: en dat mijn communicatie ook opgevangen wordt.

RB: Nou, dat is de volgende stap. Als we hem onder tap zouden hebben, dan kunnen we niet voorkomen dat als hij met u praat, als hij u belt en u met hem belt, en wij hebben zijn telefoonnummer, kunnen we niet voorkomen dat we die communicatie zien.

TH: Ik ga door met mijn voorbeeld, ik zit bij die persoon thuis. U afluistert en ik weet niet dat hij IS is. En die vertel ik, nou wat mij nou eens is overkomen, ik ben journalist en ik heb een bron en die vertelt mij dat de minister van Binnenlandse Zaken chantabel is. En het is een ongelooflijk serieus te nemen bron, want het is iemand uit haar eigen gelederen. En u hoort dat. Uw baas, is chantabel. Wat doet u met die informatie.

RB: Ja, dat, dat weet ik nu niet. Dat hangt er zó van af. Kijk, wij krijgen regel

TH: De minister is chantabel. U moet toch iets gaan doen.

RB: Dit, dit is maar een één bron, dus misschien, ja, u zegt dat, dat u via-via, dat leidt bij ons niet onmiddellijk tot een diepgaand onderzoek.

TH: ik vertel tegen die vriend van mij waarvan ik nog steeds niet weet dat hij IS is, ik heb de documenten, ik heb de documenten gekregen. Daaruit blijkt, er is een intern memo, en daaruit blijkt dat de minister chantabel is. Hier is het.

RB: Ik denk dat we zeker met u gaan praten.

TH: Met mij.

RB: Want u zegt dat toch?

TH: Ik heb ook, dat is heel stom van mij, maar ik heb ook nog de naam van die bron verteld tegen die IS jongen, waarvan ik niet weet dat hij IS is, nu weet hij ook mijn bron.

RB: Ja, we zouden dan ook met hem kunnen gaan praten dan meteen.

TH: Ja in mijn voorbeeld is dus bronbescherming van journalisten afgelopen u kijkt mee en u luistert.

RB: nee, nee, nee. Nee, dat is

TH: Ik geef het extreme voorbeeld

RB: Dat begrijp ik.

TH: Want dat is natuurlijk de zorg die iedereen hier heeft.

RB: Laat ik de vraag, laat ik de vraag nou eens een keertje anders stellen. Nou bent u de buurman van de journalist die u net beschrijft. En dat gaat nu niet over chantage, chantabele ministers, maar het gaat over het feit dat hij weet dat een explosief voor handen is. Zou u nou willen dat we daar wat aan doen? Ja of nee?

Want hij woont wel naast u he?

TH: Ja, ik denk dat iedereen 'ja' zegt op die vraag. Maar de vraag is natuurlijk, in hoeverre kunt u in levens kijken van mensen en gaat u dat doen, die niet betrokken zijn?

RB: Nooit, nooit zomaar. Nooit zomaar.

TH: Even iemand aan de andere kant, er staat al vrij lang iemand te wachten aan de andere kant achter u.

** TH points at Unknown Student (US7) who wants to ask a question**

US7: Wat vindt u ervan dat de wet nu onderwerp is van referendum? Vindt u het belangrijk om te weten wat Nederlanders van de wet vinden en vindt u het referendum een goed middel om hier achter te komen?

RB: Ik vind het een ingewikkeld middel, omdat de vraag in een referendum, en dat is nu eenmaal wettelijk zo vastgelegd. Die gaat zijn: Bent u voor of tegen de wet? En als je tegen de wet bent, wat ik gelet op de bezwaren kan voorstellen: 'ik ben toch tegen de wet', dan moet je je realiseren dat je tegen de wet bent, blijkbaar op grond van dat ene kleine deeltje waar ik net over gesproken heb.

Namelijk het feit dat we een andere toegang hebben tot de kabel dan tot nu toe.

Maar dat er een aantal andere dingen zitten die juist voor extra waarborgen zorgen. Die vastleggen wat er aan rechterlijke uitspraken in de afgelopen tien jaar is gebeurd. Bijvoorbeeld het bronnenonderzoek bij journalisten, dat je die dus ook niet in de wet vastlegt. En dat je als het ware doormoddert, met de oude wetten. Je moet je afvragen of je dat wilt.

TH: We hebben het steeds hier nu over abstracte zaken. We weten niet precies wat er nu wel en niet gaat gebeuren. Ik wil dat een beetje veranderen. Als verslaggever maakte ik ooit een keer een rapportage over een Filipijnse asielzoeker in Nederland die benaderd was door de BVD, de voorloper van uw dienst, en de CIA, om op te treden als spion. Hij zou informatie hebben over het communistisch verzet op de Filippijnen. En daar wilde de CIA en de BVD hen heel graag voor rekruteren. Kijkt u even mee naar een fragment uit die reportage en de man waar het om gaat heet Nathan Kwimpo

Displays fragment of achter het Nieuws with Unknown Narrator (UN) Nathan Kwimpo (NK) and Unknown Agent (UA), published on 26-10-1991

UN: Afgelopen zaterdag registreerde achter het nieuws een ontmoeting van de Filipijnse asielzoeker Nathan Kwimpo met de BVD en de CIA. De beide inlichtingendiensten wilden Kwimpo rekruteren als informant.

NK: Wat had u voor voorstel?

UA: we geven je de informatie die wij krijgen. We betalen je onkosten. We helpen je waar je ook bent.

NK: Dan heb ik een paspoort nodig.

UA: behalve een Filipijns paspoort.

NK: Desnoods een vluchtelingen paspoort.

UA: Dat moet lukken. De eerste paar maanden krijg je duizend dollar per maand.

UN: Als het gesprek beëindigt is, lopen verslaggevers en camera team het hotel binnen. De twee mannen schrikken en de agent van de Binnenlandse Veiligheids Dienst neemt onmiddellijk de benen.

NK: Nu ik in Nederland ben aangekomen, merk ik dat de bescherming echt niet veel voorstelt. Wat in feite het geval is, is dat ik ben overgeleverd aan de bek van de draak.

****Fragment ends****

TH: Wat vindt u hiervan?

RB: Ja ik vind, dit, dit kan niet. Dit past ook helemaal niet in het beeld, of de wijze van optreden van mijn dienst. Een van de dingen, en dat is ook, een speciale richtlijn is daarover, dat je vluchtelingen, die mag je nooit proberen over te halen, door ze een vluchtelingen status of een ander soort status, dus ook geen paspoort, van welk land dan ook.

TH: Dus u kunt met de hand op uw hart zeggen dat dit soort situaties niet meer voorkomt in Nederland.

RB: Ik kan met de hand op de hart zeggen dat ik dit soort situaties niet toesta. En als ik, als hoofd van de dienst, zo een situatie mee geconfronteerd zou worden. Dan zou ik daarop ingrijpen.

TH: oké, nog een voorbeeld dan, één concreet voorbeeld. Een collega van mij, Pim van Galen, is onze Haagse verslaggever bij Nieuwsuur, en die werd in het verleden door uw dienst aangesproken of hij als informant, als journalist wilde werken voor de inlichtingendienst. Dit is zijn verhaal:

****Displays fragment of Pim van Galen (PG) telling about his experiences with the AIVD****

PG: Ik was verslaggever bij Radiostad, een lokale omroep in Amsterdam, en ik had daar heel veel met kraakbewegingen te maken, actievoerders, anti-kernenergie in een onrustige stad. En wij zaten bij de radio goed in die beweging. Veel contacten. Ik werd thuis gebeld door een man die alleen een voornaam had, Adrie zei die, "ik heb interessante informatie" zei die. "je kunt me herkennen aan een bepaalde tas. Bij het van Gogh museum zouden we afspreken, hebben we gedaan. Daarna moesten we doorlopen naar het parkhotel om de hoek, en hij stelde zich voor als medewerker van binnenlandse zaken. Maar dat was al vrij snel duidelijk dat dat de Binnenlandse Veiligheids Dienst was. En hij wilde mij als informant werven. Drie maanden voordat die agent mij benaderde was in april 1986 de brand in Kedichem. Dat was een vergadering van extreem rechtse partijen in een hotel, en daar waren de krakers achter gekomen. Actievoerders. Per ongeluk was er een brandbom in dat hotel terecht gekomen. De vrouw van Jamma, de leider, is toen, die kon geen kant op, aan de achterkant in de rivier

gesprongen, heeft haar been daarbij gebroken, is ook nooit meer hersteld. En daar was toch wel algehele ontsteltenis over die actie. Alleen wij waren een van de weinigen radiostad, die daar bij waren, en ik denk dat dat voor de Binnenlandse Veiligheids Dienst een aantrekkelijk iets was om informatie uit die beweging te krijgen, want zij hadden daar geen enkele ingang. Later heb ik gehoord dat ze een psychologisch profiel van mij hebben gemaakt: "Pim van Galen, komt uit een gereformeerd milieu, gaat nu met linkse mensen om, anarchisten. Die moet een soort gewetensconflict in zijn hoofd hebben, die man is helemaal in de war. Die zoekt een anker, en dat zijn wij". Zo redeneerden ze toen. Blijkbaar was het dus wel zo ver dat ze bereid waren om journalisten te betalen om informatie te geven. Als je daar over nadenkt, dat gaat natuurlijk heel ver.

Video ends

TH: Doet u dit nog?

RB: Ja, als wij, wij kunnen ook journalisten, vandaag de dag nog vragen. Dit was enige tijd terug, maar we kunnen ook vandaag de dag journalisten vragen of zij voor ons als informant willen optreden. Het is aan de journalist of hij dat doet, ja of nee.

TH: heeft u journalisten gerekruteerd die dat doen?

RB: We hebben dat in het verleden gedaan en of we dat nu nog steeds doen, daar, daar kan ik niks over zeggen. Mag ik niks over zeggen.

TH: Maar uit uw eerdere deel van het antwoord blijkt ik mag het nog doen

RB: Ja, zeker.

TH: en journalisten kunnen een bron zijn.

RB: Ja, dat mag. Journalisten mogen voor ons een bron zijn. Er is niets wat wettelijk dat tegenhoudt. Maar het is altijd de journalist die bepaalt of hij doet, ja of nee.

TH: Oké, hiervoor is een vraag

** TH points at Unknown Student (US8) who wants to ask a question**

US8: Kan het zijn dat onze inlichtingendiensten, samenwerken met andere diensten op zo een schaal, dat wij eigenlijk worden gebruikt om af te tappen voor andere landen? Kan deze wet daar bijvoorbeeld geen?

RB: Nee, nee dat kan niet. Daar kan ik heel duidelijk over zijn. Dat kan niet, want als wij samenwerken met andere landen en wij zouden een operatie doen, en wij zouden iets aftappen, dan zou dat hier voor ons alleen maar in Nederland, en als wij in Nederland opereren, is het onze verantwoordelijkheid. Dat betekent dat het binnen de grenzen van onze wet moet. En dat betekent dat, binnen onze wet, moet je dus weer vastgesteld hebben: 'past dit nou binnen de bescherming van onze Nederlandse rechtsorde? Is hier een opdracht van de regering voor? En kun je dit dus binnen de Nederlandse wet naar eer en geweten uitvoeren?

TH: Maakt het u, als hoofd van de AIVD uit, voor wie u werkt? Met andere woorden zegt u van 'wie er in de regering zit, welke partij, dat doet er niet toe, ik werk voor iedereen wat dat betreft'.

RB: Ik werk voor de Nederlandse regering. De Nederlandse regering wordt democratische gekozen.

TH: Zou u kunnen werken voor een premier die zegt 'die inlichtingendiensten in Nederland, dat is niks, dat werkt helemaal niet'?

RB: dan zou ik mijn uiterste best doen om hem ervan te overtuigen dat de inlichtingendiensten in Nederland wel werken.

TH: Ik vraag dat omdat de president van Amerika dit heeft gezegd over zijn inlichtingendiensten in zijn land:

**Displays a interview with president of the United States Donald Trump (DT) with an unknown report (UR)

UR: Vertrouwt u de inlichtingendienst?

DT: De mensen die dat werk voor ons land doen niet echt. Kijk maar eens wat de afgelopen jaren is gebeurd. Het was een ramp. Ik maak geen gebruik van een aantal mensen dat dit werk steeds doet. Dat zou makkelijk zijn, maar nee. Ze hebben slechte beslissingen genomen.

video ends

TH: Zou u kunnen werken voor een premier die dit zegt:

RB: Ik zou het daar wel moeilijk mee hebben.

TH: Is er wat dat betreft, hoort u uit de Amerikaanse inlichtingendiensten dat het voor uw collega's heel moeilijk is om hun werk nu te doen?

RB: De Amerikaanse inlichtingendiensten zijn zoveel groter en er zit natuurlijk heel veel in dat apparaat

TH: U begrijpt mijn vraag niet

RB: Jawel, jazeker, maar zo een apparaat heeft een hele eigen dynamiek. Het hoofd van de diensten is daar een politieke benoeming. Dat is het bij ons niet, he. Dus dat maakt wel het verschil. Mike Pompeo, mijn Amerikaanse collega, kan het goed vinden met Trump.

TH: Ja, die is aangesteld door hem.

RB: En dat betekent ook wel voor onze samenwerking dat we vanuit die optiek kijken naar hoe de situatie in Amerika zich blijft ontwikkelen. Want op dit moment is Amerika erg onvoorspelbaar, vind ik.

TH: Maakt het dat uw werk moeilijker, omdat het onduidelijk is welke politieke richting er is in Washington?

RB: Dat maakt het soms wel ingewikkelder.

TH: Deelt u nog alle inlichtingen die bij u binnen zijn met uw Amerikaanse collega's? Want sommige diensten doen dat niet meer.

RB: Dat doe ik sowieso niet. Ik deel sowieso niet alle inlichtingen met welke andere collega's dan ook

TH: Let u extra op in deze situatie vanwege het instabiele klimaat in Washington?

RB: Ik let extra op. Hier voor.

SU9: Ligt u 's-Nachts weleens wakker door de extra verantwoordelijkheid die u heeft voor de veiligheid van Nederland?

RB: Ik voel die verantwoordelijkheid elke dag. Want dit is iets wat je 24 uur per dag, 7 dagen per week ben je hoofd van die dienst. En ik weet ook dat mijn mensen die verantwoordelijkheid voelen. Want je zult maar een beslissing moeten nemen: **Duidt deze informatie die ik krijg nu daadwerkelijk op een**

aanslag, of is dit iets wat ik terzijde moet schuiven'? Het makkelijkste zou zijn om gewoon alles te classificeren als 'dat duidt op een aanslag'. Dan kun je daar de politie op zetten en dan ben je daar vanaf. Maar dat doen mijn mensen niet. Die nemen dus regelmatig beslissingen dat iets niet op een aanslag duidt. Die verantwoordelijkheid voelen zij en die voel ik. Maar ik kan heel goed slapen, en ik voel me ook heel veilig in Nederland. En ik laat mijn, ik vind ook niet dat angst, dat dat je leven moet gaan regeren of beheersen.

TH: Dat gezegd hebbende, hoe groot is het risico in Nederland op basis van de informatie die u dagelijks krijgt dat er hier ook een aanslag kan gebeuren?

RB: Ja, het, dat kun je niet in procenten uitdrukken. Het risico is daadwerkelijk aanwezig.

TH: U heeft weleens eerder de vraag gekregen, geef een punt als het gaat om de Nederlandse veiligheid, hoe goed zijn wij beveiligd? Hoe goed zijn we op dit moment beveiligd als u het daarin moet uitdrukken?

RB: Ik heb toen gezegd, een 6. Als ik me niet vergis. En dat gevoel heb ik nog steeds. En een 6 is een voldoende, maar het is een voldoende die ook wel heel makkelijk weer een 5 zou kunnen worden. Dus, ja er is risico, ja ik voel mij veilig zoals ik net probeerde te zeggen. Ik voel mij veilig, ik slaap. Ik geef het een 6, maar ik ben niet naïef.

TH: Er is nog één vraag: wat is het belangrijkste advies dat u heeft voor de studenten hier en de mensen die thuis kijken?

RB: Ik zou dan moeten teruggrijpen op de dingen die mij altijd geleid hebben. Dan zou ik zeggen: Blijf luisteren. We zijn heel vaak in gesprek, maar de vraag is of er dan geluisterd wordt. Ik heb geleerd, blijf luisteren naar wat mensen zeggen. Blijf leren, elke dag weer opnieuw. Blijf jezelf, voor mij heel belangrijk. Een rol hou je niet heel lang vol. Maar misschien wel het allerbelangrijkste: Laat andere mensen in hun waarde.

TH: Rob Bertholeé.

5: AIVD director Rob Bertholee in Radar

Transcription of the debate on Dutch TV consumer program Radar, presented by Antoinette Hertszenberg (AH). She is the moderator of the debate between the director-general of the Dutch intelligence services (AIVD) Rob Bertholee (RB) and Quirine Eijkman (QE) vice-president of the college for human rights.

AH: straks gaan hoofd van de AIVD, Rob Bertholee en Quirine Eijkman, vice-voorzitter van het College van de Rechten voor de mens met elkaar in debat met elkaar, u mag zo meteen reageren. Eerst nog kort een uitleg, de wet geeft de AIVD meer mogelijkheden, maar die kun je dus niet zomaar inzetten. Vooraf en ook achteraf wordt de AIVD getoetst. Hoe gaat dat in zijn werk?

A video with explanation about the WIV is shown

AH: Ja nogmaals welkom, Rob Bertholee Quirine Eijkman, meneer Bertholee, de AIVD kan dus niet zomaar iedereen zonder toestemming afluisteren. Wordt de privacy van de burger voldoende gerespecteerd met deze wet?

RB: Ja, ik denk van wel. Misschien als ik een opmerking vooraf mag maken, deze wet is er voor de veiligheid van Nederland en de Nederlanders. Daar hebben we een aantal vergaande bevoegdheden in, maar tegelijkertijd zijn er in deze nieuwe wet ook vergaande borgingen, controlemogelijkheden geïntroduceerd.

AH: Ja, dus u vindt dat de privacy van de burger niet in gevaar komt door deze wet?

RB: Ik vind dat de privacy van de burger niet in gevaar komt, door deze wet. En ik zeg dat vanuit mijn eigen perspectief, ook ik ben burger, ook ik hecht aan mijn privacy. En ben echt van mening dat deze wet de goede balans heeft gevonden.

AH: Goed, Quirine Eijkman, bent u bang dat deze wet gevolgen heeft voor de privacy van burgers?

QE: Nou dat heeft deze wet zeker, het heeft een behoorlijke inbreuk op de privacy, en dat mag ook. Want we hebben niet voor niks een inlichtingendienst die onze veiligheid beschermt, dat is dus ook een mensenrecht. Tegelijkertijd is de inbreuk vrij fors. En dat klopt dat er waarborgen zijn, de vraag is of die waarborgen toereikend zijn. En niet te veel gefocust zijn alleen op de wet, maar ook of het doel, de doelmatigheid goed is. Of het doel van de inzet van een bevoegdheid ook tot meer veiligheid leidt. Dat is één ding. Het tweede is de privacy van burgers die geen target zijn. Zeg maar niet mensen waar de AIVD misschien extra interesse in heeft. En dat kan je wel zien als een behoorlijke inbreuk.

AH: Ja want daar worden ook gegevens van verzameld?

QE: Ja, daar worden gegevens van verzameld. Nu wordt er wel een onderscheid gemaakt, ook in de controle. Vaak wordt er gezegd nou 98% van die gegevens wordt weggegooid. Dus de bulk wordt eigenlijk weggegooid. Maar je zou kunnen zeggen dat is toch ook een privacy inbreuk en bijvoorbeeld hoelang die gegevens wel of niet bewaard kunnen worden, daar zijn wel veel vragen over. Niet alleen door het College van de Rechten van de Mens maar ook door andere stakeholders.

AH: Wat voor stakeholders heb je het dan over?

QE: Nou ja, je zag in het filmpje al, Bits for Freedom, je hebt 29 wetenschappers die gereageerd hebben, 1100 mensen die gereageerd hebben op de publieke consultatie van deze wet voordat die naar de Tweede Kamer ging. Nou daar is iets mee gedaan, in het tweede wetsvoorstel. Maar je had nog veel beter kunnen luisteren naar de vijftig amendementen en moties die in de Kamer zijn besproken. En bijna geen enkele is daarvan aangenomen.

AH: Ja. Vindt u het toezicht van de wet voldoende? Is dat goed geregeld met die TIB en de CTIVD achteraf?

RB: Ik denk dat het toezicht op de AIVD en ook op zijn militaire broertje, de MIVD, dat dat op een van de beste manieren in Europa geregeld is. Ik denk dat wij het beste toezicht hebben op onze diensten.

AH: Wat, wie zitten in de TIB?

RB: In de TIB zitten twee oud-rechters, plus iemand die van de techniek verstand heeft.

AH: En die zijn volledig onafhankelijk?

RB: En die zijn volledig onafhankelijk.

AH: En dat is ook gewaarborgd?

RB: Dat is gewaarborgd. Daar heeft de minister van Binnenlandse Zaken, die heeft met die keuze niet per sé iets te maken. Daar heeft de AIVD niks mee te maken, in feite is dat een voordracht die helemaal gedaan is door de Tweede Kamer.

AH: Bent u het eens dat het toezicht op deze wet beter is dan elders in Europa?

QE: Nou, op onderdelen misschien zeker, op andere onderdelen niet. Maar we hebben ook wel hele ruime bevoegdheden, gaan we creëren op deze wet. En dan hebben we gezegd: "Nou vooraf is er een rechtmatigheidstoets. Dus klopt het wat er in de wet staat?" Achteraf hebben we ook toezicht, van die controlecommissie de CTIVD. Commissie van toezicht, alleen dat is niet altijd bindend. We hebben ook nog de Tweede Kamer, er wordt weleens gezegd: "De commissie stiekem, de fractie vijf, de vijf belangrijkste fractievoorzitters in de Tweede Kamer. Daar is heel veel toezicht". Maar er worden ook hele ruime bevoegdheden gecreëerd. En de vraag is of je dat niet bindend moet laten zijn. **De bewaartermen zijn, van die data waar ik het eerder over had, zijn ook vrij fors.**

AH: Ja, ja, u mag reageren, zeker.

RB: Ja precies ja, misschien twee dingen. Eentje aan de voorkant over, allereerst wij hebben een wat onvriendelijke benaming voor de mensen die wij onderzoeken. De mensen die wij onderzoeken, wij noemen dat **targets**. En ik realiseer me dat dat heel onvriendelijk klinkt. **Maar het geeft ons ook meteen wel focus. Wij richten onze onderzoeken echt alleen op die mensen of die organisaties of die staten die van belang zijn voor het onderzoek.**

AH: Ja, mevrouw Eijkman zei net dat u ook onderzoek doet naar mensen die geen targets zijn.

RB: Nee dat doen we niet, **maar wat we niet kunnen voorkomen is dat we in dat onderzoek naar die specifieke targets, dat er soms tegen informatie aanlopen over mensen die er niks mee te maken hebben.**

AH: En dat hengelt u dan wel mee naar binnen, ofniet?

RB: Nee, dat gooien we eigenlijk, zodra we dat signaleren, gooien we dat meteen weer weg. En u zou dat het beste kunnen vergelijken met een huis wat je onder observatie houdt, dat staat in een straat en wat je niet kunt voorkomen is dat de mensen die voorbij dat huis lopen, dat je die ziet. Alleen, als ik zo een observant ben, dan de mensen die voorbij dat huis lopen, die interesseren me niet. Dat gooi ik onmiddellijk weg. Pas als ze het huis binnengaan, worden ze interessant omdat daar het target zat.

AH: Maar dat kan ook iemand zijn die toevallig naar binnen gaat.

RB: Dat kan, maar het feit dat hij in dat huis loopt en blijkbaar iets met dat target te maken heeft, dat geeft ons in elk geval reden om even te onderzoeken, is dat nou terecht ofniet? Is het de binnenhuisarchitect of is het de pizzabezorger? Dan gaat hij er onmiddellijk weer uit.

AH: Goed, maakt u heel kort uw punt, dan

RB: Nou,

AH: Het komt vast nog wel aan de orde wat u wilt zeggen. Het heetste hangijzer van de nieuwe wet is wat de tegenstanders noemen: "het sleepnet". Wat staat daar nou daadwerkelijk over in de tekst van de wet?

****video geeft uitleg over artikel 48, lid 1****

AH: Ja de sleepwet, jullie weigeren de wet sleepwet te noemen. Legt u eens uit waarom dit geen sleepwet is.

RB: Nou, hij heet gewoon de wet op inlichtingen en veiligheidsdiensten 2017. En als ik even reageer op wat professor van Eijk daar zei, en ook wat daar getoond werd, kijk er werd artikel 48, lid 1 getoond. Maar er zitten nog vijf leden in datzelfde artikel en die beperken allemaal die inzet bevoegdheid die in dat eerste

lid wordt geregeld. En zo geldt dat eigenlijk voor de hele wet. Als je er één artikel uitpakt, dan moet je dat in relatie doen tot al die andere artikelen die in de wet regelen dat wij niet zomaar iemand af mogen luisteren.

AH: En toch zegt professor van Eijk, in die wet is dat onvoldoende gedaan. Er zijn wel allemaal memories van toelichtingen en antwoorden op kamervragen, maar dan wordt het een beetje de kwestie van: "moeten we de minister dan op zijn blauwe ogen vertrouwen" en wie weet hebben we de volgende keer een andere minister die iets anders zegt?

RB: Ja, wat wel goed is bij deze wet denk ik, is dat die in de behandeling in de Eerste Kamer, daar is voorgesteld om deze wet eerder te evalueren dan dat normaal gesproken het geval is. We gaan dat al na twee jaar doen. Dat is best wel kort om te zien of de wet daadwerkelijk doet wat die zou moeten doen. Maar ik heb daar wel vertrouwen in.

AH: Ja, mevrouw Eijkman, wat denkt u? Is de wet tekstgericht genoeg? En duidelijk genoeg?

QE: Nou, het is, het is opzich ingewikkelde materie, maar dat komt ook omdat er heel veel verschillende bevoegdheden in staan. Het is zeker nodig, dat stellen het College voor de Rechten van de Mens en anderen ook niet ter discussie. Maar de vraag is: "Hoe breed zijn die bevoegdheden"? En de commissie Dessens, die heeft zeg maar het vooronderzoek gedaan van deze wet, zij zeiden: "Nou het is absoluut nodig, de technologie, maar daar moet forse controle tegenover staan". Niet alleen of het mag in de wet, maar ook of het doelmatig is, dus wordt dat doel bereikt? En daar kan je wel vragen over stellen. Dat is besproken in de Eerste Kamer, maar ook in de Tweede Kamer. Tegelijkertijd kan je zeggen: "Nou, hoe hard is die garantie"? Professor van Eijk zei het net ook, hopelijk wordt het meegenomen in de evaluatie over twee jaar, maar dat zijn geen harde toezeggingen.

RB: Het zit wel in de wet he, de doelbinding. Een van de, elke keer als we een bijzondere bevoegdheid toepassen, als we, laat ik het maar even noemen, als we tappen, of hacken of iets anders doen. Elke keer opnieuw, dan moeten wij ons afvragen voordat we dat doen, past het in het onderzoek wat we opgedragen gekregen hebben?

AH: U mag dat niet zomaar doen?

RB: Ik mag het niet zomaar doen.

AH: Nee.

RB: Ik moet afwegen of het proportioneel is, of de inbreuk op de privacy in verhouding staat tot het plan dat gediend is en of het echt het lichtste middel is wat beschikbaar is.

AH: Ik hoor een maar

QE: Ja dat is zeker zo, en dat doet de dienst nu ook al. Tegelijkertijd zou je kunnen zeggen voor het vertrouwen van mensen die ook gaan stemmen in dit referendum, is het goed om te horen dat de diensten dat doen en dat deden ze ook al. Tegelijkertijd, in hoeverre is de controle daarop he, of het proportioneel gebeurt of niet, in hoeverre is dat voldoende? Nou die toezegging...

AH: Proportioneel is, hoe smal is dan ook de groep die onderzocht wordt? Bedoelt u dat met proportioneel?

QE: Ja, nou je zou ook kunnen zeggen van, het middel, is dit nou het doel wat we proberen te bereiken, ik zeg maar wat dat iemand wil uitracen, kan dat ook met het lichtst mogelijke middel bereikt worden? En die afweging die wordt gemaakt,

daar heeft u heel veel, en uw mensen heel veel ervaring mee. Maar de vraag is, wordt dat ook door de toezichtscommissies zo gezien en de rest van Nederland? Volgens mij gaat daar deels het debat over, over de legitimiteit, het vertrouwen dat het goed gebeurt. En dat is er misschien op dit moment wel. Maar we leven ook in onrustige tijden, er kan een andere regering komen, etc. Daar zijn gewoon wel vragen over.

AH: Ja, ook het verzamelen van metadata is een heet hangijzer. Maar ook daarvoor zijn waarborgen in de wet aanwezig. En wat kun je nou eigenlijk met metadata?

** Er wordt een video getoond met uitleg over Metadata gebruik door de inlichtingendiensten**

AH: Ja meneer Bertholee, waarom is het vergaren van Metadata zo interessant voor de AIVD?

RB: Nou, op het moment dat iemand telefoneert met de abortuskliniek, hoeven wij dat ook niet persé te weten. En in dat soort dingen zijn wij absoluut niet geïnteresseerd. Ik vind metadata altijd een, een wat lastig begrip. Ik probeer het me voor te stellen, wij hebben een tip gekregen dat in de kofferbak van een rode auto op de snelweg, daar zitten explosieven in. We weten dat het een Toyota is en dat die uit bouwjaar 1985 is. En wat wij vervolgens doen, is wij gaan kijken op die snelweg. En, de metadata voor ons zijn als het ware dat het een rode auto is. En die rode auto's, die zouden we graag nader willen onderzoeken. En dan kijken we vervolgens, is het inderdaad een Toyota? En is het er eentje uit 1985? En als we de Toyotas uit 1985 eruit kunnen pakken, kunnen we die controleren op de kofferbak. Dus voor ons is metadata, is een middel om zo snel mogelijk te komen tot dat ene target waar we eigenlijk naar op zoek zijn, zodat we daar iets mee kunnen doen.

AH: Ja, wat is het bezwaar van het verzamelen van metadata?

QE: Nou, daar is opzich geen bezwaar tegen. Maar de vraag is in hoeverre maak je een inbreuk op privacy? En ik denk net dat de directeur van Bits of Freedom, zegt van: Nouja, het is wel iets minder onschuldig dan alleen of het een rode Toyota is of niet die is in die snelweg. Maar het gaat er eigenlijk om: "In hoeverre zien we nou dat er nou echt een inbreuk is op de privacy". En dat is eigenlijk, denk ik, het meest belangrijke. Dat wordt opzich ook wel geregeld in de wet met die toets waar we het net over hadden. Maar de vraag is weer, hoeveel metadata mag je...

AH: Mag je bewaren. Het mag drie jaar bewaard blijven?

RB: Dat mag drie jaar bewaard blijven, overigens in de oude wet, staat voor dit soort dingen geen bewaartermijn. Dus een nieuwe wet, die introduceert bewaartermijnen voor dit soort gegevens drie jaar maximaal. Dat wil niet zeggen dat je het moet bewaren, maar we moeten binnen die drie jaar, moeten we vaststellen of het relevant is.

AH: Ja, en als het relevant is mag het dan?

RB: Als het relevant is moeten we het meenemen in het onderzoek.

QE: Het feit zeg maar dat in de wet wordt geregeld, is niet een soort cadeautje ofzo. Er is ook privacy- en data protectiewetgeving waar wij ons ook aan te houden hebben. Sterker nog, er zijn al mensen die willen gaan procederen over een vrij forse bewaartermijn van drie jaar. En in andere landen wordt daar wel

wisselend over gedacht. Bijvoorbeeld, Duitsland maakt wel echt een verschil tussen binnen- en buitenland. En zeker voor de binnenlandse data, zijn er andere regels geldig. Dus dat is bijvoorbeeld een voorbeeld waar Nederland wel afwijkt.

AH: Tot slot, vinden ook heel veel mensen het bezwaarlijk dat gegevens gedeeld kunnen worden met het buitenland. Daartoe moet wel worden voldaan aan vijf belangrijke criteria die in de wet zijn opgenomen.

**** Er wordt een video getoond over de vijf criteria waar aan moet worden voldaan****

AH: Misschien is dat wel een goede vraag, hoe weten we nou zeker dat we de belangen van Nederland niet schaden met het weggeven van ongefilterde informatie?

RB: Ik vind dat een terechte vraag, professor van Eijk gaf ook aan dat, dat er een aantal criteria zijn voordat we überhaupt mogen samenwerken met andere diensten. En we geven nooit zomaar iets weg. Daar moet een heel gegronde reden, moet daar achter zitten. En het voorbeeld wat ik bij de hand heb is na de aanslag in Brussel. Daar werd een computer meteen harde schijf veilig gesteld, en op zo een harde schijf, daar zitten enorm veel gegevens die we nog niet hebben kunnen bekijken. En wat de diensten toen gedaan hebben, de Belgische dienst, is die harde schijf gekopieerd, en die twee of drie terabyte aan gegevens verspreidt over verschillende diensten, zodat je heel snel die harde schijf kon nazoeken op gegevens die te relateren waren aan die aanslagplegers.

AH: Ja.

RB: En ik denk dat van ons hetzelfde verwacht zou moeten worden. Dus er zijn gegronde redenen om dat te doen. Nogmaals.

AH: Alleen als er gegronde redenen zijn?

RB: Alleen als er gegronde redenen zijn en alleen met toestemming van de minister en bovendien als het om ongeëvalueerde gegevens zijn, de gegevens waarvan we nog niet precies weten: "Wat staat er nou op en om wie gaat het"? Dan moet bij zo een delen in grote hoeveelheden onmiddellijk de Commissie van Toezicht en Veiligheidsdiensten worden geïnformeerd.

AH: Welke risico's ziet u bij het delen van gegevens met het buitenland?

QE: Nou, opzich zijn die waarborgen goed, en daar is ook een toets helemaal ingebouwd zodat er ook onder anderen naar mensenrechten wordt gekeken. Maar die toets is vrij generiek.

AH: Heel algemeen

QE: Een beetje algemeen, en tegelijkertijd gaat het als het om bulkdata gaat, is het weer een hele hoop data. Dus niet van één specifiek persoon of een specifieke schijf. Je zou kunnen zeggen misschien moet de controle daarop verscherpt worden. Nou daar is ook veel discussie over en ik denk ook zeker dat het over twee jaar in die evaluatie aan bod gaat komen, als er namelijk op één punt veel kritiek is, dan is het dit punt, dat delen van ongeëvalueerde gegevens inderdaad.

AH: Het zou dan kunnen zijn dat er dan gegevens gedeeld worden, waarvan later in Nederland, na analyse gezegd wordt, die hadden we eigenlijk niet kunnen geven. Zou dat kunnen?

QE: Dat is misschien een mogelijkheid, kijk ik deel wel wat u zegt, dat wordt niet zomaar gedaan. En daar is ook door die CTIVD, die commissie van toezicht, zijn

er best wel een aantal rapporten over geschreven. Maar goed, het staat wel in de wet en het is wel mogelijk. Nogmaals, we kunnen ook wel op termijn met landen zaken gaan doen waarvan we zeggen: "Ja, dat hadden we toch niet willen doen".

RB: Maar je kunt het niet uitsluiten. En daarom is het zo belangrijk om met name te kijken, goed af te wegen onder welke omstandigheden, en vooral ook de tijdsfactor is bepalend. We moeten ons wel realiseren dat iemand vandaag de dag in Parijs in de trein stapt en binnen twee uur in Amsterdam zit. En dat betekent dat je soms tijdkritische onderzoeken moet doen.

AH: En snel moet kunnen handelen?

RB: Ja.

AH: Goed, nou we hebben de argumentatie van u beiden gehoord. Er is nog veel meer over te zeggen, dat kan ook niet in zo een kort tijdsbestek. Zal de komende weken vast nog wel gebeuren, en op 21 maart is het aan ieder van ons om zijn stem kenbaar te maken. Hartelijk dank voor de uitleg

RB: Graag gedaan.

6: Arjen Lubach 01-10-2017

Transcription of the TV-show Zondag met Lubach with Arjen Lubach (AL) about the Dutch Intelligence services law (WIV) published on 01-10-2017

AL: Dank, we moeten het hebben over een nieuwe wet. De WIV, en dan denken jullie, weet ik veel, bijna goed! Maar het staat voor Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Dat is de nieuwe wet, die bepaalt wat geheime diensten allemaal mogen. Wat betekent dat voor ons?

****video fragment from TV-show Radar is displayed on the screen**** presented by Antoinette Hertsenberg (AH)

AH: Geheime diensten, zoals de AIVD, mogen vanaf 1 januari 2018 iedereen af luisteren.

AL: Antoinette, niet zeggen dat het de AIVD is, dan is het toch geen geheime dienst meer, jeez!

AH: Bevoegdheden van de geheime diensten worden flink uitgebreid. Zo mag er een zogenaamd sleepwet worden ingezet om massaal online communicatie af te luisteren, ook van niet-verdachte personen. Een hele wijk kan bijvoorbeeld worden afgeluisterd wanneer er een verdacht persoon in woont. Telefoons, computers en zelfs smart-TVs mogen gehackt worden.

AL: Ja en dat is ernstig, want als ze mijn Smart-TV hacken dan zien ze dat ik de hele dag Tros Radar zit te kijken! Het is echt belachelijk laatst met die koelkast. Ik weet het niet, ik weet niet wat ik zeg. De wet was nodig, omdat de oude wet achterhaald is, die is al meer dan vijftien jaar oud. En toen, toen zag de digitale wereld er nog heel anders uit. Toen waren Enzo Knol en Dewi nog niet uit elkaar. Ook nog niet bij elkaar trouwens, maar dat maakt niet uit. Of geboren. Goed, een hele andere tijd dus.

****Displays program with unknown presentator (UP)****

UP: De oude wet is van 2001, even terug naar 2001; geen facebook geen whatsapp. We communiceerden hoofzakelijk nog als we al, via de telefoon of via smsjes.

AL: Ja, die tijd, geen facebook geen whatsapp, dat kunnen de jongeren van nu zich niet meer voorstellen. Als ik een dickpick wilde rondsturen moest ik hem 25 keer printen en op de post doen. Fucking veel werk. De oude WIV ging vooral over de draadloze communicatie, via de satelliet bijvoorbeeld. Maar tegenwoordig gaat alles over de glasvezel kabel, en de nieuwe wet bepaalt wanneer die kabel mag worden afgetapt. De geheime diensten die willen dat graag om ons te kunnen beschermen, bijvoorbeeld tegen buitenlandse hackaanvallen, zoals deze:

Unknown Narrator (UN) Quotes article from Dutch newspaper the Volkskrant

UN: Momenteel halen digitale speurders de laatste resten Iraanse malware van de servers van een Nederlandse vestiging van een internationaal telecombedrijf. De Iraniërs hebben maandenlang in de systemen gezeten en waardevolle informatie kunnen wegsluizen.

AL: Iran had dus in Nederland een soort virus geplaatst bij een telecombedrijf. Met de nieuwe wet, kunnen de geheime diensten bij de hoofdkabels van het internet checken of dat virus ook bij andere bedrijven is geïnstalleerd. En dat is best wel nuttig. Want straks zegt Iran: "Wij willen binnen 24 uur ook jullie atoomgeheimen anders spoileren we wie van de week de koude douche bij Radar wint", nee! En wat ook wel handig is, als Nederlanders in Syrië vechten en ze praten met hun vrienden in Nederland via een bepaalde app, dan kan de AIVD straks alle communicatie via die app aftappen tussen Syrië en Nederland. En dan kijken wie met wie in contact staat. Klinkt superhandig! Aan de andere kant, als ergens een aanslag is geweest, dan lees je altijd dit: De dader was al in beeld, de dader was al in beeld, de dader was al in beeld, de dader was al in beeld. Dat hoor je dus altijd na een aanslag. Dus de diensten hebben blijkbaar al meer gegevens dan ze kunnen analyseren. De britse veiligheidsdienst heeft al zelfs last van te veel data. Meer data betekent dus niet altijd meer veiligheid. En het wordt nog erger. De nieuwe WIV is net als HIV, niet iedereen is er blij mee. True story. En dat heeft hier mee te maken:

interview of Expert Pim Takkenberg (PT) of Northwave Cybersecurity is displayed

PT: Wat wel zo is, is dat natuurlijk de verzameling, de eerste verzameling van informatie, redelijk grof is en dat dat niet betekent dat er alleen maar terroristen of mensen met verkeerde bedoelingen bij zitten.

UI: Dus daar zitten ook veel mensen bij die helemaal niks gedaan hebben?

PT: De informatie van de mensen zit daar zeker bij.

AL: Ja, ze gaan dus niet alleen informatie verzamelen van schuldige mensen aftappen, maar ook van onschuldigen zoals u, nou ja zoals u. En dat onderdeel van WIV wordt wel het sleepnet genoemd. Als je straks in een bepaalde wijk woont waar ook wat Syrië-gangers wonen, dan mag de AIVD dadelijk een wet

uitgooien en bestaat de kans dat ook jouw internet verkeer opgevist wordt. Zoals **PVDA kamerlid Jeroen Recour** het zegt:

****Displays fragment of Jeroen Recour**** (JR): Vervolgens moet je wel doorzoeken naar die mensen. Dan denk je hé, in dit netwerk belt Mohammed met Pietje en Jantje met Klaasje. Dan moet je wel kijken, en vervolgens wat je niet nodig hebt meteen weggooien.

AL: Hmm, Mohammed belt met Pietje en Jantje met Klaasje, ik ben benieuwd welke van die twee het verdachte telefoongesprek is. En ik vind, als je Jantje en Klaasje zegt, moet je ook consequent Mohammedje zeggen. Maar dat ben ik, Arjen Lubachje. De term sleepnet wordt vooral gebruikt door tegenstanders van de WIV. Maar het woord sleepnet staat natuurlijk niet zo in de wet zelf. Daar stond het eerst zo: 'Ongerichte' interceptie, maar ongericht klinkt natuurlijk een beetje lomp, dus dat hebben ze slim veranderd in 'doelgerichte interceptie'. Klinkt al beter, vooral omdat het precies het tegenovergestelde betekent. Maar dat vonden ze misschien ook wel weer een beetje te ver gaan, dus nu staat er: 'Onderzoeksopdrachtgericht onderzoek'. What the fuck? Dus blijkbaar deden ze van tevoren niet onderzoeksopdrachtgericht onderzoek? Goedemorgen allemaal! Aan het werk! Halala, lalala. Hallo is daar iemand? Hallo? Lalala, click click, hallo! Zo blij dat ze dat hebben veranderd. Maar oke, **er is nog iets gek aan de hand met die WIV. Want al die data van die onschuldige mensen, die wordt natuurlijk ergens opgeslagen, maar voor hoelang? In Duitsland gebeurt dat nu meestal 90 dagen. In Engeland een halfjaar. Hoelang mag het van de Nieuwe WIV? Dat is drie fucking jaar! Meer dan 1000 dagen! En dan heb ik het dus niet over de gegevens van criminelen,** maar echt over zoals Jeroen Recour het zegt: "de gesprekken tussen Jantje en Klaasje". Die mogen dus heel lang worden bewaard. Het enige voordeel dat ik kan verzinnen is dat je over drie jaar naar de AIVD kan gaan om te vragen waarom het is uitgegaan met je vriendin. "Ja meneer daar hebben wij toevallig twee-en-een-halfjaar discussie over. Wat wij dus denken is dat het misging toen jij foto's van je lul met een kerstmutsje erop ging sturen". Maar dat was ik helemaal niet. "Ahh, dan is het daar misgegaan". Maar goed, **er komen dus digitale sleepnetten en de geheime dienst hoeft onschuldige vissen dus pas na drie jaar terug te gooien.** **Minister Plasterk** is de baas van de AIVD. Van de wet hoeft je er niet als spion uit te zien, maar het mag wel. Wat zegt hij over het sleepnet?

****Displays video of Minister of Interior and Kingdom Relations Ronald Plasterk (RP)****

RP: Het mag alleen maar als de minister van tevoren toestemming geeft voor een bepaalde, gerichte actie.

AL: Oké, dus de minister moet toestemming geven en hij bepaalt wat er precies moet worden onderschept. Maar wie controleert dan de minister?

RP: De wet geldt dus ook in een situatie dat de druk groot is, de diensten moeten zich dan echt aan de wet houden, we hebben ook nog eens een toezichthouder.

AL: Oké, de wet dus, en er is ook een toezichthouder, om te kijken of de minister zich aan die wet houdt. En dan is er ook nog een speciale commissie die achteraf

kijkt of het allemaal wel volgens de wet is gegaan. Klinkt opzich goed, maar wat zegt die commissie ervan?

****Displays quote from report of the Commissie van Toezicht op de Inlichtingen en Veiligheidsdiensten (CTIVD)**

CTIVD: Om effectief uit te kunnen oefenen, moet echter sprake zijn van een duidelijk en afgebakend kader in de wet. Dat is nu niet het geval.

AL: Dus de commissie zelf, vindt die wet te vaag. Dus we krijgen straks een nieuwe wet, maar die wet is een beetje vaag, dus bepaalt de minister wat er mag, met de toezichthouder, maar omdat die wet dus nogal vaag is, worden zij gecontroleerd door een commissie, en die moet alles achteraf checken in de wet, die dus veel te vaag is! Ik maak me zorgen over die nieuwe WIV, en ik ben niet alleen. Ook andere zeer gezaghebbende instanties hebben kritiek geuit. De autoriteit persoonsgegevens, maar ook het college voor de rechten van de mens, Amnesty International, de Raad voor rechtspraak, de Raad van State, de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid en Computerclub Geulle. Ohh dat zijn geen mensen die je tegen je wilt hebben hoor. Nee, want op de website van die club staan teksten als: Computer Club Geulle zag het levenslicht op 14 december 1994 en is sindsdien een begrip en rondom, maar zeker ook buiten Geulle poehhh. Maargoed, iedereen met een computer is dus tegen, en ik ook! Ik ook, en dan ben ik nog iemand die niets te verbergen heeft he, maar mijn vriendin die heeft bijvoorbeeld allemaal naaktfoto's van haar partner op haar telefoon staan. Echt heel veel! Dat worden er elke dag meer. Komt echt met bakken binnen, ik weet ook niet hoe dat kan. Maarja, en dat, straks staan op de servers van Plasterk, stel ons gerust, alsjeblieft! Dubbel 00 die hoed...

****Video of Ronald Plasterk is displayed****

RP: Sommigen mensen denken dat we massaal in de correspondentie of de telefonie van burgers zomaar zouden kunnen gaan rondneuzen. En dat is zeker de bedoeling niet.

AL: Nee, natuurlijk is dat niet jouw bedoeling Ronald Plasterk. En jou vertrouw ik! En mijn leven, daar steek ik mijn hoed voor in het vuur. Echt! Als je een van mijn auto's wilt lenen, zelfs een van die snellere, dan mag dat! Hier neem de sleutels maar mee! Wil je de inlogcode van mijn celebritinder? Prima! Jouw swipe is mijn swipe, maar het gaat niet om Ronald Plasterk. Die is over twee weken weg. Wie komt daarna? En daarna? Je kunt gewoon nooit weten wat voor gek er aan de macht komt. Deze knakker [Donald Trump] heeft gisteren nog de gegevens opgevraagd van iedereen die een bepaalde anti-trump pagina op een facebook site heeft geliket. Dus in Amerika moet je serieus nu al oppassen, waar je op klikt. Wat als hier zoiets gebeurt? Nee dat is niet de bedoeling! Maar het kan dus! Als hier echt een stelletje idioten aan de macht komt, dan kunnen ze die nieuwe veel te vage wet maximaal gaan oprekken. Nee, maar jij bent dan allang weg Ronald Plasterk! En als dat dan gebeurt, moeten we bij alles wat we doen bedenken dat de overheid met ons meekijkt. Maar het gaat nogal vaak mis en hackers worden ook elk jaar weer beter en slimmer, en die zijn ook uit op onze gegevens. Nu zeg je: "Ja nou en ik heb helemaal niks te verbergen". Oké, stel je krijgt op een dag een pakketje in de bus met een camera en een microfoon en een

briefje erbij: "Hang deze apparaten op in je huis, we gaan er in principe niks mee doen, groetjes de overheid". Wie zou er iets mee doen? Niemand! Of stel je voor, vanaf nu krijg je elke keer als je je computer opstart, dit pop-up scherm: "Vind je het goed dat de overheid al je chats en zoekopdrachten kan meelesen en opslaan? We gaan er in principe niks mee doen!" Ja of nee? Wat zou je dan klikken? Nee! Maar we hebben al ja gezegd, want dat is de WIV! En die gaat in op 1 januari 2018. Is daar nog iets aan te doen? Nee, daar is in principe niks meer aan te doen. Maar, er loopt sinds kort een actie om een referendum af te dwingen en ook daarmee kunnen we die wet niet tegen houden. Het is een raadgevend referendum, we kunnen er alleen mee zeggen: "Heren, dames en beste reizigers in de nieuwe Tweede Kamer, jullie voorgangers hebben een fout gemaakt, een verkeerde wet, doe daar wat aan". Kijk dat item van Zondag met Lubach nog maar eens terug. Nu zeg je: "Ik ben tegen referenda". Ja ik ook, maar fuck dat even! Ik ben ook tegen wapens, maar als er een herdershond een baby aan het verscheuren is en er ligt een pistool schiet je hem ook voor zijn kop! Ik haat dat gekrijs! Voor het eerste in de televisiegeschiedenis is er een applaus voor kindermoord. Nou, om dat referendum nou voor elkaar te krijgen, zijn er 300.000 handtekeningen nodig. En dat is veel, maar het kan. Als jullie nu allemaal tekenen op www.sleepwet.nl, dan krijgt Ronald Plasterk vanavond nog het slechte nieuws. Dat is zeker de bedoeling wel! En dan moet ik nu gaan, want het is clubavond bij Computer Club Geulle. Dit was Zondag met Lubach, heel veel bedankt voor het kijken en tot volgende week zondag!

7: Arjen Lubach 05-11-2017

Transcription of Zondag met Lubach, with TV-host Arjen Lubach (AL) 05-11-2017.

AL: Er komt definitief een referendum over de Wiv. De Wet op de inlichtingen en veiligheidsdiensten. De NOS noemt de wet trouwens de aftapwet, RTL spreekt over de tapwet. De tegenstanders hebben het over de sleepwet. De Wiv. Ik noem het dan weer de wet met de velen namen, waarmee ik het probleem alleen maar erger maak. Nou, die wet, de afstapsleepdingflowfwiv, heeft niet alleen een lastige naam, maar ook het hele idee van een referendum is voor sommigen mensen lastig:

**Displays a fragment of TV newsprogram [nieuwsuur](#), with presentator Twan Huys (TH) and CDA party leader Sybrand Buma (SB)

TH: Verbazing alom over de uitspraken van CDA-leider Buma afgelopen zaterdag. In de Volkskrant zei hij dat hij zich niks gaat aantrekken van de uitslag van een raadgevend referendum over de aftapwet.

AL: Sybrand Buma, die gaat zich niks aantrekken van het referendum, en dat is opvallend. Want vorig jaar, toen hij nog in de oppositie zat tijdens het Oekraïne was Buma ook voor, maar vond hij nog dat de uitslag wel gerespecteerd moest worden. Het komende referendum wil hij dus gewoon gaan negeren. Maar je kunt toch niet miljoenen mensen naar de stembus laten gaan, voor een referendum om dan vervolgens bij een 'ja' wel en bij een 'nee' niet te volgen.

** Displays a fragment of Sybrand Buma speaking in parlement about referendums on 06-04-2016**

SB: je kunt toch niet miljoenen mensen naar de stembus laten gaan, voor een referendum om dan vervolgens bij een 'ja' wel en bij een 'nee' niet te volgen.

AL: Oke, maar ik vind gewoon, als je een referendum hebt gehouden, en stel, het is 'nee' geworden, dan kun je niet zeggen, goh wat vervelend, we doen gewoon 'ja'.

SB: het is 'nee' geworden, dan kun je niet zeggen, goh wat vervelend, we doen toch een 'ja'.

AL: Ja, kijk, waar het om gaat, als je een uitslag hebt, dat kun je niet negeren. Dan kun je niet achteraf zeggen, ach het valt me wat tegen, we doen toch maar wat we willen. Dan is het uit met het vertrouwen.

SB: niet achteraf zeggen, ach het valt me wat tegen, we doen toch maar wat we willen. Dan is het uit met het vertrouwen.

AL: Ja, kijk ik vind het verder helemaal Buma dat je tegen referenda bent, maar dat referendum, dat is er nu eenmaal. Dat is de wet, dat kun je niet zomaar negeren. Je kunt niet als het volk zegt: 'Wij willen een cheeseburger', zeggen; 'dan bestel ik een Bigmac ofzo, ik kijk wel even'.

SB: 'dan bestel ik een Bigmac ofzo, ik kijk wel even'.

AL: Dat is toch niet te geloven, dat is echt erg. Nee? Ok. Sybrand Buma was dus met zijn verkeerde mening uit bed gestapt. En dat zei zijn vrouw ook, die zei: 'Syb, je hebt je mening binnenstebuiten aan. Kan wel, nee ik vind het wel leuker eigenlijk, jouw staat ook alles he! Doe even je lul in je broek'. Maar het is ook een **hele omschakeling natuurlijk he, als je ineens vanuit de oppositie in de regering zit**, en wie daar ook last van heeft is **D66**. Die waren eerst tegen de aftapwet en zijn nu voor. En ze waren voor het referendum en nu tegen. Terwijl ze het notabene zelf hadden bedacht. D66 is dus heel erg voor directe democratie, behalve als het ook echt dreigt te gebeuren. Voor D66 zijn wij het volk, in theorie heel erg leuk, we zijn een soort uitgaansavond die dan heel erg tegenvalt. Dat D66 van tevoren denkt: 'Tonight's the night', lekker stappen, vrouwen versieren. En dan komen ze binnen en dan denken ze: 'Wie houd ik voor de gek? Ik mis mijn Playstation ik ga naar huis, zoiets. Maar goed, tot teleurstelling van de coalitiepartijen komt dat referendum over de Wiv er dus wel. Even voor de duidelijkheid, tegenstanders vinden ook dat er een nieuwe, moderne wet moet komen. Er zijn alleen nog een paar belangrijke onderdelen waar even goed naar gekeken moet worden: Het sleepnet gedeelte, het hacken van derden, risico's voor journalisten bijvoorbeeld. Maar voor die nuance, is bij de voorstanders van de Wiv, zoals **Mark Rutte**, geen ruimte:

Displays fragment of Prime Minister Mark Rutte (MR) and his opinion about the Wiv on TV-show RTL Late Night on 10-10-2017

MR: Sleepwet, dit en dat, pas op, ze deugen niet die politici. Weet je wie niet deugen Frits? **Die klootzakken die die aanslagen plegen.**

AL: Frits, zo naïef. Maar, dat **aanslagplegers** deugen, dat zegt helemaal niemand. Dit hoort bij de strategie van het kabinet. **Kijk het ene uiterste is een politiestaat met volledige controle zonder enige privacy. En het andere uiterste is een staat met totale privacy, met nul controle op veiligheid.** En op dat spectrum zit die

Wiv, nu hier. En wij willen ietsjes meer deze kant op. Maar het kabinet doet nu alsof we het allemaal willen afschaffen, die hele AIVD weg en stoppen met terreurbestrijding. Maar dat is onzin natuurlijk. Maar dat gaan we de komende maanden vaker zien, de terreurschwalbe. Bij de minste kritiek, meteen op de grond gaan liggen huilen over een aanslag in de hoop op een vrije trap. Nou, de VVD die gaf het startschot voor die aanstelcampagne door twee VVD kanonnen langs te sturen bij Rick Nieman. Annemarie Jorritsma en Arthur Dokters van Leeuwen. Die laatste is de oud directeur van de geheime dienst en ging maar meteen op de grond liggen voor een terreurschwalbe.

Displays fragment of Rick Nieman (RN), Annemarie Jorritsma and Arthur Docters van Leeuwen (AD) in the TV-show WNL op Zondag on 22-10-2017

RN: Dus als de tegenstanders van deze nieuwe wet hun zin krijgen wordt Nederland onveiliger?

AD: Ja, daar zullen veel slachtoffers, daar zullen een aantal militairen door sneuvelen.

RN: En er zullen ook aanslagen plaatsvinden?

AL: Dat is dus de terreurschwalbe in full effect. Jullie willen de Wiv aanpassen? Bam! Aanslag. Maar dit is pure bangmakerij. Nou ja, dat is dan gelukt. Mooie schwalbe, prachtig. Maar toen: Toen werd hij overmoedig:

Displays fragment of Rick Nieman (RN), Annemarie Jorritsma and Arthur Docters van Leeuwen (AD) in the TV-show WNL op Zondag on 22-10-2017

AD: ik las dus gisteren in de krant, dat een of andere Bart, gaf aan dat er 40.000 plaatsen op het dark web, waar je ransomware kan kopen.

AL: Ja, nee, daar heeft ie wel een punt he? Op het dark web, kun je refem maar ransomware kopen. Althans volgens een of andere Bart?

AD: een of andere Bart

AL: een of andere Bart, oké dankjewel! We nemen het mee. Er was deze week nog maar een ding nog onbegrijpelijker dan deze zin, namelijk een motie die donderdag werd aangenomen in de Tweede Kamer. Die luidt: "We beloven de uitslag van het referendum serieus te nemen". En die motie, die werd ook gesteund door Sybrand Buma. Dus dat is die Buma, die tegen referenda is, maar de uitslag van het Oekraïne referendum toch willen respecteren. En een ander referendum wil negeren, maar nu dus de uitslag serieus wil nemen. Serieus negeren. Hoe gaat dat? "Ja, ja, nee ik geloof je niet. Ja ik hoor niet wat je zegt, jaja". Voor alle mensen die het ook niet meer snappen, is er nu een speciale instantie in het leven geroepen.

Displays satiric video with Unknown Narrator

8: de verleiders in DWDD

Transcription of debate led by Matthijs van Nieuwkerk (MN) and Huib Modderkolk (HM) between Minister of the interior and Kingdom Relations Kasja Ollongren (KO) and theatergroup de Verleiders, consisting of Pierre Bokma (PB), Victor Löw (VL), George van Houts (GH), Tom de Ket (TK) en Leopold Witte (LW)

MN: Aan tafel de Verleiders en Minister Kasja Ollongren van Binnenlandse Zaken. Het is een oude afspraak, ik leg het even uit: Aanleiding was het laatste bezoek van de verleiders aan ons programma. Zij spraken over hun nieuwe voorstelling; "niks te verbergen". Onder andere over de datahonger van bedrijven en de overheid. Het spanningsveld tussen privacy en veiligheid en de rol van de AIVD. Typisch de verleiders, het zijn rebels 'with a cause'. Het is ze eerder gelukt om met hun voorstelling 'door de bank genomen' met een petitie veranderingen in het geldstelsel bespreekbaar te maken. Dat is niet helemaal niks. Terug naar 'niks te verbergen', de beweringen van de onrustbarenden toekomstbeelden die hier over tafel gingen, kwamen de mannen op veel hoon te staan. "Lariekoek" zeiden velen. Onder andere de minister. Zij tweette: "Met stijgende verbazing geluisterd naar de beweringen van deze acteurs bij #dwdd #factfree. Het werk van de AIVD is geen toneelstuk. De mensen van de AIVD houden Nederland veilig, binnen de grenzen van de wet, met waarborgen voor onze privacy. Kom maar eens kijken, heren". Wij organiseerden een ontmoeting. De verleiders brachten twee weken geleden een bezoek aan de AIVD en de minister bezocht gisteren in Carré, hun voorstelling, '#niksteverbergen'. Maar eerst even terug naar onze eerdere uitzending en een greep uit wat Joep van 't Hek en zijn column in NRC "Kilo en halfgare lulkoek" noemde.

shows fragment of the visit of the de verleiders in DWDD on 28 January 2019.

MN: Ja minister, u was gisteren bij de voorstelling van de heren.

KO: Ja.

MN: Hoe is het bevallen?

KO: Nou ja, de voorstelling is goed bevallen, ze zijn natuurlijk fantastische acteurs. Maar het is toneel afgewisseld met wat dan als feiten worden gepresenteerd, en daar zaten onderdelen van wat net getoond werd ook in. Bijvoorbeeld dat voorbeeld van die kunstmest, het idee dat je in, wat gezegd werd, in een moslimwijk zou wonen en dat je kunstmest koopt en dat je dan meteen door de AIVD wordt getrackt is echt totale onzin. Kan niet, mag niet.

MN: Nee, dit nogmaals, werd toen gezegd, het zit nog steeds in de voorstelling op een manier waarvan je zegt: "Ja eigenlijk kan dat niet, hier wordt iets onzinnigs beweerd".

KO: Ja kijk, het punt, de reden dat ik reageerde, want ik reageer echt niet iedere dag op wat er bij De Wereld Draait Door gebeurt, maar de reden dat ik reageerde was dat het begon als een toneel, maar daarna overging in het bespreken van, in de ogen van jullie, feiten. En dit voorbeeld, maar ook een andere voorbeelden, daarvan dacht ik ja: "Nu denken mensen thuis, dat dat echt zo is, de AIVD echt in de gaten houdt wat het woon-werk verkeer is van heel Nederland.

MN: We beginnen even met de kunstmest, woon-werk verkeer komt straks.

George, dat was jij volgens mij

GH: Ja, dat was ik.

MN: Ehh, apenkool.

GH: ehh, dat was een gechargeerd voorbeeld. Wat wij daarmee bedoelen te zeggen, is dat er surveillance systemen gebruikt worden, aan monitoring gedaan en daar worden algoritmes op los gelaten, en daar kunnen in methodiek ogenschijnlijk onschuldige gedragingen in combinatie met elkaar een vlaggetje

krijgen. En dat is het SyRi systeem dat wil niet zeggen, dan is het een misverstand, dat de AIVD dat op deze manier gebruikt, maar het wordt in het Syri systeem al zo toegepast en dan het opsporen van fraude in bepaalde postcode gebieden. Klaas Dijkhoff, zei: "Laten we mensen in bepaalde postcode gebieden harder straffen". Dus er wordt wel degelijk zo gedacht. Dus

KO: Maar

MN: even, SyRi systeem.

HM: Ja, nou ja goed, hier gaat het eigenlijk al een beetje fout, als je het over de AIVD hebt, moet je het over de AIVD hebben, laat dat duidelijk zijn. En dit is, vind ik ook wel het moeilijke aan dit gesprek. Het is complexe materie, het is daarom zo ontzettend belangrijk om feitelijk te zijn. SyRi, is een, dus niet het apple bedieningssysteem voor de duidelijkheid. SyRi

GH: Systeem Risico Indicatie

HM: Dat heeft de overheid gedaan, is een verregaand systeem, waarbij een aantal databases aan elkaar worden gekoppeld, om ervoor te zorgen, om uitkeringsfraude en bijstandsfraude, dat soort dingen, belastingontduiking, op te sporen, om te kijken: 'Waar wordt er gesjoemeld met geld'? Dat is inderdaad een verregaand systeem. Maar dat heeft niks te maken met het kopen van kunstmest, waar dan ook. Dus we moeten geen twee dingen door elkaar halen.

MN: Dan is toch even de vraag, George, of aan jullie allen, jullie willen aan de kaak stellen.

GH: Ja.

MN: Nou is dat gelukt, dat wil ik zo even aan jou vragen Kajsa. Nou neem je een voorbeeld, wat volstrekt nergens op slaat. Wat is eigenlijk de verdenking?

GH: Hoo, nou kom ik in opstand. Nee nee,

MN: Is de rest van wat jullie beweren dan niet zo betrouwbaar is?

GH: Nee, nee, kijk bij de laatste infiltratiezaak, door de AIVD is er door, heb ik uit NRC, door de infiltrant van de AIVD, 100 kilo kunstmest gekocht. De vermeende terroristengroep, dus Anders Breivik gebruikte kunstmest bij zijn aanslag van een aantal jaren geleden. Dus er zijn wel degelijk ook gevallen bekend dat kunstmest kopen..

MN: Dus geen spijt van dit voorbeeld?

GH: Jawel, wel spijt, van dit voorbeeld, het is nooit de bedoeling dat je verwarring zaait op deze manier, dat is natuurlijk nooit handig. Dus die link met de AIVD, dat was niet handig en is ook niet waar en dat neem ik terug.

TK: Trouwens, het zit niet in de voorstelling hoor, ik maak alleen grapje omdat we het hier hebben gedaan. Als ik mijn verhaal over het SyRi stem, koppel ik helemaal los van de AIVD. En ik denk wat George heeft bedoeld met dat voorbeeld hier aan tafel, dat wij inderdaad allemaal van dat soort surveillance systemen hebben, waar wij niet weten welke profielen ons verdacht maken. En dat is eigenlijk het punt wat ik wil maken.

HM: Ja, nee, daarom zou ik zeggen, maak het zo feitelijk mogelijk. Er zijn zoveel terechte zorgen te hebben en gelukkig kunnen we hier nu een keertje wat langer praten over zo een ontzettend belangrijk onderwerp. Daar kunnen zorgen over zijn, met technologie is zoveel mogelijk. Maar dat betekent niet dat alles waar is. En overdreven luchtfietserij, helpt al helemaal niet om die discussie goed te voeren.

TK: Nee, dat die overdreven luchtfietserij, dat voorbeeld van die SyRi ook niet in de voorstelling

MN: Nee, maar iets wat wel in de voorstelling zit, dan ga ik toch even door, is het woon-werk verkeer, dan gaan we even door, ik dacht dat jij dat was Pierre, wat jij daar over zei.

Shows fragment of DWDD from 28 January 2019.

MN: Pierre?

PB: Nou om te beginnen heb ik geen auto, maar er is een nieuwe wet aangenomen, nog niet zo lang geleden. Of in januari, die vastleggen en het bewaren van kentekens, dat mag dan anpr, en de politie krijgt dan de mogelijkheid om honderden locaties met camera's, mobiel of vast, alle bewegingen, alle kentekens te registeren. En die dan vier weken lang te bewaren. Daarbij ben je in principe, zonder dat je dat wilt, lig je in een databank van de politie. En ben je, om het nou heel erg te chargeren, een potentiële verdachte, begrijp je? En het is niet zozeer dat wij denken dat iedereen daar knettergek is en daarop rechercheert, maar het is wel een merkwaardig systeem waar bijvoorbeeld 'Privacy First' de staat toch voor de rechter wilt dagen en dus wil zeggen; "dit is buitensporig".

MN: Deelt u deze zorg minister?

KO: Nou, kijk ten eerste ben ik blij dat dit punt van de AIVD is opgehelderd, en ook hier komt de AIVD absoluut niet in beeld he, want dit is niet wat wij doen. De politie die mag bepaalde gegevens een tijd bewaren, niet zo heel lang he, al vrij snel moeten ze dat inderdaad na 28 dagen moet het weer weg. En er stond vandaag ook een voorbeeld in de krant van wanneer daar een toepassing voor is. Die vind ik wel nuttig is, namelijk dat er bijvoorbeeld zakkenrollers in één gemeente zijn gespot door de politie, gevonden en gekoppeld aan kenteken. Die worden vervolgens actief in een andere gemeente, dan kan de politie dat weten. Dus, ik vind het het belangrijkste dat als we dit soort dingen gaan doen, in Nederland is het ingebed in wetten en in regels. En dan kan het zijn als jouw kenteken even bewaard wordt en na 28 dagen weer weg wordt gegooid, dan wordt er dus niks mee gedaan, tenzij je die zakkenroller bent. Of een nog ernstigere crimineel. Dus die technologie wordt ook gebruikt voor dingen die we in de maatschappij belangrijk vinden. Als je technologie kunt gebruiken om bijvoorbeeld via big data mensenhandel op te sporen of witwassen op te sporen, crimineel geld opsporen bij banken, ja natuurlijk gebruiken we daar technologie voor. Maar dat vind ik alleen maar nuttig als toepassing.

MN: Huib, jij hebt deze voorstelling gezien. Huib wat vond je van deze voorstelling? Het is jouw terrein, waarschijnlijk heb je ook onze uitzending gezien. Dus je was een gewaarschuwd man, ik weet niet wat het was.

HM: Nou ik vond het theater heel vermakelijk, maar er zitten inderdaad ook een aantal serieuzere delen in, wat informatievere delen. Ja, dat is hetzelfde als met dit voorbeeld: 80% klopt, heel serieus, heel waar, feitelijk. En dan bij dat laatste stukje gaat het mis. Dit is, ja, die ANPR, daar kun je zorgen over hebben. Dat is ook een verregaand systeem, op 800 plekken in Nederland, helemaal waar, worden kentekens geregistreerd. De belastingdienst kijkt permanent in die gegevens, zoveel gegevens krijgt de belastingdienst, dat de WAR een wetenschappelijke raad voor het regeringsbeleid, adviesorgaan van de overheid, in 2016 al zei: "De belastingdienst kan real-time van automobilisten, praktisch real-time van automobilisten volgen waar ze zijn". Dat gaat ver. Maar dat

betekent niet, daarom is het zo jammer dat die extra 20% erbij komt, in veel gevallen. Dat als je afwijkt van het woon-werkverkeer, dat er een vlaggetje bij komt. Dat is niet zo.

MN: Verschijnen er überhaupt van die vlaggetjes?

HM: Er zijn bepaalde, nou het SyRi systeem, als dat gebruikt wordt, maar voor de duidelijkheid die koppeling van gegevens zijn allemaal vrij lastig en technisch, maar die wordt inderdaad af en toe ingezet op buurtniveau. En dan komen er risicoprofielen uit, dat is inderdaad, dan gaat een gemeente kijken. Die moet dan ook nog kijken, klopt deze analyse? En zo wordt technologie inderdaad gebruikt. En dat is een verregaand systeem, maar dat betekent niet

TK: Inderdaad, maar daar zitten dus ook een aantal rechtstatelijke dilemma's aan.

HM: Absoluut.

TK: En daar gaat dus ook met name mijn verhaal over SyRi over. Dat daarmee de onschuld presumptie op losse schroeven staat. Want is dat, he, iedereen die voor onschuldig wordt gehouden, totdat het tegendeel bewezen is. En dat is precies waar het bij SyRi misgaat. En dat vind ik verontrustend.

KO: Maar wat toch interessant is, SyRi wordt inderdaad gebruikt door sociale zaken en gemeenten om uitkeringsfraude op te sporen.

TK: Ja, precies.

KO: AIVD heeft daar niks mee te maken.

TK: De voorstelling heeft weinig te maken met de AIVD. Dat heb je gezien.

KO: Als je nou toch vindt dat zo een systeem te ver gaat, er zijn instellingen die dat vinden. Die kunnen in Nederland naar de rechter, en dat is ook gebeurd, het is onder de rechter, de rechter gaat hier over oordelen, dus dat is toch het mooie vind ik van het systeem. Het is aangenomen door het parlement.

TK: Maar soms gaat dat ook mis, juist bij het SyRi is een Wob-verzoek ingediend, om, ze willen weten wat nou precies ons verdacht maakt. Wat zit er nou achter die risico profielen.

MN: Wie heeft dat ingediend eigenlijk?

TK: De site iedereen bij voorbaat verdacht en daar zit een advocaten collectief achter en die heeft dat gedaan.

MN: Die willen dat dat openbaar wordt.

TK: Die willen dat dat openbaar wordt, en wat ze dan steeds krijgen is: wij doen in verband met het opsporen en de veiligheid, en dat, ja dat is dan, dat wekt dan weer het wantrouwen.

KO: Ja, maar laten we dan kijken wat die rechter straks oordeelt.

TK: Nee, dat is afgewezen het verzoek.

HM: Nee dat gaat over het Wob

TK: oh,ja ja natuurlijk.

KO: De rechter,

MN: Nou jongens, naar Arjen Lubach die heeft het over de sleepwet. En die heeft hier van alles mee te maken.

** A video of Arjen Lubach about the WIV law is displayed**

MN: Heeft die wet al veel opgeleverd eigenlijk?

KO: Nou, hij is er sinds 1 mei is hij in werking. Dat is, dat is moeilijk te beantwoorden, heeft het iets opgeleverd? Maar ik vind dat die wet een verbetering was ten opzichte van de vorige wet, want sinds deze wet in werking

is getreden, is er een toetsingscommissie die vooraf toetst, dus nadat ik met de AIVD heb geoordeeld dat die mag, komt er een commissie die checkt of dat echt wel goed is gebeurd. Dus dat is winst, en ik denk ook dat de punten die Lubach hier maakt, die zijn overigens na het referendum, nog strenger geworden, dus die hebben we aangepast. Toen er nee werd gezegd. Bijvoorbeeld het delen van informatie met buitenlandse inlichtingendiensten.

MN: Heeft het al wat opgeleverd? Er wordt veel van verwacht, het is een nieuw instrument. Daar was niet iedereen, de meerderheid was het daar eigenlijk niet eens voor, maar dat doet er niet toe, hij is gekomen. De vraag is heel simpel, heeft het al wat opgeleverd.

KO: De wet werkt, de wet bepaalt wat de AIVD en de MIVD, wel en niet mag doen. Er was al een wet, er is een wet die is in sommige opzichten strenger geworden. En die heeft een nieuwe bevoegdheid eigenlijk gecreëerd, namelijk dat de dienst ook op de kabel mag. Dat kan ik je al verklappen heeft niets opgeleverd, want die is nog niet toegepast, die bevoegdheid.

MN: Er zijn twee toetsingscommissies eigenlijk he? Leg even uit hoe dat werkt.

HM: Er is een extra commissie bijgekomen, die toetst vooraf. Dus iedere keer als de AIVD die bevoegdheid inzet, dus: "Ik wil iemand tappen". Dan moet die een motivering geven waarom. Dat is de TIP. Dus vooraf, is de motivering juist. Dan heb je de CTIVD,

MN: De Commissie op Toelichtingen en Veiligheidsdiensten

HM: Ja, die kijkt achteraf. En wat wel aardig is om daarbij te melden, is dat die CTIVD en de TIP inmiddels hebben gekeken, wat kunnen we nou over die wet zeggen? Want er zijn meer regels zeg maar gekomen, het is wel sneller geworden, tegelijkertijd staat daar tegenover dat de privacyschendingen groter kunnen worden, heviger kunnen worden. Dan is het beeld toch wel zorgwekkend, dat de TIP zegt enerzijds van, nou: "Wij maken ons bijvoorbeeld zorgen om het hacken". We hebben met z'n allen, we weten wat dat sleepwet is en wat die discussie inhoudt. Maar een andere bevoegdheid die de AIVD en MIVD hebben is het hacken. Dat is eigenlijk al een veel langere praktijk, zijn ze al veel ervarener in. In sommige opzichten ook veel ingrijpender zijn en kan ook in bulk gebeuren. Bijvoorbeeld als je een e-mail server hackt. Dan heb je in één keer de gegevens van heel veel. Vervolgens zeggen ze, ja de waarborg vinden we daar niet zo goed voor. Niet zo goed als voor dat sleepnet. En die andere commissie, die zegt: Wij hebben er naar gekeken hoe de AIVD en MIVD zich eigenlijk voorbereiden op deze wet. Met die ingrijpende bevoegdheden, en dan komen we er achter dat zij zich daar eigenlijk helemaal niet zo goed op hebben voorbereid. Dat de waarborgen er nog niet zijn. Met andere woorden, dat de theorie examen met name, dat ze daarvoor gezakt zijn.

MN: Beide keren?

HM: Nou ja, zorgen en theorie examen gezakt.

HM: en dan zegt de minister, dan begrijp ik de achterdocht van de heren ook wel weer, van: Nouja, we gaan met die risico's, "ons streven is om die problemen op te lossen, maar we gaan ondertussen wel door met die wet". Met andere woorden, de commissie zegt er zijn risico's als jullie die weg op gaan, het theorie examen is gezakt. En de minister zegt: "Nou, we gaan wel door". En dat is.

MN: Geeft u daar eens uitleg bij?

KO: Nou om te beginnen, dat, ik wil niet te veel weggeven van de voorstelling want jullie gaan nog het land in. Maar er zijn dus twee commissies, die in

tegenstelling tot de commissie die in de voorstelling wordt uitgebeeld, buitengewoon kritisch en serieus zijn. Ze zijn er om ook te kijken of het werk goed gebeurt en of de wet goed toegepast wordt. En ze hebben inderdaad kritiek. Dat is dus goed, daar zijn die commissies voor. Dan is het vervolgens mijn verantwoordelijkheid en de AIVD moet dat uitvoeren om ervoor te zorgen dat het wel gebeurt zoals de wet dat heeft beoogd of om aan de kamer te melden: Nou zoals we dat gedacht hadden zo werkt dat niet, we moeten even kijken hoe het dan wel kan. Dat zijn de mogelijkheden, of opties die je hebt, je kunt de wet aanpassen of je kunt het gewoon beter doen in de praktijk. Nou ik denk dat het in de praktijk gewoon beter moet en daar wordt natuurlijk nu heel hard aan gewerkt.

HM: Maar u had ook kunnen zeggen, nou ja we scoren een onvoldoende, we gaan zorgen dat het een voldoende wordt en daarna gaan we verder met die wet.

KO: Nee, maar ik heb gezegd dat het een voldoende moet worden. Er wordt echt alles aan gedaan om ervoor te zorgen dat bij het volgende toetsingsmoment de commissie gewoon zegt, ja nu is het wel voldoende. **Intussen moet het werk wel door, de AIVD doet het niet voor zijn lol, die doet dat om dreigingen te proberen te vinden om Nederland veilig te houden.** Het werk moet wel gedaan worden.

MN: Mariette de Mousseau van de TIP zegt dus: 1 op de 20 verzoeken die de veiligheidsdiensten doen is onrechtmatig. Dat vinden we eigenlijk te veel. Dat klinkt zorgelijk.

KO: Ja, dat is ook te veel, maar dat betekent wel dat als de TIP het onrechtmatig verklaart, dat het dus niet gebeurt he. Dus in zoverre het werk gaat door, maar als de TIP zegt: Sorry, maar wij vinden dit niet genoeg onderbouwd, dan gaat het dus niet door.

GH: Nou ja, ik bedoel: 'I rest my case'. Het zegt genoeg. Ik wil even terugkomen, er gaat dus het een en ander mis en het een en ander niet goed. Ik wil even terugkomen op wat Huib zei over die 20%. Wij zijn theatermakers, wij gebruiken in al onze onderwerpen, altijd de overdrijving en de hyperbool. En we gaan altijd door op deze ontwikkeling: Waar zou die tot kunnen leiden? En dan gaan we altijd chargeren en we trekken het uit elkaar. We zijn theatermakers en dan wordt het publiek invoelbaar. En dan voel ik me niet gehouden aan de letter van de wet om zo maar te zeggen, dat is mijn vrijheid als kunstenaar.

MN: Maar de vrijheid van kunstenaar, dan grijp ik toch even terug George, om het te proberen te begrijpen: De kunst 'apenkool'.

GH: Nee, hier aan tafel is het iets anders, daarom zitten we hier aan tafel. Dan zijn wij gewoon burgers die zich zorgen maken. Maar in het theater gebruiken we de hyperbool en de overdrijving en ga ik te ver.

TK: En een aantal domme dingen hier aan tafel hebben gezegd. Maar die voor de voorstelling hebben we wat langer over nagedacht en daar sta ik nog helemaal achter. En wat in de voorstelling gebeurt is zeer weloverwogen en expres.

MN: Ja

TK: ook als wij een soort distopische vergezichten ter benen brengen.

HM: Nou ja, als dat zo is, dan, de lastigheid met die voorstelling. Jullie spelen daarmee he. Dat is jullie metier natuurlijk. Maar het is duidelijk dat er een echt theaterdeel zit, jullie maken dat persoonlijk, jullie maken je ergens zorgen over. Dan komt een heldere uitleg vaak over een ontwikkeling, SyRi net genoemd. Dat gaat dus, dan vind ik dat je dat toch wel moet beoordelen op zijn feitelijkheid. Dat gaat dus 80% goed en dan overdrijving. Als dat erbij hoort, zal dat zo zijn.

TK: Dan wil ik weten, waar de overdrijving zit bijvoorbeeld in mijn SyRi verhaal.

HM: Dan moet ik het weer voor de geest halen, PSD2 bijvoorbeeld, ja dit is heel ingewikkeld.

MN: Ga maar even heel ingewikkeld.

HM: Een bankensysteem waarbij de commerciële partijen toegang krijgen tot bankgegevens, dat legt George van Houts prima uit. Maar wat hij dan vervolgens doet is; dit zal er wel toe leiden dat, dan komen er overdrijvingen: PSD2, PSD3, PSD4, PSD5, en we uiteindelijk korting gaan krijgen als we al onze gegevens weggeven. Ja dat

GH: Dat is al zo

HM: Daar is geen sprake van.

GH: We worden een fuik ingelokt, door die systemen en het is een vrije ondernemerswereld, we leven in een kapitalistisch systeem, bedrijven willen ons lokken en we gaan al heel achteloos om met die smartphone, wij zwemmen die fuik in omdat wij die 10% korting willen. Dat het een dystopie en een fantasie en ik overdrijf daarin en ik ga daar te ver in, dat doe ik bewust. En het is ook mijn taak. Ja.

HM: Nee maar helder, dan klopt de analyse.

PB: Het is het concept van de verleiders ook, bij de banken gingen we ook, overdreven we ook, en daar hadden we natuurlijk dat we alle feiten konden checken. Dat is ook wel zo. Maar ook daar was er een enorme weerstand en overdrijving. De ene columnist die piste nog verder azijn dan de andere en dat was allemaal niet waar, gelul. En uiteindelijk bleek het wel waar te zijn. 20%, wat ik nogal een groot percentage vind. 1/5^e, dat ik moet je eerlijk zeggen, dat deel, precies dat deel is het deel waar wij onze angstige vermoedens uitspreken en denken dat als we de eerste 80% hebben gezien van de ontwikkelingen. Heel vaak, niet anders kunnen denken, als we door denken, dan die 20% vervolg. En zoals George zegt, een aantal gebeurt eigenlijk al, zonder dat het op grote schaal is en we het nog niet weten, maar we gaan wel die richting op. En dat vind ik van die 20% van die mensen die dat nog niet waar vinden, ik wil niet zeggen echt naïef maar...

MN: Tot slot, jullie zijn nog bij de AIVD geweest.

TK: Ja!

MN: Hoe was het?

VL: Het eerste wat George zei was: ik wil niet horen wat niet naar buiten mag.

Waarop ze zeiden: Ja, we zullen jullie niet compromitteren, waarop ik zei:

Jammer!

MN: maar levert het een inzicht op?

VL: Het levert een inzicht op, een onderdeel, er kunnen dus zaken niet naar buiten.

MN: Dat zal jullie niet verbazen.

VL: Nee natuurlijk niet, Dick zegt, we zijn geen geheime dienst, want dan had je niet van ons bestaan geweten. We zijn een dienst die handelen in geheimen. En, vervolgens wat ik buitengewoon charmant vond is dat er, je mag zeggen wat je wilt, over ons, je mag denken wat je wilt over ons, er is alle vrijheid geboden, dus nergens van: "De heren acteurjes, moeten oppassen" of iets dergelijks, buitengewoon open geweest. En toen is er op een buitengewoon intelligente manier is er een imago met ons gedeeld dat zij zeer graag willen uitstralen. Dat deelde ik niet, je blijft natuurlijk dezelfde vragen houden over datgene wat je niet

mag weten zogenaamd. Dat is natuurlijk onveranderd. Maar het was een buitengewoon leuk bezoek.

TK: Wat ik ook geruststellend vond, is dat er inderdaad zeer zorgvuldig wordt omgegaan met als iemand verdacht wordt, en dat er ook eigenlijk getraind wordt dat je, nou geen tunnelvisie krijgt, dat je niet vooringenomen wordt en dat ze daar echt in feite, daar zelfs echte workshops en les in krijgen en dat dat gecheckt wordt.

MN: Missie geslaagd, 'kom eens kijken heren'?

KO: Nou, ik waardeer het enorm dat ze dat gedaan hebben natuurlijk, ik denk ook dat het heel goed is, de AIVD kan niet heel veel van zichzelf laten zien, kan ook eigenlijk niet voor zichzelf opkomen, vandaar dat ik het nodig vond om iets te zeggen. Maar ik denk dat het allerbelangrijkste wat mij betreft is dat jullie gezien hebben dat daar gewoon mensen werken die. De AIVD, dat is gewoon mensenwerk, en dus los van de wet waar ze zich gewoon aan moeten houden, het zijn gewoon mensen met een gevoel en een moreel kompas.

GH: Nou ja, daar hebben we een voorbeeld van gezien, het was ongelooflijk. Wij komen daar binnen en dan moet je alles inleveren, en daar werden wij welkom geheten door een meneer Dick Schoof, woordvoerder, en twee: onwaarschijnlijk bloedmooie dertigjarige dames. En wij dachten: "welke charme wordt hier ingezet"? Maar dat bleken dus geheim agenten te zijn. Dus, en die gingen ons vertellen, we mochten alleen hun voornaam weten. En dat was duidelijk een poging, er stond ook een copieuze tafel met broodjes en dat was duidelijk een charmeoffensief. Maar het was goed, het was goed!

MN: We hebben niet alles kunnen bespreken, we zijn wel volgens mij iets nader tot elkaar gekomen. Er is iets meer helderheid over de waarde, het wegen van jullie woorden de volgende keer hier aan tafel.

PB: één ding wil ik, wil ik vragen: Hoe gaan jullie om als we een minder bezorgde en ingeleefde, met een sterk moreel kompas begiftigde regering krijgen? Hoe gaat dat dan? Hoe waarborgen we de systemen die nu worden gemonitord en gecheckt?

KO: Doordat we een democratische rechtsstaat zijn met een parlement, en er is dus toezicht op wat de AIVD doet, maar uiteindelijk zijn we er zelf bij, want het parlement beoordeelt of het goed genoeg is of niet.

PB: En dat parlement zegt eigenlijk, als je niks te verbergen hebt, heb je niks te vrezen.

KO: Nee, want het is, nee, die Wet op de Inlichtingen en Veiligheidsdiensten, die zorgt uiteindelijk dat de AIVD uiteindelijk bepaalde dingen kan doen in het kader van de nationale veiligheid die anderen niet mogen doen. Maar er is ook

MN: Tot slot, je krijgt 20 seconden om dat boek aan de minister te geven.

HG: Ja, dit is het boek dat, waar wij onze kennis van hebben. Dat is wonderlijk, want het is pas twee maanden uit. Maar dit is de 'Piketty', over het kapitaal, over de internetveiligheid. Het is een waanzinnig boek, het is al gelezen, ik recycle het nu. Namens de verleiders, aan u.

KO: Heel aardig. Dankjewel, leuk!

MN: De verleiders, toeren tot eind juni door het land.

Appendix III: Analysis Schemes

Analysis schema 1: Parliamentary debate about the Wiv, 8 february 2017

Code Nr.	Code name	Text actor 1(D66)	Text actor 2 (VVD)	Text actor 3 (CDA)
1.	Transcending individual observation	<p>Als het ICT betreft en het complex is, stemt de Tweede Kamer vaak te snel en te gemakkelijk in met allerlei maatregelen die zeer schadelijk zijn voor onze vrijheid</p> <p>in heel Europa en zelfs in heel de wereld zien we dat overheden meer grip proberen te krijgen op het internet, omdat ze willen proberen mensen te beschermen</p> <p>Neem de onthullingen van Snowden dat Amerikaanse en Britse inlichtingendiensten ongegeneerd enorme hoeveelheden data en informatie verzamelden, dat ze encryptie actief probeerden te ondermijnen en op grote schaal mensen hackten. Natuurlijk was dat een grote inbreuk op de privacy van 100 miljoen mensen</p> <p>Nu dat vertrouwen beschadigd is, helpt het niet als het hoofd van de AIVD publiekelijk pleit voor het afzwakken van encryptie, terwijl dat juist een van de onthullingen was waar mensen zo geschokt over waren.</p>	<p>De VVD vindt het net zozeer niet meer dan normaal om iedere keer te bekijken hoe je bij de inzet van dit soort bijzondere bevoegdheden ervoor zorgt dat je de inbreuk op de privacy van mensen zo klein mogelijk houdt</p> <p>De diensten krijgen namelijk geen carte blanche om zonder enige vorm van controle en waarborgen alle informatie over personen en organisaties van de kabel af te halen</p> <p>De diensten gaan niet massaal grote groepen mensen volgen op internet en alle mails lezen waar het woord "bom" of "IS" in voorkomt, want dat is disproportioneel en zal dus nooit op de toestemming van de minister of de TIB kunnen rekenen</p> <p>Ik constateer dat ik iets tegenover het beeld wil zetten — en daar had ik het over — dat</p>	<p>Het CDA is wel kritisch genoeg. Misschien geven wij vandaag de dag de voorkeur aan veiligheid en ietsjes minder aan privacy.</p>

		<p>Bovendien zou het de onlineveiligheid van mensen weer enorm beschadigen</p> <p>We moeten bij het maken van nieuwe wetten en regels niet alleen naar het opsporingsbelang kijken</p> <p>die eigenlijk altijd voorop worden gesteld, soms als enig belang — maar ook naar de gevolgen voor de onlineveiligheid van mensen, de onlinevrijheid van mensen</p> <p>Natuurlijk is het vanuit de politie gedacht fijn om te kunnen hacken, maar het is onze taak als Kamer om ook de gevolgen voor de hele samenleving te overzien</p> <p>We zijn in die zin ook gewoon een partij die staat voor de individuele vrijheid van mensen</p> <p>. Als alles wat mensen doen wordt vastgelegd, opgeslagen en geanalyseerd, dan erodeert het vertrouwen van mensen in internet</p> <p>: de angst voor een sleepnet met al het internetverkeer van iedereen is groot. Met wie je belt, wat je appt, welke sites je bezoekt, hoe gezond je bent, het zou allemaal als bijvangst</p>	<p>honderdduizenden Nederlanders ongebreideld zouden worden getapt</p> <p>omdat ik me niet kan identificeren met het beeld dat de heer Verhoeven schetst, namelijk dat de diensten straks gewoon carte blanche krijgen om te gaan grasduinen in elke computer die ze tegenkomen.</p> <p>De stelling dat de diensten straks onschuldige burgers kunnen gaan tappen, vind ik heel gevaarlijk</p> <p>Het is nogal wat om te zeggen dat de diensten straks mensen gaan tappen tegen wie er geen enkele verdenking is</p> <p>Ik heb aangegeven dat ik voorstander ben van deze nieuwe bevoegdheid. Deze nieuwe bevoegdheid betekent inderdaad dat je een hap neemt op de kabel waarvan je niet op voorhand weet welke informatie je er vandaan haalt</p>	
--	--	--	---	--

		<p>bij de diensten terecht kunnen komen</p> <p>, zou deze afweging gebaseerd moeten zijn op het uitgangspunt dat grootschalig aftappen ons veiliger maakt. Maar juist dat staat allesbehalve vast, want massasurveillance vergroot de datahooiberg en deze wet maakt de datahooiberg zelfs enorm groot en dat maakt dat de speld moeilijker is te vinden</p> <p>bulkdata kills people. Oftewel, met het massaal surveilleren en het verzamelen en opslaan van allerlei data, red je geen mensenlevens.</p> <p>Het gevolg is dat onevenredig veel middelen, zo zeg ik tegen dit kabinet, ingezet worden om mogelijke nieuwe dreigingen te identificeren.</p> <p>Eerder vroeg ik aan het kabinet of bepaalde mogelijkheden konden worden uitgesloten, bijvoorbeeld het intercepteren, het aftappen, van alle communicatie in een bepaalde Nederlandse wijk of buurt voor een bepaalde periode om zo te bezien of voor de diensten relevante gegevens zouden zijn binnengehaald.</p>		
--	--	---	--	--

		<p>Hij zegt heel stellig dat dit soort hypothetische manieren van aftappen, dus het grootschalig ongericht aftappen van een hele wijk, niet mogelijk is in deze wet. Voor mij blijft dan de vraag staan om welke reden het dan niet in de wet wordt uitgesloten.</p> <p>Dat amendement stelt twee dingen. Allereerst wordt vastgelegd dat de inzet van de bevoegdheden van artikel 48, 49 en 50 in het wetsvoorstel tot onderzoeksoopdrachtg erichte verwerving, verwerking en analyse van communicatiegegevens zo gericht mogelijk gebeurt</p> <p>vragen "op welke kenmerken kunnen we zoeken bij het af luisteren van het satellietverkeer?" en "kunnen die criteria de toets der kritiek daadwerkelijk doorstaan?" Keer op keer volgen daar onrechtmatigheidsoordelen van onze toezichthouder, de CTIVD, op. Gaat het nieuwe interceptiestelsel, dat dus ook het ongericht aftappen van de kabel toestaat, niet hetzelfde probleem opleveren? Feitelijk wordt immers hetgeen op de ether mocht, nu min of meer ook op de kabel mogelijk. Waarom zou ik er dan opeens op</p>		
--	--	--	--	--

		<p>moeten kunnen vertrouwen dat de motivatie van de lijstjes met selectietermen voor de verwerking nu wel op orde zijn? Ik krijg daar graag een reactie op.</p> <p>maar drie jaar is, gegeven de sterke mate van inbreuk op de persoonlijke levenssfeer, nog te lang</p> <p>het belang van nationale veiligheid wringt vaak met de inbreuk die geheime diensten per definitie op het leven van mensen maken en soms ook met de controlemogelijkheid voor het parlement. Betrokkenen, onderzochte personen, kunnen vaak zelf niet in beroep gaan, als zij al weten dat zij onderzocht of gevolgd worden.</p> <p>Dan over de beveiliging en het gebruik van onbekende kwetsbaarheden om te hacken</p> <p>Is het denkbaar dat de diensten een onkwetsbaarheid in veel gebruikte consumentensoftware achterhouden, bijvoorbeeld een kwetsbaarheid om een iPhone binnen te dringen? Vindt de minister dat een</p>		
--	--	--	--	--

		<p>gevonden kwetsbaarheid in software die dagelijks door miljoenen mensen gebruikt wordt en hun kwetsbaar maakt voor hacks door bijvoorbeeld criminelen of buitenlandse inlichtingendiensten, altijd gemeld moet worden?</p> <p>Of laat je die kwetsbaarheid dichten zodat miljoenen mensen veilig zijn voor hacks met als risico dat je een mogelijke terrorist niet kunt hacken</p> <p>Met die digitale gegevens moeten we zorgvuldig omgaan, niet alleen omwille van de privacy van de personen over wie de diensten informatie hebben</p> <p>Alleen al de gebruikersgegevens van een mobiele telefoon, die metadata, geven een behoorlijk intiem inzicht in iemands leven. Eigenlijk vind ik het wel passend om daarvoor een extra waarborg in te bouwen</p> <p>als voor het beschermen van de persoonlijke levenssfeer</p> <p>De wet formuleert de bijzondere bevoegdheden technologie-neutraal.</p>		
--	--	---	--	--

		<p>Dat scheidt het risico dat straks niet voorziene toepassingen ontstaan die een vergaande inbreuk op de persoonlijke levenssfeer kunnen opleveren</p> <p>Als het op grote schaal gebeurt, heb je het bijvoorbeeld over het stelselmatig aftappen van een hele wijk. Het gaat dan om het grootschalig en dus ongericht aftappen van een bepaald geografisch gebied en dat voor een langere, structurele tijd. Dan heb je die combinatie van "stelselmatig" en "op grote schaal". Dat vinden wij te ongericht. het tijdelijk mogelijk moet zijn om zich op meer dan één individu te richten en gericht te kijken wat er gebeurt. We willen niet dat dat stelselmatig voor langere tijd op zeer grote schaal gebeurt. Dat is in dit wetsvoorstel absoluut mogelijk en dan is er ook nog eens de mogelijkheid om die data vervolgens drie jaar te bewaren. Dat vinden we veel te ongericht</p> <p>De VVD kan wel willen dat er niet honderdduizenden mensen worden afgetapt, onschuldig en zonder enige reden. Dat kan de VVD wel willen en het</p>		
--	--	---	--	--

		<p>is ook goed dat de VVD dat zegt — daar ben ik heel blij om — maar de VVD regelt dit niet in de wet</p> <p>. De vraag is of de VVD gewoon wil toegeven dat deze wet het mogelijk maakt om data van onschuldige burgers, zonder onderzoeksverdenking, af te tappen</p>		
2.	The survival of society	<p>Maakt deze wet Nederland veiliger?</p> <p>Ik spreek vooraf een woord van waardering uit voor de beide diensten, te weten de AIVD en de MIVD. Zij werken namelijk hard en nauwgezet om Nederland en onze militairen op missie veilig te houden.</p> <p>die zelfs onze veiligheid kunnen schaden.</p> <p>Het kabinet zegt dat deze wet daarom nodig is. Het is natuurlijk niet gek dat de overheid ook in het digitale netwerk blijft zoeken naar manieren om mensen veilig te houden, want dat is haar taak en Nederland is wat dat betreft niet uniek.</p> <p>Wat kunnen deze diensten volgens de regering op grond van de huidige wet allemaal niet? Cyberdreiging en terroristische activiteiten tijdig onderkennen. Nederlandse militairen</p>	<p>er grote veiligheidsvraagstukken liggen waar wij, veelal in samenwerking met andere landen, een antwoord op zullen moeten vinden om onze nationale veiligheid te blijven waarborgen</p> <p>Deze nieuwe moet de inlichtingen- en veiligheidsdiensten in staat stellen om de nationale veiligheid zo goed mogelijk te bewaken</p> <p>De nieuwe bevoegdheid die daarmee wordt gecreëerd, is de bevoegdheid om ook via de kabel te kunnen jagen op terroristen, hackers en andere mensen, instellingen en landen die het gemunt hebben op onze veiligheid</p> <p>aan de ene kant de taak van de diensten om de nationale</p>	<p>bescherming en de verdediging van de democratische rechtsstaat. Het werk van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten is onmisbaar voor de veiligheid van de Nederlandse burgers en voor de veiligheid van de Nederlandse militairen op missie</p> <p>Daarom moeten we voortdurend investeren in de middelen waarmee we onze samenleving beschermen en verdedigen. Dat geldt voor politie en justitie, dat geldt voor defensie en dat geldt ook voor onze inlichtingen- en veiligheidsdiensten</p> <p>Door de explosieve groei van internationale</p>

		<p>op missie goed beschermen. De werkelijke intenties van risicolanden inschatten. Economische spionage tegengaan. Crises in het buitenland goed inschatten.</p> <p>De harde waarheid is gewoon dat 100% veiligheid niet mogelijk is, zelfs niet in de meeste gecontroleerde politiestaten.</p> <p>, maar vooral voor een effectieve taakuitvoering en dus voor onze nationale veiligheid</p> <p>Hoe delen we zo effectief mogelijk gegevens met omliggende landen om terroristen te stoppen?</p> <p>Hoe beschermen we het leven van de gekopieerde persoon X?</p> <p>Veiligheid staat voor D66 voorop, maar dat weet de hele Tweede Kamer inmiddels wel. Maar een beperktere, tijdelijk iets bredere manier van zoeken om vervolgens snel toegespitst te kunnen gaan naar de meest gerichte manier van zoeken, die het meest oplevert, dat zou het beste zijn.</p> <p>Er zijn heel veel serieuze mensen —</p>	<p>veiligheid te beschermen</p> <p>De VVD vindt het in deze tijden van internationaal terrorisme, cyberdreigingen en digitale spionage niet meer dan normaal dat wij de AIVD en de MIVD in staat stellen om bedreigingen voor onze nationale veiligheid af te wenden</p> <p>Met de juiste informatie kunnen zij onze militairen in het buitenland beschermen. Met de juiste informatie kunnen zij digitale aanvallen afwenden</p> <p>onze nationale veiligheid te bewaken, een bijdrage te leveren aan de internationale veiligheid en onze militairen succesvol te kunnen laten opereren in het buitenland. De VVD is dan ook voorstander van deze nieuwe wet.</p>	<p>kabelnetwerken wordt het steeds belangrijker dat die diensten ook het kabelgebonden internetverkeer kunnen verkennen en analyseren in het belang van de nationale veiligheid.</p> <p>Voldoet het wetsvoorstel aan de eisen die het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens stelt</p> <p>Dat zijn middelen waarmee de diensten de nationale veiligheid beschermen, de veiligheid van burgers en de veiligheid van militairen op missies. Dat is een kerntaak van onze overheid</p> <p>Het CDA heeft zich altijd ingezet voor de veiligheid</p> <p>Het CDA staat voor een stuk veiligheid</p> <p>Ook de commissie- Dessens heeft gezegd dat er spanning zit tussen veiligheid</p>
--	--	--	---	---

		<p>daar reken ik ook mijzelf op dit moment toe — die heel graag willen dat de veiligheid in dit land vergroot wordt.</p> <p>Wij hoeven toch niet het spelletje te spelen wie het meest voor de veiligheid doet? Ik sta ook voor de veiligheid, alleen wel zoals D66 dat wil</p> <p>Ik heb de CDA-fractie vandaag over de meest verstrekkende wet die we in de afgelopen vier behandeld hebben, geen enkele kritische vraag horen stellen. Het lijkt wel alsof er een vertegenwoordiger van een regeringspartij staat. Waarom is het CDA nu ineens zo ontzettend mak als een lammetje en is het niet meer de oppositiepartij die nadenkt, maar de partij die hier het kabinet aan het meerderheid moet helpen voor een wet die enorm ver gaat?</p>		<p>en privacy. Wij kiezen hierin heel duidelijk, ook naar de mensen thuis. Als er ergens nog een stukje twijfel is; op dit moment kiezen wij, gelet op hoe de wereld is, heel duidelijk voor veiligheid</p> <p>Het CDA is wel kritisch genoeg. Misschien geven wij vandaag de dag de voorkeur aan veiligheid en ietsjes minder aan privacy.</p>
3.	Deviations from the norm	<p>Terroristen</p> <p>terroristische activiteiten</p> <p>terreurnetwerken</p> <p>criminelen</p> <p>ihadfilmpjes</p>	<p>Inbrekers</p> <p>Roofoverval</p> <p>Terroristische</p> <p>figuren als Trump, Poetin en Erdogan de</p> <p>terroristische cellen</p>	<p>terroristen</p>

		<p>terroristische gedragingen</p> <p>Ik zou graag wegblijven van termen als "gekke Henkie".</p>	<p>internationaal terrorisme.</p> <p>terroristen,</p> <p>hackers</p> <p>gekke Henkie</p>	
4.	Freedom producing discourses	<p>Wij leven en communiceren steeds meer digitaal. Dat schept kansen, maar het levert ook risico's op</p> <p>Recentelijk zagen wij dat ook bij de kwetsbaarheden in de verkiezingssoftware, om het gebruik van privémail door dit kabinet maar niet te noemen.</p> <p>cyberdreigingen nemen snel toe</p> <p>Hetzelfde geldt als een oud-hoofd van de MIVD vraagt wat je aan privacy hebt als je dood bent</p> <p>Die notities zijn dus een belangrijke waarborg, zowel om te voorkomen dat informatie in verkeerde, potentieel gevaarlijke handen valt</p> <p>De afgelopen jaren is keer op keer gebleken dat inlichtingen- en veiligheidsdiensten over landsgrenzen heen moeten samenwerken. Terroristen reizen in de Europese Unie gemakkelijk van plek naar plek. Als</p>	<p>Als we vandaag de dag spreken over veiligheid, gaat het steeds meer over de bedreigingen die van buiten komen, over de veiligheid van ons land in een internationaal verband. Die internationale veiligheid is een stuk minder grijpbaar voor veel mensen, omdat we er maar beperkt zelf invloed op hebben. De zorg is er echter niet minder om. We worden geconfronteerd met terroristische aanslagen in de landen om ons heen. We zien beelden van miljoenen mensen die op de vlucht geslagen zijn en in Europa een nieuw onderkomen zoeken. We zien een wereld waarin figuren als Trump, Poetin en Erdogan de dienst uitmaken. We zien onrust aan de grenzen van het NAVO- grondgebied</p> <p>Dat zijn dan nog bedreigingen die</p>	<p>Dit kabinet ging ruim vier jaar geleden van start met een stevige bezuiniging op de AIVD: het schrappen van de buitenlandtaak. Als snel was duidelijk dat dit een roekeloze bezuinigingsmaatregel was in een gespannen wereld</p> <p>Cyberaanvallen en digitale spionage vormen een nieuwe bedreiging voor de nationale veiligheid</p> <p>Als de heer Verhoeven beweert dat veiligheid belangrijk is, moet hij ook onze diensten goed voorzien van de benodigde middelen.</p>

		<p>terroristen hun voorbereiding verspreiden over meerdere landen of daarvoor het land met de zwakste dienst kiezen, blijven zij gemakkelijk buiten beeld. Informatie delen is dus noodzakelijk en gelukkig gebeurt dat ook steeds meer en beter</p> <p>Terroristische gedragingen of dreigingen,</p>	<p>we kunnen zien. In de digitale wereld zijn dezelfde ontwikkelingen gaande en die zien we niet. We horen en lezen steeds meer over cyberaanvallen op onze vitale infrastructuur, over Russische hackers die het op het Torentje gemunt zouden hebben, over IS die vanuit Raqqa terroristische cellen in Europa aanstuurt. Dit zijn slechts een paar voorbeelden waaruit blijkt dat de wereld op drift is en dat</p> <p>In het bewaken van die nationale veiligheid spelen onze inlichtingen- en veiligheidsdiensten een cruciale rol. Zij zien zich niet alleen met dit zorgelijke dreigingsbeeld geconfronteerd, maar ook met razendsnelle technologische ontwikkelingen.</p> <p>de bedreigingen voor onze nationale veiligheid ook een digitaal karakter hebben gekregen. Hierbij moeten we denken aan cyberaanvallen, digitale spionage en</p>	
--	--	---	---	--

			<p>Het zijn de AIVD en de MIVD die, voor het grootste deel onder de radar en achter de schermen, op bedreigingen voor onze nationale veiligheid proberen te anticiperen en proberen ons land voor aanvallen en aanslagen te behoeden.</p> <p>De nieuwe bevoegdheid die daarmee wordt gecreëerd, is de bevoegdheid om ook via de kabel te kunnen jagen op terroristen, hackers en andere mensen, instellingen en landen die het gemunt hebben op onze veiligheid</p> <p>Ik weet dat er steeds meer wordt samengewerkt in gezamenlijke teams, bestaande uit mensen van beide diensten. Dat is logisch nu binnen- en buitenlandse dreigingen steeds meer met elkaar verweven raken</p> <p>De VVD vindt het in deze tijden van internationaal terrorisme, cyberdreigingen en digitale spionage niet meer dan normaal dat wij de AIVD en de MIVD in staat stellen om</p>	
--	--	--	---	--

			<p>bedreigingen voor onze nationale veiligheid af te wenden</p> <p>Het is goed dat de diensten straks eindelijk ook op de kabel achter mensen, instellingen en staten aan kunnen die onze veiligheid bedreigen</p> <p>Met de juiste informatie kunnen zij terroristische aanslagen voorkomen</p> <p>. Stel: de AIVD heeft na jarenlang zoek- en speurwerk een terreurcel in beeld. Mijn fractie vindt het dan normaal dat deze informatie voor langere tijd wordt bewaard om terroristische dreigingen tegen te gaan.</p> <p>Populair gezegd wil ik voorkomen dat we ooit in een situatie terechtkomen dat de diensten wachten op instemming en toestemming van de minister en de TIB en dat buiten de bomgordel afgaat</p> <p>Tot slot. Deze wet is een pure noodzaak. Het is dan ook goed dat zij er komt. Met</p>	
--	--	--	--	--

			<p>deze wet krijgen MIVD en AIVD eindelijk de bevoegdheden in handen die in deze tijden van dreiging nodig zijn om</p> <p>De kern van het werk van de inlichtingendiensten is om op zoek te gaan naar ongekende dreigingen of naar delen van dreigingen waar wij wel enigszins een beeld van hebben</p>	
5.	Discourses focusing on efficiency	<p>Is deze wet wel effectief?</p> <p>Ik ben ervan overtuigd dat de diensten veel effectiever werken als ze op basis van concrete informatie hun werk doen.</p> <p>Door de termijnen te verkorten zit er automatisch een rem op de hoeveelheid data die verzameld</p> <p>. Zo blijft die hooiberg die enorme bak data waarin je niets meer kunt vinden als je niet oppast, overzichtelijk en blijft de speld waarnaar we allemaal op zoek willen gaan vindbaar</p> <p>De financiën zijn namelijk een belangrijke voorwaarde voor effectief toezicht op de diensten</p> <p>In het wetsvoorstel valt te lezen dat de</p>	<p>misschien loopt de politiek wel achter de technische ontwikkelingen aan</p> <p>. Met deze wet geven we hun juist de mogelijkheid om mee te gaan met die technologische ontwikkelingen en daarop in te springen</p> <p>Dat neemt niet weg dat ik het op dit moment belangrijk vind dat de diensten aan de slag kunnen en dat ik het goed vind dat de wet daarom techniekonafhankelijk is opgesteld</p> <p>Ik heb liever dat de diensten aan de slag kunnen</p> <p>De diensten moeten over bevoegdheden</p>	<p>Voor de CDA-fractie zijn het effectief functioneren van de diensten en een adequaat toezicht op de diensten niet los verkrijgbaar</p> <p>Het evaluatierapport van de commissie-Dessens heeft belangrijke aanbevelingen opgeleverd voor een effectief functioneren van de diensten, maar ook voor het toezicht erop. Daarom vindt de CDA-fractie de evaluatiebepaling in het wetsvoorstel van belang</p>

		<p>CTIVD en de TIB er gezamenlijk 1 miljoen euro bij krijgen. Ik vraag me af of dit wel voldoende is.</p> <p>Naast het geven van concrete rechtmatigheidsoordelen houdt ze ook steeds meer systeemtoezicht. Dat kost gewoon capaciteit. Dat brengt ook investeringen en expertise met zich</p> <p>Met die digitale gegevens moeten we zorgvuldig omgaan, niet alleen omwille van de privacy van de personen over wie de diensten informatie hebben, maar vooral voor een effectieve taakuitvoering</p> <p>Zoals ik al eerder betoogde, blijken menselijke afwegingen en bronnen het effectiefst te zijn.</p> <p>Hoe delen we zo effectief mogelijk gegevens</p> <p>Nr. 12</p> <p>Ik leg graag wettelijk vast dat het inderdaad een volledige vergoeding is.</p> <p>Ik dien dit amendement echter vooral in, omdat betalen voor data een effectieve waarborg is tegen de door mij zo gevreesde informatiezucht. Als de diensten zelf de</p>	<p>beschikken die techniekonafhankelijk zijn, waardoor ze niet iedere paar jaar door technologische ontwikkelingen worden ingehaald</p> <p>Dat was ook de uitkomst van de evaluatie die de commissie. Dessens enkele jaren geleden deed van het functioneren van de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2002. De wet bleek verouderd en moest zo snel mogelijk worden vervangen.</p> <p>Ik heb er geen behoefte aan om de proportionaliteit, noodzakelijkheid en subsidiariteit die nu in algemene termen in de wet zijn neergelegd nader in te dammen, omdat je daarmee de diensten onnodig op voorhand beperkt</p> <p>Wat betekent bijvoorbeeld die kabelgebonden interceptie voor de mogelijkheden tot snelle beeldopbouw voor de NIVD</p> <p>Die interceptie gebeurt in drie stappen: het verwerven van de</p>	
--	--	--	---	--

		<p>kosten moeten dragen van de technische voorzieningen die in stand gehouden moeten worden en de personeelskosten die daarbij komen kijken, dan voorkomt dat een al te gemakzuchtige inzet of voortduring van bevoegdheden</p> <p>de inhoudelijke opbrengst van de inzet van de selectiebevoegdheid vaak beperkt is, wat vragen oproept over de effectiviteit en daarmee de proportionaliteit van de inzet. Ik heb het nu dus niet over privédomein, persoonlijke levenssfeer of privacy, maar over de effectiviteit op het gebied van de veiligheid. Is de VVD er echt van overtuigd, ondanks het feit dat heel veel mensen daar vragen over stellen, dat deze manier van heel breed verzamelen een effectieve manier is om de veiligheid te vergroten?</p>	<p>data, het verwerken van de data en de analyse ervan. Voor iedere stap geldt dat er toestemming van de minister en toetsing door de TIB vereist is. Kan die toestemming ook in één keer worden verleend door de drie stappen samen te voegen, zo vraag ik de minister</p> <p>. De diensten zoomen zo snel mogelijk in op de relevante informatie door negatieve en positieve filters over de verworven data heen te leggen. Daarna volgt het verwerken en analyseren in fase twee en drie. Ik wil graag van de minister weten hoe dat straks in de praktijk in zijn werk gaat en ook hoeveel tijd hiermee gemiddeld gemoeid is.</p> <p>Ook ik wil weten of de CTIVD straks echt effectief kan controleren.</p> <p>Hoe waarborgen wij voldoende dat de TIB wel degelijk tot een zorgvuldige afweging kan komen, maar dat tegelijkertijd de situatie ook in snelheid werkbaar blijft?</p>	
--	--	---	---	--

6.	Discourses related to other actors	<p>Ik heb de afgelopen jaren en zeker de laatste weken gemerkt hoeveel mensen vrezen voor een sleepnet. De minister van Binnenlandse Zaken, minister Plasterk, kreeg er zelfs de Big Brother Award voor</p> <p>Britse diensten Amerikaanse diensten Europa</p> <p>de onthullingen van Snowden dat Amerikaanse en Britse inlichtingendiensten ongegeneerd enorme hoeveelheden data en informatie verzamelden</p> <p>Dat kwam niet alleen door de Snowden-onthullingen, maar ook door de uitspraken van de hoofden van onze diensten.</p> <p>Toetsingscommissie Inzet Bevoegdheden</p> <p>TIB</p> <p>het nieuws</p> <p>internetconsultaties</p> <p>alle experts</p> <p>belangengroeperingen</p> <p>mensenrechtenorganisaties</p> <p>Oud-NSA-directeur Bill Binney</p>	<p>figuren als Trump Poetin Erdogan</p> <p>internationaal terrorisme.</p> <p>CVIN, de Commissie Veiligheids- en Inlichtingendiensten Nederland.</p> <p>minister van Defensie</p> <p>"IS"</p> <p>NAVO</p>	<p>Burgers</p> <p>Universiteit Leiden</p> <p>EHRM</p>

		Het Financieele Dagblad		
		Rezwan Ferdous		
		Al Qaida		
		FBI-agenten		
		NSA		
		de minister		
		toezichthouder, de CTIVD		
		Netflix, YouTube en dergelijke		
		SGP		
		Europese mensenrechtenhof, het EHRM		
		Universiteit van Leiden		
		Afdeling advisering van de Raad van State		
		het College van Beroep voor het Bedrijfsleven en de Centrale Raad van Beroep		
		Institute for Information Law		
		AIVD		
		MIVD		
		het kabinet		
		Algemene Zaken		
		Ministerie van Binnenlandse Zaken		
		PvdA		
		CIA		

		<p>GCHQ</p> <p>Free Press Unlimited</p> <p>Nederlandse Vereniging voor Journalisten</p> <p>Genootschap van Redacteuren</p> <p>ChristenUnie):</p> <p>Iranier</p> <p>Amnesty International</p> <p>de commissie-stiekem, ook wel de CIVD geheten</p> <p>het bedrijfsleven</p> <p>Rusland</p> <p>China</p> <p>D66</p>		
7.	Depoliticizing discourses		<p>Mevrouw Tellegen geeft dus eigenlijk een blanco cheque af. Hoe vaak hebben we hier wel niet kritische rapporten van de CTIVD behandeld waarin met betrekking tot de wet al gezegd werd: hier is niet rechtmatig gehandeld? Is het dan wel terecht om op dit punt te zeggen: wij hoeven hieraan geen enkel kader te stellen?</p> <p>Mevrouw Voortman heeft het nu over rechtmatig handelen. Dat is</p>	

			<p>weer iets anders. Haar initiële vraag was: hoe kijkt u aan tegen het beperken of indammen van de technologieën die de diensten gebruiken? Daarvan ben ik geen voorstander.</p>	
8.	Computer Data discourses	<p>. Als alles wat mensen doen wordt vastgelegd, opgeslagen en geanalyseerd, dan erodeert het vertrouwen van mensen in internet.</p> <p>Een van die risico's is dat men gaat redeneren vanuit de data in plaats van uit een werkelijk probleem. Inzichten die uit de data voortkomen, worden dan leidend. Dat leidt tot het negeren van echte dreigingen. Het verzamelen van data wordt al snel een doel op zich in plaats van een middel.</p> <p>Het verzamelen van grote hoeveelheden data biedt de valse belofte dat alle nog onbekende dreigingen op tijd kunnen worden geïdentificeerd. Het is ook wetmatigheid dat informatiezucht niet makkelijk te stoppen is, zeker niet als de wet er ruimte voor laat en dataopslag steeds goedkoper wordt.</p> <p>Eerder vroeg ik aan het kabinet of bepaalde</p>	<p>De diensten bedelven zichzelf niet onder bakken met bulkdata waardoor het zoeken naar een speld in de hooiberg zou zijn. De plicht tot vernietiging van alle niet-relevante data zit immers in de wet.</p> <p>Ik ben op zichzelf wel blij dat de VVD ook niet wil dat de diensten zichzelf bedelven onder zo veel data dat ze niets meer terug kunnen vinden en daardoor hun werk niet goed kunnen doen.</p> <p>, omdat ik me niet kan identificeren met het beeld dat de heer Verhoeven schetst, namelijk dat de diensten straks gewoon carte blanche krijgen om te gaan grasduinen in elke computer die ze tegenkomen. Het kabinet heeft in deze wet het evenwicht gezocht en, na een lange zoektocht, gevonden.</p>	

		<p>mogelijkheden konden worden uitgesloten. bijvoorbeeld het intercepteren, het aftappen, van alle communicatie in een bepaalde Nederlandse wijk of buurt voor een bepaalde periode om zo te bezien of voor de diensten relevante gegevens zouden zijn binnengehaald.</p> <p>Hij zegt heel stellig dat dit soort hypothetische manieren van aftappen, dus het grootschalig ongericht aftappen van een hele wijk, niet mogelijk is in deze wet. Voor mij blijft dan de vraag staan om welke reden het dan niet in de wet wordt uitgesloten.</p> <p>"select while you collect"-principe</p> <p>Een onderdeel van het "select while you collect"-principe zijn de bewaartermijnen. Dat betekent: snel en voortdurend selecteren op relevantie. Het gaat dus eigenlijk om een doorlopende vernietigingsplicht.</p> <p>Het interceptiestelsel het zoeken op de kabel, is echter juist gericht op het invullen van witte vlekken, de zogenaamde unknown unknowns. Hoe stel je dan vast dat data niet relevant zijn.</p> <p>De maximale bewaartermijn is bovendien langer dan</p>	<p>Het is niet zo dat de diensten zomaar de kabel op kunnen. Daarvoor hebben ze toestemming van de minister nodig.</p> <p>Maar het is niet zo dat de diensten gewoon even de kabel op klimmen en zeggen: waar zullen we nou eens op inpluggen of wat zullen we nou eens aftappen? Vervolgens nemen ze weliswaar een hap uit de kabel, maar dan volgt de trechter. Er ligt meteen een plicht om alles wat niet relevant is, te vernietigen.</p> <p>Aleen maar een-op-een tappen met iemand van wie je weet met wie hij een telefoontje voert, is iets wat de diensten nu al kunnen. De toegevoegde waarde van deze hele bevoegdheid is nu juist dat de diensten voor een groot deel hun werk laten bestaan uit het zoeken naar informatie die ze niet 100% kennen.</p> <p>Het betekent dat je moet meedoen aan het analyseren van metadata</p>	
--	--	--	---	--

		<p>gebruikelijk, veel langer. Bij van de kabel verworven data geldt niet de termijn van één jaar maar van drie jaar. Als de gegevens versleuteld zijn, kan dit zelfs oplopen tot zes jaar want dan mag ook nog drie jaar gebruikt worden om de gegevens te ontsleutelen. Je hebt dan drie plus drie jaaren dat zou dus zes jaar kunnen worden. Zowel de Raad van State als de toezichthouder, de CTIVD, heeft twijfels bij deze lange bewaartermijn. Ook mijn fractie heeft daar grote twijfels bij.</p> <p>amendement op stuk nr. 27. Voor de inhoud wordt de bewaartermijn één jaar, net als bij de andere bevoegdheden. Voor metadata begrijpt mijn fractie de noodzaak tot verlenging.</p> <p>Wij hebben daarom voorgesteld om deze termijn te halveren en dus terug te brengen naar anderhalf jaar.</p> <p>Eenieder van wie de dienst verwacht dat hij de benodigde gegevens heeft, kan daartoe benaderd worden. Daaraan kan worden voldaan door geautomatiseerde toegang te geven tot bijvoorbeeld een</p>	<p>maar ook moeten de AIVD en de MIVD juist voor die zorgvuldige gegevensverwerking specifiek verantwoording afleggen.</p> <p>Dan kom ik nu bij de bewaartermijn.</p> <p>Ik kom bij de bewaartermijn.</p> <p>Stel: de AIVD heeft na jarenlang zoek- en speurwerk een terreurcel in beeld. Mijn fractie vindt het dan normaal dat deze informatie voor langere tijd wordt bewaard om terroristische dreigingen tegen te gaan.</p> <p>Die informatie wilt u vervolgens voor onbepaalde tijd kunnen gebruiken. Ik wil dan ook van de ministers weten of hun diensten met de bewaartermijn van drie jaar uit de voeten kunnen. Is deze bewaartermijn voldoende, gezien de lange adem en de enorme tijd en inspanningen die het kost om tot een goede informatiepositie te komen?</p> <p>Omdat ik die zorg niet deel. Ik zie die</p>	
--	--	--	---	--

		<p>database</p> <p>Ik stel deze vraag omdat ik mij kan voorstellen dat een dienst liever deze weg bewandelt in plaats van de betreffende database te hacken. Als dataretentie van telecommunicatie ooit weer wordt ingevoerd — het kabinet doet daar verwoede pogingen toe — kan ik mij voorstellen dat men liever toegang heeft tot de database van communicatieaanbieders dan dat men op zoek gaat naar het aftappen van de juiste kabel.</p> <p>Dankzij het nieuwe interceptiestelsel hebben de diensten ook steeds meer data in huis.</p> <p>Data-analyse kan menselijke afwegingen en bronnen zeker ondersteunen, maar kan ze niet volledig vervangen.</p> <p>en die op grote schaal kunnen binnenhalen. bestaat de kans dat men zich een min of meer volledig beeld van een persoon kan maken.</p> <p>Het amendement op stuk nr. 26 regelt dit. Hierin wordt gesteld dat de betrokken minister eerst toestemming moet geven voordat iemand</p>	<p>berg met data niet ontstaan, omdat ik weet dat er vanaf het allereerste moment in de wet een plicht tot datareductie zit en omdat ik weet dat de dienst pas op de kabel kan als zij toestemming heeft van de minister en straks ook nog van de TIB.</p>	
--	--	--	--	--

		<p>zo geprofiled mag worden, dus voordat er een volledig of vrijwel volledig beeld verkregen mag worden van aspecten van het privéleven van personen of organisaties</p> <p>Hoe wordt de context van de gegevens overgebracht aan de onderzoeker die het product van de geautomatiseerde analyse bekijkt?</p> <p>Hebben Nederlandse diensten via bevriende diensten gegevens verkregen die ze niet zelf mochten verwerven?</p> <p>een samenwerkingsrelatie of een wegingsnotitie is, na toestemming van de minister ongeëvalueerde, dus ongeanalyseerde gegevens verstrekt mogen worden. Dat betekent dat een dichte doos vol informatie gegeven kan worden aan een inlichtingendienst die we niet kennen. Ik voel mij daar ongemakkelijk</p> <p>Het kan niet met terugwerkende kracht de kennisname van ongeëvalueerde gegevens door een buitenlandse dienst ongedaan maken. Mijn al eerder genoemde amendement op stuk nr. 50 schrapt ook het</p>		
--	--	---	--	--

		<p>delen van ongeëvalueerde gegevens met deze onbekende diensten</p> <p>en dan is er ook nog eens de mogelijkheid om die data vervolgens drie jaar te bewaren. Dat vinden we veel te ongericht</p> <p>. De vraag is of de VVD gewoon wilt toegeven dat deze wet het mogelijk maakt om data van onschuldige burgers, zonder onderzoeksverdenking af te tappen</p> <p>Mijn enige zorg is dat die berg data zo groot wordt, dat de dataverslaving het werk van de dienst in de wet gaat staan. Ik vind dat wij daar wettelijk iets voor moeten regelen. Mijn vraag aan de VVD is waarom zij niets doet op dat gebied, terwijl zij zegt de veiligheid zo hoog in het vaandel te hebben. Waarom neemt de VVD die zorg totaal niet serieus?</p>		
9.	Algorithm discourses	<p>Daarom moeten we er allereerst voor zorgen dat de kwaliteit van de analyse en gegevensverwerking hoog is en dat de modellen en algoritmes betrouwbaar zijn</p>	<p>Behalve de uitgebreide zorgplicht en de gevoegdheid van de toezichthouder om, gedurende het hele verwerkingsproces toegang te</p>	

		<p>Welke standaarden wil de regering hanteren voor de gebruikte modellen, algoritmes, technieken en methoden voor verwerking? Welke kans op fouten bestaat daarin? Welke foutmarge qua false positives en false negatives acht de regering daarbij acceptabel?</p> <p>Als diensten geautomatiseerd gegevens gaan analyseren</p>	<p>krijgen om zijn controlerende taak uit te voeren, is er altijd nog de menselijke validatie. Die is aan het einde van het proces van groot belang bij de weging, inschatting en interpretatie van de onderzoeksresultaten. In algoritmen en andere modellen kunnen natuurlijk onvolkomenheden zitten. Graag wil ik van de minister horen hoe het in dit kader staat met de kennis en kunde die binnen de dienst nodig is om straks met de kabelgebonden interceptie te gaan werken</p>	
--	--	---	--	--

Analysis scheme 2: Parliamentary debate about results of the Wiv referendum
10-04-2018

Code Nr.	Code name	Text actor 1: Verhoeven (D66)	Text actor 2: Mr. Azarken (VVD)	Text actor Molen (CI)
1.	Transcending individual observation	<p>De zorgen die ik veel terug hoorde in de debatten over de Wiv waren allereerst de grootte van de kabelinterceptie</p> <p>Leidt deze wet ertoe dat wij voorzichtiger moeten zijn met wat wij op internet zoeken, welke zoekwoorden we gebruiken en wat we zeggen en denken. Nee, ik zou zeggen van niet.</p> <p>Allerlei zaken zijn nadrukkelijk naar voren gebracht door de tegenstanders in die zin dat de diensten nu in al onze mails en in al onze WhatsAppberichten gaan kijken. Dat is allemaal niet aan de orde.</p> <p>Die bevoegdheden worden op allerlei manieren omkleed met allerlei waarborgen, waarbij voortdurend aan de orde is dat de diensten heel goed opschrijven en onderbouwen wat ze precies willen gaan doen en waarom ze dat willen gaan doen</p> <p>De wet is op een aantal punten in de afgelopen anderhalf jaar veranderd, door allerlei inzet van allerlei verschillende mensen, en deze wet zal er niet voor zorgen dat allerlei berichten die wij in onze privéomgeving sturen zomaar op straat komen te liggen. Vervolgens hebben we in het regeerakkoord gezegd dat we</p>	<p>Immers, niet voor niets hebben wij ons bij de behandeling van de wet sterk gemaakt voor voldoende waarborgen in de wet om de privacy van burgers zo goed mogelijk te beschermen</p> <p>Maar het gaat wat mij betreft om de frame die gehanteerd is, namelijk dat deze diensten rücksichtslos ergens een net zouden neerleggen om te kijken wat voor gegevens ze dan vinden.</p> <p>Ik vind dit een veel reëler beeld dan het beeld dat werd gekenschetst, namelijk dat de diensten zomaar ergens een net zouden uitleggen en zomaar wat zouden aftappen.</p> <p>Tot slot de onderzoeksoopdrachtgerichte interceptie. Ik zei al dat dit door tegenstanders onterecht als sleepnet wordt aangeduid. Ik zeg het nog maar eens: met een sleepnet dobber je de hele zee af om zonder aanleiding willekeurige vissen op te dreggen. De diensten werken heel anders. Zij weten wat voor soort vis zij zoeken en in welk deel van de zee. Ze weten alleen niet precies welke vis ze exact zoeken</p>	

		<p>dat niet zouden gaan doen.</p> <p>Een ervan was dat de kabelinterceptie op een bepaalde manier door het kabinet werd omschreven. Daarvan heb ik gezegd: schrijf nou in de wet "zo gericht mogelijk"</p>		
2.	The survival of society		<p>Op 21 maart heeft een meerderheid tegen de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten gestemd. Helaas, want voor de VVD is deze antiterreurwet essentieel om ons land veilig te houden</p> <p>Geen Nederlander is erbij gebaat als gevoelige informatie op plekken belandt waar mensen zitten die wij niet vertrouwen.</p>	<p>voor onze veiligheid belangen krijgsmac</p> <p>Wat het C voorop da hun werk doen om l te houden</p> <p>Het klopt: van Neder zwaar on vinden da een princi trekken.</p>
3.	Deviations from the norm			Brandhaa
4.	Freedom producing discourses		<p>En kan zij bevestigen dat niets de uitwisseling van informatie met deze landen in de weg staat bij een acute dreiging zoals</p>	<p>De Algem Inlichting Veiligheid Militaire I Veiligheid</p>

			een aanslag	wat het CI kortst mo aan de sla de bevoeg dreigingen
				De interna veiligheid verslechtert om vroegt te herken naar te ha ook via de nemen de de richting toe
5.	Discourses focusing on efficiency		Ik wil er dan ook voor waken dat de wet onwerkbaar wordt voor de diensten. Niemand is gebaat bij een verkrampte uitvoeringsorganisatie die vastloopt in werkinstructies en parafen	het echt ti bevoegdh diensten t
			De hooiberg moet zo klein mogelijk worden gehouden om die speld daarin te kunnen vinden	
6.	Discourses related to other actors	minister van Binnenlandse Zaken en/of de minister van Defensie en een toetsingscommissie die daar toestemming voor geeft. Als je zo'n stelsel hebt, dat volgens mij internationaal door geen enkel land zo zorgvuldig is ingericht	het is duidelijk dat een deel van onze bevolking zorgen heeft over deze wet.	het kabine
		Dit is een app van @Boris van The Next Web		
7.	Depoliticizing discourses	Kan ik dan concreet vragen of de fractie van D66 het van belang vindt dat er ook een wijziging komt wat betreft beter toezicht op data die gevraagd worden door de		

		<p>veiligheidsdiensten van derden?</p> <p>Ik vind het niet verstandig om in een debat over de uitslag van het referendum, waarin het kabinet aangeeft hoe het wil omgaan met die uitslag, waarin het aankondigt dat er een wetswijziging komt en waarvan het een feit is dat die in de Kamer behandeld zal worden, nu al vooruit te gaan lopen op datgene wat misschien in dat debat door verschillende fracties wordt ingebracht</p>	
8.	Computer Data discourses	<p>De zorgen die ik veel terug hoorde in de debatten over de Wiv waren allereerst de grootte van de kabelinterceptie en ten tweede het delen van data met buitenlandse diensten. Het kabinet geeft hieraan gevolg door te komen met wetswijzigingen waarin het interceptiestelsel zo gericht mogelijk wordt gemaakt en waarin het delen van data met buitenlandse diensten strakker wordt gereguleerd</p> <p>Daarnaast wordt de bewaartermijn via een beleidsregel ingekort van drie jaar naar één jaar,</p>	<p>De VVD vond en vindt het een goede zaak dat wij kijken met welke landen wij gegevens uitwisselen</p> <p>De bewaartermijn mag naar de mening van de VVD nooit een zorgvuldig opgebouwd onderzoek belemmeren. Tegelijkertijd moet informatie niet onnodig lang worden bewaard</p>

--	--	--	--	--

--	--	--	--	--

9.	Algorithm discourses			

Analysis scheme 3: Arjen Lubach and his opinion on the Wiv on 01-10-2017 and 05-11-2017

Code Nr.	Code name	Text Arjen Lubach 1 (01-10-2017)	Text Arjen Lubach 2 (05-11-2017)	Text Sybrar (CDA)
1.	Transcending individual observation	<p>sleepwet worden ingezet om massaal online communicatie af te luisteren, ook van niet-verdachte personen. Een hele wijk kan bijvoorbeeld worden afgeluisterd wanneer er een verdacht persoon in woont. Telefoons, computers en zelfs smart-TVs mogen gehackt worden. Ja en dat is ernstig</p> <p>PT: Wat wel zo is, is dat natuurlijk de verzameling, de eerste verzameling van informatie, redelijk grof is en dat dat niet betekent dat er alleen maar terroristen of mensen met verkeerde bedoelingen bij zitten.</p> <p>UI: Dus daar zitten ook veel mensen bij die helemaal niks gedaan hebben?</p> <p>PT: De informatie van de mensen zit daar zeker bij.</p> <p>Ja, ze gaan dus niet alleen informatie verzamelen van schuldige mensen aftappen, maar ook van onschuldigen zoals u, nou ja zoals u. En dat onderdeel van WIV wordt wel het sleepnet genoemd</p> <p>er komen dus digitale sleepnetten en de geheime dienst hoeft onschuldige vissen dus pas na drie jaar terug te gooien</p>	Kijk het ene uiterste is een politiestaat met volledige controle zonder enige privacy	
2.	The survival of society	De geheime diensten die willen dat graag om ons te kunnen beschermen, bijvoorbeeld tegen buitenlandse		

		<p>hackaanvallen, zoals deze:</p> <p>En wat ook wel handig is, als Nederlanders in Syrië vechten en ze praten met hun vrienden in Nederland via een bepaalde app, dan kan de AIVD straks alle communicatie via die app aftappen tussen Syrië en Nederland. En dan kijken wie met wie in contact staat</p>		
3.	Deviations from the norm	<p>Criminelen</p> <p>Deze knakker [Donald Trump</p>	aanslagplegers	
4.	Freedom producing discourses	<p>Momenteel halen digitale speurders de laatste resten Iraanse malware van de servers van een Nederlandse vestiging van een internationaal telecombedrijf. De Iraniërs hebben maandenlang in de systemen gezeten en waardevolle informatie kunnen wegsluizen</p> <p>Iran had dus in Nederland een soort virus geplaatst bij een telecombedrijf. Met de nieuwe wet, kunnen de geheime diensten bij de hoofdkabels van het internet checken of dat virus ook bij andere bedrijven is geïnstalleerd. En dat is best wel nuttig</p>	<p>En het andere uiterste is een staat met totale privacy, met nul controle op veiligheid.</p> <p>de terreurschwalbe. Bij de minste kritiek, meteen op de grond gaan liggen huilen over een aanslag in de hoop op een vrije trap</p> <p>Dat is dus de terreurschwalbe in full effect. Jullie willen de Wiv aanpassen? Bam! Aanslag</p>	
5.	Discourses focusing on efficiency			
6.	Discourses related to other actors	<p>Radar</p> <p>AIVD</p> <p>Volkscrant</p> <p>De Iraniërs</p> <p>Iran</p> <p>Expert</p>	<p>NOS</p> <p>RTL</p> <p>Nieuwsuur</p> <p>CDA</p> <p>Buma</p> <p>de oppositie</p>	

		<p>Syrië</p> <p>PVDA kamerlid Jeroen Recour</p> <p>Minister Plasterk</p> <p>CTIVD college voor de rechten van de mens Amnesty International</p> <p>Raad voor rechtspraak Raad van State</p> <p>Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid</p>	<p>de regering</p> <p>D66</p> <p>Mark Rutte</p> <p>AIVD</p> <p>WNL op Zondag de Tweede Kamer.</p> <p>Oekraïne</p>	
7.	Depoliticizing discourses			
8.	Computer Data discourses	<p>Dus de diensten hebben blijkbaar al meer gegevens dan ze kunnen analyseren. De britse veiligheidsdienst heeft al zelfs last van te veel data. Meer data betekent dus niet altijd meer veiligheid</p> <p>er is nog iets geks aan de hand met die WIV. Want al die data van die onschuldige mensen, die wordt natuurlijk ergens opgeslagen, maar voor hoelang? In Duitsland gebeurt dat nu meestal 90 dagen. In Engeland een halfjaar. Hoelang mag het van de Nieuwe WIV? Dat is drie fucking jaar! Meer dan 1000 dagen! En dan heb ik het dus niet over de gegevens van</p> <p>Of stel je voor, vanaf nu krijg je elke keer als je je computer opstart, dit pop-up scherm: "Vind je het goed dat de overheid al je chats en zoekopdrachten kan meelesen en opslaan? We gaan er in principe niks mee doen!" Ja of nee? Wat</p>		

		zou je dan klikken? Nee! Maar we hebben al ja gezegd, want dat is de WIV!		
9	Algorithm discourses			

Analysis scheme 4: Rob Bertholeé's presence in tv-show College Tour 22-01-2018

Code Nr.	Code name	Text actor 1: Rob Bertholeé	Text actor 2: Twan Huys	Text Unkno
1.	Transcending individual observation	<p>Het feit dat je in de Schilderswijk woont, leidt er niet toe dat wij dus zomaar jouw privacy zouden kunnen schenden. En ik denk dat de kans erg klein is dat wij jou zouden afluisteren.</p> <p>Nee, kijk ik, in mijn vak kan ik bijna nooit iets uitsluiten. Dus kan ik maar zelden zeggen, ja die kans is gewoon helemaal nul. Ja. Dat kan ik niet. Maar wat ik wel kan zeggen, is de kans dat je op een andere manier opduikt in onze informatieverzameling, ook die is astronomisch klein</p> <p>Nee Nee, wij, kijk wij vragen ons in eerste, want dat kunnen wij natuurlijk niet voorkomen dat wij deze jongeman zien he, dat, we kunnen niet voorkomen dat we u zien.</p> <p>Nou, dat is de volgende stap. Als we hem onder tap zouden hebben, dan kunnen we niet voorkomen dat als hij met u praat, als hij u belt en u met hem belt, en wij hebben zijn telefoonnummer, kunnen we niet voorkomen dat we die communicatie zien</p>	<p>Er wordt heel veel informatie bij elkaar geveegd in een wijk waar een, daarom zei je het ook natuurlijk, de Schilderswijk, daar zitten misschien wel mensen die sympathie hebben voor IS en kun jij dus ook afgeluisterd worden? Toch?</p> <p>De kans is klein, maar het is dus wel mogelijk? Het blijft een feit dat zij meegenomen kan worden in die sleepwet als onderwerp van</p> <p>En wij spreken elkaar regelmatig, hij wordt door u al in de gaten gehouden, en nu word ik in de gaten gehouden, want hij zit in mijn wijk en ik communiceer best vaak met hem</p> <p>Dan bent u geïnteresseerd in wie ik ben?</p> <p>en dat mijn communicatie ook opgevangen wordt</p> <p>Ik ga door met mijn voorbeeld, ik zit bij die persoon thuis. U</p>	

		<p>Ja, dat, dat weet ik nu niet. Dat hangt er zó van af. Kijk, wij krijgen regel</p> <p>Dit, dit is maar een één bron, dus misschien, ja, u zegt dat, dat u via-via, dat leidt bij ons niet onmiddellijk tot een diepgaand onderzoek.</p>	<p>afluistert en ik weet niet dat hij IS is. En die vertel ik, nou wat mij nou eens is overkomen, ik ben journalist en ik heb een bron en die vertelt mij dat de minister van Binnenlandse Zaken chantabel is. En het is een ongelooflijk serieus te nemen bron, want het is iemand uit haar eigen gelederen. En u hoort dat. Uw baas, is chantabel. Wat doet u met die informatie</p> <p>Ja, ik denk dat iedereen 'ja' zegt op die vraag. Maar de vraag is natuurlijk, in hoeverre kunt u in levens kijken van mensen en gaat u dat doen, die niet betrokken zijn?</p>	
2.	The survival of society	<p>vanuit mijn rol als hoofd van de dienst, die zich bezighoudt met de veiligheid van Nederland. En die zich bezighoudt met de bescherming van de democratische rechtsorde,</p> <p>vrijheid in een land zoals Nederland, dat dat niet iets is wat vanzelf komt, maar dat je daar iets voor moet doen, dat je dat moet blijven doen en dat dat een groot goed is</p> <p>de wil om de democratische rechtsorde in Nederland mee te helpen te beschermen.</p> <p>Dan durf ik te beweren dat wij een aanslag hebben voorkomen</p> <p>Ja ik vind als hoofd van de dienst dat de wet er moet komen. Maar tegelijkertijd,</p>	<p>U heeft natuurlijk in het verleden terreuraanslagen verijdeld</p> <p>Hoeveel van dit soort momenten heeft u zelf meegemaakt dat u zegt van: 'Nouja, we hebben waarschijnlijk een aanslag verijdeld', in die zeven jaar dat u nu hoofd bent van de AIVD?</p> <p>Maar dus in uw periode, rond de drie á vier serieuze pogingen, waarvan u zegt dat hebben we weten te voorkomen</p>	<p>US3: Hallo, de hele tijd democratis rechtsorde Nederland, probeert te</p> <p>Of aanslage worden vo</p>

		<p>onze opdracht is om mee te helpen om de democratische rechtsorde te beschermen. Dus als er democratisch gezegd wordt: 'Nee, wij willen de wet niet of de wet is er niet, kan er niet komen'. Ja dan heb ik niets anders te doen dan mij daar naar te voegen. Wat ik onverstandig vind</p> <p>Ja mijn persoonlijke keuze is veiligheid</p> <p>Duidt deze informatie die ik krijg nu daadwerkelijk op een aanslag, of is dit iets wat ik terzijde moet schuiven? Het makkelijkste zou zijn om gewoon alles te classificeren als 'dat duidt op een aanslag'. Dan kun je daar de politie op zetten en dan ben je daar vanaf. Maar dat doen mijn mensen niet. Die nemen dus regelmatig beslissingen dat iets niet op een aanslag duidt. Die verantwoordelijkheid voelen zij en die voel ik. Maar ik kan heel goed slapen, en ik voel me ook heel veilig in Nederland</p> <p>ja ik voel mij veilig zoals ik net probeerde te zeggen. Ik voel mij veilig, ik slaap</p>		
3.	Deviations from the norm	jihadistische intenties	potentiële terrorist	
4.	Freedom producing discourses	<p>Er zit heel veel, waarover wij ons in elk geval zorgen maken. En omdat wij ons daar zorgen over maken, proberen we die risico's te mitigeren.</p> <p>waar die zonder meer gelijk in heeft, is dat die aanvallen, die vinden op grote schaal plaats en die vinden dagdagelijks plaats</p>	<p>zegt u nou, ik heb alles wel meegemaakt zo een beetje of bent u toch in de afgelopen jaren, dat u daar chef bent, verrast over hoe Nederland in elkaar zit en vooral wat er gebeurt wat wij niet zien?</p> <p>Uit welk land komen,</p>	<p>US3: En ik v in hoeverre Geert Wilde Thierry Bau bedreiging u daar dan van plan be doen, want zie als een b van de dem rechtsorde.</p>

		<p>China, Rusland, Iran</p> <p>Ja.</p> <p>Bij mij geen twijfel over mogelijk</p> <p>Proberen anderen bij ons de verkiezingen te beïnvloeden?</p> <p>Ja ik denk dat partijen dat zullen willen proberen.</p> <p>Als u aan mij vraagt, heeft u aanwijzingen dat ze de verkiezingen beïnvloed hebben, is het antwoord nee</p> <p>Maar als u aan mij vraagt in algemene zin, politieke beïnvloedingen, is het antwoord ja. Ja, en ook daar</p> <p>Hier in Nederland hebben wij een medewerker van Buitenlandse Zaken gehad, die informatie vanuit Buitenlandse Zaken, vanuit internationale fora, naar de Russen speelde. Dus dat is van alle tijden. Wat er vandaag de dag bij zit, is dat internet, is de digitale ruimtes, de sociale media. En dat maakt het een stuk makkelijker om boodschappen te verspreiden, om nepnieuws te verspreiden, en wat wij dan zien vanuit onze inlichtingenmiddelen kunnen wij dat herleiden naar bijvoorbeeld een Russische actor, een Russische statelijke actor. Maar we kunnen dat nooit hard aantonen.</p> <p>Ja het verhaal daarachter is dat wij informatie hadden, dat hij hoog explosief</p>	<p>noem de topdrie van landen die fantastisch bezig zijn met snode zaken</p> <p>Aangedreven door de overheid</p> <p>Geen twijfel over mogelijk?</p> <p>De reden dat ik dat vraag, is omdat de minister van Binnenlandse Zaken, minister Ollongren heeft gezegd, we hebben daar problemen mee, met Russische inmenging hier in Nederland</p> <p>en politieke beïnvloedingen?</p> <p>Stel voor u ziet, dat een politicus, laten we hem even geen naam geven, in Nederland de deur plat loopt bij de ambassade van Rusland. Zou dat een aanleiding van u kunnen zijn om tegen uw mensen te zeggen: 'Ga eens kijken wat daar aan de hand is'?</p> <p>Dat zou een aanleiding zijn om een onderzoek te doen</p> <p>en stel voor, die persoon die zit daar en die reist naar Moskou en heeft een ontmoeting met hooggeplaatste functionarissen in het Kremlin, misschien wel met president Poetin.</p> <p>Nee dat snap ik, met betrekking met dit onderwerp he. De vraag is natuurlijk interessant,</p>	
--	--	---	--	--

		<p>vuurwerk, maar dan praat je over explosieven waar je auto's mee kunt opblazen, dat hij daarover de beschikking had. We hadden informatie dat gewelddadig, jihadistische intenties had, dat hij daar vermoedelijk ook wel in een netwerk zat. En zoals dat dan werkt in Nederland</p> <p>, maar de politie vond uiteindelijk een grote hoeveelheid explosieven zoals wij ook vermoed hadden, een wapen, dus een geweer. Ik denk dat het een AK-47 is geweest, iets zoals wat daar op dat plaatje verschijnt. En inderdaad, allerlei zaken die erop wezen dat hij in elk geval niet terughoudend was om een aanslag te plegen.</p> <p>Daarnaast is het zo dat Geert Wilders en Thierry Baudet, zijn mensen die zijn gekozen door Nederlanders, en dat betekent dat zij in die democratische rechtsorde passen en ik heb ook niet gehoord, want daar ligt voor ons als veiligheidsdienst ook wel een grens. Ik heb ook nog niet met iemand met geweld horen dreigen.</p> <p>RB: Wij weten als geen ander hoe buitenlandse mogelijkheden opereren, hoe slim ze zijn in het benaderen van iemand</p> <p>Ik vind de kans groot genoeg om me daar zorgen over te maken.</p> <p>We zijn hier in Nederland zijn we natuurlijk</p>	<p>want het kan zo zijn dat een Nederlands politicus zich voor het karretje laat spannen door buitenlandse mogelijkheden en dan gaat u praten en dan zegt u bijvoorbeeld:</p> <p>Is zij en andere terugkeerders een potentieel gevaar voor de Nederlandse staatsveiligheid?</p> <p>Heeft u al in het verleden mensen gezien die terug zijn gekomen, die plannen aan het beramen waren of die daarover spraken, misschien met anderen</p> <p>: Maar is iedereen een potentiële terrorist die terugkomt? Of moet je dat hier allemaal maar gaan uitzoeken?</p> <p>Dat gezegd hebbende, hoe groot is het risico in Nederland op basis van de informatie die u dagelijks krijgt dat er hier ook een aanslag kan gebeuren?</p>
--	--	---	---

		<p>ge vrijwaard, tot op dit moment. Dus de daadwerkelijke ervaring hebben we niet. Maar de aanslagen in het buitenland, laten zien dat dat door mensen waren die zijn teruggekeerd</p> <p>: Totdat, totdat we overtuigd zijn van het tegendeel wel.</p> <p>Laat ik de vraag, laat ik de vraag nou eens een keertje anders stellen. Nou bent u de buurman van de journalist die u net beschrijft. En dat gaat nu niet over chantage, chantabele ministers, maar het gaat over het feit dat hij weet dat een explosief voor handen is. Zou u nou willen dat we daar wat aan doen? Ja of nee?</p> <p>Ja, het, dat kun je niet in procenten uitdrukken. Het risico is daadwerkelijk aanwezig.</p> <p>. Dus, ja er is risico</p>			
5.	Discourses focusing on efficiency			US6: Maar eigenlijk de die je zet bij effectiviteit wet. Wordt wel onderzocht empirisch of het nou echt Of er meer t worden get	
6.	Discourses related to other actors	<p>De KMA</p> <p>Leger</p> <p>China</p> <p>Rusland,</p> <p>Iran</p>	<p>Arjen Lubach</p> <p>Bits of Freedom</p> <p>de minister van Binnenlandse Zaken, minister Ollongren</p> <p>Nederlands-Marrokaanse</p>		

		<p>Geert Wilders</p> <p>Thierry Baudet</p> <p>Netflix.</p> <p>Buitenlandse zaken</p> <p>Duitsland</p> <p>internationale fora</p> <p>EU overleg</p> <p>NAVO</p>	<p>IS,</p> <p>Syrië</p> <p>Irak</p>	
7.	Depoliticizing discourses	<p>Ehmm, dat weet ik niet want dat is natuurlijk, dat is wat als. Ik kan nu kan ik nog zeggen: nee. Maar ik zit me af te vragen of ik het wel zou willen zeggen dan. Ja, dat weet ik niet</p> <p>Ja, ja. Dat realiseer ik me nu ook. Ja dat maakt het eerdere antwoord heel lastig ja.</p> <p>We hebben dat in het verleden gedaan en of we dat nu nog steeds doen, daar, daar kan ik niks over zeggen. Mag ik niks over zeggen</p>	<p>Ga zitten, Rob Bertholeé, welkom. Het is heel bijzonder dat de baas van de Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst in Nederland, en niet iemand die ik ooit verwacht had te spreken, in deze stoel hier</p> <p>TH: Zou u het tegen mij zeggen als het wel was voorgekomen?</p> <p>Klinkt als een nee</p> <p>heeft u journalisten gerekruteerd die dat doen?</p>	
8.	Computer Data discourses	<p>: Ja, dit is waar het allemaal om gaat, waar het vandaag de dag om gaat. Dit is een van de kabels, waarvan er duizenden van in Nederland, maar uiteindelijk, komen er gesprekken over een zo een heel klein gasfibertje.</p> <p>Namelijk het feit dat we een andere toegang hebben tot de kabel dan tot nu toe.</p> <p>Nee, nee dat kan niet. Daar</p>	<p>Maakt het dat uw werk moeilijker, omdat het onduidelijk is welke politieke richting er is in Washington?</p> <p>Deelt u nog alle inlichtingen die bij u binnen zijn met uw Amerikaanse collega's? Want sommige diensten doen dat niet meer</p>	<p>US8: Kan he onze inlichtingen samenwerk andere dier een schaal, eigenlijk we gebruikt on voor ander</p>

		kan ik heel duidelijk over zijn. Dat kan niet, want als wij samenwerken met andere landen en wij zouden een operatie doen, en wij zouden iets aftappen, dan zou dat hier voor ons alleen maar in Nederland, en als wij in Nederland opereren, is het onze verantwoordelijkheid		
9.	Algorithm discourses	Dat maakt het soms wel ingewikkelder. Dat doe ik sowieso niet. Ik deel sowieso niet alle inlichtingen met welke andere collega's dan ook		

Analysis scheme 5: TV show Radar debate with Rob Bertholeé and Quirine Eijkman 05-03-2018

Code Nr.	Code name	Text actor 1: Rob Bertholeé	Text actor 2: Quirine Eijkman	Text actor 3: Hertzberge
1.	Transcending individual observation	Ik vind dat de privacy van de burger niet in gevaar komt, door deze wet maar wat we niet kunnen voorkomen is dat we in dat onderzoek naar die specifieke targets, dat er soms tegen informatie aanlopen over mensen die er niks mee te maken hebben Nee, dat gooien we eigenlijk, zodra we dat signaleren, gooien we dat meteen weer weg. En u zou dat het beste kunnen vergelijken met een huis wat je onder observatie houdt, dat staat in een straat en wat je niet kunt voorkomen is dat de mensen die voorbij dat huis lopen, dat je die ziet. Alleen, als ik zo een observant ben, dan de mensen die voorbij dat huis lopen, die interesseren me niet. Dat	Nou dat heeft deze wet zeker, het heeft een behoorlijke inbreuk op de privacy, en dat mag ook Het tweede is de privacy van burgers die geen target zijn het middel, is dit nou het doel wat we proberen te bereiken, ik zeg maar wat dat iemand wil uitracen, kan dat ook met het lichtst mogelijke middel bereikt worden? Maar de vraag is in hoeverre maak je een inbreuk op privacy? 'In hoeverre zien we nou dat er nou echt een inbreuk is op de privacy'. En dat is eigenlijk, denk ik, het meest belangrijke. Dat wordt opzich ook wel	Wordt de privacy van de burger voldoende gerespecteerd door deze wet? Goed, Quirine bent u bang voor de gevolgen van de privacy wet? Ja de slaappwet weigeren de slaappwet te Legt u eens dit geen sla

		<p>gooi ik onmiddellijk weg. Pas als ze het huis binnengaan, worden ze interessant omdat daar het target zat.</p> <p>kan, maar het feit dat hij in dat huis loopt en blijkbaar iets met dat target te maken heeft, dat geeft ons in elk geval reden om even te onderzoeken, is dat nou terecht of niet? Is het de binnenhuisarchitect of is het de pizzabezorger?</p> <p>getoond. Maar er zitten nog vijf leden in datzelfde artikel en die beperken allemaal die inzet bevoegdheid die in dat eerste lid wordt geregeld. En zo geldt dat eigenlijk voor de hele wet. Als je er één artikel uitpakt, dan moet je dat in relatie doen tot al die andere artikelen die in de wet regelen dat wij niet zomaar iemand af mogen luisteren.</p> <p>Ik moet afwegen of het proportioneel is, of de inbreuk op de privacy in verhouding staat tot het plan dat gediend is en of het echt het lichtste middel is wat beschikbaar is.</p>	<p>geregeld in de wet met die toets waar we het net over hadden</p> <p>Er is ook privacy- en data protectiewetgeving waar wij ons ook aan te houden hebben</p> <p>Dus niet van één specifiek persoon of een specifieke schijf.</p>	
2.	The survival of society	Ja, ik denk van wel. Misschien als ik een opmerking vooraf mag maken, deze wet is er voor de veiligheid van Nederland en de Nederlanders		Want we hebben voor niks en inlichtingen onze veiligheid beschermt, ook een me maar ook o doelmatigh Of het doel van een bev ook tot mee leidt. Dat is
3.	Deviations from the norm	targets		
4.	Freedom producing discourses	wat ik bij de hand heb is na	Maar we leven ook in	

		de aanslag in Brussel.	onrustige tijden, er kan een andere regering komen, etc. Daar zijn gewoon wel vragen over.	
5.	Discourses focusing on efficiency	<p>Maar het geeft ons ook meteen wel focus. Wij richten onze onderzoeken echt alleen op die mensen of die organisaties of die staten die van belang zijn voor het onderzoek</p> <p>Dus voor ons is metadata, is een middel om zo snel mogelijk te komen tot dat ene target waar we eigenlijk naar op zoek zijn, zodat we daar iets mee kunnen doen</p> <p>gekopieerd, en die twee of drie terabyte aan gegevens verspreidt over verschillende diensten, zodat je heel snel die harde schijf kon nazoeken op gegevens die te relateren waren aan die aanslagplegers.</p> <p>En daarom is het zo belangrijk om met name te kijken, goed af te wegen onder welke omstandigheden, en vooral ook de tijdsfactor is bepalend. We moeten ons wel realiseren dat iemand vandaag de dag in Parijs in de trein stapt en binnen twee uur in Amsterdam zit. En dat betekent dat je soms tijdkritische onderzoeken moet doen</p>		AH: En snel kunnen har
6.	Discourses related to other actors	<p>oud-rechters</p> <p>minister van Binnenlandse Zaken</p> <p>Tweede Kamer.</p>	<p>Bits for Freedom</p> <p>29 wetenschappers</p> <p>1100 mensen</p>	<p>AIVD</p> <p>College van voor de me</p> <p>CTIVD</p> <p>TIB?</p>

7.	Depoliticizing discourses	Nou, hij heet gewoon de wet op inlichtingen en veiligheidsdiensten 2017		professor
8.	Computer Data discourses	<p>Ik vind metadata altijd een, een wat lastig begrip. Ik probeer het me voor te stellen, wij hebben een tip gekregen dat in de kofferbak van een rode auto op de snelweg, daar zitten explosieven in. We weten dat het een Toyota is en dat die uit bouwjaar 1985 is. En wat wij vervolgens doen, is wij gaan kijken op die snelweg. En, de metadata voor ons zijn als het ware dat het een rode auto is. En die rode auto's, die zouden we graag nader willen onderzoeken. En dan kijken we vervolgens, is het inderdaad een Toyota? En is het er eentje uit 1985? En als we de Toyotas uit 1985 eruit kunnen pakken, kunnen we die controleren op de kofferbak. Dus voor ons is metadata, is een middel om zo snel mogelijk te komen tot dat ene target waar we eigenlijk naar op zoek zijn, zodat we daar iets mee kunnen doen</p> <p>Dat mag drie jaar bewaard blijven, overigens in de oude wet, staat voor dit soort dingen geen bewaartermijn. Dus een nieuwe wet, die introduceert bewaartermijnen voor dit soort gegevens drie jaar maximaal. Dat wil niet zeggen dat je het moet bewaren, maar we moeten binnen die drie jaar moeten we vaststellen of het relevant is.</p> <p>Als het relevant is moeten we het meenemen in het</p>	<p>Ja, daar worden gegevens van verzameld</p> <p>Vaak wordt er gezegd nou 98% van die gegevens wordt weggegooid. Dus de bulk wordt eigenlijk weggegooid. Maar je zou kunnen zeggen dat is toch ook een privacy inbreuk en bijvoorbeeld hoelang die gegevens wel of niet bewaard kunnen worden</p> <p>De bewaartermen zijn, van die data waar ik het eerder over had, zijn ook vrij fors.</p> <p>hoeveel metadata mag je...</p> <p>Sterker nog, er zijn al mensen die willen gaan procederen over een vrij forse bewaartermijn van drie jaar. En in andere landen wordt daar wel wisselend over gedacht. Bijvoorbeeld, Duitsland maakt wel echt een verschil tussen binnen- en buitenland. En zeker voor de binnenlandse data, zijn er andere regels geldig. Dus dat is bijvoorbeeld een voorbeeld waar Nederland wel afwijkt.</p> <p>en tegelijkertijd gaat het als het om bulkdata gaat, is het weer een hele hoop data</p> <p>als er namelijk op één punt veel kritiek is, dan is het dit punt, dat delen van ongeëvalueerde</p>	<p>Ja, ook het van metadata hangijzer. Maar daarvoor zijn waarborgen</p> <p>Ja, en als het mag het dat</p> <p>Welke risico het delen van met het buit</p>

		<p>onderzoek</p> <p>Ik vind dat een terechte vraag, professor van Eijk gaf ook aan dat, dat er een aantal criteria zijn voordat we überhaupt mogen samenwerken met andere diensten. En we geven nooit zomaar iets weg</p> <p>Alleen als er gegronde redenen zijn en alleen met toestemming van de minister en bovendien als het om ongeëvalueerde gegevens</p>	gegevens inderdaad	
9	Algorithm discourses			

Analysis scheme 6: TV show DWDD with tv-host Matthijs van Nieuwkerk and de verleiders, 28-01-2019

Code Nr.	Code name	Text host presentator Matthijs van Nieuwkerk	Text actor 1: de Verleiders	Text actor 2 Huib Modder
1.	Transcending individual observation		<p>PB: welkom bij de eerste vergadering van de overheidscommissie over de privacy. Zogenaamde privacytafel. Kijk nou eens wat de burger vindt van privacy"</p> <p>Nou stel jij woont bijvoorbeeld in een wijk waar veel moslims wonen en jij hebt bij de praxis een zak kunstmest gekocht. Gewoon voor je volkstuintje. Nou kunstmest gekoppeld aan een postcode gebied waar veel moslims wonen, heb je een vlaggetje: 'Hé, mogelijk terrorismeplannen'</p> <p>Met deze opsporingsmethode, word je, iedereen, iedere burger die hier zit, bij voorbaat verdacht</p>	

			<p>PB: Dat denk ik wel, ik denk dat er echt heel duidelijk grenzen moet worden gesteld. En dat er nieuwe manieren moeten worden gevonden om jouw privacy ook daadwerkelijk te waarborgen</p> <p>Maar het privacyvraagstuk is nog veel ontrustender probleem</p> <p>maar onze overheid heeft bijvoorbeeld, hugo de jonge, minister van volksgezondheid, heeft net zeg maar de big brother award gewonnen. Als grootste privacyschender, die heeft namelijk medische gegevens gedeeld met zorgverzekeraars onder anderen</p>	
2.	The survival of society	Als het de veiligheid in de wereld of in Europa ten goede komt, ga je gang!		
3.	Deviations from the norm			
4.	Freedom producing discourses		<p>maar dat is levensgevaarlijk aan het worden. Niet alleen in handen van commerciële bedrijven, maar ook vooral, in handen van de rol die ik speel, geheime diensten en overheden</p>	
5.	Discourses focusing on efficiency			
6.	Discourses related to other actors			
7.	Depoliticizing discourses			
8.	Computer Data discourses	Ben jij voorzichtig met het delen van data?	<p>GH: Wij flikkeren van alles op het internet, we laten harde schijven aan data achter, en die data dat is handelswaar</p>	

			geworden	
9.	Algorithm discourses		<p>PB: Jullie algoritmes creëren patronen om risicoburgers te labelen. Kun je daar een voorbeeld van geven</p> <p>, waarin dat kiesgedrag van hele grote groepen is beïnvloed en dat zijn systemen, algoritmes die ons gaan beïnvloeden en we weten niet hoe ze dat doen.</p> <p>Amazon, facebook, microsoft, Apple en Amazon</p> <p>PB: Ja, die zijn nu bezig om hun data met elkaar te verbinden</p>	

Analysis scheme 8: Nieuwsuur debate with Prime Minister Mark Rutte, CDA leader Sybrand Buma, SP leader Lilian Marijnissen and Jesse Klaver (GroenLinks) surrounding the wiv 20-03-2019

Code Nr.	Code name	Tekst actor 1: TV-host Twan Huys	Text actor 2: Prime Minister Mark Rutte (VVD)	Text actor 3: Sybrand Buma (CDA)	Text actor 4: Lilian Marijnissen
1.	Transcending individual observation	<p>TH: Het gaat over de privacy nu he, meneer Rutte</p> <p>Heeft u de afgelopen dagen op facebook gezien hoe facebook kan toeslaan in uw privégegevens en die informatie vervolgens verkoopt aan een bedrijf in Engeland dat vervolgens daar weer de markt mee opgaat in Amerika en president Trump kennelijk geholpen heeft bij de verkiezingen. We weten het allemaal niet zeker. Bent u</p>	<p>Ja, privacy, absoluut.</p> <p>en dan kom ik bij de privacy, dan moeten de veiligheidsdiensten eerst toestemming vragen om te zeggen: "Nou, we willen daar gaan zoeken, want we denken ongeveer daar te weten waar het zit, we weten het niet precies"</p> <p>Voor mij is privacy iets heel persoonlijks. Voor mij is privacy heel belangrijk</p> <p>Maar dat mag dus niet zomaar. Ook daar is toestemming. Dat mag</p>	<p>Het beeld wordt geschapen alsof er een overheid is die jou chats mee gaat kijken</p> <p>En het enige wat de anderen zeggen is: "nou, als ik aan het chatten ben, kan de AIVD mee gaan kijken". Hij doet het niet!</p>	<p>Er zitten elementen in die wet, dus niet tegenover maar we tegen de</p> <p>We hebben artsen en die zeggen deze we beroepsgevaar". de journalisten zeggen: geen goet bronbesluit meer doorkomt in</p> <p>. Ik vind ook dat</p>

		<p>niet bang dat waar u nu tegen strijdt, als het gaat over die nieuwe wet, dat u uw eigen privégegevens heel makkelijk prijsgeeft aan een commercieel bedrijf. Wat is het verschil?</p> <p>Die privacy geeft u dus op. Bestaat privacy nog in die zin</p>	<p>niet zomaar. het toezicht, privacy en alle voorwaarden die erin staan, is het meest uitgebreide dadelijk als deze wet zou worden aangenomen in Europa.</p>		<p>op dat v aanpak daar ge misvers bestaan bedrijf, nog altij anders o overheid overheid opspore oppakke kan Fac ik weet</p>
2.	The survival of society	<p>dit is de eerste stelling waarover we gaan debatteren: "Nederland wordt veiliger door de nieuwe inlichtingenwet"</p>	<p>Het probleem is natuurlijk dat we het land veilig willen houden, dat we ook onze militairen veilig willen houden</p> <p>we hebben in Nederland bijvoorbeeld politie, wijkpolitie, de buurtagent die tot diep in de haarvaten van de wijk zit en heel veel informatie daar achterhaalt. Wat heel belangrijk is waardoor wij ons land, denk ik, veiliger kunnen houden dan sommige andere landen</p> <p>In ieder geval veiligheid en stabiliteit brengen</p> <p>Dus het is niet zo dat het land nu onveilig is, nee dat is niet zo. Maar het land wordt</p>	<p>zeer betreuren omdat het een wet is die de diensten echt nodig hebben, want als we Nederland willen beveiligen, dan moeten we een nieuwe wet hebben</p> <p>Omdat het echt gaat om onze veiligheid.</p>	<p>Dat er d aanslage voorkor</p>

			<p>wel veiliger door deze wet.</p> <p>En dhr. Klaver, het gaat hier ook echt om bescherming van onze militairen.</p>		
3.	Deviations from the norm	terreuraanslagen			
4.	Freedom producing discourses	<p>Het klinkt een beetje als je tegen deze wet bent, dan wordt het land onveilig, en dan is de kans op een aanslag in Nederland veel groter, dat hoor je een beetje toch bij Rutte en Buma</p> <p>Die vijandigheid heeft u al uitgelegd</p>	<p>En stel nou dat je op een gegeven moment zou weten dat er uit Syrië een aanslagdreiging op Nederland is, je weet niet precies wie dat is. Dan moet je toch in staat zijn om weliswaar gericht, maar breder dan alleen een of twee mensen die je gaat af luisteren, erachter te komen waar het zit</p> <p>de randen van Europa waar het zo instabiel is</p> <p>Stel nou even, ik noem als voorbeeld van onze troepen daar in missiegebieden. Stel nou dat er een dreiging is</p> <p>Maar stel nou dat er een dreiging is tegen onze vitale infrastructures, je weet niet precies waar het zit</p> <p>Dan loop je het risico dat andere diensten als het erop aankomt, bijvoorbeeld een aanslagdreiging in Nederland, of een aanslagdreiging tegen onze mannen en</p>	<p>de huidige wet is te oud, zit geen enkele manier meer op de bedreigingen van nu en ik zou dat dus een totaal verkeerde keuze vinden</p> <p>Wat doet de veiligheidsdienst? Er is een risico van aanslagen, er is ook een risico van buitenlandse overheden die hacken</p> <p>Dan hebben we Nederlanders te beschermen tegen de gevaren van buitenaf</p> <p>Bijvoorbeeld, troepen die uitgezonden worden, bijvoorbeeld, een mogelijke aanslag.</p> <p>Waarom niet? Mag ik even mijn zin afmaken? Waarom niet? Omdat het een weging is, en stel, dat is gewoon het grote punt. Er is een hele acute dreiging, en we weten ongeveer waar die zit, maar niet</p>	

			<p>vrouwen in missiegebieden, dat zij die data niet met ons delen. Neem een voorbeeld er is sprake van een bermbom. Stel een bermbom.</p> <p>Stel nou, als wij onze troepen, stel nou er is een slagdreiging met een bermbom, we weten niet precies waar, maar we weten wel dat er andere diensten ons willen waarschuwen om dat te doen, dan mogen ze van u die informatie niet met ons delen, want dan mogen we onze informatie niet met die dienst delen.</p>	<p>precies. Dan zeg ik, alsjeblieft, voorkom hem</p>	
5	Discourses focusing on efficiency				Er zijn o veel exp zeggen: niet effe
6	Discourses related to other actors	<p>VVD</p> <p>SP</p> <p>GroenLinks</p> <p>1vandaag,</p> <p>Rob Bertholeé</p> <p>Meneer Rutte, in Frankrijk zijn er verregaande bevoegdheden gegeven aan de inlichtingendiensten. Die mogen veel meer dan de Nederlandse diensten op dit moment En toch is er geen land in Europa waar er zoveel terreuraanslagen zijn geweest als in</p>	<p>Frankrijk</p> <p>Facebook</p> <p>militaire inlichtingendienst</p> <p>Mali</p> <p>Afghanistan,</p> <p>Kijk, alle landen om ons heen</p> <p>de Volkskrant</p> <p>in Europa.</p>	<p>Het is een zeer beperkte bevoegdheid die alle landen in Europa hebben, behalve één land; Nederland.</p> <p>IS</p> <p>Syrië</p>	<p>AIVD</p> <p>minister</p> <p>Amnest</p> <p>Internat</p>

		<p>Frankrijk.</p> <p>CIA</p> <p>meneer Bertholee</p> <p>: "we zijn onder het nieuwe bewind in Washington, met president Trump, zijn we als Nederlandse diensten, voorzichtiger geworden met het delen van informatie met dat land, omdat hij namelijk nogal vrijelijk citeert uit zaken die hij krijgt van buitenlandse diensten"</p> <p>Erdogan,</p> <p>Turkije?</p>			
7.	Depoliticizing discourses	<p>Sybrand Buma</p> <p>u zit in de commissie stiekem, dat is de populistische naam voor de commissie die toezicht houdt namens de Tweede kamer op de inlichtingen en de veiligheidsdiensten. Heeft u in die situatie weleens meegemaakt in die commissie dat iemand van die diensten, de MIVD of de AIVD: "we kunnen zo niet verder, we kunnen een bepaalde situatie niet voorkomen als we niet meer middelen krijgen".</p> <p>Als morgen de</p>	<p>Ik ga hier niet over een specifieke situatie in één land praten</p> <p>Ik ga hier niet als premier van Nederland de Amerikaanse president recenseren</p>	<p>U denkt toch niet dat ik hier ga praten over die commissie</p> <p>Natuurlijk ga ik niet praten over die commissie</p> <p>Geen van beiden, ik vind dat deze wet zo belangrijk is en ook wat de overheid nu zegt...</p> <p>U weet mijn mening, ik vind, deze wet is zo belangrijk deze wet moet door</p> <p>Ik vind ze schandalig. Dat jullie dit zo laten zien als inleiding voor de stelling over de privacy</p>	

		<p>meerderheid van de Nederlanders tegen dit nieuwe wetsvoorstel stemt in dit referendum, zegt u dan: "Dan ga ik toch luisteren en laat ik die raad toch tot me doordringen of zegt u: "Ik veeg het meteen van tafel"?"</p> <p>De vraag was of u de uitkomst van het referendum als de meerderheid nee tegen de wet stemt, of u dat dan serieus neemt.</p> <p>Wat er ook gebeurt, u vindt dat die wet moet komen. Dat is het antwoord.</p> <p>Als gevolg van de nieuwe inlichtingenwet leveren we teveel privacy in.</p> <p>Sybrand Buma, u zit te springen om te reageren tijdens dit filmpje, reageert u in eerste instantie eens op de stelling.</p>		<p>Het beeld wordt geschapen alsof</p>	
8	Computer Data discourses	<p>als de gegevens gedeeld worden van Nederlandse diensten met buitenlandse diensten, als die informatie, één seconde meneer Buma, als die informatie naar buiten gaat, naar de CIA of anderen. Heeft u dan nog controle over wat er met die informatie van Nederlandse</p>	<p>Dus 1, dan moet die commissie toestemming vragen, of sorry dan moeten de inlichtingendiensten toestemming vragen aan de toetsingscommissie om te zeggen mag ik dat stukje afluisteren om het materiaal te bekijken. Maar dan hebben ze alleen nog maar de data. We hebben dus nog niet</p>	<p>Het beeld wordt geschapen alsof er een overheid is die jou chats mee gaat kijken en dan een keuze maakt of die het bewaart of niet.</p> <p>Dus de inlichtingen en veiligheidsdienst gaat zoeken, in die hooiberg. Alles wat ze niet nodig hebben, moet meteen weg om die speld te vinden.</p>	<p>vraagt u om de o vertrouwen zegt: "G gegeven komt all</p> <p>via de k kan wor meegelu worden</p> <p>Het pun natuurli hooiber maar gi</p>

		<p>burgers gebeurd</p> <p>Meneer Rutte, kunt u uitsluiten hier aan tafel, dat zoals Klaver dat zegt, dat er informatie gedeeld wordt met Erdogan, diensten zoals in Turkije</p>	<p>indirect naar die gesprekken mogen luisteren. Willen ze dat wel doen, dus dan gooien ze precies wat Sybrand net zei, het meeste weg</p> <p>En waarom is dat nou zo belangrijk? Als wij niet bereid zouden zijn, in bijzondere omstandigheden, zwaar geprotocolleerd, onder toezicht, data te delen met andere diensten, die moeten voldoen aan de hoogste standaarden</p> <p>Dan loop je het risico dat andere diensten als het erop aankomt, bijvoorbeeld een aanslagdreiging in Nederland, of een aanslagdreiging tegen onze mannen en vrouwen in missiegebieden, dat zij die data niet met ons delen. Neem een voorbeeld er is sprake van een bermbom. Stel een bermbom.</p> <p>Dat zegt u wel, er mag niet ruwe data delen, we weten niet precies waar het zit, we weten alleen dat die andere dienst aanleiding heeft om aan te nemen dat er sprake is van een bermbom</p>	<p>Dat bulkdata verhaal. Het is kolder. Het is iedere keer toestemming voor een specifieke opdracht</p> <p>Alles wat ze vinden mag weg, wordt weggegooid. Het enige wat overblijft,</p> <p>Ja want dat Turkije voorbeeld, u wekt nu het beeld van, kunt u uitsluiten dat we met Turkije data delen? Ik denk dat die kans heel klein is, maar hij is niet uit te sluiten.</p>	<p>En ik kan vertellen zoek bespeld m in die he helpt di nog groo meestal dat nou van de e tegen de</p>
9	Algorithm discourses				